

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

8

1989

TOIMITUSKUNTA

**Matti Lappalainen,
Jaakko Ivessalo, Ohto Manninen,
Juhani Halvari**

**vt. toimitussihteeri
Pekka Peltonen**

ENGLISH SUMMARIES

Juha Harjula

SOTAHISTORIALLINEN
AIKAKAUSKIRJA

8

Helsinki 1989

SOTAHISTORIALLISEN SEURAN JA
SOTATIETEEN LAITOKSEN
JULKAISUJA

JOURNAL OF MILITARY HISTORY

8

**PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE INSTITUTE OF MILITARY SCIENCE**

ISBN 951-95218-1-X

**GUMMERUS KIRJAPAINO OY
JYVÄSKYLÄ 1989**

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan ja sen edeltäjien monivaiheisessa vaikeuksia, mutta myös ilonaiheita tarjonneessa taipaleessa on alkanut viides vuosikymmen. Julkaisun toimitus toteaa erityisen tyytyväisyytensä sen johdosta, että tämä Aikakauskirjamme numero kahdeksan on myös jo kuudes peräkkäinen jokavuotinen numero. Toivon mukaan tämä tahti voidaan jatkossakin säilyttää. On syytä uskoa ja toivoa, että perinteinen ja mieluummin kasvava lukija- ja tukijakuntamme on jatkuvasti aktiivisesti tukemassa julkaisumme tulevaisuutta. Aikaetäisyyden viime sotiimme kasvaessa on kiinnostus niiden jokaista suomalaista ja monia ulkomaalaisiakin puhutteleviin kuvioihin jatkuvasti kasvamassa. Tämä yleinen kiinnostus heijastuu myös kirjaamme. Uusi käsikirjoitusten laatimistekniikka helpottaa myös julkaisun taloudesta selviytymistä.

Näihin aikoihin tulee kuluneeksi puolivuosisataa siitä, kun maamme ja kansamme vastoin sen tahtoa kiedottiin toisen maailmansodan pyörteisiin suurvallan armottoman politiikan ja odottamattoman maahanhyökkäyksen seurauksena. Sotilaittemme, koko kansamme uhrautuvaisuus ja hiljainen sankaruus säilyttivät meille kuitenkin isiemme maan vapaana, vapaine yhteiskuntajärjestelmineen. Viime aikojen eurooppalaiset ja yleismaailmallisetkin tapahtumat ovat kristallisoineet vapaustaistelumme oikeutuksen ja sen raskaista uhreista huolimatta tuloksen mittaamattoman arvon. Kunnioitettu ylipäällikkömme Mannerheim ei turhaan ja vailla katetta lausunut talvisodan päättymisen johdosta antamassaan ikimuistettavassa päiväkäskyssä "Me olemme viimeistä ropoa myöten maksaneet sen velan, joka meillä on länteen ollut". Tästä voinee jatkaa kysymällä, ketkä olivat tuolloin todelliset velalliset ja ketkä aidot velkojat?

Tämä aikakauskirjamme lähestyy omilla rajallisilla mahdollisuuksillaan talvisotamme karua todellisuutta. Tätä lähestymistä sävyttävät erityisesti eräs monista neuvostoliittolaisista näkemyksistä mainitusta sodasta ja ruotsalainen kuvaus arvokkaasta veljesavusta aikana, jolloin sitä vauhdittivat ja symbolisoivat velvoittavan kauniit sanat "Finlands sak är vår".

Ruotsalaisen filosofian tohtori Göran Andolfin kirjoitus on saatu Förbundet Svenska Finlands frivilliga-yhdistyksen puheenjohtajan

Mascoll Silfverstolpen ystävällisellä myötävaikutuksella, josta myös hänelle parhaimmat kiitokset.

Kansakunnan eheän puolustushengen ilmentymä ja myös osaltaan ylläpitäjä oli sankarivainajien saattaminen viimeiseen lepoon kotiseudun multiin kun se vain oli mahdollista. Tämä huolenpito oli toisessa maailmansodassa ainutlaatuinen ilmiö ja sellaisenaan kaiken kunnioituksen ansaitseva. Näin heidän muistonsa säily velvoittavana kautta Suomenniemen. Kaatuneiden huollon organisoinnin kuvaus tuo eteemme sodan ankarana todellisuuden, joka oli kohdattava. Työ oli ymmärrettävästi tekijöilleen raskas, mutta myös siunauksellinen.

Vapaussodan valkoisen armeijan muodostumista ja erityisesti suojeluskuntarykmenttien organisointia kuvaava kirjoitus palauttaa mieleemme pyyteettömästä isänmaan rakkaudesta versonneen vapaaehtoisen maanpuolustustoiminnan ratkaisevan merkityksen Suomen itsenäisyyden toteuttamisessa. Se osoittaa osaltaan myös sitä mittavaa tehtäväkenttää, joka Mannerheimin päämajalla oli kokonaisuudessaan hoidettavanaan vapautusarmeijaa luodessaan. Vielä seitsemän vuosikymmenen takaa nähtynä tuo vaikeissa oloissa suoritettu organisointityö on ihailtava saavutus.

Kartta on sotilaan välttämätön työväline yksityisen sotilaan suunnistamiskyvyn turvaajasta suurten joukkojen toiminnan suunnitteluun, johtamiseen ja suorittamiseen. Sotilaskartoittajamme ovat vuosikymmenien saatossa tehneet kansainvälisestikin katsoen huippuluokan työtä, jota ei ole syytä jättää arkistojen hyllyille. Sen arvo koettiin kouriintuntuvasti viime sodissamme. Sotiin mennessä ja niiden aikana sotilaskartoituksemme oli ajankohtaisiin tarpeisiin vastatessaan myös luonut kestävän pohjan niille mittaville kartoitusprojekteille, joihin sotien jälkeinen alan toiminta on suuntautunut hienoin tuloksin.

Tämä tiivis kuvaus heijastaa tämänkertaisen aikakauskirjamme tarkoitusta ja sisältöä. Toivottavasti ne vastaavat arvoisan lukijakuntamme kiinnostuksen kohteita. Tällaisena sikermäluonteisena julkaisumme täyttäneen edelleen parhaiten tehtävänsä, vaikkakin samalla pyritään tiettyjä lukijakuntaan vetoavia teemojakin viljelemään. Tällä kertaa on kyseessä talvisota. Tällaisena kirjamme on myös osaltaan kiitollisuuden- ja kunnianosoitus niille suomalaisille ja myös vie-

raiden kansojen, ennen kaikkea veljeskansamme ruotsalaisten, edustajille, joiden uhrivalmius säilytti meille vapaan maan. Älköön sitä koskaan unohdettako.

Maassamme suoritettava sotahistoriallinen ja sitä lähellä oleva poliittisen historian tutkimus on perinteisesti ollut varsin voimakasta. Rikas on historiamme ja tutkimuksen ehtymätön lähde. On kaikki syy toivoa, että tutkijamme jatkuvasti jaksaisivat ponnistella yhteisten kokemuksiemme mahdollisimman monipuoliseksi ja syväksi valottamiseksi. Uusia mielenkiintoisia näkökulmiakin löytyy jatkuvasti aiemmin jo varsin perusteellisesti puituihin tapahtumiin ja ilmiöihin. Aikakauskirjaamme jo perinteisesti sisältyvä alan tutkimus- ja julkaisu-uutuuksista kertova katsaus helpottaa osaltaan arvoisaa lukijakuntaa pysymään tällä sektorilla tapahtumisen tasalla.

Kiittäen jälleen uskollista kirjoittajakuntaa, nyt myös ulkomaisia avustajiamme, toimitusta sekä taloudellista tukijaamme, Maanpuolustuksen Kannatussäätiötä, julkaisijayhteisöt jättävät nyt yhteisen tuotoksensa arvoisien lukijoiden käsiin. Toivon mukaan keskustelu, kritiikki ja samalla julkaisumme tunnetuksi tekeminen ovat ilmestymisen seurausilmiöitä, jotka ruokkivat kirjamme edelleen kehittämistä. Kehittäminen versoaa Teidän, Hyvät Lukijat, reaktioista. Toimitus on niistä aina kiitollinen. Ovathan ne sen motivoitumisen lähdekohta. Paitsi sotahistoriallista informaatiotehtävää tähän julkaisuun liittyy julkaisijayhteisöjensä jäsenistön ja myös muiden historian tutkimuksen ymmärtäjien yhteenkuuluvaisuuden symboliikka ja ilmaus. Siinä on myös arvokas ja haastava tehtävä. Lukijakunnan myötävaikutuksella tähän haasteeseen on mahdollista reagoida mielekkäästi ja tuloksellisesti.

MATTI LAPPALAINEN

SISÄLLYS

	sivu
OHTO MANNINEN, Valkoisen armeijan suojeluskuntarykmentit	7
JYRI PAULAHARJU, Sotilaskartoitus Suomessa vuosina 1918—1940	37
GÖRAN ANDOLF, Den Svenska Frivilligkåren i Finlands vinterkrig 1939—1940	76
NIKOLAI BARYSHNIKOV, Neuvostoliittolais-suomalainen sota	133
LAURI SAARIO, Kaatuneiden evakuoitikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa	166
MARTTI TURTOLA, Sotaa ja politiikkaa	209
Sotahistoriallinen Seura r.y.	214

Ohto Manninen

VALKOISEN ARMEIJAN SUOJELUSKUNTARYKMENTIT

Vapausotaan lähteneen valkoisen armeijan keskeisen voimavaran muodostivat tammikuun lopussa vapaaehtoiset suojeluskunnat. Paikallissuojeluskunnista rintamaan lähetetyt lentävät osastot valtasivat keskeisiä asutuskeskuksia ja liikennesolmukohtia ja pitivät puolensa, kunnes vakinaisen armeijan värvättyjä ja asevelvollisia osastoja alkoi maaliskuussa osallistua taisteluihin.

Suojeluskuntajoukot toimivat aluksi etupäässä komppanian tai joukkueen suuruisina yksikköinä, ja vasta vähitellen niitä alettiin yhdistää suuremmiksi kokonaisuuksiksi, pataljooniksi ja rykmenteiksi. Kun lentävien osastojen oli ajateltu olevan rintamalla vain toistaiseksi, kunnes vakinaisia joukkoja saapuisi, niiden organisointi tuntui kaiketi aiheettomalta. Lisäksi organisointi olisi edellyttänyt rauhassa rintaman takana suoritettavaa järjestelyä ja katselmusta, eikä suojeluskuntalaisia taistelujen jatkuessa kiivaina voitu irroittaa rintamasta.

Suurien joukkojen johtamismahdollisuuksia kuitenkin yritettiin parantaa huolimatta vaikeasta rintamatilanteesta. Satakunnan rintamalla luotiin helmikuun lopulla Porin Rykmentti, ja Karjalan rintamalla joukot jaettiin maaliskuussa kolmeksi rykmentiksi. Jo tätä ennen oli Karjalan rintaman joukkoja — lähinnä Venäjänsaaren retkikuntaan kuulunutta ydintä — kutsuttu Savo-Karjalan Rykmentiksi. Tämä nimitys poistettiin käytöstä ennen uusien rykmenttien organisointia. Paikallisia rykmenttinimityksiä saattoi kyllä olla käytössä muuallakin, mutta niillä ei ollut käytännön merkitystä. Niinpä Kainuun suojeluskuntien joukoille otettiin käyttöön nimitys Kajaanin Sissi-Rykmentti, mutta silti ne rintamalla joutuivat taisteluun erillisinä komppanioina. Vastaavasti muodostui Hämeen rintamalle Pohjois-Hämeen Rykmentti, jolla tosin ei ollut esikuntaa tai komentajaa. Kuusamon ja Kuolajärven suojeluskuntajoukotkin nimettiin huhtitoukokuun vaihteessa Sallan Rykmentiksi.¹

Päämajan suunnitelma rykmenttien organisoimiseksi

Sodan alkuvaiheista lähtien vallitsi päämajassa ajatus, että Suomi tul-taisiin jakamaan yhdeksään sotilaspiiriin, joista kussakin olisi yksi kolmirykmenttinen divisioona. Tämän sai eversti Berg jo 5.3. ohjeek-seen, kun hänen johtamansa komitea ryhtyi muokkaamaan sotilas-piirien rajoja. Komitea katsoi kuitenkin, ettei lopullista piirijakoa voi-si tehdä ennen sotatoimien päättymistä.²

Vakinaisten joukkojen muodostaminen jääkärien johdolla asevel-vollisesta miehistöstä johti maaliskuun kuluessa kuuden jääkäriryk-mentin perustamiseen. Päämajassa laadittiin maaliskuussa organi-saatiokaavailuja myös suojeluskuntajoukkojen ja värvättyjen krena-töörjoukkojen kokoamiseksi rykmenteiksi. Maaliskuun puolivälissä vaadittiin kaikilta rintamilta tilastotiedot suojeluskuntajoukoista, ja näitä käytettiin hyväksi rykmenttejä kaavailtaessa. Selvää tosin oli, että järjestely tulisi suorittaa vasta Tampereen valtaukseseen tähtäävän hyökkäyksen jälkeen, kun päästäisiin rauhallisempaan tilanteeseen. Tuolloin Tampereen odotettiin kukistuvan jo ehkä maaliskuun 20. päivän tienoilla.³

Yleiset suuntaviivat laadittiin Päämajan operatiivisessa osastossa. Saatujen tietojen mukaan voitaisiin Satakunnan suojeluskuntajou-koista koota yksi rykmentti (Porin Rykmentti olikin jo olemassa), hämäläisistä yksi rykmentti (Pohjois-Hämeen Rykmentti oli jo nimi-tyksenä käytössä), karjalaisista 3 rykmenttiä (olivat jo toiminnassa), savolaisista yksi rykmentti (Savon Rykmentti) ja pohjalaisista 3 ryk-menttiä (Pohjanmaan 1. Rykmentti pohjoispohjalaisista, Pohjan-maan 2. Rykmentti ja Vaasan Rykmentti eteläpohjalaisista), siis yh-deksän rykmenttiä. Organisaatioksi omaksuttaisiin jääkärirykmen-teille määrätty organisaatio. Näin rykmenttiin tulisi esikunta (75 miestä) + 3 pataljoonaa (kussakin esikunta, 87 miestä ja polkupyörä-, pioneeri- ja sairaanhoito-osastot sekä 3 komppaniaa, kussakin 180 miestä, ja konekiväärikomppania, 49 miestä), yhteensä noin 2 000 miestä.⁴

Operatiivisen osaston luonnos rykmenttijärjestelyksi esiteltiin 26.3. ylipäällikölle. Ylipäällikkö vahvisti suunnitelman, mutta käsky-tys jäi Tampereen operaation keskeneräisyyden takia vielä suoritta-matta. Tämän operaation yhteydessä ilmeni, ettei jääkärijoukoilla,

värvätyillä krenatöörijoukoilla ja suojeluskuntajoukoilla ollut suurta-kaan eroa käyttökelpoisuudessa. Siihen asti oli vallinnut käsitys, että nk. vakinaiset joukot olisivat olleet paremmin liikuteltavissa.⁵ Tämä lisäsi tarvetta saada suojeluskuntakomppaniat ja -pataljoonat pian rykmenteiksi ja siten helpommin käytettäviksi.

Ennakkotietoja suunnitelmasta lähetettiin periaateratkaisun jälkeen ryhmien esikunnille, jotta laajaan organisaatiotoimeen voitaisiin varautua. Niinpä Päämajasta tiedotettiin 29.3. Vehmaisiin kapteeni Törngrenille Hämeen Ryhmän osalta suunnitelmasta:

Ryhmän alueella muodostettaisiin Pohjois-Hämeen Rykmentti, Vaasan Rykmentti ja Pohjanmaan 2. Rykmentti. Vaikka ammattitaitoista henkilöstöä ei ollutkaan käytettävissä, oli määrä muodostaa kaikki organisaatiokaavioon sisältyvät erikoisjoukot, kuten pioneeri- ja puhelinosastot ja konekiväärikomppaniat. Miehet oli kuitenkin valittava pitäen silmällä heidän soveltuvuuttaan koulutettaviksi. Mikäli esiintyisi puutetta miehistä, oli pataljoonissa tyydyttävä vain kahteen kiväärikomppaniaan ja konekiväärikomppaniaan tai vähennettävä jalkaväkikomppaniain ryhmien lukumäärää tai konekiväärikomppaniain koko joukkueen suuruiseksi. Jos taas henkilöstöä jäisi yli, oli muodostettava erillisiä komppanioita ja pataljoonia.

Rykmenttien maakuntapohjaisuuteen pyrittiin päättäväisesti. Tästä syystä valmisteltiin jo 29.3. Vaasan Pataljoonan ja Snellmanin Osaston siirtämistä (Vaasan Rykmenttiä varten) Satakunnan Ryhmästä, Etelä-Pohjanmaan III Reservipataljoonan Bergströmin joukoista ja Etelä-Pohjanmaan II (Södermanin) Reservipataljoonan siirtämistä ylipäällikön reservistä (2. Pohjanmaan Rykmenttiä varten) Hämeen Ryhmän alueelle. Sen sijaan Lempäälästä tulisi siirtää Satakunnan Ryhmään (1. Pohjanmaan Rykmenttiä varten) Tornion Pataljoona ja Tornion Reservipataljoona. Siirron toteutuminen lykkäytyi. Reservistä joukot kyllä tuotiin taisteluun, mutta joukkojen vaihto ryhmästä toiseen onnistui vasta huhtikuun puolivälistä alkaen.⁶

Vahvistaessaan päiväkäskyssä 1.4. suuntaviivat suojeluskuntarykmenttien organisoinnille Mannerheim nimen omaan perusteli tätä sillä, että sotatoimet asettivat ”vaatimuksia joukkojen koossapysymiselle ja taistelukyvyille”. Samaan aikaan annettiin käsky täydennyspataljoonan perustamisesta armeijan kullekin rykmentille. Huomion arvoista on se, että päiväkäskyssä todettiin vain Pohjois-Hämeen Ryk-

mentin ja Karjalan Rykmenttien olevan jo jokseenkin järjestettyjä, sen sijaan Porin Rykmentti rinnastettiin muihin alusta alkaen organisoitaviin joukkoihin.⁷

"Vanhat" suojeluskuntarykmentit

Karjalan Rykmentit. Kuten aiemmin mainittiin, Karjalan rintamalla oli aivan sodan alusta alkaen pyrkimystä suurempien kokonaisuuksien luomiseen. Jo tammikuun lopulta lähtien oli muodollisesti olemassa Savo-Karjalan Rykmentti. Sillä ei kuitenkaan näy olleen käytännön merkitystä. Kun värväyksestä oli suojeluskuntapiirien vastustuksen takia Karjalassa kokonaan luovuttu, suojeluskunnilla tuli olemaan siellä taisteluissa sodan loppuvaiheisiin asti näkyvin osa. Rykmenttiorganisaatio otettiin käyttöön maaliskuun puolivälissä, Päämajan selvittäessä suojeluskuntien organisaatiota ja määrää. Vanhan rykmentin neljän pataljoonan pohjalta muodostettiin nyt kolme rykmenttiä.⁸

1. Karjalan Rykmentti muodostettiin 14.3. Kiviniemen rintamalle. Sen I Pataljoona muodostui vanhasta I Pataljoonasta, II Pataljoona osittain vanhan I P:n 1. Savon Komppaniasta, osittain maaliskuun alkupuoliskolla riveihin tulleista, III Pataljoonassa taas oli yli puolet "vanhoja", tammi-helmikuussa riveihin tulleita ja noin 220 miestä 15.—20.3. palvelukseen tulleita asevelvollisia.

2. Karjalan Rykmentti muodostettiin vanhan III Pataljoonan pohjalle Ahvolan rintamalle. Sen IV Pataljoona koostui ilmeisesti vanhasta 1. K:sta, vanhan I Pataljoonan 2. K:sta ja kenties III P:n 3. K:sta. Vain noin joukkueen verran oli tuoreita, 15.3. palvelukseen tulleita. V Pataljoona koostui kahdesta Käkisalmen harjoitusleiriltä 13.3. saapuneesta asevelvollisesta komppaniasta sekä Sortavalasta 9.3. lähteneestä Raunion vapaaehtoiskomppaniasta. VI Pataljoonan 3.K oli vanha helmikuussa palvelukseen tullut komppania (mahdollisesti vanhan III P:n 2.K), 1. ja 2. K olivat 19. ja 20.3. Joensuun ja Savonlinnan alueilta palvelukseen tulleita. Lisäksi pataljoonassa oli pitkään erillinen kaksijoukkueinen Savonlinnan Komppania, joka 22.4. hajotettiin muihin komppanioihin. Kun miehiä tarvittiin yhä enemmän tämän rintamanosan ankariin taisteluihin, 2. Rykmenttiin perustettiin vielä X Pataljoona, joka pohjautui vanhan III Pataljoonan 3. ja 4.

Komppanian maaliskuun 2.—3. ja 12. palvelukseen saapuneisiin pohjoiskarjalaisiin, joita 22.—23.3. ja 27.3. täydennettiin kannakselaisilla ja pohjoiskarjalaisilla. Loppujen loppuksi tätä rintamanosaa vahvistamaan siirrettiin vielä Itä-Karjalan komitean kokoama hiihtopataljoona, joka sai nimen XI Pataljoona. Sen 1—3. Komppaniat olivat Joensuun alueelta ja 4. Komppania Sortavalan alueelta.

3. Rykmentin I (VII) Pataljoonan kolme komppaniaa olivat vanhan II Pataljoonan 1., 2. ja 4.K. II (VIII) Pataljoonan 1.K oli vanhan II Pataljoonan 5.K ja 2—3.K koottiin Imatran harjoituskeskuksesta tuoduista asevelvollisista. III (IX) Pataljoona koostui lyhytikäisen IV Jääsken Pataljoonan 1—3. Komppanioista, jotka sitä ennen olivat kuuluneet II Pataljoonaan sen ”Jaakkiman”, 6. ja 3. Komppanioina.⁹

Porin Rykmentin muodostamistehtävän sai 21.2. majuri Valter Bergh. Hänen irroittamisensa tällaiseen organisointitehtävään johtui uuden komentajan, eversti Linderin, saapumisesta Satakunnan rintamalle. Berghille oli löydettävä sopiva toimi. Kun ensimmäinen päiväkäskey annettiin 27.2., oli esikunta jo toiminnassa. Berghin oli kuitenkin taistelujen raivotessa otettava suoranaiseen johtoonsa taisteluissa olevia joukkoja, joten rykmentin organisointiin ei näytä maaliskuussa jääneen aikaa.

Rykmentin I Pataljoonana oli jo helmikuun alusta toiminut Porin Pataljoona. Kristiinan Lentävä Pataljoona, joka oli värvättyä miehistöä, toimi ilmeisesti helmikuun lopulla II Pataljoonana. III Pataljoonaksi oli ajateltu Turun Pataljoonaa (Uudenkaupungin retkikunta), mutta se sai uuden nimen vasta myöhemmässä organisointivaiheessa.

Porin Rykmentin II Pataljoona muodostettiin siirtämällä siihen I Pataljoonan 4. Komppania ja täydentämällä muita komppanioita 27.3. saapuneella asevelvollisella miehistöllä. Asevelvollisista koostuivat II P:n 6.K kokonaan ja 5.K (Turun komppania) kolmannekseltaan.¹⁰

Pohjois-Hämeen Rykmentin I ja II Pataljoona perustettiin helmikuun lopulla, ja 12.—14.3. ne organisoitiin uutta joukkojako vastaviksi. I Pataljoona, ns. Kalmin Pataljoona, toimi erillään Päijänteen tuntumassa. Se sai Padasjoella (noin 23.3.—15.4.) vahvennusta asevelvollisista ja pakolaisista. Lapualaiset muodostivat aluksi rykmen-

tin II Pataljoonan kaksi komppaniaa. III Pataljoona perustettiin Jämssä maaliskuun alussa. Sen konekiväärikomppanian runkomiehistö siirrettiin värvätyistä joukoista. Maalis-huhtikuun vaihteessa ”Keski-Pohjanmaan Reservipataljoonan” Hellgrenin Reservikomppania siirrettiin pataljoonan 3. Komppaniaksi.¹¹

Länsi- ja Itäarmeija organisaation johtoon

Sotatoimien jatkoa Tampereen valtauksen jälkeen suunniteltaessa rintamajoukot jaettiin Länsiarmeijaan ja Itäarmeijaan. Kun päätös oli 7.4. tehty, saivat armeijoiden komentajat huolekseen rykmenttijaon toimeenpanemisen. Se oli toteutettava 20.4. mennessä, mutta eräät joukot oli järjestettävä kiireisesti Viipurin operaation käynnistämiseksi: Savon Rykmentin järjestely oli saatava valmiiksi ennen 15.4. ja Hämeen Rykmentin oli oltava valmiina kuljetettavaksi Itäarmeijaan 14.—16.4. alkaen. Päämajan siirryttyä Mikkeliin annettiin 12.4. uusi käsky muodostaa Savon rintamalla kaksi rykmenttiä — Pohjois-Savon Rykmentti ja Etelä-Savon Rykmentti. Järjestelyaikaa pidentettiin 20.4. saakka.¹²

Satakunnan rintaman komentaja kenraali Linder pyysi 11.4. lupaa hyökätä välittömästi Poriin huolimatta saamastaan käskystä organisoida joukot ennen hyökkäystoiminnan aloittamista. Vastauksen viivyessä hän 12.4. antoi everstiluutnantti Berghille määräyksen Porin valtaamisesta. Päämajasta saapui kohta tämän jälkeen Länsiarmeijan kautta sanoma, että ”hyökkäysyritys Poria vastaan ei tällä hetkellä ollut suotava, koska oli välttämätöntä saada rauhassa jatkaa organisoitintyötä”. Linder valitsi kompromissiratkaisun: Berghille lähetettiin uusi määräys, että ”kaupungin valtaus ei saanut keskeyttää järjestelytoimia”. Vasta 12.4. on annettu käsky Porin ja Pohjois-Pohjanmaan Rykmenttien valmistumisesta 20.4. mennessä. Näin Porin valtaus onnistui 13.4. rykmentin muodostamisen sitä estämättä.

Länsiarmeija pyysi aluksi — mm. krenatöörirykmenttejä varten — 2 300 miestä ja 19.4. lisäksi Pohjanmaan 2. Rykmenttiä varten 32 upseeria, 83 aliupseeria ja 1 153 sotilasta sekä 19.4. Linderin Ryhmän rykmenttejä varten 5 esikuntaupseeria, 2 viestiupseeria, 48 viesti-aliupseeria ja viestimestä, 16 komppanianpäällikköä, 15 joukkueen-

johtajaa, 37 ryhmänjohtajaa ja 1 014 sotilasta. Tampereelle saapui Länsiarmeijaa varten Jyväskylän piiristä 21.4. 100 miestä, 22.4. 400 miestä ja 28.4. mennessä yhteensä 1 500 miestä. Lisää miehiä tuli sitä mukaa kuin vallatulla alueella ehdittiin suorittaa asevelvollisuuskutsuntoja. Porin Rykmentin ja Pohjois-Pohjanmaan Rykmentin järjestyminen suoritettiin loppuun 20.—22.4.¹³

Porin Rykmentti. Porin valtausjuhlassa 16.4. Linder saattoi todeta, että rykmentin kaksi paikalla ollutta pataljoonaa olivat ”hämmästyttävän hyvin harjoitettu ja järjestetty sekä osittain myöskin varustettu, mikä viimeainittu seikka oli vihollisen jättämien varastojen ansiota”. Porissa I Pataljoona sai noin 120 asevelvollista Ikaalisista ja Porista ja alipäällystökseksi parikymmentä vöyrinkoululaista. Varhemmin täydennykseksi saadut asevelvolliset limitettiin nyt vanhoihin kompanioihin täydennykseksi. II Pataljoonaan liitettiin vahvennuksiksi kaksi Kristiinankaupungin lentävää komppaniaa, joissa oli noin 250 värvättyä sotilasta.¹⁴

Tässä vaiheessa rykmenttiä organisoitaessa III Pataljoonaksi yhdistettiin Kauvatsalla 18.4.—19.4. Linsénin keskipohjalainen reservipataljoona ja Turun Pataljoona. Ilmeisen erheellisesti myös ”Kristiinankaupungin Reservipataljoonaksi” kutsuttu Linsénin Pataljoona (vahvuus n. 415 miestä) oli 15.4. matkalla Lempäälästä Tampereelle ja antoi 18.4. viimeisen itsenäisen päiväkäskynsä. Yhdistämisyjärjestelyissä 3. Komppaniasta tuli kokonaan ruotsinkielinen.

Rykmentti lähti 23.4. etelään. Huhti-toukokuun vaihteessa varsinnaissuomalaiset — entinen Turun Pataljoona ja entinen Turun Komppania — kuitenkin osittain lomautettiin, osittain kotiutettiin.¹⁵

1. *Pohjanmaan Rykmenttiin* on määrä koota Oulun 1—3. Rintamakomennuskunnat, Perä-Pohjolan Pataljoona, Hallströmin Pataljoona, Raahen Komppania, Kokkolan Lentävä Osasto ja Forströmin Hiihtojoukkue. Ensin, 12.4., käskettiin I Pataljoonaksi Tornion Pataljoona ja Ekmanin ja Zacharin Oulun Vapaaehtoiset (1. ja 2.) Rintamakomennuskunnat, II Pataljoonaksi Tornion Reservipataljoona ja Raahen Komppania ja III Pataljoonaksi Hallströmin Pataljoona. Aivan näin ei kuitenkaan käynyt.

I Pataljoonaksi tuli nimen omaan Tornion Reservipataljoona. Se oli Kemini, Rovaniemen ja Kemijärven seutujen asevelvollisista koottu

pataljoona, joka oli 21.3. lähetetty Tornioista Seinäjoelle ja edelleen rintamalle. Siihen liitettiin ilmeisesti huhtikuun puolivälissä myös Oulun 1. ja 2. Rintamakomennuskunnat.

II Pataljoonaksi tuli Perä-Pohjolan, tosin jo komppanian suuriksi pienentynyt, Tornioista 5.3. rintamalle lähtenyt pataljoona. Siihen on liitetty huhtikuun alkupuolella Bromanin ”Keski-Pohjanmaan Reservipataljoonan” asevelvollisia sekä 12.4. Oulun 3. (vapaaehtoinen) Rintamakomennuskunta 3. Komppaniaksi.

III Pataljoonaksi tuli — käytännössä 25.4. — Hallströmin tai Virtain Pataljoonan nimellä kulkenut pataljoona, joka koostui Virtain ja Ruoveden vapaaehtoisista ja asevelvollisista.

Rykmentti organisoitiin 16.4.—25.4. Karkussa ja Tyrvällä. Miehistön uudelleen järjestelyn lisäksi oli rykmentille järjestettävä kuormasto, mikä oli edellytys joukon siirtämisvalmiuden luomiselle.¹⁶

Vaasan Rykmentti oli toiminnassa 9.4. lähtien. Sen I Waasan Pataljoona käskettiin silloin koottavaksi 1., 9., 11. ja 14. Eteläpohjalaiskomppaniasta, II Pohjanmaan Pataljoona ”luutnantti Nenosen komppanioista” ja 4., 5., 8., 12. ja 13. Pohjalaiskomppanioista sekä 2. Reservikomppaniasta. Pataljoonien järjestäminen komppanioiksi onnistui kuitenkin vasta sen jälkeen, kun pitkään taisteluissa nuhjaantuneet miehet oli päästetty lomalle. I Pataljoonan 405 rivissä olleesta miehestä lomaautettiin 9.—16.4. 260 miestä ja tämän lisäksi lähti 73 miestä ilman lupaa. Osa — perhehuollossa kipeimmin tarvittavia — jäi saman tien kotipuoleen, mutta tilalle tuli uusia, lähinnä alle asevelvollisuusikänsä olevia vapaaehtoisia. Eräät lomalaiset taas liittyivät muihin osastoihin, sellaisiin, joissa oman kunnan miehiä oli enemmän. Vasta 16.—18.4. päästiin Tampereella Vaasan Rykmentin komppaniajaoitus tarkistamaan. II Pataljoonaan kertyi miehiä ylikin määrävahvuuden, ja näin voitiin miehiä siirtää vajaisiin osastoihin, ainakin Pohjois-Hämeen Rykmentin II Pataljoonaan.

Vaasan Rykmentin III Pataljoonaksi oli jo 9.4. käsketty Keski-Pohjanmaan Reservipataljoona. Se liitettiin rykmenttiin Tampereella 15.4. Rykmentti lähti Tampereelta rintamalle 22.4.¹⁷

Pohjanmaan 2. Rykmentin irrottaminen organisoitavaksi ei aluksi onnistunut, koska kaikki siihen tarkoitetut joukot, Etelä-Pohjanmaan I-III Reservipataljoonat olivat sitoutuneet taisteluihin Päijänteen länsipuolella. II Pataljoona koostui keskipohjalaisista, muut eteläpohja-

laisista asevelvollisista. Rykmentti antoi ensimmäisen päiväkäskynsä 17.4., mutta jo sitä ennen pataljoonia oli täydennetty ja järjestelty. I Pataljoona sai täydennystä kotiseudulta ja Pälkäneen kirkonkylässä, II P:n KKK perustettiin ilmeisesti 14.4., III P sai n. 12.—13.4. 4. Komppanian.¹⁸

Hämeen Rykmentti antoi ensimmäisen päiväkäskynsä 18.4., mutta Pohjois-Hämeen Rykmentti oli itse asiassa jo paria kuukautta vanhempi. Tampereen valtauksen tappioiden jälkeen lapualaisia riitti vain yhteen (5.) komppaniaan. Tampereella Rykmenttiä, nimenomaan sen II Pataljoonaa täydennettiin asevelvollisilla. Rykmenttiin liitettiin 14.—15.4. 191 miestä Hämeen Etappipataljoonasta Jyväskylältä.¹⁹

Karjalan Rykmenttien organisaatiota muutettiin ennen Viipurin operaatiota lähinnä kehittämällä konekivääriosastoja. Samalla hajotettiin aluksi varalla pidettyjä täydennyskomppanioita vanhojen komppanioiden vahvennukeksi. Rykmenttien kirjoihin jäi vielä useita ylimääräisiä työ- ja vartio-osastoja.²⁰

Pohjois-Savon Rykmentti muuttui toimivaksi rykmentiksi 21.—22.4., kun sen osat lähtivät Lusin ja Mäntyharjun rintamilta Karjalaan Viipurin operaatioon. I Pataljoona koostui Kajaanin ja Iisalmen komppanioista, II ja III Pataljoona Kuopion komppanioista.²¹

Etelä-Savon Rykmentin osia ei vedetty rintamasta uudelleenjärjestelyä varten. Se muodostettiin Mikkelin viidestä ja Sysmän neljästä komppaniasta. Sysmän alapiirin miehiä tuli olemaan 2. ja 7. Komppaniassa. Rykmentissä oli vielä huhtikuun lopullakin vain yksi (12.) konekiväärikomppania. Sen sijaan organisaatioon kuului tiedustelukomppania, aiempi lentävä komppania.²²

Suojeluskuntarykmenteille käskettyjen täydennyspataljoonien koaminen pääsi vauhtiin vasta huhtikuun toisella puoliskolla. Lapualle saapui perusmiehistö 17.4., mutta vasta 26.—30.4. voitiin siellä perustaa erilliset täydennyspataljoonat Etelä-Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan Rykmenttejä varten (Lapuan 1. ja 2. Täydennyspataljoona). Vaasan Rykmentin täydennyspataljoona koottiin 20.4., Porin Rykmentin täydennyspataljoona 30.4., Pohjois-Hämeen Rykmentin täydennyspataljoona vasta toukokuussa. Tosin Jyväskylässä koottu ns. Lydmanin Pataljoona oli toimittanut täydennysmiehiä jo huhtikuun puolivälistä alkaen. Otavaan kootut Savon Rykmenttien täy-

dennyspataljoonat katsottiin — tosin huutavassa miehistöpulassa — huhtikuun lopulla jopa niin valmiiksi, että ne voitiin lähettää Orivedelle ja edelleen Auttoisiin ja Luopioisiin vahventamaan Lahtea koh- ti etenevää valkoista ryhmittymää.

Karjalan Rykmenttien täydennyspataljoonat oli määrä muodostaa vetämällä rintamalta miehistöä. Niissähän oli jo kaksi ylimääräistä pataljoonaa. Rintamalta ei miehiä reserviin kuitenkaan liennyt, ja Savonlinnaan ja Sortavalaan koottiin huhtikuussa ”korvauspataljoon- nat”. Näistä Sortavalan Pataljoona kuitenkin osoitettiin 4. Jääkäri- rykmentille.²³

Rykmenttien perustaminen Etelä-Suomeen

Päämajassa laadittiin huhtikuussa suunnitelma armeijan kehittämi- seksi silmällä pitäen sitä tilannetta, joka vallitsisi, kun maa olisi koko- naan laillisen hallituksen valvonnassa. Tässä yhteydessä valmistui 18.4. laskelma uusien jalkaväkirykmenttien perustamisesta. Elimelli- sesti jo voimassaolevan organisaation pohjalta armeija kasvatettaisiin 102 000 miehen vahvuiseksi ja 9 divisioonaksi. Mikkelin ja Viipurin piirien alueelle tulisi yksi uusi rykmentti, Uudenmaan ja Kotkan pii- rien alueelle viisi uutta rykmenttiä ja Turun ja Hämeen piirien alueel- le kolme uutta rykmenttiä. Samaan aikaan määrättiin aiemmin pe- rustetuille suojeluskuntarykmenteille järjestysnumerot ja uusittiin rykmenttien nimiä:

1. Karjalan Rykmentti
2. Karjalan Rykmentti
3. Karjalan Rykmentti
4. Pohjois-Pohjanmaan Rykmentti (aiempi 1. Pohjanmaan Ryk- mentti)
5. Etelä-Pohjanmaan Rykmentti (aiempi 2. Pohjanmaan Rykment- ti)
6. Vaasan Rykmentti
7. Pohjois-Hämeen Rykmentti (aiempi Hämeen Rykmentti)
8. Porin Rykmentti
9. Pohjois-Savon Rykmentti (uusi rykmentti)
10. Etelä-Savon Rykmentti (aiempi Savon Rykmentti).

Numerointi oli yleismaailmallinen tapa, mutta tässä se oli epäilemättä suoraa lainaa Ruotsista. Päämajan konsepteissa käytetään rykmen-teistä Ruotsin mallin mukaisia lyhenteitäkin, esim. I.8 eli Jalkaväki-rykmentti 8.

Nimenmuutokset toteutuivat melko nopeasti. 1. Pohjanmaan Rykmentin viimeinen päiväkäsky tällä nimellä annettiin jo 17.4., 2. Pohjanmaan Rykmentin 21.4., Hämeen Rykmentin 22.4. Vaasan Rykmentin uusi numero ilmoitettiin päiväkäskyssä 30.4., Pohjois-Hämeen Rykmentin uusi nimi ja numero 27.4.

Ylipäällikön 20.4.1918 hyväksymässä suunnitelmassa edellytettiin, että eteläisessä Suomessa, punaisten aiemmin valvomilla alueilla muodostettaisiin yhdeksän rykmenttiä:

Viipuri 1	Länsi-Uusimaa 1
Helsinki 2	Turun lääni 1
Itä-Uusimaa 1	Varsinais-Suomi 1
Porvoo 1	Hämeenlinna 1. ²⁴

Tähän järjestelytyöhön ryhdyttiinkin. Eversti Serlachiuksen mukana lähtivät jo 19.4. Mikkelistä Helsinkiin ohjeet mm. suojeluskuntien organisoimisesta rykmentteihin. Myös Päämajan yliohjaaja, kenraalimajuri Paul von Gerich matkusti kohta tämän jälkeen, 22.4. Mikkelistä eteläisen Suomen joukkojen komentajaksi. Hänelle kuului myös joukkojen organisointi. Tosin liikkuminen oli tuolloin vielä hidasta, ja von Gerich saapui Helsinkiin vasta 28.4. Tuossa vaiheessa yliohjaaja saattoi lähinnä kirjata muodostamisessa jo tehtyjä ratkaisuja sekä yrittää yhdenmukaistaa niitä päämajassa tehtyihin suunnitelmiin.²⁵

Viipurin valloituksen jälkeen vahvistettiin päämajakäskyllä 2.5. tulevan *Viipurin Rykmentin* numeroksi 11. Tarkoituksena oli ottaa sen rungoksi Karjalan Rykmenttien ylimääräiset pataljoonat, mutta Viipurin Rykmentti ei koskaan päässyt jaloilleen.²⁶ Muille valloitetun alueen rykmenteille ei numeroita enää annettu.

Lounais-Suomen Vapaaehtoinen Rykmentti — näin sitä aluksi jo 18.4. kutsuttiin — sai I Pataljoonansa Saariston Vapaajoukosta, II Pataljoona lienee ollut Turussa 13.4. perustettu Turun Pataljoona. III Pataljoona sai miehistön toukokuun puolivälissä. Rykmenttiin kuului kolmen pataljoonan lisäksi erityinen kuularuiskuosasto eli patal-

joona. Aivan erillisenä rykmentin kirjoissa oli Saariston Vapaajoukon Kemiön Komppania. Virallinen nimi *Varsinais-Suomen Rykmentti* esiintyi päiväkäskyssä ensimmäisen kerran 6.5.²⁷

Turun Läänin Rykmentin komentajaksi Länsiarmeija esitti peräjälkeen kaksikin ehdokasta. Samaan tehtävään lienee tarkoitettu majuri Walter von Gerich, joka sai päämajalta 28.4. määräyksen lähteä Saloon muodostamaan rykmenttiä alikapteeni Pohjanvuoren johtaman Salon Vapaajoukon pohjalta. von Gerich päätyi kuitenkin toisen rykmentin komentajaksi ja Turun Läänin Rykmentti jäi perustamatta.²⁸ *Hämeenlinnan Rykmenttiä* ei yritettykään perustaa.

Helsingin Jääkäriprikaati ulotti juurensa Helsingissä jo ennen valtausta toimineeseen suojeluskuntaan. Rykmenttien muodostaminen alkoi kohta valtauksen jälkeen. Suomen päämajan yhdysupseerina saksalaisissa joukoissa toiminut everstiluutnantti Wilhelm Thesleff määräsi 15.4. kaksirykmenttisen ”Helsingin Suojeluskunnan Jalkaväkiprikaatin” vt. komentajaksi eversti Karl Björksténin. Prikaatin nimeksi tuli 18.4. Helsingin Jääkäriprikaati.

Pian saksalaiset kuitenkin ottivat prikaatin koulutuksen käsiinsä. Kaikkiin komentajatehtäviin tuli noin 21.4. vastuunalaisiksi johtajiksi saksalaisia upseereja. Prikaatin komentajana toimi aina 15.5. asti yleisesikuntakapteeni Carp. Häntä seurasi everstiluutnantti von Essen, joka toimi myös 1. Jääkärirykmentin komentajana.

1. Rykmentti oli ilmeisesti varsin pitkälle muodostettu jo ennen Helsingin valtausta. 2. Rykmentinkin miehistöstä 600 eli yli puolet ehti astua palvelukseen huhtikuussa. Toukokuun lopulla siinä oli 1 125 miestä. Kaikkiaan lienee Helsingistä saatu palvelukseen noin 2 500 vapaaehtoista ja asevelvollista sotilasta.²⁹

Itä-Uudenmaan Rykmentinkin alku oli spontaani. Loviisaan saapuneen eversti von Brandensteinin saksalaisen prikaatin toimialueella muodostettiin huhtikuun lopulla suojeluskunnista rykmentti, jonka komentajaksi Brandenstein nimitti Viron saksalaisen, Venäjän armeijan everstin von Neffin. Rykmenttiin suunniteltiin kolmea pataljoonaa, joista ensimmäinen oli jo perustettaessa taisteluissa Ahvenkoskella, toinen vartioi rautatietä ja kolmas oli muodosteilla Lahdessa.

Yksi rykmenttiin suunnitelluista pataljoonista kuitenkin katosi toukokuussa. On syytä olettaa, että kyseessä oli Karjalan Valkoinen

Rannikkoarmeija, jonka miehistö oli alkuaan Lavansaarelta ja Virolahdella peräisin. "Armeija", käytännössä kolmikomppaniainen pataljoona, oli saapunut Loviisaan 13.4. ja yksi komppania oli siirretty ratavartiotehtäviin Loviisan — Lahden välille. Osaston vahvuus oli 401 ja lisäksi hevosmiehiä 132. Toukokuun 5. päivänä se siirtyi Kyminlinnaan ja 10.5. Viipuriin, jossa se hajotettiin.

Tämän rykmentin, Itä-Uudenmaan eli Loviisan Rykmentin, muodostamistehtävän sai Mikkelissä 5.5. jääkärimajuri Heikinheimo. von Gerich oli 28.4. esittänyt von Neffin vahvistamista virkaan, mutta vahvistusta ei tullut. Päämajassa lienee pidetty arveluttavana ei-suomalaisen komentajan nimittämistä. Heikinheimo joutui kuitenkin toteamaan, että rykmentin komentajaksi oli toukokuussa asettunut — todennäköisesti von Brandensteinin valtuuksilla — Loviisan saksalainen komendantti yliluutnantti Schenkel. Heikinheimo joutui näin organisoimaan vain Lahdessa muodostuvaa pataljoonaa, kun taas Loviisassa ollutta pataljoonaa ja koko rykmenttiä johti itse asiansa rykmentin adjutantti E. von Born.

Lahdessa koottuun II Pataljoonaan kuului kolme komppaniaa. Näistä 1.K sai miehistönsä (224 miestä) toukokuussa, ensimmäiset 7.5., enimmät 14.—24.5., todennäköisesti kutsuntojen kautta. 2.K:an miehiä alkoi saapua aivan toukokuun lopussa (touko-kesäkuussa yhteensä 160) ja 3.K:an kesäkuussa (163).

Loviisassa oli 24.5. koulutettavana 3 komppaniaa ja yksi konekiväärikomppania, joissa oli palvelukseen jääneitä vapaaehtoisia sekä 21—30 -vuotiaita asevelvollisia (Loviisasta, Pernajasta, Liljendalista ja eräistä Lapinjärven kylistä). Yliluutnantti Schenkel ja Loviisan pataljoonan komentajaksi tarkoitettu luutnantti Heitz siirtyivät pois toukokuun lopulla, varmaan samasta syystä kuin Helsingin Jääkäriprikaatin saksalaiset komentajat, eikä uutta rykmentinkomentajaa nimetty.³⁰

Porvoon Rykmentin komentajaksi kenraalimajuri von Gerich määräsi 27.4. everstiluutnantti Karl A. Liljerosin. Tämä nimesi 30.4. päällystön kolmeen pataljoonaan. Hän kävi Tuusulassa varaamassa majoitustilat, mutta miehistön kokoamiseen ei lainkaan päästy.³¹

Tammisaaren Rykmentin toiminta näyttää alkaneen toukokuun alusta, jolloin komennon otti eversti Birger Åkerman. Tämä oli toiminut huhtikuun alusta saksalaisten Hangossa perustaman II Etappipa-

taljoonan komentajana. II Etappipataljoona liitettiin rykmenttiin ja sen komentajaksi tuli kapteeni Kurt Westling. I Pataljoonan komentajan sai Mikkelistä lähetetty kapteeni K.W. Lundahl ja kolmannen pataljoonan kapteeni S. Sundström. Vain II Pataljoona näyttää omanneen vakituisen miehistön, toukokuussa noin 200 miestä.³²

Suojeluskuntarykmentit sodan päättymisvaiheessa

Suojeluskuntarykmenttien kokooma-alueet ja vapaaehtoisten ja asevelvollisten suhde

rykmentti	alue	vap.eht./ asevelv.
1. Karjalan Rykm.	Karjalan Sotilaspiiri	3:0
2. Karjalan Rykm.	Karjalan Sotilaspiiri	3:2
3. Karjalan Rykm.	Karjalan Sotilaspiiri	2:1
4. Pohjois-Pohjanmaan Rykm.	Pohjolan ja Oulun Sotilaspiirit, Pohjois-Häme	1:2
5. Etelä-Pohjanmaan Rykm.	Vaasan Sotilaspiiri	0:3
6. Vaasan Rykmentti	Vaasan Sotilaspiiri	2:1
7. Pohjois-Hämeen Rykm.	Jyväskylän Sotilaspiiri, Etelä-Pohjanmaa	2:1
8. Porin Rykmentti	Satakunta, Varsinais-Suomi, Kristiinan alue, Keski-Pohjanmaa, Raahen seutu	2:1
9. Pohjois-Savon Rykm.	Pohjois-Savo ja Kainuu	3:0
10. Etelä-Savon Rykm.	Etelä-Savo ja Sysmän alue	3:0
(11. Viipurin Rykm.	-----	---)
Varsinais-Suomen Rykm.	Varsinais-Suomi	2:1
Tammisaaren Rykm.	Länsi-Uusimaa	1:1
Helsingin 1. Jääkäri-rykm.	Helsinki	3:0
Helsingin 2. Jääkäri-rykm.	Helsinki	2:1
(Porvoon Rykm.	-----	---)
Loviisan Rykm.	Lahden-Loviisan alue	1:1

Suojeluskuntarykmenttien miehistöksi otettiin suojeluskuntien aktiivisimmista aineksista koostuvia vapaajoukkoja ja kutsuntojen kautta saatuja asevelvollisia. Tämä kaksijakoisuus aiheutti pientä kitkaa eri ryhmien välillä. Vapaaehtoiset olivat haluttomia ottamaan asevelvollisia samoihin yksiköihin. Toisaalta taas päällystö nimenomaan halusi sijoittaa ”kutsutut” kokeneempien vapaaehtoisten täydennykseksi. Oheisesta taulukosta näkyy, että kaiken kaikkiaan jopa miltei 30/45 osaa suojeluskuntarykmenttien pataljoonista oli toukokuun tietämissä vapaaehtoisina rintamalle lähteneitä tai ainakin vapaaehtoisennmistöisiä.

Kutsunnoista oli ensimmäinen vakinaisen väen ryhmä lähetetty jääkäripataljooniin, ja ne asevelvolliset, jotka päätyivät suojeluskuntarykmentteihin, olivat vasta toista ryhmää, eräissä tapauksissa nimenomaan vain reservipalvelukseen kirjoitettuja. Näin ollen tässä joukossa oli paljon jo vakiintuneita perheenhuoltajia, jotka oli ollut tarkoitus jättää kotiseudun vartiotehtäviin. Puhuttiin ”äijäkomppani-oista”. Samoin saattoi joukossa olla sellaisia, joiden poliittiset katso-mukset poikkesivat suojeluskuntien aktivistien ajatuksista.

Asevelvollisten alkuperäinen katsantokanta saattoi hyvinkin olla myönteinen punaisia kohtaan. Pohjois-Pohjanmaan Rykmentin päällystölle muodostui se kuva, että jopa 70 % III Pataljoonan miehistä olisi omannut sympatiaa punaisiin. Vaasan Rykmentin III Pataljoonassa taas 1/4 oli rintamalle lähtiessä ollut vastahankaan. Etelä-Pohjanmaan Rykmentin I Pataljoonankaan luotettavuus ei päällikön mielestä ollut ”ihmeempi”. Varsinkin kylvöajan tullen esiintyi karkailua.

Suojeluskuntarykmenttien kantamiehistö oli — ns. valkoisessa Suomessa lähes kokonaan ja Etelä-Suomessakin osittain — jo ennen rykmenttien organisoimista saanut taistelukokemusta. Viipurin suureen operaatioon huhtikuun lopulla osallistui Karjalan Rykmentit, Pohjois-Hämeen Rykmentti (pl. I eli Kalmin Pataljoona), Vaasan Rykmentti ja Pohjois-Savon Rykmentti ja siihen liittyvään Kymenlaakson valtaukseseen Etelä-Savon Rykmentti sekä Pohjois-Pohjanmaan Rykmentti. Hämeen lopputaisteluissa taas olivat Porin Rykmentti ja Etelä-Pohjanmaan Rykmentti. Vaikeimpiin taistelutilanteisiin joutui Etelä-Pohjanmaan Rykmentti Auttoisilla 17. ja 20.4., Laitikkalassa 24.4. sekä Hauholla ja Lammilla 28.4. Päällystön kiukun-

purkauksiin kerrotaan III Pataljoonan laihialaisten vastanneen olevansa ”omilla aivoilla ajattelevia pohjalaisia, joita ei taivuteta browningilla eikä sadatuksilla”.

Voitollisiin taisteluihin osallistuminen yhtenäisti rykmenttien henkeä. Niinpä Vaasan Rykmentin III Pataljoonassa oli Viipurin valtauksen jälkeen enää tiettävästi vain yksi ”punamielinen”. Kotiin kaipuu ei silti käynyt pienemmäksi.³³

Rykmenttien lähtiessä sodan lopputaisteluihin niiden varustusta ei liene paljonkaan ehditty täydentää. Yleensä miehistöllä oli samat siviilivaatteet kuin kotoa lähtiessään. Ylitarkastaja Mexmontanin tarkastaessa Vaasan Rykmentin Tampereella oli esimerkiksi II Pataljoonan 5.K:lla vain omia vaatteita, 6.K:lla yhtenäiset Kokkolan piiriin hankkimat vaatteet ja 7.K:lla oma vaatetus, mutta ohjesäännön mukaiset lakit. Porin Rykmentin 5. (Turun) Komppania oli vielä huhtikuun puolivälissä Porin paraatissa ”täydellisiä ryysyläisiä siviilivaatteissa”. Kun sodan loppuvaiheen kuvaajat usein viittaavat valkoisen armeijan osien huonoihin marssisuorituksiin, lienee konkreettinen syy marssien hitauteen ollut jalkineiden ja vaatetuksen heikkous.

Vaatteiden siviilimäisyys saattoi aiheuttaa kohtalokkaita erehdyksiäkin. Valkoisten jääkärijoukot erehtyivät luulemaan Karjalan VI Pataljoonan miehiä punaisiksi Juustilassa 26.4. Erehdys johti laukausten vaihtoon.

Pikku hiljaa joukoissa yritettiin hankkia sotilaallisempaa vaatetusta. Varustuksia paranneltiin ja merkkejä lisäiltiin mm. Karjalan joukoissa omin päin. Porin Rykmentin Turun Komppania hankki Merikarvialta ja Porista sotilasmallisia pukuja, kun taas Turun Pataljoona sai Karkun asemalla manttelit. Intendentuurin toiminta tehostui, ja mm. Etelä-Pohjanmaan Rykmentti sai yhtenäisen vaatetuksen saapuessaan Helsingin suureen voitonparaatiin.³⁴

Suojeluskuntarykmenttien päällystö oli koulutukseltaan ja taustaltaan sangen kirjavaa. Komentajiksi tuli Haminan kadettikoulun käyneitä, Venäjällä koulutuksensa saaneita ja siviilimaailmassa johtotehtäviin tottuneita. Joukossa oli Saksassa koulutettuja jääkäreitäkin. Alipäällystö oli — jos mahdollista — vielä kirjavampaa. Vöyrin sotakoulun kurssin päätyttyä 5.4. rykmentteihin lähetettiin päällystää, samoin Päämajan reserviupseerikoulun päätyttyä 26.4. Toukokuun puolivälissä oli rykmentinkomentajien ja pataljoonankomentajien

(eli ”päälliköiden” — kuten tuolloin sanottiin) koostumus seuraava:

	rykm.kom.	patl.kom.	yht.
Venäjällä koulutettuja ja palvelleita	4	9	= 13
Venäjällä koul., Suomessa palvelleita	1	3	= 4
Ruotsissa koulutettuja ja palvelleita	1	3	= 4
Haminan kadetteja	7	13	= 20
Jääkäreitä	2	13	= 15
Saksalaisia upseereita	1	1	= 2
Ilman päällystökoulutusta		7	= 7
Yht.	16	49	= 65

Päällystön koostumus oli siis varsin hajanainen, kuten koko valkoi-
sessa armeijassa. Jääkäreitä oli viidesosa ja Venäjällä koulutuksensa
saaneita viidesosa, mutta Venäjällä Suomen sotaväen lakkauttamisen
jälkeen palvelleita — haukkumanimellä ryssänupseereita — oli myös
Haminan kadettikoulun käyneissä. Kitkaa syntyi eri päällystöryh-
mien välilläkin. Mm. Porin II Pataljoonan komentaja Paavo Talvela
pyrki huhtikuussa Sihvon alaiseksi Karjalan rintamalle, koska hänen
rykmentinkomentajansa oli ”ryssäläinen”.³⁵

Armeijan uudistustyö — kuolintuomio suojeleuskuntarykmenteille

Taistelujen päätyttyä päästiin Suomen armeijan organisoimiseen va-
kinaiselle kannalle. Vaasan senaatin ja ylipäällikön tavatessa Haapa-
mäellä 3.5. ylipäällikkö luultavasti sai kehotuksen esittää hallituksel-
le suunnitelman maan sotalaitoksen järjestämiseksi. Tätä varten yli-
päällikkö Mannerheim 5.5. nimesi pienen komitean, ruotsalaiset
yleisesikuntaupseerit Törngrenin ja Douglassin³⁶, laatimaan suunni-
telmia. Päämajan siirtyessä Mikkelistä Helsinkiin (14.5.) olikin pää-
piirteiset kaavailut saatu valmiiksi.

Noin 10.5. valmistunut suunnitelma tulevan armeijan järjestämi-
sestä 9 divisioonaan edellytti, että Hämeenlinnan Rykmentti perus-

tettaisiin ja että Varsinais-Suomen Rykmentistä muodostettaisiin sekä Turun Läänin Rykmentti että Varsinais-Suomen Rykmentti, nk. Tammisaaren Rykmentistä tehtäisiin Länsi-Uudenmaan Rykmentti, nk. Porvoon Rykmentistä ja Thesleffin Pataljoonasta Itä-Uudenmaan Rykmentti (Lahteen). Viipurin Rykmentin oletettiin jo olevan olemassa ja Pohjois-Savon Rykmentin nimeksi ehdotettiin Kajaanin Sissirykmentti. Voimme todeta, että Loviisan Rykmentti näyttää päiväkäskyssä ja suunnitelmassa jääneen kokonaan huomaamatta. Suunnitelmaa toteuttaen ylipäällikkö vahvisti päiväkäskyssään 10.5. komentajat 1. Helsingin Rykmentille, 2. Helsingin Rykmentille, Varsinais-Suomen Rykmentille, Tammisaaren Rykmentille ja Porvoon Rykmentille.

Ruotsalaisten upseerien hahmotelman mukaan Suomen rauhanajan armeijan vahvuus olisi noin 30 000 miestä. Organisaatiosuunnitelman ideana oli taata mahdollisuus muodostaa vahva kenttäarmeija nopeasti liikekannallepanon jälkeen. Niinpä rauhanajankin armeija säilyisi 27 rykmenttinä. Niissä kussakin olisi kuitenkin vain 500 miestä. Sodan uhatessa ne sitten voitaisiin nopeasti paisuttaa vahvemmiksi. Vältettäisiin aikaa vievä organisointivaihe. Päälystökaaderi olisi koko ajan palveluksessa, mikä olisi vaatinut melkoiset määrärahat. Kun ylempiin esikuntiin olisi vaikeata saada upseeristoa — esiupeerien puute oli ollut sodan aikana huutava — olisi nyt tyytyminen vain kolmeen divisioonaan, joissa kussakin siis olisi yhdeksän rykmenttiä.³⁷

Helsingissä toimineen valkoisten hallinnon alueella ja ilmeisesti myös pyynnöstä oli saksalaisen Itämeren Divisioonan esikunnassa myös ryhdytty laatimaan suunnitelmaa Suomen armeijaksi. Tosin keisarillisen armeijan päämajoituspäälliköksi Ludendorff oli antanut nimenomaisen määräyksen Suomen armeijan järjestelystä kenraali von der Goltzille, Itämeren Divisioonan komentajalle.

Saksalaisten suunnitelmassa katsottiin, että lähinnä olisi luotava pienehkö mutta hyvin koulutettu armeija aikaisemman hajanaisuuden tilalle. Varsinaiseen toimivaan armeijaan oli määrä järjestää kolme divisioonaa ja yksi prikaati, Kaartin Divisioona (myöh. 1. Divisioona), 1. Jääkäridivisioona (myöh. 2. Divisioona), 2. Karjalan Divisioona (myöh. 3. Divisioona) ja Vuoristoprikaati. 27 rykmentin tilalle tulisivat siis vain yhdeksän rykmenttiä. Itämeren Divisioonan arvio

valkoisesta armeijasta kuului tuolloin seuraavasti:

”Raikkaalla, kansallisella innostuksella oli nuoren Suomen armeijan talonpoikaisnostoväki täyttänyt velvollisuutensa taistelussa punaista vihollista vastaan. Sotatoimien voitokas päätös aiheutti sodan ankarien rasitusten jälkeen tietyn voimien herpaantumisen. Organisaation tuntuvat puutteet, ennen kaikkea kaikkien säädösten puuttuminen, tulivat nyt esiin. Rivimies saattoi vain vaivoin ymmärtää välttämättömyyden pysyä lippujen alla myös taistelujen jälkeen. Yleisen asevelvollisuuden periaate oli vieraantunut Suomen kansan ajatusmaailmasta. Niinpä talonpojat alkoivat luvalla tai luvatta kevättöiden alkaessa poistua kotiseudulleen.

Päämajalta puuttuivat halu ja ymmärrys armeijan suunnitelmalliseen uudistamiseen. Viipurin voiton jälkeen syntyneessä juhlatunnelmassa keskeytyi armeijan kehittämiseksi ja armeijassa tehty työ lähes täysin. Toimettomat rykmentit kävivät rauhattomiksi. Monilla paikoin alkoi jopa muodostua porvarillisia suojeluskuntia valkoisen armeijan epäluotettavia osia vastaan. Oli selvästi vaara, että valkoisen armeijan upseerit ja miehistön valtasi Suomen kansan arveluttava taipumus poliitikoida. Lukuun ottamatta rajavartiointi- ja vankienvartiointitehtäviä, jotka miten kuten täytettiin, oli Suomen armeijan arvo Suomen rajojen ulkopuolella toukokuun lopulla katsottava nollan suuruisiksi. — — —

Armeijan täysin sekavasti jakaantuneen massan organisoinnissa oli ensimmäinen näkökohta välttämättömyys erottaa selvästi kenttäarmeija ja kotiarmeija. Olosuhteiden voima, ennen kaikkea vanhempien upseereiden ja käyttökelpoisen tykistömaterialin täydellinen puute, esti ruotsalaisten yleisesikuntaupseerien mielikuvituksellisten suunnitelmien harkitsemisenkin. Oli ensin hankittava muutamia, kaikkiin tehtäviin käyttökelpoisia runkojoukkoja. Divisioonan [Itämerendivisioonan] esittämä ja valtionhoitajan, ylipäällikön ja sotaministerin hyväksymä armeijajako tarjoaa lähtökohdan. Hyväksikäyttäen tällä hetkellä vielä taipuisan eduskunnan armeijamyönteistä mielialaa tullaan perussäännössä esittämään vielä kolme muuta divisioonaa. Niiden muodostaminen jätetään tulevaisuuteen.

Nojautuminen jalkaväen jaoituksissa englantilaisiin muotoihin osoittautui, samoin kuin Englannissa, välttämättömäksi ylempien johtajien erittäin rajoitetun määrän takia. Jalkaväkidivisioonien pataljoonat muodostetaan kohotetussa rauhanvahvuudessa 500-miehisiksi, jääkäriprikaatin pataljoonat 1 000-miehisiksi. Kenttäarmeijaan kootaan ikäluokat 21, 22 ja 23. Armeijan kokonaisvahvuus, 25 000 miestä, on määrä saavuttaa 1. heinäkuuta mennessä.

Pidätettyjen punaisten vankien poikkeuksellinen määrä (noin 80 000 miestä) sitoo toistaiseksi huomattavan vahvan kotiarmeij-

jan. Suomen sotaministeriö aikoo ensivaiheessa asettaa noin 7—8 000 miestä ikäluokista 18—20 ja 24—29 vanginvartiopataljoonien käyttöön.”

Saksalaisten laatima Suomen armeijan järjestelysuunnitelma edellytti rykmenttien määrän vähentämistä 27:stä 9:ään. Tämä merkitsi kuoliniskua useimmille suojeluskuntarykmenteille.³⁸

Suojeluskuntarykmenttien hajoaminen

Valkoisen armeijan kyllästyminen ja kurin höltyminen oli touko-kuussa selvästi havaittavissa. Pohjoisesta ”punaiseen Suomeen” etenevien joukkojen kohtaamat olosuhteet olivat toisenlaiset kuin kotialueella. Ruoka oli heikkoa. Tilattoman väestön kurjuus ja köyhyys näyttää olleen talonpoikaissotureille yllätys. Kapinan syntymisen se kyllä teki ymmärrettävämmäksi. Monin paikoin tapahtuneet kostoimet, teloitukset, olivat varmaan vaikeita ja vastenmielisiä kokemuksia. Pohjoisesta tulleilla ei edes henkilökohtaisen koston tarvetta ollut. Etelässä ei tehnyt mieli kauan viipyä. Kun melkoinen osa armeijasta, maanviljelystöihin tarpeellisimmiksi arvioidut, oli jo 8. — 10.5. päästetty lomalle ilman paluuvellisuutta — heidät oli määrä kirjata täydennyspataljooniin — koti-ikävä iski loppuihinkin. Nimenomaan entisten reservipataljoonien osalta voitaneen yleistää ruotsalaisen ratsumestari Hultkrantzin kertomus, että luotettavuus ei kylvöajan tultua ollut kunnollinen.

Hermostuttavaksi tekijäksi näyttää 5.—7.5. tulleen huhu, jonka mukaan armeija sodan kotimaassa päätyttyä lähetettäisiin rajan taakse Itä-Karjalaan. Tällä huhulla oli perustansa, sillä Päämajassa valmisteltiin tällaista etenemistä. Purnaajia löytyi taas mm. Etelä-Pohjanmaan Rykmentin III Pataljoonasta. Rykmentin komentaja kävi lakia lukemassa, mutta ”kotia kuitenkin luvattiin mennä, eikä missään tapauksessa Karjalaan”.³⁹

Helsingin paraati oli suojeluskuntarykmenteille suuri voimannäyte. Paraatiin osallistuivat eversti Sihvon ryhmästä 1. Karjalan Rykmentistä koottu pataljoona, 2. Karjalan Rykmentin X Pataljoona ja 3. Karjalan Rykmentistä III Pataljoona, yhteensä 1495 miestä, Porin Rykmentti (900 miestä), Vaasan Rykmentti (990 miestä), Etelä-Poh-

janmaan Rykmentti (420 miestä) sekä yksi komppania kustakin: Pohjois-Pohjanmaan Rykmentistä (180 miestä), Pohjois-Hämeen Rykmentistä (180 miestä), Pohjois-Savon Rykmentistä (165 miestä), Etelä-Savon Rykmentistä (190 miestä) ja Varsinais-Suomen Rykmentistä (175 miestä). Osastot saapuivat Helsinkiin 11.—12.5.

Helsinkiläisille oli haluttu näyttää valkoinen kansanarmeija ja siitä juuri suojeluskuntajoukot saivat, kenties tahallaan, hyvinkin näkyvän aseman. Senaatintorilla ylipäällikkö ilmoitti julkisesti, että torille kokoontuneet pohjalaisjoukot oli nimetty Suomen Valkoiseksi Kaartiksi ja karjalaisjoukot Karjalan Kaartiksi. Tämä merkitsi samalla uudelleenjärjestelyjä niissä rykmenteissä, joista nämä osat oli irroitettu.⁴⁰

Kun suojeluskuntarykmenttien tehtäväksi sitten tuli ikäväksi koettu vankien vartioiminen, alkoivat kurittomuus ja tehtävien laiminlyönti lisääntyä. Etelä-Pohjanmaan Rykmentin miehistö kieltäytyi Helsingin asemalla nousemasta junaan, kun tiedettiin jouduttavan Riihimäelle vankileirin vartioon. Rykmentin komentajan uhkaukset ja taivuttelut eivät auttaneet, mutta alkanut rankkasade ajoi miehet junavaunuihin.

Porin Rykmentti oli vankileirin vartiossa Tammisaarella, Pohjois-Pohjanmaan Rykmentti Vaasassa ja Oulussa, Pohjois-Hämeen Rykmentti Lahdessa ja Hämeenlinnassa, Etelä-Pohjanmaan Rykmentti Riihimäellä, Vaasan Rykmentti Vaasassa, Pohjois-Savon Rykmentti Haminassa ja Helsingissä, Etelä-Savon Rykmentti Lahdessa, Kouvolassa ja Lappeenrannassa ja Varsinais-Suomen Rykmentti Turussa. Lisäksi oli suojeluskuntarykmenttien täydennyspataljoonia vartiossa Vaasassa, Jyväskylässä, Tampereella ja Mikkelissä. Tehtävän ikävyydestä todistavat lukuisat maininnat huolettomuudesta, leväperäisyydestä ja epäjärjestyksestä vartiotehtävissä.⁴¹

Saksalaisen suunnitelman toteuttaminen aiheutti sitten kesän mittaan uudelleenjärjestelyjä ja monien suojeluskuntarykmenttien nimenmuutoksen ja lakkauttamisen. Lakkauttamisten yhteydessä 21—23-vuotiaat siirrettiin vakinaisiin rykmentteihin ja 24—25-vuotiaat vankivartiopataljooniin. Niinpä Porin Rykmenttiä 4.—11.7. lakkautettaessa Valkoisen Kaartin Rykmenttiin siirrettiin 21—23-vuotiaat ja Tammisaaren Vankivartiopataljoonaan 24—25-vuotiaat. Varsinais-Suomen Rykmentin osa lähti elokuussa Helsinkiin, loput jäi-

vät 19.7. Turun Vankivartio-osastoon.

Länsi-Uudenmaan Rykmentin II Pataljoona hajotettiin 20.6. Asevölliset siirrettiin 20.6. Helsinkiin, muut lomautettiin. Itä-Uudenmaan Rykmentti hajoitettiin 25.—26.6. Miehistö siirrettiin Loviisasta Helsinkiin ja Lahdessa Karjalan Kaartin Rykmenttiin ja Etelä-Savon Rykmenttiin.

Helsingin 1. Jääkärirykmentti hajoitettiin kesäkuussa. Sen III Pataljoona siirrettiin Pohjois-Savon Rykmentin Suomenlinnan Vahtipataljoonaksi. 2. Jääkärirykmentti muodosti Helsingin Jalkaväkirykmentin. ”1. Helsingin Jalkaväkirykmenttiin” siirrettiin miehiä ainakin 1. Jääkärirykmentistä, Loviisan Rykmentistä ja Suomen Valkoisesta Kaartista.

Toimintaan jäivät kesällä 1918 vain Valkoinen Kaarti, Karjalan Kaartin Rykmentti ja Helsingin Jalkaväkirykmentti Helsingissä, Joensuussa sijainnut Karjalan 2. Rykmentti ja Sortavalassa sijainnut Karjalan 3. Rykmentti. Muut suojeluskuntarykmentit purettiin heinäkuun kuluessa. Edellä mainittujen siirtojen lisäksi esim. Pohjois-Hämeen Rykmentin ikäluokat 1894—1896 siirrettiin 1.7. Vuoristoprikaatiin ja itse rykmentti hajotettiin 16.7. Etelä-Pohjanmaan Rykmentti hajotettiin 12.7.⁴²

Heinäkuussa muodostetuista kaikkiaan 15 vankivartio-osastosta oli suojeluskuntarykmentti pohjana 7:ssä (Lahdessa Etelä-Savon Rykmentti, Oulussa Pohjois-Pohjanmaan Rykmentti, Turussa Varsinais-Suomen Rykmentti, Vaasassa Vaasan Rykmentti, Tammisaarella Porin Rykmentti, Helsingissä Pohjois-Savon Rykmentti ja Riihimäellä Etelä-Pohjanmaan Rykmentti), osittain myös muissa, kuten Hämeenlinnassa Pohjois-Hämeen Rykmentti.⁴³

Suojeluskuntarykmenttien voiman kausi osui huhtikuun loppuun 1918. Jo toukokuu — sodan päättymisen, lomautukset ja joutuminen vankien vartiointiin — merkitsi hajaantumisen kautta. Eräät käske-tyistä rykmenteistä jäivät kokonaan ilman miehistöäkin. Kesä-heinäkuun kuluessa suojeluskuntarykmentit viittä lukuun ottamatta lak-kautettiin. Lakkautettujen nimiä otettiin sittemmin käyttöön muille joukko-osastoille, joille perinteet siis siirtyivät.

Suojeluskuntarykmentit ja niiden komentajat (toukokuun loppuun):⁴⁴

1. Karjalan Rykmentti, myöh. Itä-Suomen Jalkaväkirykmentti no 5:
ratsumestari/12.4.—majuri/everstiluutnantti Yrjö Elfvengren
14.3.—

I Pataljoona: Jääkäri vänrikki/-yliluutnantti U. Sihvonen 20.3.—
16.5.

II Pataljoona: jääkäri luutnantti Valter Aschan 19.3. — +26.3.,
jääkäri vääpeli J. Mättö vt. 27.3.—10.4.,
luutnantti E. Pekkanen 10.4.—,
jääkäri vääpeli J. Mättö vt. 16.—30.4.

III Pataljoona: jääkäri luutnantti H. Lindberg 20.3.—+26.3.
jääkäri luutnantti V.M. Läheniemi 27.3. — +15.4.
vääpeli A. Hynninen 15.4.—.

Ratsuskadroona: Oscar Weckman 6.2. — +28.4., vahtimestari A. Ma-
jevski 28.4.—.

Konekivääriosasto: vääpeli Georg Enbom 7.4.—.

2. Karjalan Rykmentti, myöh. Laatokan Jalkaväkirykmentti no 6:
ratsumestari/majuri/everstiluutnantti O. Kuula,
jääkäri kapteeni U. Sarlin vt. 9.5.—.

IV Pataljoona: jääkäri vänrikki, 10.5.— jääkäri luutnantti (jääkäri yli-
luutnantti) A. Salminen 16.3.—.

V Pataljoona: jääkäri yliluutnantti V. Nysten (Strömberg) 16.3.—
6.4.

jääkäri vänrikki/luutnantti J. Närvänen (vt. 27.3.—) 7.4.—.

VI Pataljoona: jääkäri vänrikki, 11.5.— jääkäri luutnantti (jääkäri yli-
luutnantti) V. Hämäläinen (Hassinen) 16.3.—.

X Pataljoona: varavänrikki E. Heimolainen (19.3.—) 21.3.—16.5.

XI Pataljoona: jääkäri luutnantti E.O. Ekman 30.3.—14.4.,
varavänrikki A. Pelkonen 16.4.—.

I Konekivääriosasto: tekniikan ylioppilas V. Koljonen 20.4.—.

II Konekivääriosasto: jääkäri vänrikki J. Vakkilainen 28.3.—.

3. Karjalan Rykmentti, myöh. Karjalan Rykmentti no 2:
ratsumestari A. Husso 13.3.—16.3.

jääkäri luutnantti K.H. Kuokkanen 17.—24.3.

jääkäri majuri A. Ståhlberg 25.3. — +14.4.

jääkäri yliluutnantti Strömberg 14.4.—21.4., 9.5.—.

jääkäri kapteeni U. Sarlin 21.4.—9.5.

I (VII) Pataljoona: varavänrikki V. Raatikainen 17.3. — +5.4.

jääkäri yliluutnantti W. Strömberg 7.4.—14.4.

vääpeli A. Laatikainen 15.—17.4.

- varavänrikki I. Airaksinen 18.4.
 varavänrikki A. Houni (Hirvelä) (15.4.—) 19.4.—29.5.
 II (VIII) Pataljoona: luutnantti E. Astola 17.3.—
 III (IX) Pataljoona: jääkäriluutnantti K.H. Kuokkanen 14.—17.3.
 eläinlääketiet. tri A. Kumlin vt. 16.3.
 jääkärijefreitteri J. Raatikainen vt. 16.3.—19.3.
 kapteeni E. Sandström 20.3.—16.5.
 Konekivääriosasto: luutnantti S.I. Niukkanen (4.4.)—
 Ratsuväkiosasto: aliratsumestari T. Kotivirta (4.4.)—

- 1. Pohjanmaan Rykmentti** eli 4. Pohjois-Pohjanmaan Rykmentti:
 majuri Walter von Gerich vt. 20.—26.4.
 majuri W. Stjernschantz 15.4.—(26.4.—) 16.5.
 majuri F. Järnström 15.5.—(13.9.).
 I Pataljoona: majuri F. Järnström 2.4.—
 II Pataljoona: majuri Pell.
 III Pataljoona: kapteeni K. Lillier 12.4.—

- 2. Pohjanmaan Rykmentti** eli 5. Etelä-Pohjanmaan Rykmentti:
 eversti Bergström n. 17.4.—20.4.
 everstiluutnantti M. Spåre (6.4.—) n. 21.4.—
 everstiluutnantti A. Renvald vt. 21.4.—
 I Pataljoona: everstiluutnantti A. Renvald — 21.4.
 luutnantti 10.5.— ratsumestari John Hultkrantz 30.3.—
 II Pataljoona: kapteeni Hj. Söderman.
 III Pataljoona: majuri E. Colliander.
 luutnantti G.E. Lindholm (kesäkuun alussa).

- 6. Vaasan Rykmentti:** majuri M. Ekström (6.4.) 9.4.—
 I Pataljoona: jääkäriluutnantti/-kapteeni L. Nordenswan 9.4.—
 II Pataljoona: jääkärikapteeni L. Tiainen 9.—10.4.
 luutnantti I. Alm 10.—14.4.
 jääkäri/(10.5.—) jääkäriluutnantti L. Oksanen 15.—16.4.
 jääk.kapt. Yrjö Linden (17.5. lähtien Väinönheimo) 18.4.—
 III Pataljoona: majuri G.A. Bäckman 9.4.—

- Hämeen Rykmentti** eli 7. Pohjois-Hämeen Rykmentti:
 ratsumestari/18.3.— majuri/6.4.— everstiluutnantti O. Wilk-
 man (6.4.—)18.4.—18.6.
 I Pataljoona: kapteeni/29.4.— majuri Hans Kalm 23.2.—18.4.—
 II Pataljoona: ratsumestari Oskar Wilkman 10.3.—,
 jääkärivänrikki M. Laurila vt. 18.—27.4.
 kapteeni V.A. Mikkola 27.4.—
 III Pataljoona: kapteeni E.A. Winge 12.3.—18.4.—22.4.

luutnantti Hellgren vt. 22.—27.4.
Cronstedt vt. 27.4.
jääkäri vänrikki M. Laurila 28.4.—/5.5.—.

8. Porin Rykmentti: majuri/everstiluutnantti Walter Bergh 23.2.—.

- I Pataljoona: luutnantti I. Lindqvist 6.2.—7.3.
kapteeni Allan Aalto 7.—16.3.
jääkäri väpeli V. Alasmaa 16.—22.3.
jääkäri yliluutnantti/majuri G. von Hertzen (19.3.—) 22.3.—
(haavoittui 30.3.).
jääkäri vänrikki K.E. Niemeläinen vt. 1.4.—.
- II Pataljoona: jääkärikapteeni P. Talvela (jo 30.3.)
luutnantti/23.4.— kapteeni A.E. Lyytinen 6.4.— (haavoittui
27.4.).
- III Pataljoona: everstiluutnantti Johan Linsén 17.4.—.
jääkärikapteeni O.E.A. Bonsdorff (jo 10.5.).
- Turun pataljoona: Elis Koivula vt. 13.3.—28.3.
majuri Walter von Gerich 13.3.—28.3.
ratsumestari von Essen 28.3.—29.3.
kapteeni Rehnback 29.3.—7.4.
luutnantti E.B. Liljeberg vt. 7.4.—n. 16.4.

9. Pohjois-Savon Rykmentti: jääkärimajuri J. Heiskanen 5.4.—31.7.

- I Pataljoona: res.luutnantti E. Rihniemi,
jääkärikapteeni Ilmari Wiljanen (määrätty 23.4., tuskin hoiti).
- II Pataljoona: metsänhoitaja Bertel Fabritius,
jääkäri luutnantti E.A. Wichmann.
- III Pataljoona: jääkäri luutnantti O. Purhonen 23.4.—.

10. Etelä-Savon Rykmentti: eversti G. Londen.

- I Pataljoona: luutnantti V. Spåre (vt. rykm.kom. 23.4.—).
- II Pataljoona: jääkäri luutnantti W. Weselow 21.3.—.
- III Pataljoona: reserviluutnantti M. Eklund,
jääkäri vänrikki Kara vt. huhtikuun lopulla,
luutnantti V.I. Leinonen vt. toukokuun lopulla.

Suomen Valkoinen Kaarti: everstiluutnantti W. Stjernschantz
16.5.—.

Kaartin Karjalan Rykmentti: majuri O. Kuula 16.5.—.

- I Pataljoona: jääkäri yliluutnantti U. Sihvonen 16.5.—.
- II Pataljoona: vänrikki E. Heimolainen 16.5.—.
- III Pataljoona: kapteeni Emil Sandström 16.5.—.

Lounais-Suomen Vapaaehtoinen Rykmentti eli Varsinais-Suomen Rykmentti:

everstiluutnantti/26.4.— kapteeni Rolf Carpelan 15.4.—4.5.
majuri W. von Gerich vt. 4.5. (vak. 19.5.)—
luutnantti (majuri) Mathelin vt. 9.—22.5.

I Pataljoona: majuri C.A. Ehrensvärd 15.4.—

II Pataljoona: majuri M. Möller 18.—20.4.
luutnantti Mathelin 20.4.—

III Pataljoona: luutnantti A. Wikberg (toukokuussa),
luutnantti Koivula (toukokuussa).

Kuularuiskuosasto: everstiluutnantti von Krause 18.4.—

Länsi-Uudenmaan Rykmentti eli Tammisaaren Rykmentti: eversti
B. Åkerman 30.4.—

I Pataljoona: kapteeni L.W. Lundahl 1.5.—

II Pataljoona: kapteeni Kurt Westling.

III Pataljoona: kapteeni S. Sundström.

Helsingin 1. Jääkärirykmentti:

ratsumestari/everstiluutnantti G.D. von Essen 15.4.— (saks.
luutnantti Arnicke 21.4.—15.5.).

I Pataljoona: kaartinkapteeni A. Lindberg 15.4.— (saks. luutnantti
von Poser 21.4.—15.5.).

II Pataljoona: luutnantti Erik Inberg 15.4.— (saks. luutnantti Kör-
ner 21.4.—15.5.).

III Pataljoona: luutnantti A. Malmström 15.4.— (saks. luutnantti
Köberling 21.4.—15.5.).

Helsingin 2. Jääkärirykmentti eli Helsingin Jalkaväkirykmentti,
myöhemmin Itämeren Jalkaväkirykmentti no 1:

kapteeni/everstiluutnantti T.W. Costiander 15.4.—
(saks. ratsumestari von Esebeck 21.4.—15.5.).

I Pataljoona: everstiluutnantti W. Sandman 15.4.— (saks. luut-
nantti Merkel 21.4.—15.5.).

II Pataljoona: luutnantti A. Lång 15.4.— (saks. luutnantti Krafft
21.4.—15.5.).

III Pataljoona: kornetti L. Karsten 15.4.— (saks. luutnantti Dörfling
21.4.—15.5.).

Porvoon Rykmentti: everstiluutnantti K.A. Liljeros 27.4.—(9.7.).

I Pataljoona: majuri G. Silfverhjelms 30.4.—3.7.

II Pataljoona: luutnantti Yrjö Aarne 30.4.—5.6.

III Pataljoona: jääkärikapteeni G. Stenbäck 30.4.—(9.7.).

- Itä-Uudenmaan Rykmentti** eli Loviisan Rykmentti: eversti von Neff
 (jo 28.4.—n. 10.5.),
 jääkärimajuri A. Heikinheimo (rykmentinmuodostaja) 5.5.—,
 yliluutnantti Schenkel n. 10.—20.5.
 I Pataljoona: luutnantti Heitz n. 10.—20.5.
 II Pataljoona: (jääkärimajuri A. Heikinheimo 5.5.—).

LÄHDEVIITTEET

- O. STENIJ, K. Sissi-R. (Kajaani 1929), passim; Yrjö A. KEMPPAINEN, Vienan-Karjalan retkikunnat. Suomen Vapaussota (SVS) VIII (Jyväskylä 1928), s. 127; Vapaussodan suorituskomitea (VSK) 556, Valtionarkisto.
- Vapaussota-arkiston Päämajan arkisto (PM) 45e: Sotilaspiirinkomitean papereita. SARK.
- W.A. DOUGLAS, Valkoinen armeija vapaussodan myöhäisemmällä kaudella, SVS VIII s. 66.
- DOUGLAS VIII s. 67—69; Ernst LINDER, Muistelmia Suomen vapaussodasta (Helsinki 1921) s. 188—189.
- DOUGLAS VIII s. 67—68.
- Päämajakäskey 1093 29.3.1918 kapt. Törngrenille.
- DOUGLAS VIII s. 70—71.
- KArSP240, Antrean päämajan päiväkäsky no 41 12.3.1918; VSK 121.
- Karjalan Sotilaspiirin ark. 1, 227, 229; Karjalan 1. Rykm.ark. 4—5; Karjalan Armeijakunnan ylipäällikön, rykmenttien ja pataljoonien päiväkäskyt.
- Porin Rykmentin ja sen I Pataljoonan päiväkäskyt; L. JALAVA, Komppaniamme vapaussodassa (Turku 1928) s. 127; V.J. MARJANEN, Turun rintamapataljoona (nk. Uudenkaupungin suojeluskunta vapaussodassa 1918 (Turku 1928) s. 241, 259, 275; J. TAMMINEN, Ikaalisten rintamalla (Pori 1929) s. 105, 112, 124—5, 130.
- VSK 165, 335; Lapualaiset vapaussodassa (Lapua 1934) s. 228, 291, 294.
- PM 177 s. 22117—22135; DOUGLAS VIII s. 73—77.
- PM 176 s. 21479—80, 21711—5, 21728—9, 21748 (Wetzerin sanomat 10.—28.4.); Erik GRAFSTRÖM, Länsiarmeijan toiminta. SVS VI (Jyväskylä 1927) s. 321, 325; LINDER s. 205.
- LINDER s. 186—188, 195; MARJANEN s. 275; GRAFSTRÖM s. 292; Sotahistoriallisen toimiston papereita (SHT) T20251/3, W. Berghin ja v. Hertzénin kertomukset 1922.
- VSK 391; Keski-Pohjanmaan Reservipataljoonan päiväkäskyt; Jeppo skyddskår (Svenska skyddskårister 1922 no 1, s. 7—8); JALAVA s. 127, 163; GRAFSTRÖM s. 292.
- VSK 165, 336, 361; Pohjois-Pohjanmaan Rykm. ark. 1, 4; Porin Rykm. ark. 2 (Linderin määräys 12.4.); Suojeluskuntajärjestön historian aineksia (Skh) 18:62 (Virrat); SHT T20251/3 Freyn, Heikinheimon, Sjärschantzin ja Hallströmin kertomukset 1922; W.A. DOUGLAS, Valkoisen armeijan synty ja järjestäytyminen, SVS IV (Jyväskylä 1924), s. 195, 197, 246, 250—251; PENTZIN, Vapautussodan muistoja (Oulu 1918) s. 121; LINDER s. 203, 205; GRAFSTRÖM s. 293, 296; Ähtärin Suojeluskunnan historia (Helsinki 1919).
- VSK 294, 428; Vaasan Rykm. ark. 1—4, 6; Vaasan Rykm. päiväkäskyt; SHT T20251/3 Väinöheimon kertomus 1923; Skh 19:696 (Raahe), 18:433 (Pihlajavesi), 16:387 (Töytä); PM 176 s. 21484 (Mannerheimin käsky 18.4.); Lapualaiset vapaussodassa s. 398.
- SHT T20251/3 Hultkrantzin kertomus 1922; VSK 420, 438; GRAFSTRÖM s. 302.

19. VSK 409—410; PM 176 s. 21477 (Ingelbergin sanoma 7.4.); SHT T20251/3 Sigellin ja Vilkaman/Wilkmanin kertomukset 1922, T20253/10; Pohjois-Härmeen Rykmentin päiväkäskyt; Jyväskylän Sotilaspiirin ark. 200 (määräys no 999 14.4.1918); DOUGLAS IV 227—8; Suomen Vapaussota vuonna 1918 (SVS 1918) VI (Helsinki 1925) s. 30, 149; Lapualaiset vapaussodassa s. 391.
20. Vrt. viite 9.
21. VSK 479; SHT T20253/9; STENIJ s. 185—188; SVS 1918 V (Helsinki 1924) s. 422.
22. PM 177 s. 21947 (voimaisuudet 28.4.); SHT T20253/9; SVS 1918 V s. 422.
23. VSK 226, 314, 350, 351, 366, 409—410; PM 54 s. 18325, Arnbergerin sanoma 3.4.1918; PM 176 s. 21756—21785; SHT T20251/3 Bäckmanin kertomus 1922; Porin Rykm. ark. 1 (F.H. Wickstrand 18.5.); KarSP 2 (sotilaspiirin ilmoitus 14. ja 18.4.).
24. PM 181 (Plan för organiserande av ytterligare infanteriregementen . . .); rykmenttien päiväkäskyt; DOUGLAS VIII s. 94—96.
25. DOUGLAS VIII s. 101; SHT T20253/11 (von Gerichin kirje 28.4. ylipäällikölle).
26. PM 177 s. 22143 (käsky 2.5.), PM 181 (Plan för organiserande . . .)
27. VSK 421; SHT T20253/11 Varsinais-Suomen joukoista, erityisesti Frans KLEMETTI, Turun joutuminen valkoisille; Turun Vartiopataljoonan päiväkäsky.
28. SHT T20253/11 Varsinais-Suomen joukoista. Turun Läänin Rykmenttiin Länsiarmeija esitti komentajaksi 25.4. everstiluutnantti Ingelbergin ja 18.5. kapteeni Artur Lindbergin. Rykmentin "aluksi" oli päämajassa ajateltu Ehrensvärdin johtamia Turun seudun joukkoja. (PM 181, Plan för organiserande . . .)
29. VSK 462; SHT T20253/11 Etelä-Suomen joukoista, erityisesti von Gerichin kirje 28.4. ylipäällikölle sekä oteita Helsingin Jääkäriprikaatin päiväkäskyistä.
30. VSK 450; SHT T20253/11 Etelä-Suomen joukoista, erityisesti von Gerichin kirje 28.4., A. Heikinheimon kirje 21.5. sekä E. von Bornin kirjeet 24.5. ja 13.6.1918 — Lovisan Rykmenttiin oli päämajassa ajateltu Savon rintaman kymenlaaksolaisia osastoja (PM 181, Plan för organiserande . . .).
31. VSK 468, 545; SHT T20253/11 Etelä-Suomen joukoista. — Kun rykmentin komentajaksi eräässä yliohtaajan kirjelmässä 24.5. mainitaan kapteeni Thorsten Nummelin, Jääkäripataljoona Thesleffin komentaja, on mainittu pataljoona kenties ajateltu rykmentin osaksi. Nummelin mainitaan toisaalla myös Viipurin Rykmentin komentajaksi. "Jääkäripataljoona Thesleff" oli alunperin Pellingin joukkona siirtynyt Saksaan, saanut Danzigissa nimen 1. Suomalainen Etappipataljoona ja vihdoin, Helsingin valtuksen jälkeen, ilmeisesti 16.4., nimen Jääkäripataljoona Thesleff. Tällöin se siirrettiin Porvooseen ja hajotettiin 30.5.
32. VSK 464; SHT T20253/11 Etelä-Suomen joukoista.
33. SHT T20251/3 Stjernschantzin, Hallströmin, Hultkrantzin ja Bäckmanin kertomukset 1922; Skh 16:492e (Kuortane), 16:331 (Laihia); Axel RAPPE, Itäarmeijan sotaliikkeen johto, SVS VIII, s. 157, 168, 179; W. HÄGGLUND, Sihvon ryhmä, SVS VIII, s. 355—367; Ernst LINDER, Sotaliike Kouvolan, Kotkan ja Haminan valtaamiseksi, SVS VIII, s. 386—413; GRAFSTRÖM s. 303, 319—320, 334, 346, 350—351.
34. PM 181 s. 24445 (Ylitarkastajan tarkastuskertomukset); SHT T20251/3 Collianderin kertomus; DOUGLAS VIII s. 63—64; HÄGGLUND s. 357; JALAVA s. 148, 154; A. ERÄS (Leo Pesonen), Sotanäyttämön kulissimiehenä (Porvoo 1933) s. 90—91; GRAFSTRÖM s. 345.
35. Vrt. viite 44; Karjalan Armeijakunnan ark. 16 (Talvelan kirje 21.4.); DOUGLAS VIII s. 63—64.
36. Jo 7.5. pyydettiin ruotsalaisupseerien avuksi viittä nimeltä mainittua jääkäriupseeria, ilmeisesti edustamaan välttämättömänä pidettyä saksalaisen järjestelmän tuntemusta ja sitä henkilötuntemusta, jota katsottiin tarvittavan armeijan uutta johto-organisaatiota nimittäessä. Nämä jääkäriupseerit eivät kuitenkaan ainakaan vielä Mikkelissä osallistuneet komiteatyöskentelyyn.
37. DOUGLAS VIII s. 106—108 ja liitteet 1—4; SHT T20253/11.
38. SHT T20251 (Die Finnische Armee, Ostsee-Div. Abtl. Ia Nr 117, Bericht Nr 1, 7.6.1918).

39. Skh 16:504 (Alavus), 16:331—332 (Laihia); SHT T20251/3 Hultkrantzin kertomus.
40. Eversti Sihvon esikunta, ryhmäkäskey 8. ja 16.5.; Länsiarmeijan päiväkäsky, paraatikäskey 2—3 14. ja 15.5.; Länsiarmeijan arkisto 6: asiaryhmä VI, kirjeet 8.—16.5.
41. Jaakko PAAVOLAINEN, Vankileirit Suomessa 1918 (Helsinki 1971) s. 123; SHT T20251/3 Collianderin kertomus.
42. Em. rykmenttien päiväkäsky; VSK 462, 464; Suomen Puolustuslaitos 1918—1939 (Porvoo 1988) s. 122, 141—143; SAARENHEIMO s. 168.
43. PAAVOLAINEN 126.
44. Organisaatioita ja päällystöluetteloita edellä mainituissa arkistokokonaisuuksissa, erityisesti VSK, PM 45, 182—183; Länsiarmeijan päiväkäsky; Karjalan Armeijakunnan arkisto 49, 80; rykmenttien arkistot.

Summary

CIVIC GUARD REGIMENTS OF THE WHITE ARMY

The central force of the White Army which departed for the War of Liberation was formed in the latter part of January 1918 by the volunteer Civic Guards. Their mobile detachments occupied towns and traffic centers and held their positions until the enlisted units and the conscript units of the regular army began to participate in the battle in March.

The Civic Guards first participated in action as companies or squads and only gradually were they integrated into bigger units. The Pori Regiment was created on the Satakunta front in the end of February and on the Karelian front the troops were divided into three regiments in March. Likewise Northern Häme Regiment was formed in Häme.

The Headquarters drew up a plan in March to compile the Civic Guards into regiments. Each regiment would have a headquarter plus three battalions (each with bicycle, sapper and medical detachments, three companies and a machine-gun company, altogether 2000 men). After the conquest of Tampere a regimental reorganization was ordered to be carried out by 20.4. In about two weeks (9.—25.4.) ten Civic Guard regiments were formed: 1., 2. and 3. Karelian, 4. Northern Ostrobothnian (at first 1. Ostrobothnian), 5. Southern Ostrobothnian, (at first 2. Ostrobothnian), 6. Vaasa, 7. Northern Häme (at first Häme), 8. Pori, 9. Northern Savo and 10. Southern Savo (at first Savo) Regiments. Problems were countered by the troops' illicit departure for leave from Tampere as well as their dispersion in various parts of the front which made it difficult to realize the planned provinciality of the units.

The Headquarters also prepared by 18.4. a plan to develop the army in view of the situation when the country as a whole would be controlled by the legal government. In Southern Finland the organizing of new troops began in 18.—30.4. partly spontaneously before the orders had arrived from the Headquarters. Five out of the nine planned regiments were formed: the 1. and 2. Helsinki, the Eastern Uusimaa (or Loviisa), the Western Uusimaa (or Tammisaari) and Varsinais-Suomi Regiments. After the war the whole organization of the army was put under scrutiny. The Hämeenlinna, Province of Turku and Viipuri Regiments were never formed and the Porvoo Regiment remained without personnel.

The Civic Guard regiments were at first manned by the most active volunteer troops of the Civic Guards and through conscription (about a third). The conscripts were often men with families and sometimes unwilling to do service. This duality of personnel caused friction between the different groups. The volunteers were unwilling to receive conscripts. On the other hand the officers wanted in places "the conscripts" to fill in with the more experienced men.

The cadre of the Civic Guard regiment had — partly also in Southern Finland — gained battle experience even before the formation of the regiments. The ten first Civic Guard regiments participated in the final battles of the war in 17.—30.4. There was time to only slightly improve the equipment of the regiments. Generally the men wore the same clothes they had on when they left their homes. Marching was slow due to poor footwear and clothing. The civilian clothing led also into errors, even to shots being fired between the Whites. Gradually equipment was improved and part of the regiments received common clothing for the great victory parade in Helsinki (16.5.).

In May the guarding of red prisoners produced clearly evident boredom and loosening of discipline. When a substantial portion of the army had been released already in 8.—10.5. for farming, homesickness struck those left behind. Finally by June-July all Civic Guard regiments except five were disbanded.

SOTILASKARTOITUS SUOMESSA VUOSINA 1918—1940

Sodassa syntynyt

Vapaussodan ensimmäiset sotatoimet olivat pienehköjä ja alueeltaan rajattuja. Venäläisten joukkojen aseistariisunta suoritettiin yleensä paikallisen tai lähialueen suojeluskuntien voimin eikä siinä juuri kartoja tarvittu. Tilanne muuttui olennaisesti kun operaatiot saivat laajemman luonteen ja sotaa ryhdyttiin käymään pataljoonilla ja rykmenteillä. Tavoitteet olivat kaukana ja joukkoja oli suunnattava niille vieraille seuduille. Viimeistään tässä vaiheessa tarvittiin erilaisia kartoja niin ylijohdon sotatoimien suunnitteluun kuin joukkojen käyttöön. Valkoisen armeijan päämajaan perustettiin jo sodan alkuvaiheessa erityinen topografinen toimisto¹, joka laajeni myöhemmin jaostoksi, tehtävänä järjestää esikuntien ja joukkojen karttahuolto. Toimiston päälliköksi määrättiin Haminan kadetti, vuosia siviilissä ollut ratsimestari Claes Stenius, joka sai apulaisekseen mm. ruotsalaisen vapaaehtoisen luutnantti Rudolf Anthonin. Toimisto aloitti työnsä lähes tyhjistä. Jaettavissa ei ollut oikeastaan muuta kuin taloudellisen karttasarjan lehtiä mittakaavassa 1:400 000. Nähtävästi Anthonin toimenpitein saatiin sitten Ruotsista erä saksalaista alkupe-
rää olevia 1:300 000 mittakaavaisia kartoja, jotka huonosta karttaku-
vannostaan huolimatta oli pakko ottaa operatiivisen suunnittelun
perustaksi.² Saksalaiset yleissilmäyskartat eivät kuitenkaan kelvan-
neet taisteleville joukoille, jotka olisivat tarvinneet seikkaperäisiä ja
kohtuullisen suurikaavaisia esityksiä toiminta-alueistaan. Näitä kart-
toja ei kuitenkaan ollut.

Topografinen jaosto haki ratkaisua pulmiinsa ryhtymällä täydentä-
mään ja korjailemaan sotasaaliiksi saatuja venäläisiä topografisia
kartoja. Venäläinen topografinen kartoitus kattoi kuitenkin vain ete-
läisen Suomen sekä rannikkoseutuja sieltä täältä. Joka tapauksessa
tämän materiaalin mekaaninen suurennus, korjailu sekä monistami-
nen mahdollistivat valkoisen armeijan ensivaiheen alkeellisen kart-
tahuollon. Päämajan ja voimaryhmien käytössä olivat jo Tampereen
valtauksen alkaessa karttatoimiston laatimat pikakartat — hyökkäys-

kartat — , joihin oli merkitty viimeiset, osin muistinvaraiset maastotiedot.³ Rinnan näiden operatiivisten tehtävien kanssa aloitettiin venäläisten topografisten 1:42 000 karttalehtien perusteellinen muutostyö, jossa venäjänkielinen teksti suomennettiin ja sasheneissa ilmaistut korkeusluvut muunnettiin metrijärjestelmään. Korkeuskäyriin ei kuitenkaan kajottu.

Topografinen jaosto sai sodan kuluessa riveihinsä lisää ruotsalaisia ammatimiehiä — lähinnä kartografeja — ja myös suomalaisia maanmittausalan miehiä tuli palvelukseen. Osaston vahvuus keväällä sotatoimien ollessa jo loppuvaiheessa oli yli 50 henkilöä ja työn alla oli lukuisia karttamuutoksia ja -täydennyksiä.

Päämajan ohella myös yhtymät (ryhmät) suorittivat karttojen muutostöitä täydentämällä olemassa olevia kuvauksia. Vain muutamissa tapauksissa oli aikaa ja mahdollisuuksia varsinaisiin mittakaavan muutoksiin. Esimerkiksi Satakunnan Ryhmä ei pitänyt lainkaan päämajan laatimista ja jakamista pikakartoista vaan teetti niiden tilalle omia vedoksia, joita oli täydennetty muistinvaraisesti.

Punakaartien karttatilanne oli sodan alussa suunnilleen samanlainen kuin valkoisen armeijan. Punaisten sotaliikkeiden laajetessa paikalliselta tasolta suurempiin kokonaisuuksiin, venäläiset luovuttivat aiemmin tiukasti salaisina pitämiään topografikarttasarjoja ja muita karttakuvauksia punaisten esikunnille ja joukoille. Punaiset olivat siten helmikuussa 1918 karttojen puolesta huomattavasti paremmin varustettuja kuin valkoiset, jotka tuolloin vielä ponnistelivat pienikaavaisten kuvaustensa kanssa. Tilanne tasapainottui kuitenkin nopeasti valkoisten saatua sotasaaliiksi huomattavia eriä venäläisten karttamateriaalia.

Sotilaskarttalaitoksen nousu ja tuho

Vapaussodan päätyttyä päämajan topografinen jaosto lakkautettiin ja 1.6.1918 annetulla käskyllä siitä muodostettiin yleisesikunnan operatiivisen osaston I a:n alainen laitos.⁴ Menettely noudatti saksalaista organisaatiomallia. Yleisesikunnan osasto Ia oli sotatoimien osasto, jolle kuuluivat muun muassa sotatoimien suunnittelu, maanpuolustuskysymykset, liikekannallepanovalmistelut sekä **kartta-asiat**. En-

tistä topografijaostoa ei kastettu kuitenkaan heti uudelleen vaan se kulki arkikielessä edelleen topografisena jaostona tai karttalaitokse-
na. Elokuussa 1918 karttalaitos sai nimekseen IV osasto eli maanmit-
tausosasto. Nimike oli epäonnistunut sillä se muistutti maassa jo ole-
vaa maanmittaushallitusta ja sotilastopografeille ei missään vaiheessa
suunniteltu maanmittaustoimituksia kuten kaavoituksia ja lohkomia-
sia. Myöhemmin syksyllä maanmittausosasto muuttui yksinkertai-
sesti **Sotilaskarttalaitokseksi**.⁵ Nimen vaihto jatkui edelleen ja
1.11.1918 laaditussa kokoonpanokaaviossa Sotilaskarttalaitos tunnet-
tiin yleisesikunnan sotilaskarttaosastona. Huolimatta jatkuvista nimi-
tysmuutoksista laitos toimi suunnilleen päämajan topografisen jaos-
ton alkamaa tehtävälinjausta noudattaen korjaten päätyönään venä-
läisiä topografikarttoja. — Vaasassa toimintansa aloittanut topografi-
nen jaosto siirrettiin Helsingin valtauksen jälkeen pääkaupunkiin.

Yleisen suuntauksen mukaan myös Sotilaskarttalaitokseen —
mikä nimitys parhaiten vastasi todellisuutta — sijoitettiin saksalaisia
neuvonantajia. Ruotsalaiset vapaaehtoiset olivat palanneet takaisin
kotimaahansa jo 13.6.1918. Luutnanttina tullut Rudolf Anthoni mat-
kusti kotiinsa Suomen armeijan majurina. Laitoksen apulaisjohtajak-
si nimitettiin nyt saksalainen kapteeni Pastorff. Kartografian asian-
tuntijana toimi saksalainen kapteeni R. Mangelsdorff. Ruotsalaiset
upseerit olivat edustaneet ruotsalaista sotilastopografista näkemystä,
joka oli puolestaan saanut vahvoja keskieuroppalaisia vaikutteita.
Siirtyminen saksalaiskauteen ei siten tuottanut kovinkaan merkittä-
viä muutoksia Sotilaskarttalaitoksen arkeen. Kesällä 1918 oli kartta-
laitoksen palveluksessa kaikkiaan 54 henkilöä, jotka jakaantuivat
tehtäviin seuraavasti: päällikkö, kaksi teknillistä johtajaa, kanslia-
päällikkö, neljä toimistoupseeria, topografiupseeri, seitsemän topo-
grafia, 25 kartanpiirtäjää, viisi karttavaraston hoitajaa, monistustek-
nikko, kivipainaja sekä kuusi kanslistia, joista kolme oli venäjänkie-
len kääntäjää. Sotilaskarttalaitoksessa oli aivan virallisesti nimetty
kansliapäällikkö, seikka, joka oli varmasti harvinaisuus valtionhallin-
non tässä portaassa. Näin vain oli. Sotilaskarttalaitoksen päällikkönä
toimi everstiluutnantiksi ylennetty Claes Stenius lähimpänä apulai-
senaan saksalaisten neuvonantajien ohella suomalainen alan insinöö-
ri Alfred Gustafsson.⁶

Sotilaskarttalaitoksen kalusto oli saatettu ajanmukaiseksi. Sodan

kuluessa oli Ruotsista hankittu valokopiolaitteita ja kesällä 1918 laitos omisti jo kivipainon. Sotilaskarttalaitos oli siten ainakin kalustoltaan kohtuullisen hyvin varustettu tulevaisuuden tehtäviin. Heikkoutena oli sen sijaan kenttämittauksiin kykenevän henkilöstön vähäinen määrä, vain yhdeksän topografia oli komennettavissa maastotöihin.

Laitoksen päätehtävänä oli alussa jatkaa venäläisten topografikarttojen 1:42 000 muutos- ja uusintapainatuksia. Uusittuja lehtiä ilmestyi kaikkiaan 170 mukaanluettuna erillinen Ahvenanmaan kartasto. Kaiken kaikkiaan venäläiset olivat ehtineet julkaista 300 karttalehteä, joista Sotilaskarttalaitos korjasi runsaat puolet. Työsaavutus oli huomattava. Topografisia puolen virstan karttoja (1:21 000) venäläisillä oli suomenkielisinä Viipurin ja Helsingin linnoitusalueilta 110 lehteä kokonaismäärän ollessa 471 kappaletta. Venäläiset olivat luokitelleet tämän kartaston salaiseksi. Maailmansodan kuluessa venäläisten pikakartoittamasta Mikkelin — Savonlinnan — Joensuun alueen karttalehdistä mittakaavassa 1:84 000 löytyi kaikista 29 lehdestä myös suomenkielinen painos. Kaikki suomenkieliset versiot soveltuivat sellaisenaan käyttöön.⁷

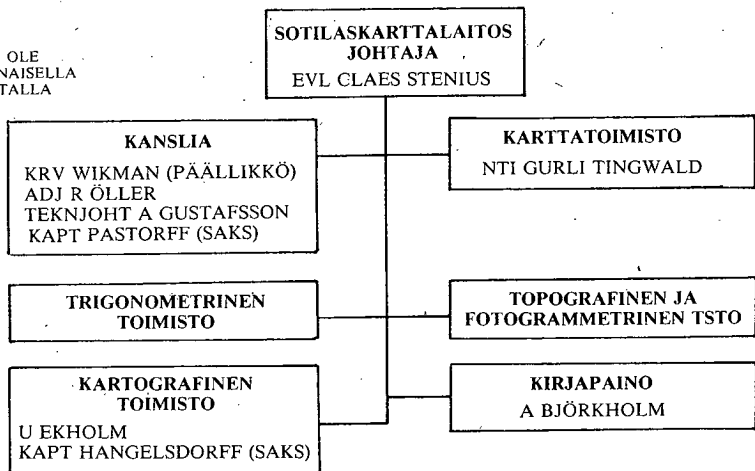
Venäläisten topografisten karttojen uusintapainaukset olivat kuitenkin vain ensivaiheen ratkaisuja. Kartoilla olevat asteruudustot eivät soveltuneet ampumatekniikkaan ja lisäksi karttojen kuvanto ei tyydyttänyt yleisesikuntaa. Neuvottelujen tuloksena päädyttiin kokonaan uuteen ratkaisuun. Sen mukaan venäläiseen mittausaineistoon perustuen valmistettaisiin topografinen kartasto mittakaavaan 1:50 000, josta edelleen valokuvauksellisesti pienentämällä koottaisiin 1:100 000 karttasarja. Molemmat sarjat painettaisiin nelivärisinä. Syksyllä 1918 olikin jo 11 uutta karttalehteä tekeillä. Näiden kartastojen valmistaminen ei edellyttänyt maastotöitä, sillä koko työ perustui jo mitattuun aineistoon.

Suomen Tykistökoulu, joka toimi tuolloin Lappeenrannassa, oli esittänyt, että Sotilaskarttalaitos laatisi koulun harjoitusalueesta riittävän yksityiskohtaisen ja suorakulmaisella koordinaatistolla varustetun topografisen kartan. Laitos aloitti heti uudiskartoituksen edellyttämät runkomittaukset syyskesällä 1918 ja tarkoituksena oli laatia kartta mittakaavaan 1:25 000. Nähtävästi sotilastopografit halusivat samalla kokeilla keskieuropalaista mittakaavaa ja sen soveltuvuutta suomalaiseen sotilaskartoitukseen. Laitoksen saksalaisilla neuvon-

9.1918

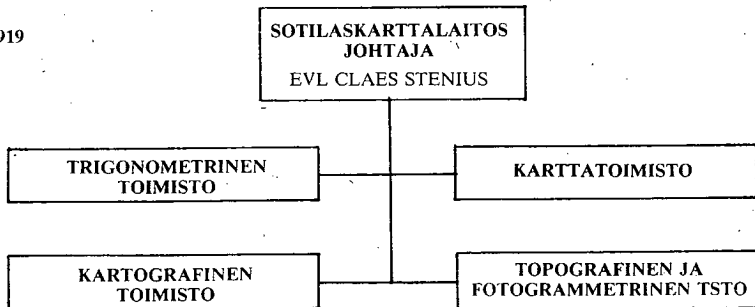
SOTILASKARTTALAITOS

EI OLE
VARSINAISELLA
LISTALLA

VOIMASSA 1.6.1918 — 30.4.1919

24.1.1919

1. SAKSALAISET EROSVAT 1.12.1918
2. PAINO SULAUTETTIIN TODENNÄKÖISESTI KARTOGRAFISEEN TOIMISTOON

antajilla ja Suomen Tykistökoulun saksalaisella johdolla oli ilmeisen selvä vaikutus karttakokeilun aloittamiseen. Saksassa oli jo ennen maailmansotaa ryhdytty laatimaan sotilaallisia karttoja mittakaavaan 1:25 000. Työ oli kuitenkin sodan vuoksi keskeytynyt.

Vuoden 1918 kääntyessä kohti loppuaan yleisesikunta oli antanut karttalaitokselle selkeät tehtävät, joiden toteuttaminen oli alkanut ripeästi. Kaikki näytti olevan kunnossa, mutta sitten tapahtui jotakin merkillistä ja odottamatonta.

Maanmittaushallitus oli käynyt vuosikymmenien ajan taistelua geodeettisista runkomittauksista. Se olisi halunnut johtaa näitä mittauksia koko valtakunnassa. Valtioneuvosto teki kuitenkin 5.7.1918 päätöksen itsenäisestä geodeettisesta laitoksesta, ja näin maanmittaushallitus hävisi pitkällisen kamppailun. Seuraava ottelu käytiin Sotilaskarttalaitoksesta. Maanmittaushallitus halusi ajan tavan mukaan keskittää kaiken kartoitustoiminnan ja katsoi olevansa itseoi-keutettu johtamaan myös topografista alaa. Ylitirehtööri — laitoksen johtajan silloinen virkanimike — Kyösti Haataja esitti syksyllä 1918 jo toistamiseen sotilaskartoituksen sulauttamista maanmittaushallitukseen perustellen hankettaan mm. taloudellisilla seikoilla. Sotilaskarttalaitos laati ehdotukseen valtioneuvostolle osoitetun vastineensa 22.11.1918 pyytäen erityisen komitean asettamista selvittämään ja järjestämään maan karttalaitoksia ja niiden välisiä suhteita. Kirjelmässä katsottiin olevan aiheellista pitää topografinen kartoitus sotilasviranomaisten johdossa, mikä oli yleistä muualla maailmassa. Samalla esitettiin koko maan kattavan kartaston laatimista mittakaavaan 1:25 000. Mittakaavan valinta oli selvästi saksalaisten aikaansaannosta, sillä Lappeenrannan uudiskartoitus oli vasta alkanut ja suomalaisilla ei ollut lainkaan aiempia kokemuksia ehdotetusta mittakaavasta. Lisäksi Sotilaskarttalaitos toivoi eri karttalaitosten keskinäistä komissiota, joka käsittelisi muun muassa alan kokonaissuunnitelmia niveltäen ne mahdollisuuksien mukaan tarkoituksenmukaisiksi alaohjelmiksi. Maanmittaushallitus asettui 16.12.1918 antamassaan lausunnossa täysin vastustavalle kannalle. Molemmat laitokset olivat nyt selkeästi törmäyskurssilla.

Esitettyä komissiota ei asetettu. Sen sijaan asiaa selviteltiin neuvotteluissa, joihin liittyi tutustuminen alan laitoksiin. Puolustusvoimia edustivat näissä kohtalokkaissa keskusteluissa kenraalimajuri Ru-

dolf Walden, everstit Alexander Tunzelmann ja Nils Procopé sekä Sotilaskarttalaitoksen päällikkö everstiluutnantti Claes Stenius. Neuvottelujen lopputuloksena oli yleisesikunnan IV osaston (jälleen uusi nimike) eli Sotilaskarttalaitoksen lakkauttaminen 8.4.1919 annetulla asetuksella ja mainitun osaston kehittäminen maanmittaushallituksen topografiseksi osastoksi. Karttavaraisto ja sen hoito jäi edelleen yleisesikunnan osasto Ia:n huoleksi. Ylitirehtööri Kyösti Haataja oli päässyt tavoitteeseensa.

Jälkeenpäin sulauttamista tarkastellen oli ilmeistä, etteivät puolustusvoimien edustajat täysin käsittäneet sotilastopografisen kartoituksen operatiivista merkitystä. Maanmittaushallituksen edustajilla oli siten vastassaan vain pintapuolisen asiantuntemuksen omaavia sotilaita. Steniuksenkin saama alan sotakokemus oli perin lyhyt ja yksipuolinen. Hän oli keisarillisen armeijan nuorena upseerina toiminut vain yhden kesäkauden sotilaskartoitustehtävissä Venäjän Aasian puolella. Häneltä puuttui myös korkeampi sotilaskoulutus. Haataja käytti taitavasti argumentteinaan taloudellisia seikkoja keskittämisen antamien muiden etujen ohella ja niin Sotilaskarttalaitoksen taival päättyi. Laitoksen henkilöstöä erosi ja siirtyi muihin tehtäviin vain osan jäädessä maanmittaushallituksen topografisen osaston palkkalistoilta. Syntynyt tilanne oli kaiketi yllätys uudelle isännälle, joka oli toivonut osastolle kohtalaisen suurta henkilöstövahvuutta. Mahdollisesti maanmittaushallituksen käytettävissä olevat määrärahat olivat osaltaan rajoittamassa koko henkilöstön palkkaamista. Tosin mitään asiakirjoja tästä ei ole löytynyt. Sotilaskarttalaitoksen kalusto sen sijaan luovutettiin kokonaisuudessaan maanmittaushallitukselle. Käytyjen neuvottelujen toisena — suorastaan kohtalokkaana — päätöksenä oli asettaa taloudellinen kartoitus topografisen kartoituksen edelle. Vähäisenä myönnytyksenä oli toki taloudellisen kartaston laadinnan aloittaminen sotilaallisesti tärkeillä alueilla ja everstiluutnantti Steniuksen nimittäminen uuden osaston johtoon. Toimenpiteen katsottiin takaavan yleisesikunnan toiveiden ja näkemysten perillemenon kartoitusten toteuttamisessa.

Maanmittaushallituksen topografisena osastona

Maanmittaushallituksen topografinen osasto jatkoi aluksi Sotilaskarttalaitoksen aloittamia töitä saattaen valmiiksi Lappeenrannan kokeilukartan. Tosin tilaaja Suomen Tykistökoulu oli jo lakkautettu syys-talvella 1918. Myös tekeillä olevat venäläiseen materiaaliin perustuvat Karjalan kannaksen ja osan Etelä-Suomea kattavat kartat mittakaavassa 1:50 000 julkaistiin kaikkiaan 38 lehtenä. Valokuvamenetelmän pienennettiin sama aineisto sitten suunnitelmien mukaan mittakaavaan 1:100 000. Tämä kartasto käsitti kaikkiaan 23 lehteä.

Osaston henkilövahvuus oli 30.4.1919 vain 13 henkeä, joista yhdeksän oli myös kenttätöihin osallistuvia. Mahdollisuudet laajoihin topografisiin uudiskartoituksiin olivat edelleen vähäiset. Edellä mainittuihin uudistoihinkin jouduttiinkin palkkaamaan tilapäistä työvoimaa.

Hallinnollisten asioiden ohella oli ratkaistava mittakaava-, projekti- sekä koordinaatistokysymykset. Nämä pulmat oli saatava hoide- tuiksi ennenkuin voitiin aloittaa järjestelmällinen uudiskartoitus, jota sotilasjohto oli jo vaatimassa. Topografisen kartoituksen **mittakaava-** vaksi valittiin 1:20 000. Tämä myöhemmin paljon arvostelua osakseen saanut valinta tapahtui niin sotilas- kuin siviilijohdonkin yksimielisesti hyväksymänä. Maanmittaushallitus katsoi sen soveltuvan riittävän yksityiskohtaisena taloudellisiin kartoituksiin ja kaiken lisäksi se oli samaa mittakaavaa kuin laitoksen suosima pitäjänkartasto. Tykistön tarkastaja eversti Vilho Petter Nenonen piti myös kyseistä mittakaavaa oikein hyvänä. Puolustusvoimien sisällä käytiin myöhemmin 1930-luvulla kiistaa taktillisista mittakaavoista ja erityisesti 1:20 000 mittakaavasta, mutta muutoksia valittuun menetelmään ei kuitenkaan tehty. **Karttaprojektioksi** hyväksyttiin vuonna 1922 Gauss-Krügerin oikeakulmainen projektiio. Ratkaisuun vaikutti saksalaisten esimerkki ja lisäksi se, että projektiosta oli saatavissa valmiiksi lasketut taulukot. Kapeiden kaistojen vuoksi mittakaava oli tarkka ja muotoväärästymät olivat mitättömiä. Lisäksi projektiio sopi hyvin myös geodeettiseen työhön. Epäkohtina nähtiin jo valintaa tehtäessä valtakunnan läpi kulkevat pitkät saumat, mitkä määrätilan-teissa vaikeuttaisivat tykistön kaukotoimintaa. Tämän seikan ei kuitenkaan katsottu olevan olennainen, koska silloisen kenttätykistön kantamat olivat lyhyet. Tehdyt periaateratkaisut koskivat vain topo-

grafisia kartastoja, joten pitäjän- ja taloudellisten karttojen sotilaallinen käyttöarvo ei lainkaan kohentunut. Pitäjänkartat, jotka suuresti kiinnostivat maanmittaushallitusta, olivat vailla korkeuskäyriä ja suorakulmaista ruudustoa. Kun Gauss-Krügerin projektioon liittyvä Hayfordin ellipsoidi (= oletus maapallon muodosta) sitten vuonna 1924 hyväksyttiin kansainväliseksi ellipsoidiksi, maanmittaushallitus päätti viimein muuttaa myös pitäjänkartastonsa Gauss-Krügerin projektioon. Kului kuitenkin useita vuosia ennenkuin uusien määräysten mukaisia pitäjänkarttoja oli käytettävissä.

Suorakulmainen **koordinaatisto** sisältyi luonnollisena elementtinä Gauss-Krügerin projektioon. Venäläiseen materiaaliin perustuviin topografisiin karttalehtiin niiden laadintavaiheessa yleensä ei painettu suorakulmaista koordinaatistoa. Tietävästi vain 16 lehdellä 1:50 000 ja niistä pienennetyillä 1:100 000 -kartoilla oli kilometriruudusto. Koordinaatiston puute haittasi kenttätykistön toimintaa siinä määrin, että tykistön johto määräsi keväällä 1925 kenttätykistörykmentit itse piirtämään saamilleen kartoille suorakulmaisen koordinaatiston, jonka kiintopisteen arvot annettiin Pulkovasta mitattuina. Tämä eräänlainen tilapäiskoordinaatistoon siirtyminen onnistui yllättävän hyvin ja tykistön tarkastaja oli tyytyväinen tuloksiin.

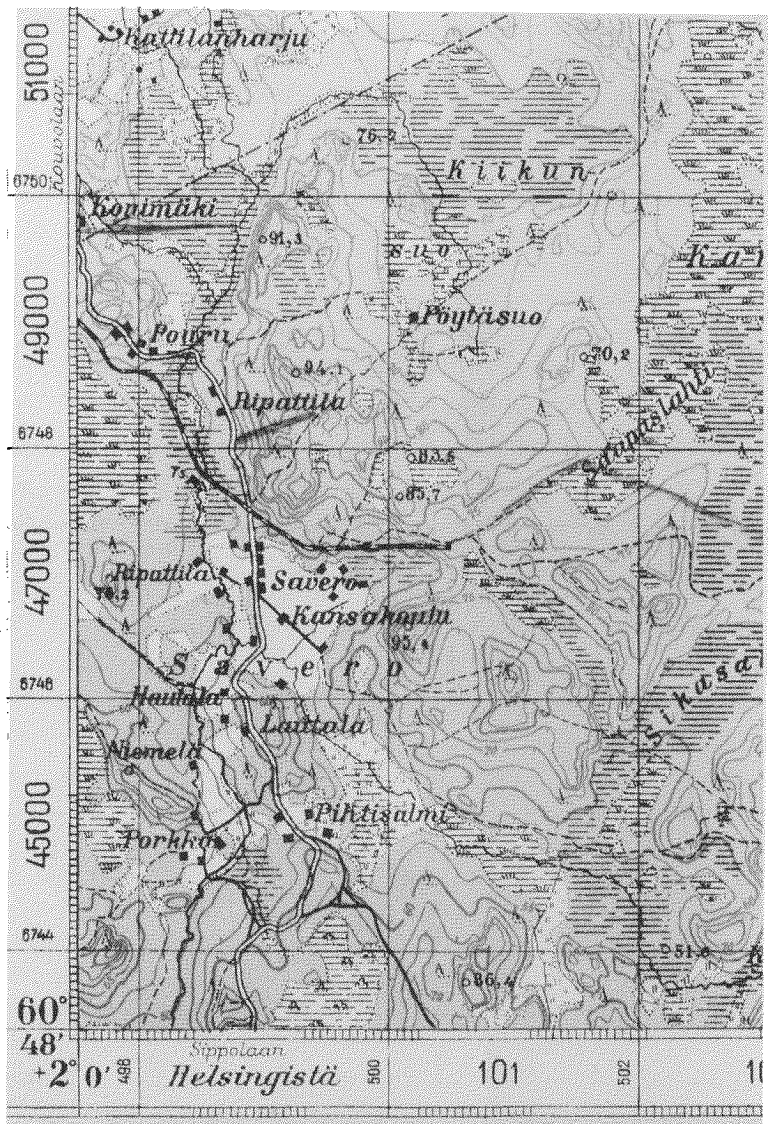
Kartoitusnopeus vaihteli käytettävissä olevan henkilöstön mukaan. Venäläiset topografit kartoittivat aikanaan kesäkaudessa keskimäärin noin 120 neliökilometriä. Tällöin heillä oli tavallisesti käytössään runsaasti aputyövoimaa ja aikaisempaa mittausaineistoa. Itsenäisen Suomen alkuvuosina laskettiin sotilastopografin kartoittavan mittauskauden kuluessa mittakaavassa 1:20 000 noin 60—70 neliökilometriä, siis huomattavasti vähemmän kuin venäläinen virkaveli. Työmenetelmät olivat lähes täsmälleen samat, ero syntyi suomalaisten saaman aputyövoiman vähäisyydestä. Ilmeni, että maanmittaushallituksen topografinen osasto kykeni parhaimmillaankin uudiskartoittamaan yhteensä vain noin 200 neliökilometriä vuodessa, millä vauhdilla valtakuntaa ei tultais saamaan koskaan kelvolliseen ja kohtuullisesti ajan tasalla olevaan karttapeittoon. Tilanne valkeni sotilasjohdolle pian, ja sen oli ryhdyttävä kiireesti hakemaan topografiseen kartoitukseen uusia ratkaisuja.

Yleisesikunnan Topografikunta perustetaan

Vain vuosi Sotilaskarttalaitoksen lakkauttamisen jälkeen todettiin, että yleisesikunnassa tulisi olla välttämättä oma kartoituselin, Helsingin ja Viipurin linnoitusalueista oli saatava uudet kartat, ja tätä työtä ei katsottu voitavan antaa salattavuussyistä siviilikartoittajille. Yleisesikunnassa nimettiin nyt yksi operatiivisen osaston upseerinviroista sotilastopografille. Tähän tehtävään kutsuttiin reservistä Haminan kadetti, everstiluutnantti Hugo Löfgren. Hän oli palvellut aikaisemmin keisarillisen Venäjän topografijoukoissa ja hallitsi hyvin alansa. Topografiupseerin ja hänen avukseen joukoista komennettujen neljän upseerin tehtäväksi annettiin sitten edellä mainittujen linnoitusalueiden uudiskartoitus. Karttalehtien valmistuttua yleisesikunta oli jo määrittänyt uusia kartoituskohteita, mutta ennenkuin niihin päästiin kunnolla käsiksi, oli ratkaistava polttavaksi noussut henkilökysymys. Tilapäinen komennuskunta ei enää riittänyt suunniteltuihin tehtäviin. Tämän vuoksi yleisesikunnassa järjestettiin vuosina 1921 ja 1922 erityisiä topografiupseerikursseja, joita everstiluutnantti Löfgren johti. Kurssit kestivät useita kuukausia ja niillä koulutettiin yhteensä 18 upseeria. Heidät komennettiin perusopetusjakson jälkeen maanmittaushallitukseen saamaan täydentävää kenttätökoke-musta.

Linnoituskarttojen valmistumisen jälkeen laajin työ vuosina 1921—1927 oli venäläisten topografikarttojen tiedusteluluonteinen korjailu eli rekognosointi. Tämä toteutettiin osin silmämääräisinä tarkistuksina sekä niin sanottuna mittapöytätyönä. Kaikkiaan korjailtiin 173 lehteä, joiden kattama alue oli noin 21 000 neliökilometriä. Rekognosointiin osallistui vähäisessä määrin myös maanmittaushallituksen topografisen osaston kartoittajia. Koko korjailutyö oli vain tilapäisratkaisu, jolla pyrittiin lieventämään huutavaa karttavajetta. Erityisesti varuskunnat kärsivät kelvollisten karttojen puutteesta. Tilanne johti eräissä tapauksissa joukkojen omatoimiseen kartoitukseen. Tulokset olivat kirjavia ja joskus suorastaan surkuhupaisia. Sotilasalueiden säännönmukaiseen topografiseen kartoitukseen päästiin vasta vuonna 1926.

Yleisesikunnan komennusteitse muodostetun kartoituselimen hallinnollinen asema oli epämääräinen. Kaiken lisäksi kartoitusupseerit

Maanmittaushallituksen topografinen osasto, 1923.

Näyte topografisesta kartasta 1:50 000 vuodelta 1923. Kuva: TopK.

An example of a topographic map 1:50 000 from 1923. Photo: The Topographic Service.

rasittivat poissaolollaan joukko- osastojensa muutenkin heikkoa päällystötilannetta. Tämä tiedostettiin hyvin yleisesikunnassa, joka 12.12.1921 oli saanut sotaväen päälliköltä tehtäväksi selvittää vakinaisen topografiorganisaation toteuttamismahdollisuudet.⁸ Samassa yhteydessä kenraalimajuri Wilkama oli edellyttänyt alustavan toimintaohjeen laatimista mahdollista uutta muodostelmaa varten. Asiaa tutkittiin ja viimein puolustusministeriö hyväksyi otettavaksi 1.1.1924 alkaen yleisesikunnan kokoonpanoon 11 uutta virkaa topografista kartoitusta varten. Organisaation virallista perustamista viivytettiin vielä. Yleisesikunta lähetti helmikuussa 1924 kirjelmän maanmittaushallituksen ylitirehtöörille selostaen siinä perustettavan karttalaitoksen luonnetta ja tehtäviä sekä tapahtuneeseen johtaneita syitä. Kirjelmässä mainittiin muun muassa:

”Paitsi näitä edellämainittuja tehtäviä, kuuluu Y.E:n topografi-kunnan työohjelmaan erikoistehtävinä Yleisesikunnan ja liikkeen kannallepanokartastojen järjestely ja hoitaminen, erikoiskarttojen kuten esimerkiksi operatiivisten- ja ilmailukarttojen suunnittelu ja laatiminen ja sotalaitoksen tilapäiskarttatöiden suorittaminen.”

Karttavalmiusasiat ja erikoiskartat olivat jo odotetusti nousseet keskeisiksi seikoiksi puolustusvoimien ylimmän johdon arvioinneissa ja aivan ilmeisesti Sotilaskarttalaitoksen kohtalo harmitti ylempiä sotilasviranomaisia.

Maanmittaushallituksen vastinetta ei tarvinnut kauan odottaa, sillä muutamaa päivää myöhemmin ylitirehtööri Haataja hyvin jyrkkäsanaisessa kirjelmässään piti hanketta täysin asetuksen vastaisena — sitä hän se oli — ja siten arveluttavana. Haataja käsitteli vastineessaan laajasti kartoituskysymystä muttei sanallakaan kajonnut sotilasviranomaisten olennaisena pitämään valmiusasiaan. Hieman myöhemmin käytiin kirpeäsanaista kirjeenvaihtoa sotilastopografien ammattipätevyydestä, mitä Haataja piti vähintään kyseenalaisena. Kuitenkin hänen johtamansa laitos oli osallistunut yleisesikunnan topografikursien opetukseen ja silloin hyväksynyt upseerien opinnäytteet. Kaiken lisäksi maanmittaushallituksen topografisesta kartoituksesta saadut siihen astiset kokemukset olivat lähes samat kuin parjattujen sotilastopografien.⁹ Yleisesikunta vastasi Haatajalle selkeästi ja tiukasti pitäen toimiaan kartoituskunnan perustamisessa täysin perus-

teltuina ja sotilastopografien koulutusta suunniteltuja tehtäviä vastaavina. Myöhemmin sotien aikana yleisesikunnan todettiin olleen oikeassa molemmissa asioissa.

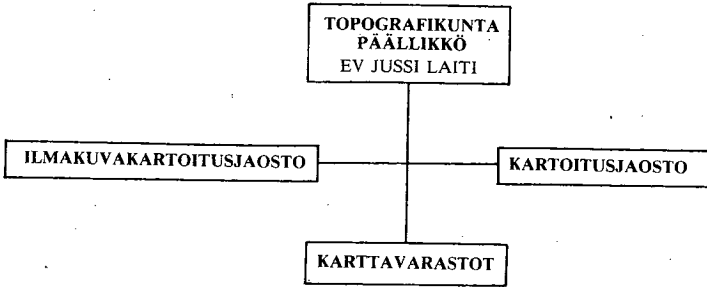
Joka tapauksessa yleisesikunnan Topografikunta (T.K.) aloitti virallisesti toimintansa 1.1.1925 alkuvahvuuden koostuessa kahdesta everstiluutnantin, yhdestä majurin, kolmesta kapteenin sekä viidestä luutnantin virasta. Tämä määrä oli kuitenkin riittämätön suunniteltuihin tehtäviin, ja jo 24.10.1925 jouduttiin anomaan lisähenkilöstöä kanslia- ja varastotehtäviin. Lisäksi toivottiin varusmiehiä saatavan mittausapulaisiksi, jolloin he samalla saisivat alan koulutusta kasvat- taen siten topografireserviä. Topografikunnan päälliköksi nimettiin everstiluutnantti Stenius, joka tuli siten istumaan kahdella tuolilla. Menettelyllä pyrittiin ilmeisen selvästi varmistamaan sotilaallisten näkökohtien huomioon ottaminen valtakunnan kokonaiskartoituk- sessa sekä alan työvoiman tarkoituksenmukainen käyttö. Vähitellen henkilöpulmat saatiin ratkaistua kutakuinkin tyydyttävästi. Topogra- fisen kartoituksen painopiste siirtyi samalla Laatokan Karjalaan, kos- ka Kannaksen rekognosointi- ja muunnoskartastojen katsottiin ole- van ainakin toistaiseksi käyttökelpoisia. Laatokan Karjalassa kartoi- tettiin kolmen vuoden aikana noin 1700 neliökilometriä, mikä tulos oli mittapöytämenetelmällä erinomainen.

Maanmittaushallituksen sotilasjaostona

Topografikunnan perustaminen ei lopettanut kartoitusalalla vallin- nutta kuohuntaa. Monet alan siviilitopografit ja organisaatiot eivät hyväksyneet puolustusvoimien menettelyä ja niin asia oli esillä lähes jatkuvasti. Kartoitusalan kokonaisjärjestelyä selvittämään asetettiin vuonna 1926 erityiskomitea, joka hankki lausuntoja ja laati muistioita erilaisista organisaatiomalleista. Maanmittaushallitus lähetti suoraan valtioneuvostolle oman asetusehdotuksensa, jossa edellytettiin kai- ken topografisen kartoituksen keskittämistä edelleen maanmittaus- hallitukseen. Puolustuslaitos vakinaistettiin vuonna 1928, ja samana vuonna annettiin asetus n:o 237/6.7.1928, jossa aiempi maanmittaus- hallituksen topografinen osasto jaettiin siviili- ja sotilasjaostoon. Vii- meksi mainittuun kuului aiemmin perustettu Topografikunta. Ase- tuksen pykälä 20 täsmensi:

21.2.1938

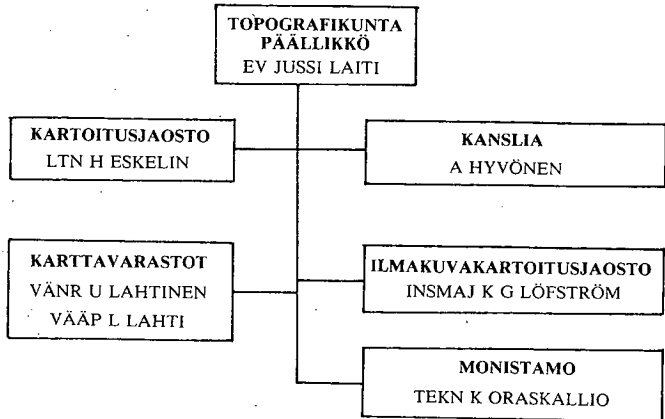
TOPOGRAFIKUNTA (T.K.)

KANSLIA LIENEE SISÄLTYNYT
EPÄVIRALLISENA KOKOONPANOON
VIRALLINEN VAHVUUS 16 HENKILÖÄ

1.9.1939

TOPOGRAFIKUNTA (T.K.)

”Topografisen toimiston sotilaallisen jaoston henkilökunta kuuluu puolustuslaitokseen, palkataan sen menosääntöön otetuilla varoilla ja on yleisesikunnan komennus- ja kurinpitovallan alainen. Yleisesikunta on oikeutettu antamaan sille määräyksiä erityisiin, suoranaisesti sotilaallisiin tehtäviin.”

Muutoksen tultua voimaan nimitettiin sotilasjaoston päälliköksi Topografikunnan päällikkö, maanmittaushallituksen entisen topografisen osaston päällikkö eversti Stenius, joka kuitenkin pian erosi puolustusvoimien palveluksesta. Sotilasjaoston johtoon tuli hänen jälkeensä jääkärieverstilutnantti Jussi Laiti.

Kartoitusalan uudelleen järjestely ei tuonut topografiseen kartoitukseen odotettua helpotusta ja laajennusta. Työvoimapula jatkui molemmissa jaostoissa ennallaan. Vaikutti siltä, että kaiken organisoinnin takana olivat muut syyt kuin kartoitustekniset tekijät, eräänä mahdollisuutena pidettiin maanmittaushallituksen sisäisten voima-suhteiden järjestelyä jako- ja kartoitussektorien kesken. Asetuksen mukaan Topografikunnan toiminta sotilasjaostona näet jatkui ennallaan ja vain eräissä hallinnollisissa ja työohjelmallisissa seikoissa oli jonkin verran laajempaa yhteistoimintaa. Tämänäkin seikka olisi ollut hoidettavissa aiemman yhteisen johdon eli Topografikunnan päällikön kaksoisroolin avulla. Tulevat vuodet osoittivat muutoksen ontouden puolin ja toisin.

Topografikunnan henkilöstöä voitiin seuraavina vuosina hieman lisätä ja vuonna 1938 se oli jo 41 henkeä. Kahden vuosikymmenen takaista Sotilaskarttalaitoksen vahvuutta ei tosin saavutettu, mutta kenttätyövahvuus oli jo merkittävää luokkaa.

Sotilaallisen kartoituksen painopiste oli edelleen 1920—1930 lukujen taitteessa Laatokan Karjalassa, josta hätävaraksi luonnehdittuja 1:100 000 -mittakaavaisia lehtiä valmistettiin kaikkiaan 16 kappaletta. Kartoituksen runkona käytettiin isojako- ja metsäkartoja, täydellinen uudiskartointu oli vasta alkamassa. Yleisesikunnan tavoitteena oli saada kokonaan uusi kartasto Kotkan — Kajaanin — Suomussalmen itäpuoliselta noin 100 000 neliökilometrin alueelta. Aiemmin mainittua venäläiseen aineistoon perustuvaa Kannaksen 1:50 000 -kartastoa pidettiin vain tilapäisratkaisuna eikä sitä sisällytetty lainkaan lehtijakosuunnitelmiin.

Mittakaavakysymyksiä ja karttajärjestelmiä

Yleisesikunta aloitti vuonna 1934 uudelleen selvityksen sopivista mittakaavoista tavoitteena selkeä ja yksiselitteinen sotilaskarttajärjestelmä. Lausuntoja pyydettiin eri tahoilta ja niiden tuli olla mahdollisimman yksityiskohtaisesti perusteltuja.¹⁰ Vastaukset jakaantuivat lähes tasan. Pääosa lausunnoista oli annettu rutiininomaisesti ja kaikessa kiireessä eivätkä ne osoittaneet kovinkaan korkeata karttaopillista tietoutta. Yhtymätason yleiskartaksi katsottiin 1:100 000 mittakaavan olevan soveliaain ja 1:20 000 mittakaava luokiteltiin puolestaan erikoiskartaksi, joka olisi ampumatoiminnan sekä pataljoonan ja sitä pienempien yksikköjen peruskartta. Yleisesikunnan koulutusosasto ja kapteeni Martti Terä puolustivat vastauksessaan mittakaavan 1:50 000 käytön laajentamista ja muodostamista sotaväen peruskartastoksi. Terän näkemys asiasta oli saaduista lausunnoista asiantuntevin ja Topografikunta katsoikin hänen mielipiteensä oikeiksi. Kuitenkin jo tehtyjen päätösten ja aloitettujen töiden vuoksi oli mahdotonta siirtyä esitettyyn mittakaavaan. Sen aika tuli sitten vuosikymmeniä myöhemmin. Koekartta mainitussa kaavassa kuitenkin laadittiin pienentämällä Viipurin varuskuntakarttoja. Lausuntokierroksen päätteeksi vahvistettiin taktilliseksi kartaksi topografinen 1:100 000 — kartasto ja erikoiskartaksi topografinen sarja 1:20 000.

Välittömästi vapaussodan jälkeen sotilasviranomaiset olivat aloittaneet operatiivisen kartaston hahmottelun. Yksityiskohtainen suunnittelu jäi kuitenkin muutamaksi vuodeksi taustalle muiden kiireisten töiden vuoksi. Maanmittaushallitus kiinnostui myös asiasta ja vuonna 1922 oli katsottu mittakaavan 1:200 000 olevan sopivan tähän tarkoitukseen.¹¹ Operatiiviseen karttaan palattiin uudelleen vasta vuonna 1928 pidetyssä eri karttalaitosten edustajien neuvottelutilaisuudessa. Topografikunta sai nyt tehtäväkseen valmistaa koelehden. Jatkossa oli suunniteltu tuottaa koko valtakunnan alueelta kartasto, jonka perusmateriaali saataisiin 1:20 000 kartoituksesta. Talvisotaan mennessä oli valmistettu koelehden korjausvedos sekä yksi samaa mittakaavaa oleva Petsamon taloudellis-topografinen lehti. Tosin maanmittaushallituksen karttaluetteloissa esiintyi myöhemmin muutamia Karjalan kannaksen lehtiä operatiivisten karttojen nimellä. Nämä painotuotteet olivat kuitenkin sotilasluokitukseltaan huol-

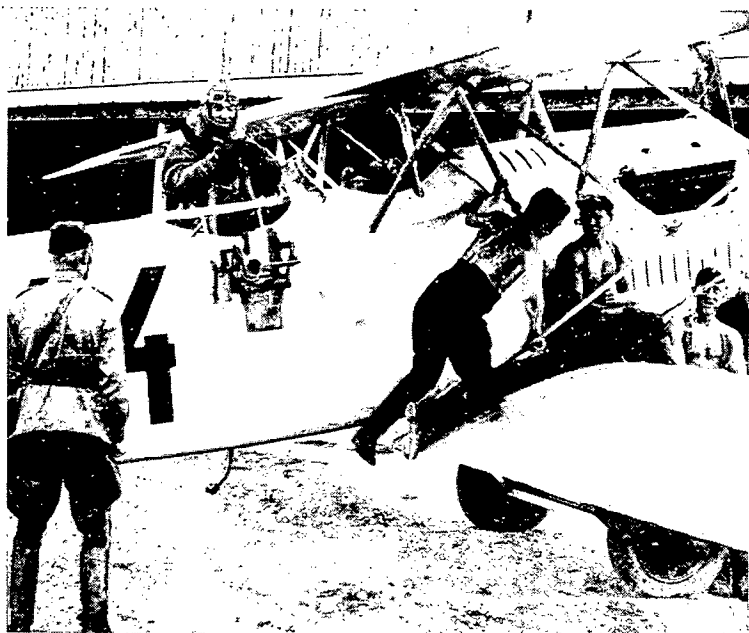
tokarttoja, joiden kuvaus oli voimakkaasti pelkistettyä, lähinnä tietoa käsittävää. Varsinaiset operatiiviset kartastot luotiin vasta jatkosodan aikana.

Ilmakuvakartoituksen läpimurto

Ilmakuvauksen massiivinen läpimurto oli tapahtunut ensimmäisen maailmansodan kuluessa. Tiedustelutarkoituksiin otettiin eri rintamalla varovaisesti arvioiden kymmenisen miljoonaa yksittäistä kuvaa ja sodan päättyessä kamerarakenteet ja kuvien tulkinta olivat jo niin kehittyneitä, että monilla tahoilla ryhdyttiin tutkimaan ilmakuvauksen soveltamista myös kartanvalmistukseen.¹²

Suomen puolustusvoimien ilmailuvoimat — kuten puolustushaaraa alkuvuosina nimitettiin — oli alun alkaen ottanut koulutusohjelmiinsa tiedusteluluonteisen ilmakuvauksen. Ilmavoimien omista sekä maavoimien yhteisissä harjoituksissa harrastettiinkin runsaasti tiedusteluluonteisia ilmakuvauksia. Muita kuvauslajeja ei selvitelty.

Ilmakuvauksen kartoitusta parantavista mahdollisuuksista olivat sen sijaan kiinnostuneet maanmittaushallitus sekä maavoimat, erityisesti silloinen Sotilaskarttalaitos. Viimeksi mainittu oli jo 12.8.1918 päivätyssä laajassa muistiossaan hahmotellut pitkälle meneviä kartoitusta edesauttavia kuvausmenetelmiä. Laitoksen kaavailut olivat periaatteessa oikeaan osuneita, mutta useat ehdotuksista olivat sen ajan tekniikan ulottumattomissa. Asiakirjassa ei mainittu lainkaan sen jakelua, mutta ilmeisesti maanmittaushallitus tuli tavalla tai toisella tietoiseksi sen sisällöstä. Maanmittaushallituksen kiinnostus ilmakuvaukseen heräsi heti 1920-luvun alussa, ja se johti vuonna 1924 yhdessä ilmailuvoimien kanssa tehtyyn kuvauskokeiluun. Saa-duista kuvista tehtiin koonnos, jonka kuvioita verrattiin ennalta valmistetun karttarungon vastaaviin kohtiin. Myöhemmin koe uusittiin ja tämän tuloksena oli vuonna 1929 julkaistu topografinen karttalehti Helsingin ympäristöstä. Käytetty menettely osoittautui perin hitaaksi sillä välitys- eli kuvansiirtovirheiden korjailuun kului tavattomasti aikaa. Tästä huolimatta maanmittaushallitus suunnitteli jatkavansa kokeita, mutta luopuikin niistä kun sai tietää puolustusvoimien pääseen tällä välin aivan uudella menetelmällä olennaisesti parempiin

Ensimmäinen kartoituslentokone AE-44, Nelon-kamera m/28 asennettuna koneen sivuun. Kuva: TopK.

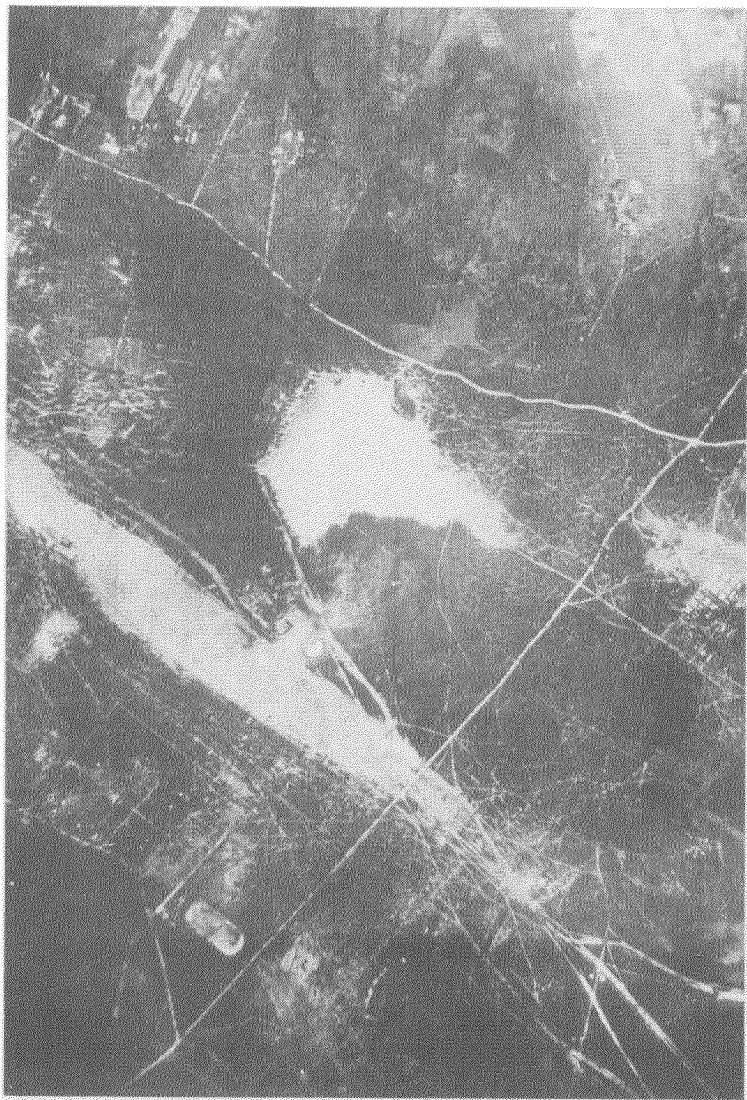
The first topographic plane AE-44 with a Nelon camera attached to its side. Photo: The Topographic Service.

tuloksiin. Kokeiden tyrehtymiseen vaikutti myös maanmittaushallituksen Haatajan täysin kielteinen asenne ilmakuvien soveltuvuuteen kartoitukseen. Hän toi mielipiteensä julki myös Maanmittauslehdessä.¹³

Puolustusvoimissa ilmakuvauksesta oli kiinnostunut everstilutnantti Steniuksen ohella myös tykistön tarkastaja eversti Vilho Petter Nenonen, joka tutki ilmakuvien käyttömahdollisuuksia kenttätykistön ammunnoissa. Nenosella oli jo entuudestaan tuntumaa ilmakuvaukseen sekä kuvanmittaukseen eli fotogrammetriaan, joten hän kykeni hyvin arvioimaan teknilliset mahdollisuudet. Alkuvuosien tykistön leireillä otettiin lähinnä yksittäiskuvia tuliasemista ja ampu-
makentästä. Vuodesta 1923 lähtien alkoi sitten lentovalokuvien laaja-

mittainen ja ampumatekniikkaan liittyvä koesarja.

Ulkomaaankomennuksilta saatujen tietojen ja erilaisten alkukokeiden antamien tulosten perusteella Topografikunnan päällikkö laati 24.10.1925 kirjelmän yleisesikunnan päällikölle esittäen erityisen neuvottelukunnan asettamista tutkimaan kuvanmittausosaston perustamista Topografikunnan yhteyteen. Muodostettu toimikunta antoi jo 23.12.1925 asiasta puoltavan lausunnon, ja esitti myös laskelmansa tarvittavasta lisähenkilökunnasta. Tähän asti asiat olivat sujuneet vauhdikkaasti, mutta nyt jostakin syystä alkoi pitkien ja lähes tuloksettomien neuvottelujen sarja. Tykistön tarkastaja oli syksyllä 1926 saanut tarpeekseen asian hitaasta etenemisestä ja puuttui nyt tiukkaotteisesti ilmakuvausohjelmaan. Hän saikin ylijohdon suostumuksen pyrkimyksilleen kirjoittaen päiväkirjaansa 10.9.1926 "Sain suostumuksen, mutta Topografikunta saisi suorittaa sitä työtä minkä on aloittanut — —". Seuraavana päivänä Nenonen sai Topografikunnan päällikön sijaiselta — tulevalta päälliköltä — jääkärimajuri Jussi Laitilta tiedot mm. maanmittaushallituksen ilmakuvauksesta koskevista suunnitelmista. Tämän jälkeen alkoi nopeitten toimien aika. Perkjärvellä kuvattiin kesällä 1927 talven aikana suunniteltu maastonkohta, jonne oli ennalta mitattu kuvissa näkyviin tulevia kiintopisteitä ja niin syksyllä 1927 valmistui sitten ensimmäinen Suomessa laadittu ilmakuvakartta mittakaavassa 1:20 000. Merkittävä välitavoite oli saavutettu. Seuraavina leirikausina ilmakuvauksia jatkettiin tiiviisti, ja kameroina olivat nyt Nenosen kehittämät ja Asevarikko 1:n valmistamat ns. horisonttikamerat. Tulokset olivat kauttaaltaan myönteiset, mutta vastoinkäymisiäkin oli. Yleisesikunta ei hyväksynyt tykistön tarkastajan esitystä erityisen kuvauslentokoneen hankkimisesta. Kenraalimajuri Kurt Martti Wallenius katsoi, ettei ole mahdollista suorittaa kuvauksia suunnitellussa 5000 metrin lentokorkeudessa. Saksalainen Zeiss'in tehdas puolestaan ei uskonut kameraan kun sitä pyydettiin valmistamaan horisonttikameran prototyyppi. Molemmat epäilyt osoitettiin seuraavien kesien aikana perusteettomiksi ja kuvanmittausmenetelmästä tuli "Die Weltmethode" kuten saksalainen professori asian ilmaisi. Kuvauskorkeus pidettiin vaivatta 5 000 metrisä ja Zeiss'kin valmisti sittemmin kokonaisen sarjan Nenon-kameroita. Nenosta on pidetty horisonttimittauksen isänä, mutta tarkasti ottaen tämä ei pidä paikkaansa. Hollannissa oli jo aiemmin kokeiltu

Ilmakuvauskokeilujen tuloksia: pystykuva Perkjärven leirikentältä 1920-luvulta. Kuva : TopK.

Results from experimental aerial photography: a vertical photograph of Perkjärvi camp area in the 1920s. Photo: The Topographic Service.

samankaltaista menetelmää, mutta tulokset olivat olleet surkeat. Horisonttiviiva oli ollut epämääräinen ja käyttökelvoton. He käyttivät tavallista tiedustelufilmiä kuvauksissaan. Nenonen tiesi asiasta ja fotogrammetriasta kiinnostuneena hän aloitti omat kokeilunsa infrapunaherkällä kuvaksella sekä asianmukaisilla suotimilla, jolloin horisontti erottui täysin mittauskelpoisena. Hän onnistui.

Ilmakuvakartoista siirryttiin sitten topografiseen kartoitukseen. Topografikunta pyysi 11.3.1929 omia kokeilujaan varten tykistöltä ns. tykistökarttoja. Hieman aiemmin maanmittaushallituksen pääjohtaja — nimitys ylitirehtööri oli vaihtunut — oli myös saanut sarjan ilmakuvakartoja työselvityksineen. Topografikunnan päällikkö oli kuitenkin keväällä 1929 vielä sitä mieltä, ettei ilmakuvakartan olemassaolo juuri lainkaan nopeuta kartoittajien työtä. Myös maanmittaushallitus otti pessimistisen kannan ilmakuvakarttaan ja koko ilmakuvaukseen. Nyt seurasi mielenkiintoinen vaihe. Tykistön tarkastaja kirjoitti 2.11.1929 yleisesikunnan päällikölle sapekkään kirjelmän, jossa hän käsiteltyään ensin ilmakeväsäilylaitteistoja siirtyi erittelemään topografista kartoitusta: ”Topografikunnassa ainakin viime keväänä oltiin sitä mieltä, ettei valokuvakartan olemassaolo juuri lainkaan tee topografin työtä nopeammaksi, ja ettei yksi topografi näitä käyttämällä voi laatia enemmän topografikarttaa kuin muutenkaan eli noin 60 neliökilometriä vuodessa. Tätä minä en ollenkaan voi ymmärtää, vaan olen siinä käsityksessä, että topograafin, valokuva-karttoja hyväksikäyttäen, tulisi voida kartoittaa paljon enemmän aluetta kuin 60 neliökilometriä vuodessa — —”. Lopuksi Nenonen esitti, että hänen käyttöönsä annettaisiin kaksi topografiaa, jotka hän kouluttaisi uuteen kartoitusmenetelmään.¹⁴ Myös maanmittaushallituksen kanssa Nenonen sopi kokeiluista.

Seuraavien kolmen vuoden aikana Topografikunta siirtyi lähes täydellisesti ilmakuvien perusteella tapahtuvaan välittömään kartoitukseen. Kartoitusnopeus kasvoi olennaisesti, ja nyt topografi kartoitti mittauskautena keskimäärin 100 neliökilometriä eli yhden 1:20 000 karttalehden verran. Maanmittaushallituskin kiinnostui viimein asiasta — pääjohtajavaihdoksen ilmeisesti myös vaikutettua asiaan — ja vuonna 1936 perustettiin laitokseen ilmakeväsäilylaitteisto.

Ilmakuviin perustuvan topografisen kartoituksen läpimurron jälkeen hallinnolliset seikat pulpahtivat uudelleen etualalle. Tykistön

tarkastaja esitti vuoden 1931 lopulla erityisen ilmakuvakartoitusosaston perustamista. Ehdotuksen taustalla olivat vaikeat henkilöstöongelmat, sillä ilmakuvaustoimet ja -kokeet sitoivat tarkastajan toimiston henkilökunnan lisäksi useita joukoista komennettuja upseereita ja aliupseereita. Samaan aikaan tykistön johto suunnitteli Mittauspatteristoon uutta kolmiomittauspatteria. Esitykset viittasivat selvästi Nenosella olleen tavoitteena koko sotilaskartoituksen — runkomitauksia myöten — keskittäminen puolustusvoimille ja nimenomaan tykistölle. Ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta ja asiat jatkuivat ennallaan. Nenonen palasi uudelleen aiheeseen vuonna 1934 esittäen nyt Topografikunnan alistamista kokonaisuudessaan tykistön tarkastajalle. Jälleen kenraalin ehdotus kohtasi vastatuulta ja lopputulos kaikesta oli suorastaan yllättävä — tykistön tarkastajan väliaikainen ilmakuvakartoitusosasto liitettiin Topografikuntaan.

Tykistön tarkastaja menetti näennäisesti otteensa ilmakuvauksiin sekä topografiseen kartoitukseen. Nähtävästi Nenonen ei katsonut tapahtunutta tappiokseen, koska hänelle luonteenomaista kiukkuista purkausta ei tapahtunut. — Molemmille aloille kouliintui päteviä henkilöitä ja uusia ajatuksia sekä menetelmiä kehiteltiin ja kokeiltiin. Nenonen säilytti kaiken aikaa kiinnostuneen sivustaseuraajan aseman ja tarvittaessa antoi auliisti apuaan. Näin kävi muun muassa jatkosodan aikana eräiden uusien karttalajien muokkauksessa sekä yhtymien rintamakartoituksissa.

Topografinen kartoitus oli nyt saatu voimakkaaseen liikkeeseen ja sitä totisesti tarvittiin. Kartoitettavia alueita riitti. Niukat määrärahat vain haittasivat. Metsähallitus rahoitti ensimmäisen tehdasvalmisteen Nenon -kameran Pohjois-Suomen suonkuivatukseen varatuilla rahoilla, sillä puolustusmäärärahoista ei liennyt varoja omaan kameran.

Salaisia neuvotteluja

Muutama vuosi sitten ilmestyi tohtori Martti Turtolan tutkimus Suomen ja Ruotsin vuosina 1923—1930 tapahtuneesta salaisesta yhteistoiminnan kaavailusta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta.¹⁵ Näihin salaisiin yhteydenottoihin liittyivät myös sotilaallisen karttapalvelun

kehittämissuunnitelmat, joista Turtola ei mainitse mitään — nähtävästi karttahuolto kuului niin sanottuihin pieniin järjestelyasioihin.

Suomen ja Ruotsin sotilasviranomaisten käymät neuvottelut tähtäsivät lähes yksinomaan ruotsalaisen apujoukon eli sanktioarmeijan suuntaamiseen maahamme Neuvostoliiton mahdollisen hyökkäyksen tapahtuessa. Tämän joukon karttahuollon kysymykset nousivat esiin pääneuvottelujen rinnalla pysyen kuitenkin visusti taustalla. Niitä käytiin alemmissa portaissa ja tietynlaisen maaotteluhengen vallitessa. Siltä ainakin ensimmäinen kosketus näytti asiakirjojen valossa.¹⁶

Alustava yhteydenotto maiden sotilaskarttalaitosten kesken tapahtui toukokuussa 1933, jolloin ruotsalainen kapteeni Stig Tarras-Wahlberg kävi Suomen yleisesikunnan suostumuksella puolustusvoimien Topografikunnassa. Wahlberg tapasi Topografikunnan päällikön jääkärieversti Jussi Laitin. Yleisesikunnan ulkomaanosaston päällikkö, eversti Antero Svensson oli antanut Laitille ennen mainittua tapaamista ohjeet selvittää samalla ruotsalaisten karttatilanne sekä mikäli mahdollista myös alan valmiussuunnitelmat. ”Annettaessa tietoja omista mahdollisuuksista, on saatava vastineeksi samat tiedot heiltä — —”. Ruotsalaisella upseerille olivat hänen esimiehensä antaneet ilmeisen selvästi samat käskyt. Näin on pääteltävissä käydyistä keskusteluista.

Tapaamisen yhteydessä kävi selville, että suunnitellun ruotsalaisen sanktioarmeijan karttatilanne olisi ollut vuonna 1933 erittäin huono. Suomalaisilla oli vast'ikään alkanut uudiskartoitus sotilaallisesti tärkeillä alueilla, ja valmiina oli vain muutamia karttalehtiä. Karttavara-astot eivät riittäneet edes omille suojajoukoille puhumattaakaan koko liikekannallepantavasta kenttäarmeijasta. Ruotsalainen neuvottelija totesi puolestaan ykskantaan, että Ruotsin kohdalla valitsi täsmälleen samanlainen tilanne. Maan valmiuskarttavara-astot olivat minimaaliset ja vaikka painokapasiteettia olisikin löytynyt riittävästi kriisin syntyessä, tulisivat lehdet sanktioarmeijalle varmasti liian myöhään. Ruotsalaisen apujoukon karttahuolto olisi rakentunut suomalaisten karttojen mittavaan jäljennöspainatukseen.

Nähtävästi käydyt keskustelut olivat olleet mielenkiintoisia, sillä kapteeni Tarras-Wahlberg ilmaantui uudelleen joulukuussa 1933 Suomen yleisesikunnan luvalla eversti Laitin puheille. Nyt selvitel-

tiin sanktioarmeijan karttahuollon laskentaperusteet ja tarvittavien lehtien kokonaismäärä. Ruotsalaisia oli määrä olla kuusi divisioonaa ja karttoja tarvittaisiin sen mukaan 27 000 kpl/karttalehti. Lukuun eivät sisältyneet maantie- ja erikoiskartat, joita arvioitiin tarvittavan kymmeneen tuhansiin nouseva erä. Neuvottelu päättyi yhteisen laskelman hyväksymiseen. Molemmat osapuolet yrittivät tämän jälkeen selvittää mitä mahdollisuuksia oli saada hallituksilta tarvittavat määrärahat suunnitellun valmiusvaraston luomiseen. Ainakin suomalaisten yritykset — jos niitä edes vakavasti tehtiin — epäonnistuvat. Karttatuotanto ja -varastointi ei sanottavasti lisääntynyt. Oman kenttäarmeijan valmiusvarasto säilyi sekin edelleen vaatimattomana.

Jotakin kuitenkin saatiin aikaan. Ruotsalaiset viranomaiset esittivät 22.6.1938 ulkoasiainministeriön kautta aloitteen yhteisen pohjoismaisen ilmailukartaston laatimiseksi. Asiaan suhtauduttiin sotilaspiireissä myönteisesti. Mittakaavakysymys hiersi jonkin aikaa ruotsalaisten esittäessä 1:300 000 mittakaavaa suomalaisten pitäytyessä 1:400 000 kartastoon. Viimein sovittiin molempien maiden sotilasdelegaatioiden kokouksessa mittakaavaksi 1: 300 000. Suomalaiset lähettivät Ruotsiin 3.1.1939 keskustelujen perusteella aineistoa yhteisen kartaston pohjaksi.

Talvisodan aattona — ylimääräisten kertausharjoitusten aikana — Topografikunta puolestaan pyysi ruotsalaisilta sotilasviranomaisilta käyttöönsä jo valmiita ilmailukartaston lehtiä. Lokakuun lopulla 1939 saapuikin erä "Flygkarta 1:300 000" -lehtiä maahamme ja myöhemmin niitä saatiin hieman lisää. Kaikkiaan Ruotsi toimitti 30 400 karttalehteä, mihin lukuun sisältyivät myös ruotsalaisen vapaaehtoisjoukon 8000 karttaa. Mainittakoon, että suomalaiset joutuivat maksamaan kartoista korkean hinnan, ilmaiseksi niitä ei saatu. Sanktioarmeija-ajatus ei koskaan toteutunut; Ruotsin hallitus ei hyväksynyt sitä.

Jäljet Rajajoella

Lipolan kylän lähistöltä Karjalan kannaksella löydettiin 2.10.1933 hylätty henkilöauto. Tutkimuksissa ilmeni, että rajan yli Neuvostoliittoon oli loikannut Suomen armeijan luutnantti Vilho Pentikäinen.

Näitä tykistökarttoja jaettiin joukoille talvisodan aikana. Kuva: TopK.

These artillery maps were delivered to the troops during the Winter War. Photo: The Topographic Service.

Hyvin todennäköisesti tämän vakoilijan työn tuloksena Neuvostoliittoon kulkeutui rajaseutumme karttoja. Pentikäisen juttu herätti aikanaan suurta huomiota, ja se osoittautui olevan osa laajaa vakoiluverkkoa, jonka eräänä keskeisenä kohteena oli maamme puolustuslaitos.

Vakoilun tulokset tulivat suomalaisia vastaan mm. Raatteen suunnalla. Talvisodan aikana venäläisiltä tavattiin karttoja, jotka nimistöä lukuunottamatta olivat selvästi suomalaisten karttojen jäljennöspainatuksia. Paikannimet oli kirjoitettu vain kyrillisin kirjaimin.

Uudet suomalaiset topografikartat olivat tuohon aikaan — kuten monesti myöhemminkin — haluttua tavaraa ulkomailla. Tämä kiinnostus toki tiedettiin ja tunnettiin, mutta siitä huolimatta ei aina kaikissa vaiheissa osattu riittävästi suojata sotilaallisesti arkoja kartastoja. Syy ei ollut yksinomaan sotilaiden, suurimmat vuodot aiheutti maanmittaushallituksen taloudellisiin näkökohtiin perustunut myyntipolitiikka.

Liikekannallepanovalmisteluja

Sotilaskartoitus oli alun alkaen kytketty operatiivisesta suunnittelusta vastaavaan johtoportaan. Tämä menettely korosti kartan suurta merkitystä sotilaallisessa toiminnassa, vaikkei sitä ensimmäisten rakennusvuosien tuoksinassa aina oikein sisäistetty. Näin pääsi synty-mään aiemmin mainittuja omalaatuisia organisaatiomuunnelmia. Topografikunnan perustamisvaiheessa painotettiin jo voimakkaasti laitoksen merkitystä muiden tekijöiden ohella karttavalmiuden ylläpitäjänä sekä alan reservin kouluttajana. Myös laite- ja materiaalihankinnoin koetettiin kohentaa sotavalmiutta, vaikka tämän alan kartunta oli perin vähäistä.

Kaikista muutoksista huolimatta koetettiin kaiken aikaa ylläpitää voimassa olevien liikekannallepanosuunnitelmien edellyttämiä karttavarauskia. Operatiivinen johto antoi jakoperusteet, joiden mukaan Suomenlinnassa olevaan karttavaraustoon koottiin kenttäarmeijan yhtymien sotakartastot valmiina laatikkoerinä. Osa kartoista jaettiin ennalta tulevien yhtymien esikuntien varastoihin. Valmiuserät olivat vaatimattomat: suomalaiset kartat olivat vasta tekeillä ja näin ollen pääosa jakomateriaalista koostui vanhoista venäläisistä kartoista ja niiden jäljennöspainoksista. Vuosien kuluessa liikekannallepanosuunnitelmien muuttuessa ja kartastojen uusiutuessa laatikoita täydennettiin, jakoperiaatteiden säilyessä ennallaan.

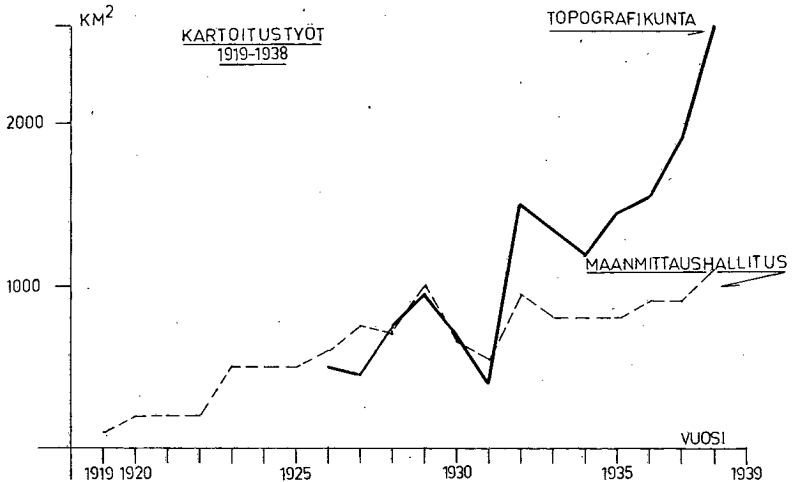
Valmiussuunnitelmat saivat joitakin uusia vaikutteita aiemmin mainituista Suomen ja Ruotsin sotilasviranomaisten kanssa alkaneista sanktioarmeijaa koskevista neuvotteluista. Ruotsalaiselta kapteeni Tarras-Wahlbergilta saatiin todennäköisesti joitakin arvokkaita ajatuksia kenttäarmeijan karttahuollon järjestämisestä; lähinnä oli kyse karttapainojen kriisivalmiuden ylläpidosta ja painotavoista sekä eräänlaisesta pikakartoituksesta. Ruotsalaisen antamat tiedot ja neuvot arvioitiin siinä määrin hyödyllisiksi, että hänelle esitettiin suomalaista kunniamerkkiä lyhyistä käynneistään.

Topografikunnan päällikkö eversti Laiti esitti 31.1.1938 päivätyssä muistiossaan sodan ajan kartoitustoiminnan periaatteet. Hänen käsitöksensä mukaan valtakunnan kartoitustoimintaa johtaisi kriisin aikana päämajan topografikunta, jonka alaisina olisivat kotiarmeijan topografikunta sekä varsinaisina suorituselininä mittauspataljoona

sekä kunkin armeijakunnan oma topografijoukkue. Kaavailun hie-
man suurelta vaikuttavan nimikkeistön takaa löytyi todellisu-
udessa vain runsaat kolmesataa henkilöä ja mittauspataljoonakin oli
vahvuudeltaan vajaan jalkaväkikomppanian luokkaa. Laitin esittä-
miä määrävahvuuksia tarkistettiin vielä vuoden 1939 aikana, ja vii-
meiset muutokset tehtiin ylimääräisten harjoitusten kuluessa. Ylei-
sestä aluejärjestelmään siirtymisestä huolimatta Topografikunta säi-
lyi kaaderiperustajana eli liikekannallepanossa laitos täydentäisi it-
sensä reserviläisillä sekä muilla palvelukseen kutsuttavilla. Suurin
osa reserviläisistä tulisi maanmittaushallituksen riveistä.

Karttavaraostojen muodostuminen oli suoraan verrannollinen käy-
tettävissä oleviin määrärahoihin. Karttojen painatus tapahtui tuolloin
maanmittaushallituksen kivipainossa, jolta puolustusvoimat sitten
osti tarvitsemansa erät, näin siitäkkin huolimatta että kartoitustyön oli
tehnyt Topografikunta. Koska kyseessä oli liiketoimi, jossa tilaaja ei
kyennyt ostamaan niukoista varoista johtuen koko painosta, maan-
mittaushallitus laittoi ylijäämän yleiseen myyntiin. Näin pääsi julki-
sille markkinoille karttalehtiä, joita sotilasjohto piti salaisina tai vain
virkakäyttöön tarkoitettuina. Salaamiseen ja myyntirajoituksiin puu-
tuttiin karttalaitosten keskinäisissä neuvotteluissa jo 1920-luvun al-
kuvuosina, mutta vasta vuonna 1927 yleisesikunnan toimenpitein
määrättiin 28° 25' itäpuolisen alueen erikois- ja taktilliset kartat pidet-
täviksi salaisina.¹⁷ Tehtyä päätöstä jouduttiin kuitenkin jo vuonna
1930 muuttamaan lähinnä talouselämän painostuksesta.¹⁸ Kolmas
vaihe tuli eteen silloin kun yleisesikunta ja maanmittaushallitus
yhdessä vuonna 1934 määrittivät ne rajaseutujen kartat, joita ei saa-
nut laskea julkiseen myyntiin. Sopimus ei kuitenkaan lopettanut yli-
jäämien kulkeutumista julkiseen myyntiin. Viimein vuonna 1937 val-
tionneuvosto yleisesikunnan operatiivisen osaston esityksestä vahvisti
salaisten karttojen määritykset sekä kielsi niiden myynnin kertakaik-
kiaan. Maatalousministeriö — jonka alainen maanmittaushallitus oli
— vahvisti samanaikaisesti kiellon koskemaan myös maanmittaus-
hallitusta. Toimenpiteet olivat perusteltuja, mutta vahinko oli jo
tapahtunut. Karttavuotojen seuraukset tulivat sitten aikanaan vas-
taan rintamalla.

Valmiuskarttavaraostointi ei sujunut sekään odotusten mukaisesti.
Vuosien 1919—1934 aikana karttojen kokonaishankintamäärä oli

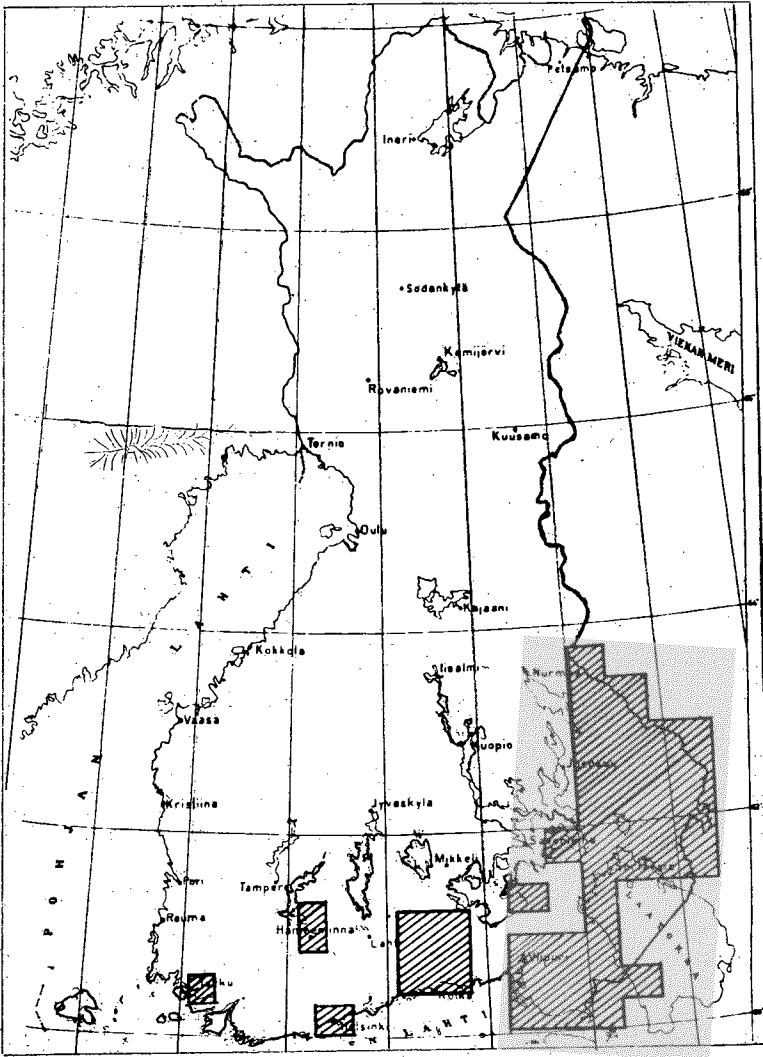

runsaat 500 000 karttalehteä, joista valmiusvarastojen laatikoihin ei kertynyt juuri mitään. Vasta vuosien 1934—1936 kuluessa voitiin ostaa suuremmissa erissä sota-ajan kartastoja.

Taulukko 1 Ennen talvisotaa hankitut kartat
(kappaletta)

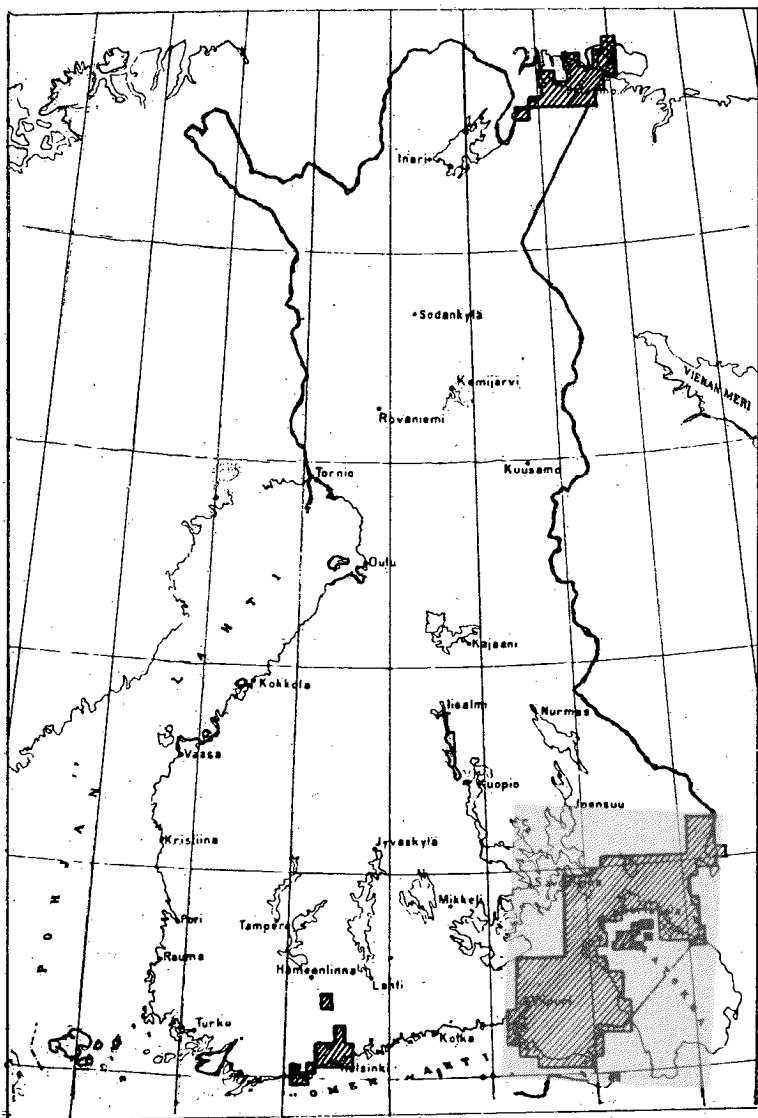
Hankinta/mittakaava	1:20 000	1:50 000	1:100 000	1:400 000
1935	139 500	32 000	20 000	10 000
1936	207 000	68 000	34 000	10 000
1937	207 000	—	48 000	—
1938	207 000	—	118 000	20 000
1939 (ennen sotaa)	170 000	—	168 000	70 000
Yhteensä	925 500	100 000	388 000	110 000

Toteutettaessa perushankintoja vuosina 1936—1939 tilaukset jaettiin usealle painolle tarvittavan kokemuksen antamiseksi. Suunnitelmien mukaan maanmittaushallituksen kivipaino pysyisi kriisin sat-tuessa avainasemassa painaen pääosan puolustusvoimien tarvitse-mista kartoista.

Suomalaiset topografikartat 1:100 000 vuoden 1939 lopussa.

Finnish topographic maps 1:100 000 by the end of 1939.

Suomalaiset topografikartat 1:20 000 vuoden 1939 lopussa.

Finnish topographic maps 1:20 000 by the end of 1939.

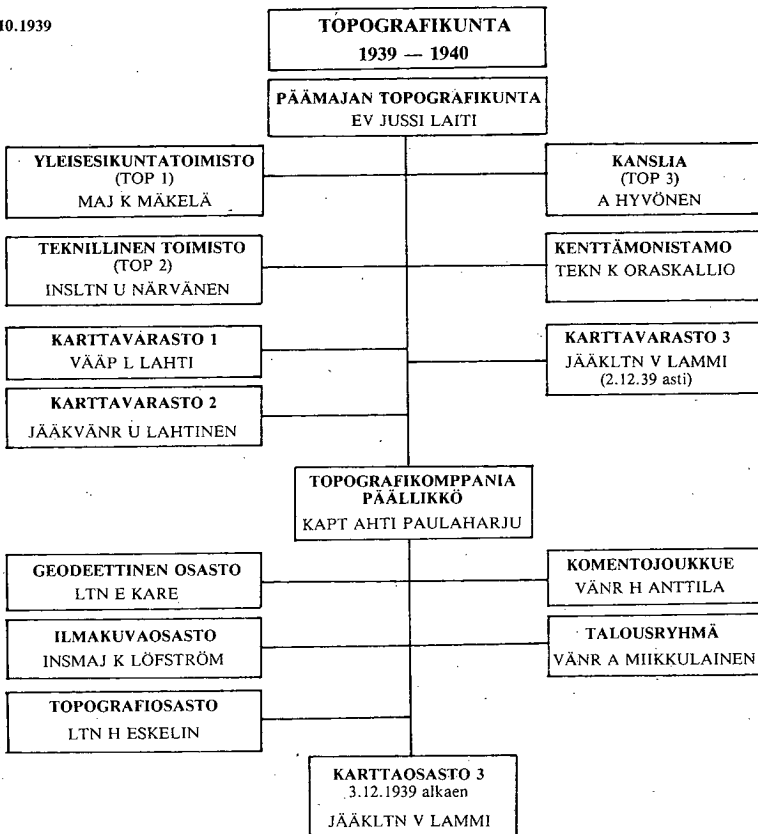
Sotilaskartoituksen tulikaste

Siirtyminen sodanajan kokoonpanoon

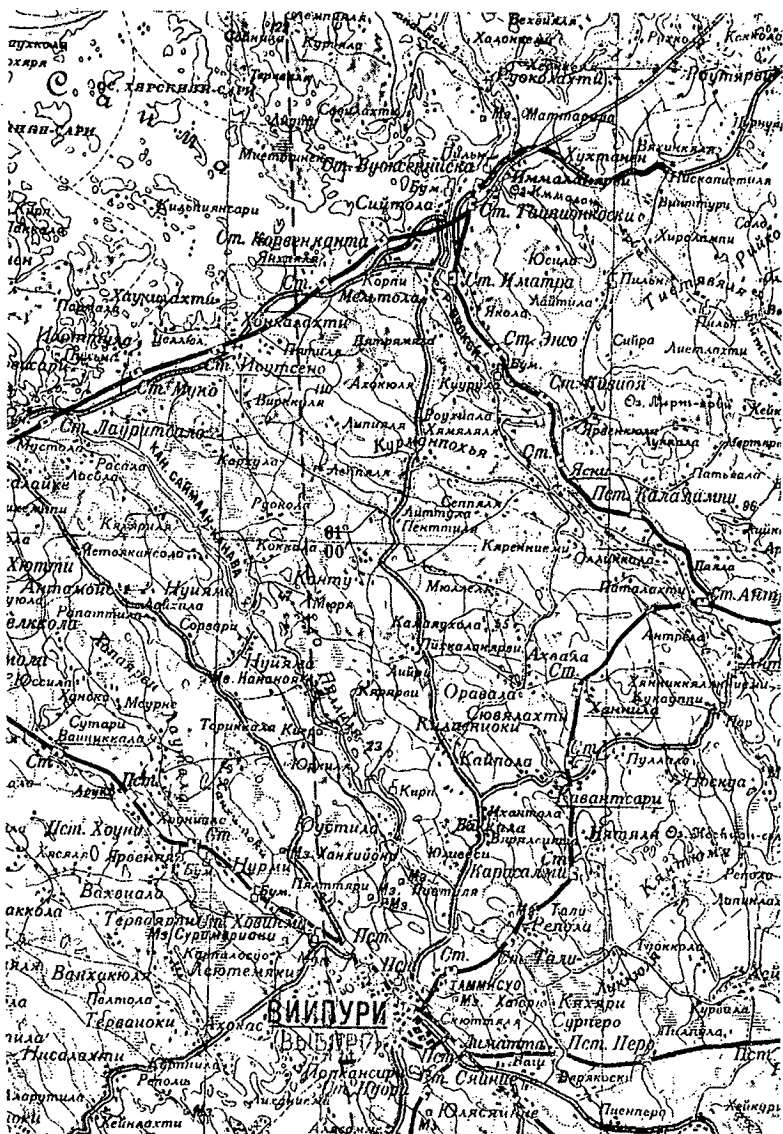
Ylimääräisten harjoitusten aikana syksyllä 1939 Topografikunta kaaderiperustajan tavoin täydensi itsensä sodanajan vahvuuteen. Toimenpide ei kuitenkaan sujunut aivan suunnitelmien mukaan, sillä

TALVISOTA 1939 — 1940

15.10.1939

VOIMASSA 18.10.1939 — 15.9.1940

Lemetin motista löydetty neuvostoliittolainen kartta, joka on johdettu suomalaisesta aineistosta. Kuva: TopK.

A Soviet operational map found at the Lemetti motti: The map was based on Finnish material. Photo: The Topographic Service.

vuoden 1938 sodanajan kokoonpanoihin oli tehty viime hetkessä muutoksia, joiden edellyttämät henkilövaraukset olivat osin hoitamatta.

Täydennyksen päätyttyä Topografikuntaan kuului johtoesikunnan lisäksi kartoitusblokkina Topografikomppania. Sodan sytyttyä 30.11.1939 Topografikunta (pl komppania ja pääosa karttavaroista) siirtyi aiemman käsken mukaisesti päämajan läheisyyteen Otavaan. Karttavaratot sijaitsivat alkuvaiheessa Otavassa (n:o 1), Lappeenrannassa (n:o 2) sekä Jyväskylässä (n:o 3).

Karttojen täydellinen myyntikielto

Maailmanpoliittisen tilanteen yhä kiristyessä syksyllä 1939 jouduttiin karttojen salattavuuden kanssa jälleen tekemisiin. Maahamme akkreditoitujen sotilasasiamiesten karttaostot lisääntyivät olennaisesti syyskesällä ja ostolupia anottiin niin runsaasti, että pyyntöjä oli viimein evättävä. Topografikunnan päällikkö teki 20.9.1939 puolustusministeriölle esityksen karttojen saattamisesta täydelliseen valvontaan sekä topografisten karttojen ehdottomasta myyntikiellosta. Samalla Laiti ilmoitti antaneensa jo omalla vastuullaan asiaa koskevan esikäsken viranomaisille. Topografikunnan esitys hyväksyttiin ja valtioneuvosto vahvisti sen 15.12.1939. Valvonta- ja ostolupamenettely olikin sitten voimassa pienin muutoksin aina marraskuun alkuun 1944.

Syksyllä 1939 suomalaisten tietoon tuli ruotsalaisten aloittama Suomen eräiden karttojen jälkipainatus ja myynti. Sotilasasiamiesten kesken käytiin hetken kirjeenvaihtoa asian tiimoilta, ja painatukset todettiin loppuneiksi. Sinänsä tämä pieni episodi kuvasi hyvin karttojen sotilaallista merkitystä.

Karttahuolto toimii

Topografikunnan tehtävät sodan alettua olivat selkeitä ja talviolosta johtuen yksioikoiset. Päämajan yhteydessä oleva esikunta hoiti pääasiassa karttojen jakeluun ja niiden lisäpainatuksiin liittyvät hallinnolliset toimet. Sinänsä nämä tehtävät olivat käytännössä usein han-

kalia ja melkoista järjestelykykyä vaativia rauhanajan laiminlyöntien kostautuessa nyt moninkertaisina. Jo sodanuhka- aikana oli yhtymien kartta-annokset havaittu aivan liian pieniksi ja toisaalta Lieksan — Kuusamon ja Kuolajärven — Nautsin välisten laajojen alueiden heikko karttapeitto askarrutti päämajan Topografikuntaa. Sotatoimien alettua pohjoisessa taistelevien joukkojen kautta saatiin vihdoin venäläisiä sotasaaliskarttoja, jotka kiireesti monistettiin tai jälkipainettiin sekä jaettiin joukoille. Erityisesti sissijoukot ja tiedusteluyksiköt kaipasivat rajantakaisia karttoja. Neuvostoliittolaiset sotilastopografit olivat ehtineet kartoittaa tai muuten saattaa kohtuullisesti ajan tasalle raja-alueensa kartastot. Topografikunnan Otavassa olleen pienen monistamon lisäksi karttoja painettiin maanmittaushallituksen sekä eräiden muiden siviilipainojen kivi- ja offsetlaitoksissa. Maanmittaushallituksen kivipaino jouduttiin evakuoimaan Helsingistä Kokkolaan ja valokopiolaitos Vaasaan. Sodan aikana karttoja painettiin kolmivuorotyönä ja sama tahti jatkui vielä tovin Moskovan rauhan jälkeenkin. Sodanuhka-aikana jaettiin kenttäarmeijalle ensimmäisessä vaiheessa noin 505 000 erilaista karttalehteä eli varastot olivat lähes tyhjtä jaon päätyttyä. Karttapainoista solui sodan kuluessa karttoja yli 2,7 miljoonaa lehteä, minkä lisäksi monistamalla tuotettiin yli kolme miljoonaa karttaa.

Kartoitusjoukoksi perustettu **Topografikomppania** viimeisteli YH-aikana edellisen kesän kartoitustuloksia sekä monistutti — lähinnä kenttätykistölle — suuria määriä ilmakuvakarttoja.¹⁹ Kuvattuja alueita näet oli huomattavasti enemmän kuin mitä oli ehditty työstää valmiiksi kartoiksi. Kesän 1939 kenttämittaukset saatettiin samalla mahdollisimman nopeasti valmiiksi lehdiksi ja jaettiin joukoille. Sodan aikana kyettiin viimeistelemään 29 uutta Kannaksen lehteä ja yhdeksän lehteä Laatokan Karjalasta.

Komppanialle annettiin myös karttahuollon käytännön tehtäviä. Karttapainoista saapuvat erät ohjattiin yksikön varastoihin, joista ne edelleen lähetettiin päämajan käskyjen mukaan eri rintamille. Keskimäärin joka toinen yö lähti kuriiriautolla 1—2 tonnin karttaerä joukoille. Näiden töiden ohella muokattiin sotasaaliskarttoja painokuntoon. Lisäksi komppania toimi sijoituspaikkansa paikallisjoukkona osallistuen jalkaväkiyksikkönä erilaisiin suojaamistoimiin.

Maastomittaukset tehtiin tavallisesti kesäkausina maan ollessa su-

lana ja pinnanmuodostuksen näkyvissä. Topografikomppania kokeili talvimittausta Hiitolassa juuri ennen sodan puhkeamista. Tarkoituksena oli jatkaa kiireesti uhanalaisten suuntien uudiskartoitusta. Kokemukset olivat myönteisiä ja niiden mukaan suunniteltiin laajojen kenttätöiden aloittamista tammikuussa erällä rintamanosilla. Kuitenkin poikkeuksellisen kovat pakkaset ja taistelutilanteen nopeat muutokset estivät mittauskomennuskuntien siirtymisen maastoon. Moskovan rauha 13.3.1940 puolestaan muutti kartoitussuunnitelmat kokonaan ja maastotyöt aloitettiin sitten aivan uuden sotilaspoliittisen tilanteen vallitessa.

Talvisodan kokemuksia

Talvisodan jälkeen laaditussa ja 31.3.1941 päivätyssä sotakertomuksessaan Topografikunnan päällikkö eversti Jussi Laiti totesi muun muassa seuraavaa:²⁰

”Käydyn sodan lyhytaikaisuudesta, taistelualueista sekä vuodenajasta johtuen supistui topografikunnan toiminta käsittämään pääasiassa karttahuoltoa ja pienemmässä määrässä karttojen ja ilmakuvien valmistamista, maastomittausten jäädessä melkein tyystin sodan aikaisen toiminnan ulkopuolelle. Karttatilanne sodan alkaessa oli varsin heikko, erittäinkin kartoitettuihin alueisiin nähden, eikä sitä siinä suhteessa koko sodan kestäessä saatu paljoo parannettua — —.

Ei riitä, että karttoja on vain suunnitelluilta keskitysalueilta ja todennäköisiltä taistelualueilta, vaan niitä on varattava yhtä hyvin muodostuneiden taistelualueiden etu- kuin selkäpuolelta-kin, vihollisen selusta-alueelta pommitus-, tiedustelu- ja hävitysjoukoille sekä kotialueilta desanttivaaran takia — —.”

Eversti Laitin yhteenveto oli selkeä ja vastasi täysin niitä tapahtumia ja arvosteluja, joita sodan aikana oli koettu ja lausuttu. Neuvostojoukkojen voimakas ja strategisesti yllättävä offensiivi Suomussalmen-Raatteen sekä Pelkosenniemen suunnissa oli yllätys myös karttamiehille. Vihollinen eteni pitkin teitä, joita ei pitänyt olla olemassa ja käyttäen panssareita, joita maaston ei pitänyt lainkaan suosia. Mutta niin vain kävi.

Lieksasta pohjoiseen taisteltiin pelkästään yleiskartan 1:400 000 varassa. Esimerkiksi Suomussalmelle suunnattujen joukkojen kart-

toja koetettiin ennen keskittämiskuljetusta parannella ja ajantasaisesti lyijykynällä Oulun Seurahuoneella. — Ruotsalaisia vapaaehtoisia varten painettiin pienehkö erä taloudellista karttaa mittakaavassa 1:100 000 eli nk. Kuusamon sarja, joka jaettiin mustavalkoisina vedoksina. Nämä lehdet jouduttiin kuitenkin nopeasti korvaamaan Ruotsissa pikapainetuilla monivärisillä vastaavilla tuotteilla, sillä mustavalkoinen kartta aiheutti ruotsalaisille — etenkin heidän tykistöilleen — ylivoimaisia lukuvaikeuksia. Petsamon suunnasta oli juuri sodan alla valmistunut taloudellis-topografinen kartasto, joten siellä ei ollut paikannusvaikeuksia. Pahimmin suurikaavaisen erikoiskartaston puute häiritsi tykistöä. Kannaksen karttapeitto oli hyvä eikä siellä koettu topografisia vaikeuksia, sen sijaan Laatokan Karjalassa kenttätykistö joutui toimimaan tavallisesti tilapäiskoordinaatistossa. Toki tätä tapaa oli harjoiteltu Perkjärvellä rauhan vuosina, joten mikään yllätys se ei ollut, mutta hidasti kyllä ampumatoimintaa.

Talvisota paljasti kaikessa ankaruudessaan rauhan vuosina tehdyt virheet ja vitkastelut. Sotilaskartoituksen painopistealueet olivat pääosin oikeat, lukuunottamatta Pohjois-Suomen kapeikon Suomussalmen — Pelkosenniemen välisen alueen laiminlyöntiä. Syy tähän oli myös operatiivisen johdon. Kokonaan eri asia oli se, olisiko oikeakaan tilanteenarviointi johtanut riittävän nopeisiin kartoitustoimiin.

Ruotsalaisten vapaaehtoisen yhtymän karttavaikeudet johtivat välirauhan aikana mielenkiintoiseen ja omalaatuiseen tapahtumasarjaan. Helsingin Yliopiston maantieteen professori Väinö Tanner esitti näet 22.3.1940 päivätyssä muistiossaan päämajalle nopeita toimia kartoituksen aloittamiseksi Pohjois-Suomen karttatyhjiössä. Samankaltaisen esityksen laati 19.4.1940 11. Divisioonaa, jota Perä-Pohjolan sotilasläänin tuki.²⁰ Tanner ehdotti muistiossaan ruotsalaisen ammattihenkilöstön käyttöä, koska suomalaiset sotilastopografit tulitaisiin suuntaamaan uudelle kaakkoisrajalle. Nyt aloitettiin omalaatuiset neuvottelut. Topografikunnan kapteeni Håkan Eskelin komennettiin Ruotsiin yhdessä professori Tannerin kanssa, ja ennen pitkää keskustelut ruotsalaisten sotilasviranomaisten kanssa olivat niin pitkällä, että kartoituksen käytännöllinen aloittaminen oli näkyvässä. Ruotsalaiset sotilaat olivat valmiit lainaamaan ilmapäiväusmateriaalia ja antamaan jopa kuvauslentokoneenkin määrätehtävään — vaikkapa tilapäisesti suomalaisin kansallisuustunnuksin. Keskusteluvaiheen ai-

kana Saksa oli kuitenkin aloittanut offensiivin Tanskaan ja Norjaan. Sotilaspoliittinen tilanne muuttui ratkaisevasti ja marsalkka Mannerheim käski suomalaiset karttaneuvottelijat viipymättä takaisin kotiin.²¹ Pohjois-Suomen karttatyhjiöpulma ratkesi myöhemmin kokonaan toisella tavalla.

Jälkimmäisiä

Sotilaskartoitus koki alkuvuosikymmeninä kohtuuttoman paljon hankaluuksia. Sotilasjohdon kartoituksen mekanismin heikohko tuntemus sekä kartan operatiivisen merkityksen aliarvostus tilanteessa, jossa vastassa oli maastotöiden asiantuntemus — joskin sotilaskartoitus oli lähes täydelleen outoa — sekä määrärahoilla painostaminen johtivat toistuvasti melkoiseen sekavuuteen ja tehottomuuteenkin.

Ilmeisen selvästi myös henkilösuhteet sekä maanmittaushallituksen sisäiset järjestelyt vaikuttivat tehtyihin topografista kartoitusta koskeviin päätöksiin. Johtavien henkilöiden vaihtuminen 1920—1930-lukujen taitteessa synnytti myös suotuisan ilmapiirin rakentavalle yhteistyölle, joka sitten sotien aikana osoitti voimansa.

Tutkimuksessa ei pitäisi lähteä jossittelun tielle, koska se johtaa aina joukkoon epäasiallisia vaihtoehtoja ja kuvitelmia. Sallittaneen kuitenkin eräänlainen hahmotelma tilanteesta, jossa Sotilaskarttalaitos olisi jatkanut itsenäisenä yrityksenä puolustusvoimien johdossa. Määrärahojen ja henkilöstöressurssien suhteen tuskin olisi tapahtunut suuria muutoksia todellisuuteen verrattuna. Sen sijaan topografiseen kartoitukseen olisi voitu suunnata enemmän kenttähenkilöstöä ja myöskin uudet menetelmät olisi omaksuttu nopeammin. Topografinen karttapeitto olisi voinut olla peräti kolmanneksen suurempi kuin mitä se oli vuonna 1939. Karttavuodot olisivat olleet pienemmät ja myöskin alan reservi olisi ollut runsaslukuisampi.

Suomen peruskartoituksen maastotyöt päättyivät Pellon Kittisvaaralla vasta 14.8.1975. Noin viisikymmentäseitsemän vuotta kesti itsenäisen Suomen topografinen kartoitus. Siinä välillä ehdittiin kartoittaa myös suuri osa Itä-Karjalaakin. Mutta se on toinen tarina.

LÄHDEVIITTEET

1. Päämajan käsky n:o 10 /15.2.1918. Sota-arkisto.
2. Suomen Vapauskota, osa VIII, s. 27—28. Jyväskylä 1927.
3. *Ibidem*, s. 28.
4. Käsky 1.6.1918/Topografikunnan muistio v. 1938. Topografikunta.
5. Mm. W.E. Tuompo — L. Grandell; Suomen Armeija sanoin ja kuvin. K.J. Gummerus 1920.
6. Muistio maamme kartoituksesta 1938. Topografikunta.
7. Jyri Paulaharju; Sotilaskartoituksen historia, s. 28 Topografikunta 1983.
8. Sotaväen päällikön kirj n:o IA/1960/1070/7. 12 sal /12.12.1921. Sota-arkisto.
9. Muistio maamme kartoituksesta v.1938. Topografikunta.
10. Ye:n kirj n:o 185/X/2.2.1934. Sota-arkisto.
11. Maanmittaushallituksen mietintö n:o 5/1923. Topografikunta.
12. Felice Porro etc; La Fotografia Aerea, s. 10—20. Roma 1923.
13. Kyösti Haataja ; Die Kartierung Finnlands, Maanmittaus n:o 3/1929.
14. Tykistön tarkastajan kirj n:o 397/2.11.1929. Topografikunta.
15. Martti Turtola; Tornionjoelta Rajajoelle. Porvoo 1984.
16. Topografikunnan selostus Stig Tarras-Wahlbergin kanssa käydyistä keskusteluista. T 17902. Sota-arkisto.
17. YE:n kirj puolustusministeriölle 5.5.1927. Topografikunta.
18. YE:n kirj n:o 588/T.K./19.12.1930. Topografikunta.
19. Topografikomppanian sotapäiväkirjat. Sota-arkisto. Topografikunnan sotakertomus 1939—1940. Topografikunta.
20. *Ibidem*.
21. Perä-Pohjolan sotilasläänin kirj n:o 527/II/15/40 sal/27.9.1940 ja sen viitekirjelmä 19.4.1940. Topografikunta.
22. Kapteeni Häkan Eskelinin matkakertomus 29.4.1940 ja professori Väinö Tannerin matkakertomus 30.4.1940. Topografikunta.

Summary

MILITARY MAPPING IN FINLAND 1918—1940

The objective of military mapping was to measure and prepare maps for the use of the Defence Forces. The Finnish mapping was started after the War of Liberation by the modification of maps and making temporary maps based on Russian measurements. The Military Mapping Agency established right after the war was however rapidly dissolved as the Surveyor-General's Office took over topographic mapping. Yet military officials considered it necessary to establish their own mapping unit — The Topographic Service — to perform classified mapping. In the 1920s and 1930s the Office and the Agency fared a continuous quarrel over topographic mapping. This resulted in partly inefficient work and partly porous mapping. The breakthrough of aerial mapping changed the situation but by then the war was almost there.

In the Winter War the leaders responsible for mapping and the

topographic company directed their efforts to fulfill the needs of the troops. The exceptionally severe winter and the rapidly fluctuating frontline prevented the execution of the planned winter-time measuring.

After the Moscow peace treaty the topographic ground work necessitated by the newly created situation was launched without delay. A new feature in the mapping was the already negotiated cooperation with the Swedes to remove the absence of maps on Northern Finland. The German campaign in the north however changed these plans.

Göran Andolf

DEN SVENSKA FRIVILLIGKÅREN I FINLANDS VINTERKRIG 1939—1940

Attityden i Sverige till nyheten om skotten i Mainila var till en början avvaktande. Man ville trots allt inte tro det värsta: att krig skulle utbryta. När det den 30 november stod klart att Sovjetunionen verkligen inlett stridshandlingar mot Finland blev reaktionen sorg och chockerad förbittring. Engagemanget för Finland manifesterade sig i insamlingar till humanitär och materiell hjälp och dessa insamlingar utvecklades till en verklig folkrörelse. Engagemanget omfattade så gott som hela det svenska folket med en nästan religiös hänförelse.

Den 2 december samlades ett tjugotal personer, bland dem styresmannen för Nordiska museet och Skansen, Andreas Lindblom, riksantikvarien Sigurd Curman, professorn i historia Nils Ahnlund och överstelöjtnant Magnus Dyrssen och diskuterade vad som kunde föras för att hjälpa Finland.

Den 6 december offentliggjordes ett upprop författat av Ahnlund i Stockholmstidningarna. Det var undertecknat av 34 personer, mest akademiker och författare, medan politikerna var få. Ett Finlandsmöte utlystes till samma kväll. Gensvaret blev överväldigande och långt större än arrangörerna tänkt sig. Redan en halvtimme innan mötet skulle börja stod tusentals personer i kö. Två tusen personer kunde släppas in, medan alla de som trängdes i ruskvädret utanför fick lyssna till talen i högtalare som i all hast riggades upp i träden. Efteråt meddelades att talen åhörts av åttatusen personer. Kvällen präglades av mycket starka känslor. När Eljas Erkkö, Finland nyutnämnde chargé d'affaires i Stockholm anlände, något försenad från ett annat möte, mottogs han med dånande bifall och talarna vid mötet avbröts gång på gång av ovationer. Mötet var långt mer en emotionell och kulturell manifestation än en politisk demonstration och detta gick också igen i talen.

Slutanförandet hölls av rektor Alf Ahlberg och hans slutord var starkt känslomättade: "Tack Finland! Tack för att Du ännu föder hjältar, tack för att Du hållit vår tro på människan levande i en tid då denna tro vill dö! Tack för att Du satt ett flammande svärd mot

världsmörkret! De ärliga och trofasta orden Du sänder ut i världen ljuda i våra öron som musik i denna förljugna tid. Där i vintermörkret ligger Du, över Dig gnistrar stjärnorna och Dina frusna sjöar dåna. Du blir så stort, Du växer, Din skugga stiger över himlen och överskyggar allt. Snöland, norrskensland, hjälteland! Man kan trampa Dig, som man trampat Dig förr. Men Du kan icke dö, ty Du har en odödlig själ!"

I regnet utanför sjöngs med blottade huvuden "Vår Gud är oss en väldig borg". En tunna hade ställts upp för insamling av medel och vakthavande poliskonstaplar samlade pengar i sina mössor. Tunnan visade sig innehålla 4 100 kr, 95 finska mark, 1.25 danska kr och en vigselring.

Mötet blev en exempellös framgång och det upprepades två dagar senare.

Den översvallande entusiasmen för Finland dessa dagar är märklig och har få motstycken. Det skall inte betvivlas att många besjälades av medkänsla med det drabbade broderlandet och en samhörighetskänsla med Finland som grundades i en historia och kultur som uppfattades som gemensam; Fältskärens berättelser och Fänrik Ståls sägner var välkända för många svenskar. Men en inverkan var säkert oro och skräck inför den hotfulla omvärlden och den osäkra framtiden, en vända som minskades i den gemensamma känsloutlevelsen.

Entusiasmen för Finland var knappast mindre då årets Nobelpristagare i litteratur, Frans Eemil Sillanpää, mottog sitt pris den 14 december. Men Nobelfestligheterna inställdes.

Söndagen den 3 december hade resultatet av den militära planläggningen presenterats. En frivilligkår om 7500 man skulle uppsättas och insättas i nordligaste Finland, när det finländska försvaret var svagast. Därigenom skulle Sveriges strategiska intressen tryggas, samtidigt som den enda järnvägen mellan Sverige och Finland skyddades. Engångskostnaderna beräknades till 20 milj. svenska kronor (eller i finska mark av idag (1989) knappt det tiofaldiga) och de samlade kostnaderna för sex månaders verksamhet till 55 milj. kr. (De sammanlagda kostnaderna kom sedermera att bli 19 milj.) Som befälhavare tänkte man sig general Ernst Linder, med överstelöjtnant Carl August Ehrensvärd som stabschef. Linder hade 1918 inträtt

som förste svensk officer i finska armén. Han deltog i striderna vid Tammerfors, utsågs till chef för Satakundagruppen och sedermera Savolaxgruppen och utnämndes till finsk generalmajor. Från 1920 hade han varit ordförande i Samfundet Sverige-Finland. Sedan 1927 var han svensk generalmajor och han utnämndes 1938 till finsk generallöjtnant. Redan före krigsutbrottet hade han erbjudit Mannerheim sina tjänster. Ehrensvärd var ättling till Sveaborgs grundläggare och släkting till Mannerheim.

För att Frivilligkåren skulle bli verklighet måste tre problem lösas. Det första var att anskaffa de stora summor som krävdes och som måste finnas till hands tämligen omgående. Det andra var att utverka regeringens och myndigheternas tillstånd och bistånd. Det tredje var att organisera en verksamhet för att värva frivilliga och för att ta emot dem när de anmälde sig.

Nationalinsamlingen för Finland hade konstituerats den 7 december och Eljas Erkko lovade att de medel som den lyckades införskaffa skulle gå till Frivilligkåren. Men det var naturligtvis osäkert hur stora belopp som skulle inflyta och än mer osäkert hur snabbt de skulle komma. Det hette att medlen "ställdes till finska regeringens förfogande för att lindra befolkningens lidande" och det var underförstått att bästa sättet åstadkomma detta var att sända vapen och manskap.

Den 8 december hade en insamling inom den svenska industrin startats, Industria. Efter ett dramatiskt möte dagen därpå mellan representanter för denna organisation och för frivilligkretsarna stod det klart att dessa medel skulle anslås till Frivilligkåren. Insamlingen skulle ge över 50 milj. meddelades det. Därmed var finansieringsfrågan löst.

Ett större problem var att förmå statsmakterna att stödja eller åtminstone tolerera frivilligverksamheten samt att utverka de tillstånd som krävdes. Mest viktigt var att få tillgång till utrustning ur kronans förråd. Detta var en absolut förutsättning, eftersom det mesta av den materiel som krävdes inte fanns att få på annat håll. Den 5 december sammanträffade representanter för Finlandskommittén med försvarsminister Per Edvin Sköld och presenterade sina krav. Den 11 december träffade Ehrensvärd ensam Sköld. Den senare meddelade då att något definitivt besked om vad som kunde avstås

till Frivilligkåren inte kunde ges, men däremot om vad som inte kunde medges. Utrustningen av förbanden kunde inte ske på svenska mark och det var även otänkbart att ge dem svenska uniformer. Ehrensvärd förklarade att projektet i så fall var ogenomförbart, plockade ihop sina papper och beredde sig att gå. Sköld bad honom stanna och närmare redogöra för planerna, och då Ehrensvärd förklarade att man tänkt sig att kåren skulle utrustas med den nya uniformen m/39 som fanns i förråd men inte utlämnats till förbanden kunde diskussionerna fortsätta.

Den 12 december försökte Finlandskommittén få klara besked och pressade på regeringsledamöterna i dramatiska möten. Lindblom kallades slutligen till statsminister Per Albin Hansson som meddelade att utrustning kunde utlämnas till 4 000 man. Inga annonser eller artiklar i pressen fick förekomma. Samtalet skulle betraktas, förklarade Hansson, som "konfidentiellt eller som om det inte ägt rum".

Att få göra propaganda för Frivilligkåren skulle visa sig bli det största problemet. Den 9 december hade en organisation för att propagera för Finlands sak bildats; sedermera antog den namnet "Nordens frihet" och Andreas Lindblom utsågs till ordförande. Nordens frihet kom i fortsättningen att fungera som Finlandskommitténs propagandaorgan. Men medan Finlandskommittén uteslutande arbetade för en frivilligkår utvecklades Nordens frihet till en politisk påtryckningsgrupp med en statsdirigerad intervention i Finland som mål.

Den 8 december hade Tremannanämnden för statlig informationsverksamhet, regeringens organ för kontakter med pressen, genom Tidningarnas Telegrambyrå utsänt en anmodan till tidningsredaktionerna att "med hänsyn till den rådande allvarliga situationen" inte omnämna eller diskutera frivilligrörelsen. Motsvarande förbud infördes på svensk begäran i Finland. Den 13 december, dagen efter det att regeringen medgivit att kåren skulle få utrustas ur kronans förråd, insattes en liten tvåspaltig annons i några Stockholmstidningar. Under rubriken "Finland" fanns adress, telefonnummer och öppettider för Frivilligbyrån och Upplysningsbyrån i Stockholm. Följande dag infördes annonsen på nytt över tre spalter. Den 15 december var annonsen betydligt större och innehöll det slagord som senare skulle

bli det mest upprepade, "Finlands sak är vår".

Nu reagerade myndigheterna. Fortsatt annonsering förbjöds. Detta innebar att rekryteringen lamslogs. Det lyckades emellertid att förmå den nyutnämnde utrikesministern Christian Günther att upphäva annonsförbudet. Den 17 december innehöll annonsen bara slagordet "Finlands sak är vår", men den 18 december framfördes budskapet i form av ett citat från Tegnér's "Svea". Detta var en idé som den litterärt intresserade Günther kunde tolerera. Tegnercitatet återkom följande dag och följdes sedan av citat från Karlfeldt och Runeberg.

Den 21 december presenterades Frivilligkåren i tidningarna genom en kommuniké från Tidningarnas Telegrambyrå, utarbetad i samarbete med Günther. Samma morgon hade den första kontingenten frivilliga avrest från Stockholms central under högtidliga former. Nationalsångerna och "Vår Gud är oss en väldig borg" sjöngs, leven höjdes för de frivilliga, för Finland, för Norden och för Sverige och från vagn till vagn gick ropet: "Finland kallar, kom efter". Nästa kväll avreste ytterligare en kontingent.

I fortsättningen gjordes inga nämnvärda försök att inskränka publiciteten.

Frivilligkårens första kris var därmed övervunnen.

Regeringens handlande mellan den 12 och 21 december var föga konsekvent. Att först ge tillstånd till inköp av vapen och utrustning men sedan försöka hindra värvningsverksamheten var motstridigt och dömt att misslyckas. Det är givet att regeringen kände en viss oro för att Sovjetunionen skulle reagera om verksamheten blev alltför öppen. Det har även hävdats att regeringens återhållsamhet berodde på hänsyn till den tyska reaktionen. Sovjetunionens paktbroder Tyskland hade onekligen större möjligheter än Sovjetunionen att ingripa, diplomatiskt eller ekonomiskt och i sista hand militärt, om det fann så befogat. Men det är inte uteslutet att regeringen höll igen också därför att den fruktade att de frivilliga kunde bli så många att Sveriges egen säkerhet äventyrades. I alla händelser innebar det hela ur regeringens synpunkt en balansgång, kåren fick inte bli så stor att Sovjetunionen eller Tyskland vidtog åtgärder, men rekryteringen fick inte heller bli ett fiasko, detta kunde få allvarliga följder för den nationella sammanhållningen.

Sovjetunionen protesterade inte mot Finlandshjälpen och frivillig- rörelsen förrän den 6 januari. Från svensk sida svarade man den 10 januari att det hela var ett privat företag utan medverkan från svenska myndigheter och inga officerare eller meniga i svensk tjänst deltog som frivilliga i striderna i Finland; Ernst Linder var finsk general och tillhörde icke svenska armén. Ryssarna genmålde den 15 januari att svaret inte var helt tillfredsställande. Men de återkom inte.

I början av det nya året stod det klart att frivilligvärvningen gick betydligt trögare än väntat. Den pekuniära och materiella hjälpen var betydande, men detta ansågs inte tillräckligt. "Vi måste bjuda finnarna de röda rosorna av svenskt blod på Finlands snöiga jord", skrev Curman i ett brev i slutet av december.

Nu intensifierades upplysnings- och propagandaverksamheten. Ett nät av frivilligbyråer uppsattes. I början av januari fanns 125 byråer över hela landet. En så bred ideologisk och social anslutning som möjligt eftersträvades, men nazister och kommunister skulle inte antas som frivilliga och ett omfattande arbete lades ned för att upptäcka kommunistympatisörer bland dem som anmälde sig.

Finlandsmötena satte sin prägel på landet. Hundratals möten med tusentals deltagare hölls över hela Sverige. De var ofta fullsatta och kännetecknades av en starkt känslomättad stämning. Vid mötena förekom vanligen två tal, där den ene talaren kunde vara militär och den andre civil eller den ene borgerlig och den andre socialdemokrat. Därigenom markerades den nationella enigheten. Vidare ingick svensk och finländsk musik eller allsång, diktuppläsning och slutligen även för Sverige och Finland. Talarna var akademiker och författare, men mer sällan politiker.

I början av januari infördes de första helsidesannonserna för att värva frivilliga. Där framhölls gemenskapen med Finland och den vanligaste annonsen hade rubriken "Under korsfanornas tecken" med en starkt emotionell appell och en historisk vältalighet som nog gick gemene man förbi. Senare följde omfattande kampanjer som utformades tillsammans med de stora annonsbyråerna med ett mer direkt och känslomässigt budskap. Affischer och film framställdes och många broschyrer trycktes. Ett upprop till Sveriges bönder författades av författaren Vilhelm Moberg och Finlands sak är vår av skalderna Olof Lagercrantz och Karl-Gustaf Hildebrand gick ut i

900 000 exemplar.

Under januari hade det visat sig att de anmälda frivilliga måste få kompletterande utbildning innan de insattes i strid. Av de värnpliktiga hade sedan 1925 halva årsklassen inte fått någon militär utbildning alls och av återstoden var endast en mindre del vinterutbildad. De tusen frivilliga som anmält sig kom nästan enbart från södra Sverige och med dem var enligt frivilligledningen "intet att utträta i Finland, då de knappast kunde stå på skidor".

Den mobiliserade 2. armékåren om 100 000 man i övre Norrland blev därför nu huvudmål för rekryteringen. Regeringen medgav att antalet frivilliga skulle få utökas, först till 8 000 och senare till 12 000 man. Från den 21 februari infördes också nya bestämmelser för rekryteringen. Tidigare hade officerare och underofficerare beviljats avsked enskilt och i proportion till antalet anmälda från hela landet. Nu kunde en officer meddela sitt förband att ha avsåg att gå ut som frivillig och erbjuda dem som så önskade att följa honom. Sådana grupper kunde naturligtvis träda i effektiv verksamhet i Finland på mycket kortare tid.

Det dröjde emellertid till den 29 februari innan Statens informationsstyrelse, som ersatt tremannanämnden, medgav frivilligrörelsen "all den publicitet, som betingas av sakens betydelse för Sverige och hela Norden". Men det tillfogades: "Den verksamhet, som inom det svenska försvaret av enskilda bedrivs för frivilligkårens rekrytering får under inga omständigheter göras publik."

Fredagen den 16 februari avslöjades i Folkets Dagblad att den finländske utrikesministern Väinö Tanner flera gånger vädjat till Sveriges statsminister om militär hjälp, men att han fått avslag. Indiskretionen var en medveten provokation föranledd av indignation över den svenska regeringens hållning och avsikten var att framkalla en svensk intervention. Samma dag utfärdade regeringen en kommuniké som lästes upp i radio och publicerades i tidningarna dagen därpå. Där fastslogs att Sverige hade levererat förnödenheter till Finland, att sårade och invalider beretts vård och att civil arbetskraft överförts. Men någon ändring i den allmänt omfattade ståndpunkten till att överföra militära förband hade inte inträtt. Kommunikén var föranledd av artikeln i Folkets Dagblad men gav regeringen att förklara sig — inte minst för finländarna, som enligt Günther inte tycktes ta tidi-

gare avslag riktigt på allvar.

Men en motivering till avslaget saknades och deklARATIONEN ansågs därför ge ett känslokallt och likgiltigt intryck. Pressreaktionen blev häftig, trots att någon förändring i regeringens ställningstagande inte inträtt. De oroande rapporterna från Karelska näset vid denna tid hade skapat en nervös stämning.

I helgen avhöll Nordens frihet en sedan länge planerad informationskonferens i Stockholms Konserthus med 680 särskilt inbjudna deltagare. Avsikten var att påverka opinionsbildare till förmån för en svensk militär intervention i Finland. Sigurd Curman fastslog i sitt inledningsanförande att om Frivilligkåren inte följdes av betydligt större styrkor "torde dess roll närmast få karakteriseras såsom ett blodsoffer för att rädda en del av det svenska folkets heder". Lindblom och Ahnlund var i sina tal inne på liknande tankar.

På måndagen ingrep kung Gustav V i Finlandsfrågan genom en diktamen till statsrådsprotokollet. Innebörden var densamma som i regeringens kommuniké, men annorlunda uttryckt. Kungen förklarade att han såg det som sin "oavvisliga plikt" att hålla landet utanför kriget. Han hade "med största beundran följt broderlandet Finlands hjältemodiga kamp mot övermakten" och det var "med sorg i hjärtat" som han konstaterade att om Sverige ingrep i Finland "skulle vi löpa de största risker att bli indragna icke blott i krig med Ryssland utan även i kriget mellan stormakterna".

Uttalandet fick en lugnande inverkan på opinionen. Kritik av regeringen innebar i fortsättningen också kritik av kungen och detta var ett förkrossande slag för de oppositionella. Spekulationer i regeringsombildning var därmed utsiktslösa. Nordens frihet som politisk påtryckningsgrupp hade spelat ut sin roll.

Den 23 februari framställde Finland en officiell förfrågan om Sverige var villigt att ge hjälp med trupper och att tillåta en allierad genommarsch. Svaret på båda frågorna blev nej.

Till Frivilligkåren kom 12 705 man att anmäla sig. Av dessa enrollerades 8 260 och dessutom 727 norrmän. Utanför Frivilligkåren fanns ytterligare omkring 500 svenska frivilliga i Finland.

Enligt tillgänglig statistik var över hälften av de enrollerade arbetare av olika slag. Egna företagare, chefer eller högre tjänstemän var sammanlagt färre än 2 %. En förhållandevis stor grupp, över en tion-

dedel, var studerande. Nästan lika många var militärerna; av dessa var 178 eller 2 % av alla officerare. En relativt stor grupp var också de kontors- och affärsanställda.

Över en femtedel av hela antalet var ej vapenövade; andelen var lägre bland de studerande och — givetvis — bland militärerna. Bland underofficerarna och manskapet fanns dock ett tiotal.

Av de enrollerade var två tredjedelar mellan 20 och 30 år; ungefär var sjätte över 35. Bland de sistnämnda var andelen icke vapenövade lägst, 13 %. Om rekryteringssiffrorna relateras till hela Sveriges befolkning visar det sig att i åldersgruppen män mellan 20 och 30 gick nio av tusen ut som frivilliga, i gruppen mellan 31 och 34 knappt fyra och i gruppen mellan 35 och 45 drygt två.

Geografiskt sett var anslutningen störst i Stockholm, där 2 449 eller nio per tusen av den manliga befolkningen enrollerades. Andelen var ännu högre i Norrbottens län, men här var anledningen givetvis att ett stort antal personer från andra håll i landet anmälde sig i Haparanda och Torneå. I flera fall kan påvisas att rekryteringen var stor i industristäder; Eskilstuna, Västerås, Norrköping, Borås; även Kalmar.

Månadslönen för menig uppgick till 79:20 svenska kronor per månad som utbetalades i Sverige enligt den frivilliges bestämmande. Till detta kom dagspenning, 300 finska mark per månad, dvs 25:80. De sammanlagda löneförmånerna för menig var alltså 105;- per månad. Med stigande grad ökade de raskt. En översergeant (furir) hade sammanlagt det dubbla, en fältväbel (sergeant, fanjunkare) och fänrik mer än fyra gånger så mycket, en löjtnant 722;- och en kapten 951;- . För att socialt stödja de frivilliga och deras familjer upprättades länsvis de så kallade rusthållen, det första i Östergötlands län. Månadslönen för menig, som var baserad på ersättningen till svenska stamanställda ansågs emellertid för låg. Åtskilliga av de frivilliga var relativt mogna män med familj. Den 18 februari 1940 höjdes lönen med 45;- till 124:20 per månad. (1;- 1940 motsvarar ungefär 15;- idag, 1989).

Frivilligkåren bestod av förband med jämförelsevis stor eldkraft. För att de snabbt skulle kunna förflyttas inom de stora operationsområden som troddes bli aktuella i norra Finland var de utrustade med många motorfordon, tillsammans omkring 600. Personalstyrkan sat-

tes inte högre än att man kunde räkna med att den skulle kunna uppnås inom en relativt snart framtid.

Organisationen omfattade kärstab med kärstabskompani och signalkompani samt tre grupper som i styrka och organisation motsvarade förstärkta bataljoner. Varje grupp bestod av stabskompani, tre skyttekompanier, jägarkompani, tungt kompani, ett 7,5 cm anspänt kanonbatteri med fyra pjäser m/02 och en anspänd plogpluton. I kåren ingick också två motoriserade pansarvärnsplutoner, ett självständigt jägarkompani, ett ingenjörkompani, ett luftvärnskompani bestående av sex automatkanontroppar med vardera två 40 mm luftvärnskanoner och senare ett 7,5 cm rörligt luftvärnsbatteri. Till kåren hörde också ett intendenturkompani, ett ammunitions- och tygkompani, ett vägkompani, två bilkompanier, ett anspannskompani, ett bevakningskompani, två sjukvårdsplutoner, hästambulans, verkstadspluton, etappkommendantur och depå bestående av flera kompanier samt Röda korsets ambulans. En flygflottilj, F 19, bestående av tolv jaktplan och fyra lätta bombplan var ansluten till kåren och ett finskt poliskompani ställdes till dess förfogande.

Överstelöjtnant Magnus Dyrssen reste med en kontingent på 85 man från Stockholms central den 22 december och anlände till Torneå påföljande kväll. I väntan på Frivilligkårens chef general Ernst Linder följade Dyrssen som chef för Frivilligkåren. Chef för depån var överste Martin Ekström som tjänstgjort i Persien och deltagit i de finländska, estländska och litauiska frihetskrigen och blivit känd som Narvas erövrare. Han skulle bli 3. gruppens chef. I depån togs personalen emot, utrustades och avlämnades till truppbefälet. Sammanlagt fanns i Torneå vid den här tiden omkring 700 man som alla användes till handräckning.

Den 29 december anlände en ny kontingent frivilliga, men rekryteringen gick långsammare än beräknat och i stället för väntade 800 kom endast 232. Huvuddelen av officerarna i Dyrssens grupp hade vid denna tid anlämt.

Trots rekryteringssvårigheterna gick uppbyggnaden av gruppen ganska snabbt. Den 5 januari omfattade Dyrssens grupp i Kemi ungefär 600 man och i Torneå fanns cirka 500 man.

Den 8 januari anmälde sig general Linder och stabchefen överstelöjtnant Ehrensvärd hos fältmarskalk Mannerheim i högkvarteret.

Mannerheim deklarerade då enligt den uppteckning som gjordes att befälsförhållandena "skola bli fullt klara. Jag avser att göra Linder till befälhavare i norra Finland. Svenska kåren lyder nu och kommer alltid att lyda direkt under ÖB" och han fortsatte: "Efter vad jag förstått är kåren inriktad på verksamhet i norra Finland vars försvar och skydd för ett svenskt intresse." Ehrensvärd svarade att utrustningen var vald för att möjliggöra insättande där och att detta dessutom var naturligt för svenskarna.

I mitten av februari föreföll läget kritiskt på Karelska näset. Linder var tillfälligt i Stockholm och i hans frånvaro ringde Ehrensvärd till högkvarteret. Enligt en uppteckning av samtalet (med generalkvartermästaren, överste Aksel Fredrik Airo) sade Ehrensvärd att han förmodade att trupper behövdes i södra Finland och påpekade att SFK inte kunde betraktas som bunden till en viss anfallsriktning genom den tidigare överenskommelsen och att den inte heller var bunden genom de åtgärder som dittills vidtagits.

Två dagar senare var general Linder tillbaka och talade i telefon med Mannerheims adjutant. Linder rapporterade enligt uppteckningen att trupperna nu förflyttades genom general Wallenius område och att det var nödvändigt att få klarhet i befälsförhållandena. Mannerheim gick in i samtalet och klargjorde att han hade för avsikt att förflytta Wallenius till Näset.

General Linder berättar i sina minnen att Mannerheim sagt att han funderade på att sätta in Frivilligkåren vid Ilomantsi och ville att Linder skulle yttra sig om detta. "Efter att hava begrundat frågan ett par timmar" svarade Linder att karakteristiskt för SFK var ganska stor eldkraft, stor strategisk rörlighet tack vare de många motorfordonen, kraftligt luftvärn samt den styrka som flygflottiljen innebar. Därtill var kåren beroende av underhåll från Sverige. Dessa egenskaper och förhållanden kom bäst till sin rätt om kåren insattes i Nord- Finland. Överbefälhavaren beslöt så att de direktiv som getts den 9 januari fortfarande skulle gälla.

Enligt Linders minnen hade under den gångna månaden framgått att Wallenius' trupper varit för svaga för offensiva operationer. Linders trupper skulle bli ännu svagare, och han föreslog därför att få uppskjuta avlösningen och först med Frivilligkåren och generalmajor Wallenius' trupper anfälla fienden vid Märkäjärvi och Saija. Förslaget

avslogs; det bedömdes att operationen skulle ta för lång tid.

Den 19 februari beordrades general Linder att avlösa generalmajor Wallenius och att såsom chef för operationsgruppen SFR (Svenska Frivilligkåren ryhmä) avvärja fiendens inträngande i landet norr om Uleåborg-Paanajärvi. De norr om denna linje befintliga finska förband, som icke skulle avlösas, skulle ingå i SFR.

Den 21 februari flyttade kårstaben från Torneå till Rovaniemi och Tohmo, norr om Kemijärvi. Dagen därpå övertog general Linder befälet över SFR. Kårstaben omorganiserades den 5 mars till en stab för "SFR" och en stab för "stridsgruppen SFK", de svenska förbanden vid fronten. Stabschef i SFR:s stab blev major Richard Åkerman och överste Arthur Nordenswan tog den 7 mars med överstelöjtnant Ehrensvärd som stabchef befälet över stridsgruppen SFK.

Ehrensvärd menade alltså att Frivilligkåren snabbare och effektivare kunde insättas på Näset än de finländska trupper kåren ersatte. Det var ju på Näset striderna stod och för den som ville göra en verkningsfull insats var det naturligt att vilja komma dit.

Den förklaring till att Linder motsatte sig idén som Ehrensvärd antyder i sina memoarer, att han var undrande inför befälsförhållandena, dvs att han var orolig att han skulle mista det självständiga befäl han blivit utlovad, förefaller däremot mycket trolig.

I ett brev till sin vän tidningsmannen Otto Järte författat den 12 mars beskriver ryttmästare Frank Martin, Linders adjutant, personförhållandena mycket öppen hjärtigt. Hans framställning är anmärkningsvärd:

"Svårigheterna med Linder äro av annan art — ha ingenting med Wallenius att göra. Jag tror Ehrensvärd antydt dem för Dig. I varje fall har han bedt mig skriva om dem till Dig för att någon skall veta hur det är. Ehrensvärd har haft det lindrigt sagt dj-t. Linder och han voro ju verkl. vänner. Men Linders misstänksamhet som häruppe gått över alla gränser har totalt förstört det goda förhållandet. Ehrensvärd har gjort sitt bästa att få allt att gå som smort och bespara Linder småbekymmer och även se till att han skulle få den gloire utåt som borde tillkomma honom som S.F.K.s chef., men slutligen har även han förlorat tålamodet. Linder har under de sista månaderna äldrats i en förskräckande grad. Han gör intryck av en personlighet stadd i upplösning. Hans hälsa är so usel som möjligt och han känner

själv att han icke uthärdar några påfrestningar, varken ifråga om fara eller strapatser. Detta bestämmer hela hans handlande till förfång för t.ex. riktigt val av uppehålleplats för staben, för stabens arbete osv. Alla lider under det. Dessutom gör det naturligtvis ett dåligt intryck både på den svenska truppen, på besökare här på staben och på finnarna att det ännu icke varit möjligt att förmå Linder att besöka fronten. Han vet faktiskt icke hur där ser ut och truppen har icke sett honom där framme. Jag har försökt alla medel men förgäves. Han är faktiskt ängslig för hur han själv skall reagera. Dessutom är han rädd att något otrevligt, bakslag eller förluster skola inträffa, när han är där, att han då skall nämnas i det sammanhanget. Han kommer aldrig att leda S.F.K. i strid som meningen var, om han ej har 100 % säkerhet för att lyckas. Och dylik kan ej ges. Samtidigt vill han ha hedern av varje framgång. — F.n. är han så förbittrad på Ehrensvärd, som handlat med beundransvärd saklighet, även när Linder var som mest förolämpande, att han enligt eget uttalande har föresatt sig en sak: att Ehrensvärd aldrig skall föra S.F.K. Därför tog han bakom Ehrensvärds rygg, i hans frånvaro, hit Nordenswan med påföljd att vid fronten nu finnes två personer kvalificerade för frontbefälet — Ehrensvärd och Nordenswan. Muntert för Ehrensvärd som strävat och slitit för Linder och kåren.

Läkaren här säger att Linders psyke bär tydliga spår av senilitet beroende på långt gången arterioskleros. Det är tragiskt att se en gång star natur falla sönder på detta sätt. Och det är högst betänkligt att han är befälhavare med allt vad det betyder av makt i krig.”

Brevet är ganska häpnadsväckande genom den illojalitet det ådagalägger; Martin hade i många år stötts av Linder. Är förhållandena verkligen korrekt beskrivna och skrev Martin på Ehrensvärds uppmaning?

Ingenting hindrar att så var fallet. Ehrensvärd uppmanade sin hustru att meddela vad han förtroligt berättade för henne till Järte. Och om än formuleringarna i Martins brev kan vara överdrivna så är de fakta som kan kontrolleras korrekta. Och hans beskrivning motsägs inte av den bild Ehrensvärd ger.

Under tiden i Finland skrev Ehrensvärd kontinuerligt brev till sin hustru, vilka han efter kriget försåg med kommentarer. Där förklarade han: ”Motsättningarna mellan Linder och mig hade lett till en

otrevlig situation. Han beskyllde mig i sin misstänksamhet för både det ena och det andra. Det gick så långt att kårläkaren kom till mig och sade att han när som helst var beredd att skriva ut ett intyg om otillräknelighet. Det kunde finnas goda skäl att förorda att Frivilligkåren skulle sättas in i striderna på Karelska näset. Det var där förstärkningar behövdes, det var där striderna stod och det var där avgörandet skulle falla.

Men skälen emot var också starka. Att försvara Nord-Finland mot sovjetisk ockupation ansågs vara ett primärt svenskt intresse. Det var för operationer i ödemarksområdena i norr kåren var tänkt och utrustad. Till detta kom att de svenska trupperna saknade stridserfarenhet. Hur skulle de klara sig i de hårda striderna på Näset? Och hur skulle den svenska opinionen reagera om förlusterna blev stora?

För Ernst Linder fanns det därtill personliga skäl att hålla fast vid den ursprungliga planen. I norr skulle han få ett självständigt befäl på en front där aktiviteten var låg och där ett begränsat mått av ära kunde vinnas samtidigt som risken för ett allvarligt bakslag tycktes liten.

I början av februari började 1. gruppen under befäl av överstelöjtnant Magnus Dyrssen bli färdigorganiserad och beordrades att under övningar gå mot Rovaniemi. Därifrån skulle den transporteras med järnväg till Kemijärvi för att sedan marschera vidare till Märkäjärvi och fronten för att inträffa där vid ungefär samma tid som 2. gruppen under överstelöjtnant Viking Tamm skulle vara klar. Den 24 januari var 250 man sjukskrivna, men sjukskrivningarna minskade alltefter som avmarschen närmade sig.

Den 3 februari på morgonen startade halva gruppen i tio graders kyla mot trakten av Nousiainen, Juokua och Salmela. Tross och andra anspända delar av förbanden gick längs Kemi älv och genom Vihe-riälä; skidinfanteriet tog en genare väg genom terrängen över Elijärvi. Fordonskolonnerna kom fel och anlände till målet först sent på kvällen. Truppen var i dålig kondition och många blev efter.

Följande dag följde resten av gruppen efter, medan de först anlände förbanden vilade i bivack i Juokua. Trossen blev fördröjd på den smala vägen, många dikeskörningar skedde, stockningar uppstod, och förläggning kunde inte intas förrän efter mörkrets inbrott.

Den 5 februari var det betydligt kallare, tjugofem minusgrader.

Gruppen marscherade under övningar i uppehållande strid med en A-styrka och en B-styrka mot Sompujärvi. Vid niotiden var förbandens huvuddel förlagda i bivack kring Sompujärvi. Vissa förband var hårt ansträngda.

Den 6 februari övades marschsamling i gruppförband, marsch med stort marschdjup, skydd under marsch, spårning och utspisning under marsch. Marschen gick långsamt och med stockningar. De främsta förbanden anlände till Runkaus tre timmar försenade. Tälttrossen kom fyra timmar senare och kompanierna bivackerade tills vidare vid eldar.

Den 7 februari tillbringades i Runkaus och ägnades åt vila, perse-delinventering och översyn av materiel. Kl 2200 startade gruppen på sin första nattmarsch. Natten blev kall, omkring trettio minusgrader, och svåra stockningar uppstod under marschen. Några timmar efter midnatt passerades Kemi älv. Täten nådde förläggningsplatsen, Leivejoki, vid femtiden. Bivack slogs i dagsljus längs vägen.

Under den 8 februari låg gruppen kvar i Leivejoki. Förmiddagen ägnades åt vila, eftermiddagen åt materiel- och persedelvård. Följande dag övades skidlöpning och fältskjutning med tunga vapen. Kl 21 avmarscherade gruppen samlad från Leivejoki mot Hirvas. Under natten sjönk temperaturen till -35 C. Täten nådde Hirvas kl fyra på morgonen, de bakersta förbanden tre-fyra timmar senare.

Fram till den 13 februari vilade trupperna ut i Hirvas, vallade skidor och pulkor och badade bastu. Utrustningen kompletterades och byttes ut, bland annat byttes eldkorgar mot tältspisar och de tunga svenska tvådelade slädarna ersattes av lättare finska.

Gruppchefen Magnus Dyrssen kommenterade övningsmarschen till Rovaniemi i sin dagbok:

"Marschen har varit nyttig men resultatet ej motsvarat förhoppningarna. Mycket skräp, mycket efterliggare. Ovana och begynnande trötthet. Befälet bra, men något ont, t/r/p med god vilja men otränad. Läget nu bättre. Stor avgång av sjuka under marschen (över 100 man) . . . Norrmännen . . . sakna disciplin militärt och psykiskt. Snälla och ganska klemiga barn. Sakna alla begrepp. Under nattmarscherna lämna de sig efter. Taga in i gårdar och tycka att det är naturligt. Komp måste förses med mer svenskt befäl. Har börjat med det idag. Skjutningen tar sig något. Svårt få luftskyddet effektivt. Folk svårt förstå värdet att

undandra sig insyn. Dock bättre nu . . . Köpt 40 lätta finska släddar i st. f. våra otympliga och sagolikt enfaldiga och tunga modellsläddar . . . Sorgligt att säga är den berömda svenska vinterutrustningen i stort sett teoretisk och olämplig. Men allting nu bättre. Utrustningen har kompletterats och är i huvudsak bra. Ksppistoler har i går kommit i litet antal. Trevligt vapen . . . De svenska moderna tälten med spis äro utmärkta, täta, varma. Kan ligga i pyjamas i stark köld. Vackert har det varit. Nattparscher med norrsken och tysta snögränar underbara. Soluppgångar av verklig elegans . . . Avgången av hästar abnormt stor. Otränning hos hästarna, dåliga kuskar . . . Ja snart får man se vad gossarna tål. Befålet är jag inte rädd för, men de andra? Mod finns nog, men disciplin? Detta är det enda som oroar mig.”

Det skulle visa sig att ett fyrtiotal kylskador inträffat i gruppen under övningsmarschen, de flesta dock lindriga.

Den 13 februari kl 1800 avmarscherade en första transportomgång från Hirvas till Sipola nära Rovaniemi och anlände dit 2130. Bivack-en där var klar vid midnatt, då temperaturen sjunkit till fyrtio minus-grader.

På kvällen den 14 februari ilastades en första transportomgång i Rovaniemi. 24 järnvägsvagnar åtgick för släddar och pjäsar, 18 för hästarna och 15 för personalen. Den senare transporterades i godsfinckor med kamin, där temperaturen var tillfredsställande. Ilastningen tog tre timmar och fördröjdes av att lastkajen var kort, av svårigheter med växling av tågsättet samt av ovana med den finländska järnvägs-materielen. Transporten var beräknad att anlända till Kemijärvi kl 0100 men ankom först 0600 till följd av svagt lok, svårigheter att få vatten med flera problem. Urlastningen vid två lastkajer skyddades av en Ivakantropp. På grund av flygfaran ansåg gruppchefen att det innebar för stor risk att låta truppen marschera genom Kemijärvi till den utsedda kvartersförläggningen sydöst om orten. Förläggningen skulle då lätt kunna upptäckas och daglig bombning bli följden. I stället beordrades förbanden att under dagen gå i tillfällig bivack i skogen väster och söder om Kemijärvi station. Kl 1915 lämnade truppen sin bivack och marscherade på vinterväg på isen över sjön Kemi-järvi till förläggning i kvarter i evakuerade gårdar sydöst om Kemi-järvi. Vädret var blåsigt, med snöyra och vägarna yrde igen, varför vägvisarna visade fel. Det blev tungt för hästarna och en häst gick ner sig i en vak. Förläggningen var intagen kl 2200. Hästarna kunde stäl-

las under tak.

Den 16 februari var vädret mulet och fortfarande relativt mildt, trettion minusgrader. Andra transportomgången avmarscherade från Sipola på eftermiddagen och inlastade på drygt en timme. Truppen hann även med hamstringsköp i orten. Tåget avgick 2345.

"Nytt sätt för tågtransport av soldaterna. Mycket bekvämt. Vi sov bättre än i tält", antecknades i 3. kompaniets krigsdagbok.

Omgången anlände till Kemijärvi flera timmar försenad kl 0530 men urlastade snabbt på omkring en timme. I snöyran ansågs flygfaran ringa och förbanden marscherade direkt till sina kvarter öster om Kemijärvi. Snögloppet gjorde att alla spår yrde igen. Även här kunde hästarna placeras under tak.

I 3. kompaniets krigsdagbok noterades: "Inkvartering i byn Soppela. Härlig förläggning. I Soppela övningar, bl a fältskjutning, instruktionskjutning med kg-skyttar, nattlig ryssjakt = renbesök. Den stackars posten ropade på hjälp och sket i byxorna." Flygvärnare placerades ut, alla fordon ställdes under tak, onödiga skid- och slädspår förbjöds. På eftermiddagen klarnade vädret upp och fem bombplan kom in över Kemijärvi. Luftvärnet öppnade eld utan resultat. Över Erkkilä kom samtidigt tre fientliga flygplan som också besköts. Ett av planen skadades och nödlandade på finsk mark, de övriga försvann. Sent på kvällen och även på natten, som var månljus, fälldes bomber.

Den 17 februari var kylan stark, trettiofem minusgrader. Den tredje transportomgången anlände till Kemijärvi kl 0500. Det ljusnade tidigt och omgången beordrades liksom första omgången att bivackera tillfälligt väster om stationen på samma plats som första omgången. Fientligt flyg anföll kl 0700 då vissa fordon ännu inte var urlastade och luftvärnsskulsprutor och Ivakantropparna öppnade eld men utan resultat. En bomb slog ner omkring 800 m från stationen, men orsakade inga förluster. Kl 1300 kom ett nytt bombanfall mot järnvägsstationen med ringa verkan. Kvällen var månljus och flera gånger hördes sovjetiska plan flyga över förläggningen i Isokylä.

Den 18 februari kl 2 på morgonen avreste en första studieomgång av officerare med bil till fronten vid Märkäjärvi för att under dagen och följande natt studera verksamheten där. De återvände följande natt. Ytterligare en studieomgång följde efter natten mot den 20

februari.

Den 22 februari förbereddes avmarsch, kvarteren avstäddades, utrustningen packades. Förläggningstrupp med materiel framsändes till Joutsijärvenkylä. På eftermiddagen anfördes gruppens förläggning i Isokylä av sju bombplan. Tunga bomber slog ner intill förläggningen. Jord och stenskrivor regnade, och fönster krossades men ingen skadades.

På kvällen den 22 februari marscherade gruppen i plogad väg över sjöarna från Isokylä till Joutsijärvenkylä. Trossen följde landsvägen, skidinfanteriet gick i spår sydost om vägen och packningarna biltransporterades. Föret var gott och marschen skedde i starkt månsken; det var dagen före fullmåne. I 3. kompaniets krigsdagbok heter det: "I månskenet marscherade vi genom ryska och finska f d ställningar. Hinderlinjer, hästbivacker, granatgropar och brända hus med endast skorstenen kvar. Vårt första intryck av krigets förstörande inverkan." Gruppen nådde Joutsijärvenkylä strax efter midnatt och bivackerna, som ordnats i förväg av förläggningstruppen, var klara vid förbandens ankomst. Under marschens tidigare del var kylan svår, tidvis fyrtyo minusgrader, och en del smärre förfrysningar inträffade.

Vid förläggningarna lämnade gruppen materiel efter sig och ammunitions- och tygkompaniet noterade att det tog fyra dagar "att i de spridda byarna framleta de i drivorna insnöade effekterna och transportera dem till fronten, ett arbete som helt bort falla utanför komp egentliga uppgift". Stabskompaniet lämnade i Kujala bland annat "gevär, skodon, kantin, skidor, pulka etc. Ett annat komp har vid ett tillfälle t.o.m. lämnat hästar efter sig."

Den 23 februari vilade förbanden i bivack under dagen. På kvällen marscherade de till Kuusivaara, 5 km nordost om Kursu. Liksom förut gick trossen på vägen och skidinfanteriet i två uppgångna spår söder om den medan tältmaterielen transporterades av förläggningstrupp på lastbilar. "Förflyttningen går genom terräng där strid ägt rum. Raserade ställningar, rishyddor, taggtråd, hästkadaver vittna härom", sägs det i 2. kompaniets krigsdagbok. Målet nåddes omkring kl 0130.

Den 24 februari var det fortfarande omkring trettio minusgrader och truppen vilade under dagen i bivack.

Den 25 februari överenskom gruppchefen med de finländska befälhavarna om hur avlösningen skulle ske. Order hade kommit att på allt sätt påskynda den, eftersom förstärkningar behövdes på Karelska näset.

Men innan den kunde ske måste också 2. gruppen nå fronten.

Från mitten av januari började 2. gruppen sättas upp. Skidor utprovades och märktes och förmiddagstimmarna ägnades vanligen åt skidträning. Kompaniets tunga vapen rengjordes en av de första dagarna, men skjutträning anordnades inte förrän en vecka in i februari. Först undervisades i vapenkännedom och målbestämning, sedan i uppträdande i terrängen och hantering av vapen. Därefter ägnades några dagar åt skolskjutning och skjutövningar med både gevär och kulsprutegevär. Film från Sallaterrängen förevisades för kompaniets underbefäl på biografen i Kemi och en eftermiddag berättade en finländsk fänrik om striderna i Karelen. De första dagarna i februari reste en första omgång av officerare till fronten för studier och de följdes några dagar senare av en andra omgång. Detta studiebesök skedde alltså flera veckor innan 1. gruppens befäl gjorde liknande erfarenheter och de som deltog i det var således de första i Frivilligkåren (utom flygarna) som fick stridserfarenhet. Med undantag av några dagar i mitten av februari då vädret blev något mildare var temperaturen hela tiden mellan femton och tjugofem minusgrader. Den 15 februari ympades kompaniet och åtskilliga blev sjuka. Många drabbades också av influensa. Flyglarm gavs ofta, flera gånger i veckan och några gånger mer än en gång samma dag, men om bombningar eller ens att flygplan skymtats rapporteras inte. Däremot slogs larm den 5 februari om att fyra fallskärmshoppare setts hoppa ut väster om Liedakkala 9 km norr om Kemi. Tidigt följande morgon begav sig 160 man ut för att söka efter dem. Sent på kvällen var styrkan tillbaka utan resultat. Den 13 februari avreste rekognosceringspersonal till gruppens avsedda förläggingsplats i Kemijärvi och återvände två dagar senare. Den 16 februari avgick förläggningstrupp till Kemijärvi. Dagen därpå kontrollerades utrustningen och slädarna packades. Avmarschdagen hölls strängt hemlig, då man ansåg sig veta att personer i Kemi stod i radiokontakt med ryssarna.

På eftermiddagen den 18 februari avmarscherade en första transportomgång till Toivala station för inlastning som påbörjades kl 1800.

Efter långvarig försening skedde avfärden från Kemi kl 2220. Transporten anlände till Kemijärvi kl 0545 nästa morgon, urlastade omedelbart söder om Kemijärvi.

På eftermiddagen följande dag avmarscherade en andra transportomgång för ilastning vid Toivola station från kl 1830 med avfärd kl 2030. Strax efter midnatt gjordes en halvtimmes uppehåll i Rovaniemi med utspisning av varm dryck. Kl 0700 urlastade truppen i Kemijärvi och avmarscherade till Kelloniemi, halvön söder om orten, där förläggning intogs.

Den 22 februari transporterades återstoden av 2. gruppen med tåg från Kemi till Kemijärvi.

Gruppen var nu förlagd söder om Kemijärvi längs vägen till Vaaranlahti på Kemijärvis västra strand.

Den 23 februari led Frivilligkåren sina första förluster på marken. Två frivilliga dödades vid granatkastarskjutning vid Kemijärvi. De båda var beordrade som dubbelpost för att hindra obehöriga att komma in i målområdet. De dödades av det enda skott som sköts; kanske hade de gått fram för att se på nedslagen.

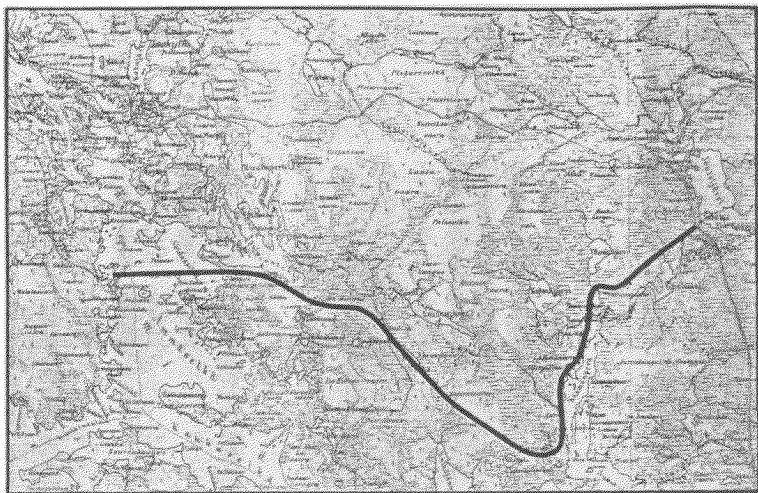
Den 22 februari beordrades 2. gruppen att med start på kvällen den 24 februari marschera till fronten för att tillsammans med 1. gruppen avlösa de finländska förbanden. Eftersom landsvägen från Kemijärvi österut kunde befaras bli utsatt för flyganfall även på natten och därtill var upptagen av 1. gruppen och måste hållas fri för de finländska trupper som avtågade från fronten undersöktes möjligheterna att nattetid gå genom terrängen söder om landsvägen. Samtidigt kunde marschen tjäna som övning i omfattning genom terrängen. Det befanns att en lämplig sträckning var från Vaaranlahti över Kemijärvi och Kaisanlahti till östra stranden och därifrån vidare via Kaisankangas över de frusna sjöarna Kaisanjärvi och Kylmäjärvi förbi Haapakoski till Joutsijärvi med förläggning första natten runt södra änden av Joutsijärvi, en väg som mätte omkring 28 km.

Ett spår för slädarnä skulle plogas av 2. plogplutonen över de frusna sjöarna och kärren förbi evakuerade bondgårdar och byar och vid sidan av plogspåret skulle jägarkompaniet uppta tre skidspår. Bivack skulle vara intagen vid Joutsijärvi och alla förläggnings- och maskeringsarbeten avslutade före kl 0700 den 25 februari. Någon timme senare brukade punktligt det ryska flyget dyka upp.

Efter revej för 2. plogplutonen kl 0200 påbörjades plogningen kl 0800. Kl 1700 hade plogspåret nått vägen längs Käsmänperäs västra strand och plutonen rapporterade vid Halme till gruppchefen att plogningen var verkställd.

Samtidigt hade jägarkompaniet påbörjat sin spårning. En förpluton gick på dagen och resten av kompaniet startade från Vaaranlahti kl 1650. Gruppens huvuddel följde efter några timmar senare, omkring kl 1900. Temperaturen var till en början tjugo minusgrader med mulet och svag sydlig vind och marschen gick till en början snabbt över den frusna Kemijärvi. Men i terrängen och efter mörkrets inbrott gick det långsammare och 1. gruppadjutanten berättar:

”Spårningen i den lösa och meterdjupa snön var oerhört krävande, och marschen gick framåt i ganska takt. Att i det rådande mörkret försöka följa med på den även i dagsljus svårlästa finska kartan var lönlöst, och man hade endast att följa plogspåret. En del backar var verkligen sugande, och det var inte utan att man med en smula oro tänkte på de tungt lastade trossfordonen i

2. gruppens marsch Kelloniemi-Joutsijärvi 24—25 Februari 1940. Skala 1:200 000. Källa: Finlands ekonomiska karta 1:100 000.

2. Group marching from Kelloniemi to Joutsijärvi 24—25 February 1940. Scale 1:200 000. Source: Finland's economic map 1:100 000.

huvudstyrkan. Vid 10-tiden på kvällen slog vädret plötsligt om. Molnen försvunno och en stor klart lysande måne förvandlade landskapet till en fullkomlig sagoskog. Samtidigt blev kölden märkbar. Pälsarna och ansiktsskydden kommo på, och andedräkten stod som en vit ånga ur munnen. Uppe på höjderna och inne i skogen gick det väl an, men ute på sjöarna och myrarna bet den till så pass, att endast en smal springa lämnades öppen för ögonen." (S Facht, I österled.)

Det blev allt kallare. Vid rast på en sjö kl 0235 uppmättes vid 1. kompaniet inte mindre än 45 minusgrader. Marschen gick långsamt och tog längre tid än beräknat. När tåten av styrkan nådde vägen längs Käsmänperä stod det dessutom klart att plogplutonen kommit fel redan vid Kaisankangas en mil från utgångspunkten och vikit av söderut över sjöarna Kalliolampi och Ahvenjärvi och berget Kuusi-vaara till viken Yöpajanlampi, en omväg på över en mil. Tåten, förläggningstruppen, nådde uttröttad det avsedda målet, vägskälet vid Purnu, först vid sextiden på morgonen. Faran för fientliga flyganfall var stor efter dagningen och sedan gruppchefen, som tolkat i förväg,

Svensk frivilligkompani i Märkäjärvi, Salla. Bild: Krigsmuseum.

A Swedish volunteer company in Märkäjärvi, Salla. Photo: War Museum.

nått fram till Purnu bestämdes att 1. gruppadjutanten skulle återvända och beordra förbanden att slå läger där de befann sig oberoende av tidigare förberedelser. 1. gruppadjutanten fortsätter:

”Den promenaden bakåt torde jag aldrig komma att glömma, ty den gav klara och hemska bevis på de strapatser truppen haft att utstå. Den hårda kölden och de kraftiga backarna hade tagit gadden ur hästarna, och förbanden hade med korta mellanrum kört fast och tvingats rasta. Såväl befäl som manskap saknade praktisk erfarenhet av uppträdande under så svåra vinterförhållanden, och allteftersom tröttheten började taga ut sin rätt, minskades förmågan att motarbeta förfrysningar . . . Pojkarna gingo mer eller mindre som sömngångare, det annars så glada skrattet hade stelnat på läpparna, och på var fjärde eller femte man syntes vita fläckar i ansiktet. Befälet hade arbetat heroiskt under natten och var i det närmaste slutkört. Där kom en frivillig, som med isig skidvante gnidit sin näsa så allt skinnet försvunnit. Där en annan med båda stavarna under armarna och med känslösa händer stelt pekande framåt. Där en tredje, som ideligen upprepade: ”Jag har ingen känsel i fötterna. Jag har ingen känsel i fötterna”. Det var ohyggligt.”

När förbanden kommit av vägen och i förläggning samlades alla kylskadade till Purnu, där läkare och sjukvårdare arbetade med dem. Transport rekvirerades för att föra dem till sjukhus. Det visade sig att ett åttiotal man av de 1400 som deltog i marschen hade kylskador. De flesta hade förfrusit fötterna. För ett drygt tiotal måste amputationer av tår eller fingrar företagas. En femtioårig man blev svårt skadad i ansiktet, hans nästipp måste tas bort och dessutom förfrös han både fingrar och tår med amputationer som följd.

Med tanke på bristen på vinterutbildning och de svåra förhållandena har dessa skador betecknats som en ganska måttlig andel. I fortsättningen förekom inga fler kylskador i 2. gruppen. Allt som allt blev kylskadorna i Frivilligkåren 130, ett tal som var nästan dubbelt så högt som antalet av de stupade och sårade tillsammans.

Man har diskuterat om kylskadorna kunnat undvikas. Det har hävdats att spårtruppen gick ut försent. Därför hann huvudstyrkan ikapp den med förseningar och stockningar som följd. Den finländska kartan var svårläst och därför gick först plogplutonen och sedan spårtruppen fel, varför marschvägen blev femtio procent längre än avsett. Detta hade kanske kunnat undvikas med omsorgsfullare rekognosce-

ring. Men den främsta orsaken till skadorna var naturligtvis det plötsliga temperaturfallet — från 20 till 45 minusgrader. Frågan är om det hade kunnat förutses.

Även följande dag, den 26 februari, vilade förbanden i bivack under dagen. Nu kom meddelande att avlösningen av de finländska förbanden till följd av det allvarliga läget på Karelska näset måste forceras och ske samma kväll och inte den 29 februari som planerat. På kvällen förflyttades gruppen till fronten för att genomföra avlösningen. Vissa förband biltransporterades.

Bivack vid Lajjeselkä strax bakom linjerna intogs under natten och morgonen. Den följande dagen användes till ordnande av förläggningen samt till vapen-, persedel- och personlig vård.

Under den 25 februari förberedde 1. gruppen avlösningen av de finländska förbanden och på kvällen avlöste 1. batteriet ett finländskt batteri. Kylan var fortfarande svår, omkring fyrtio minusgrader. På kvällen marscherade gruppen från Kuusivaara till förläggningar omedelbart bakom fronten som förut använts av finländska trupper. Marschen försenades genom möten med finländska kolonner; flera förband kom dessutom vilse och kunde gå i bivack först vid femtiden på morgonen.

Den 26 februari var vädret mildare, omkring tio minusgrader. Under dagen vilade förbanden i bivack och förberedelserna för avlösningen fortsatte. Den inleddes vid åttatiden på kvällen, då 1. och 4. kompanierna samt pansarvärnsplutonen avlöste motsvarande finländska förband (4. och 5./JR 40) och var programenligt genomförd utan att störas av fientlig eld vid midnatt.

Den 27 februari var vädret fortfarande relativt mildt med snöfall och någon fientlig flygverksamhet förekom inte. Kl 1230 gavs pansarlarm vid 1. pansarvärnsplutonen. En fientlig stridsvagn på c:a 10 ton var i rörelse omkring 800 m framför ställningen. Då stridsvagnen bedömdes ha kört fast i snön vid sidan av vägen och sålunda var relativt ofarlig, ansåg plutonchefen det ej lämpligt att röja främsta pvpjäns plats och eld öppnades inte.

Samband söktes med artilleriets observationsplats och artillerield utlöstes, dock utan resultat. Då stridsvagnen syntes söka sig tillbaka till de fientliga ställningarna öppnades på plutonchefens kommando eld med 1. pjäs och stridsvagnen träffades med säkerhet av tre skott.

Från 2. kompaniet meddelades att fyra man, som rörde sig i närheten av stridsvagnen skjutits ned med kulsprutegevär.

Under kvällen avlöste 2. batteriet 3. finländska batteriet och kl 2200 var samtliga pjäser i ställning. 2. kompaniet möttes av finländska vägvisare vid "trasiga bilen" och avlösningen av vänstra främre kompaniet ur bataljon Saarela genomfördes mellan kl 2015 och kl 2250. 3. kompaniet avlöste kl 2100—0145 främre kompaniet ut bataljon Lindberg (8. komp JR 40). I krigsdagboken rapporterades: "Från kl 2400 stod våra gossar i ställningarna med i medeltal 30 skott per kg och 15 per gevär. Orsaken är att man ej kom fram förrän kl 0330. "Avlösningen gick bra, med undantag av att en finländsk soldat blev skjuten till döds av en nervös norsk kg-skytt. Under avlösningens första del spelade ryssarna högtalarmusik, vilket hjälpte till att dölja vad som pågick.

Sedan avlösningen genomförts låg 1. gruppens 2. kompani norr om vägen mot Salla och 1. kompaniet närmast söder om den. Längre söderut fanns 3. kompaniet och söder om detta 2. gruppens 3. kompani. 4. jägarkompaniet bildade reserv och 5. (tunga) kompaniet var med sina vapen utspritt längs ställningen.

Som tidigare berättats anlände 2. gruppen till fronten under kvällen och natten med biltransport och bivackerade vid Lajjeselkä, nordväst om 1. gruppen. Gruppen ordnade under dagen sina bivacker och satte ut posteringar. Fem bevakningsavdelningar utsattes runt om 2. gruppens förläggning vid Lajjeselkä.

Onsdagen den 28 februari var den första dagen som Frivilligkåren hade ansvaret för frontlinjen vid Märkäjärvi. Temperaturen var ganska mild, mellan fem och tio minusgrader.

Chefen för 1. gruppen, överstelöjtnant Dyrssen, rekognoscerade i huvudförsvarslinjen tillsammans med 1. gruppadjutanten och konstaterade att ett sammanhängande eldsystem kunde erhållas med de vapen som fanns tillgängliga även om linjen utsträcktes till bäcken norr om Hatajavaara. Därigenom kunde också styrkor frigöras och en starkare reserv åstadkommas. Om linjen delvis flyttades österut kunde även nya ställningar för flankerande eld med kulsprutor och kulsprutegevär inrättas.

Under dagen arbetade kompanierna med att genomföra dessa förändringar och med att förbättra och förstärka ställningarna.

2. batteriet upprättade en observationsplats på berget Hatajavaara och inredde och förbättrade batteriplatsen. På grund av snötjocka kunde dock inga inskjutningar göras.

Vid 2. gruppen arbetade man också med att förbättra ställningarna och förläggningarna. Förberedelser för avvärjande försvar på vänstra flygeln samt för motanfall enligt två alternativ gjordes, spår upptogs och stridsställningar inreddes. Förutsättningen måste i det första fallet vara att ryssarna anfaller på norra flanken eller längs hela fronten, i det andra att de angriper på norra flanken eller längs hela fronten, i det andra att de angriper centerna eller möjligen att de viker där, i det tredje och farligaste att de brutit igenom vid landsvägen. Det tredje alternativet var såvitt bekant det enda som sedermera övades.

Under eftermiddagen instruerade gruppchefen cheferna för två spaningspatruller som under natten skulle utforska fiendens ställning mitt emot norra och södra flanken, nordost om 2. gruppens 2. kompani respektive öster om samma gruppens 3. kompani. Under dagen var också en observationspatrull utsänd till berget Souravaara för att övervaka den fiendliga landsvägstrafiken.

Följande dag, den 1 mars på eftermiddagen begav sig chefen för 1. gruppen, överstelöjtnant Magnus Dyrssen till fots i sällskap med 1. adjutanten fram för att se på befästningsarbetena vid främre kompaniet. Omkring kl 1500 öppnade ryssarna överraskande artillerield mot terrängen vid 1. kompaniet, överstelöjtnanten träffades av en granatskärva i huvudet och stupade som den förste och som den främste av sin grupp.

Chefen för 1. kompaniet, Carl Bonde, har berättat: "Manne kastade sig, som jag trodde, framstupa för att taga skydd. Jag gjorde likadant och minns min förvåning, att Manne kunde komma omkull så hastigt. Efter ett ögonblick rullade han över på rygg och jag såg då, att han erhållit ett omkring 2 cm långt smal sår i högra tinningen, snett förbi ögat. Jag lade hans huvud på min högra arm för att skydda det mot kölden. Han hade tappat sin vackra grå skinnmössa, som han beställt i Kemi. Såret blödde ymnigt."

Dyrssens död väckte givetvis sorg och bestörtning och det faktum att den förste som stupade i 1. gruppen var chefen själv gav upphov till misstänksamhet och ogrundade rykten om att allt inte gått rätt till.

Något senare samma dag träffades en frivillig vid 2. gruppens 3. kompani i skyttställningen av en granatskärva i bakhuvudet. Han förlorade sansen och dog efter ett par timmar.

Den kontinuerligt pågående verksamheten vid fronten bestod normalt av tre aktiviteter, vakthållning, fältarbeten och patrullverksamhet.

1. gruppens stridsställningar var ständigt bemannade i likhet med bevakningsavdelningarna runt 2. gruppens förläggning i norr och vid 2. gruppens 3. kompani i söder. Mestadels stod en tredjedel av styrkan på vakt i tvåtimmarspass. Det förekom även att posterna patrullerade på skidor. Det gällde då, särskilt nattetid, att åka långsamt med ögon och öron på helspänn. Köldknäppar i träden och på natten norrskenets rörliga skuggor kunde vara nervpåfrestande.

Dagligen arbetade man också både i ställningarna och i förläggningen. Snödräkt bars alltid utanpå uniformen utom i omedelbar närhet av tälten. De finländska ställningarna utbyggdes och förstärktes med assistans av ingenjörgrupperna i plogplutonen. Taggtråd, tjärpapp och sprängämnen, spadar, korpar, spett och sågar rekvirerades. Skyttevärn, även skenvärn, och förbindelsevärn anlades och värnen utvidgades efterhand till ståvärn; splitterfria skyddsrym, "korsur", med tak av stockar och jord byggdes. Plogplutonens sakkunskap och verktyg kom här till god användning. Framför ställningarna utplacerades minor, byggdes hinder och drogs tråd eller taggtråd, ibland i skydd av mörkret, och färdiga taggtrådsvalsar placerades ut. Den 6 mars skadades en frivillig vid 2. kompaniet i vaden av en finsk mina under hinderslagning.

För reserven och för de motanfall som planerades mot ett eventuellt ryskt anfall rekognoscerades och utbyggdes eldställningar och värn. Den 5 mars kl 0700 slogs larm vid 2. gruppen. Stridsställningarna besattes och motanfall övades. I samverkan med artilleri och granatkastare utsågs och insköts fasta eldlägen avsedda att utlösas vid ett fientligt anfall och överenskommelser gjordes om hur de skulle rekvireras. Också förläggningsplatserna förbättrades och försågs med skyddsrum. Överbliven tid ägnades åt vedsågning och vedhuggning, vapenvård och persedelöversyn. Den 3 mars invigdes fältbastun vid Paikanselkä, inredd i ett skyddsrum, och den 7 mars utgick grupper om badning vid 1. gruppen. Men bastun hade naturligtvis inte

kapacitet för ett helt kompani och frivilliga har berättat att de under veckorna vid fronten inte tog annat än "snöbad". För mera civila nöjen fanns knappast och den 6 mars noterades i krigsdagboken för 1. gruppens 3. kompani med en ton av avund: "Ryssarna har troligen vodkafest, har dom fruntimmer också?"

Ett avbrott i rutinen bildade besök och inspektioner. Den 7 mars tog överste Arthur Nordenswan befälet över stridsgruppen SFK och inspekterade ställningarna tillsammans med stabschefen Ehrensvärd. Den 8 mars besöktes förbanden av representanter för Finlandskommittén samt av diktaren Harry Martinson som delade ut post till förbanden. Han stannade vid fronten till fredsslutet och beskrev senare sina intryck i "Verklighet till döds". Den 11 mars anlände den nye chefen för 1. gruppen, överstelöjtnant Carl-Oscar Agell, och inspekterade ställningarna nästa dag.

Dagligen dödades och sårades personer av fientlig eld eller i olyckshändelser. Redan den 28 februari sårades en frivillig av granatsplitter under arbete i ett kspvärn och den 1 mars skadades en sergeant och tre frivilliga av granatsplitter. Den 2 mars träffades en norsk frivillig under nattlig avlösning i bröstet av en gevärskula och avled. Samma dag kreverade en handgranat av misstag i ett tält och två man skadades. Den ene dog tre veckor senare.

Den 8 mars besköts en mcordonnans upprepade gånger av ett jaktplan och träffades i handen. Den 12 mars attackerades två lastbilar på väg från fronten till Kemijärvi av flygplan. En man fick ett skott genom halsen och dog senare, en annan avled omedelbart men hans medförare som sårats svårt lyckades föra hem bilen till förläggningen.

Ett viktigt inslag i verksamheten var patrulleringen. Dels utsändes observationspatruller under dagen till högt belägna platser för att kontrollera vad fienden hade för sig, dels patrullerade man, företrädesvis nattetid, i ödemarkerna norr och söder om de ryska styrkorna. Dessutom måste förbindelseskidspåren hållas öppna.

Artilleriet och gruppstabens observationspatrull etablerade en observationsplats på Hatajavaara söder om Sallavägen och kunde därifrån följa verksamheten på den ryska sidan. Från berget Souravaara norr om 2. gruppens förläggning kunde den fientliga trafiken på vägen Salla-Märkäjärvi övervakas och dit utsändes patruller för tra-

fikräkning, enligt uppgift varje dag, ehuru detta inte noterats. En sådan expedition den 10 mars har skildrats av patrullchefen, skalden Carl-Erik af Geijerstam (även i dikten "Patrull") och beskrivs som en tämligen idyllisk skidutflykt vilken kontrasterar mot de blodiga striderna vid kompaniet samma dag.

Mer dramatiska var patrulluppdragen norr och söder om fiendens flanker. En del av dem var rutinmässiga för att kontrollera fiendens förehavanden, med andra var avsikten att störa och oroa honom, åter andra var rekognosceringar inför större företag.

Dagligen utsändes ett par sådana patruller. Den 2 mars antecknades i krigsdagsboken för 1. gruppens jägarkompani att patrull Vrang var "välbehållen tillbaka efter diverse äventyr. Forslund och Strid skjutit var sin ryss" och i krigsdagsboken för 2. gruppens 1. kompani noterades samma dag: "Med säkerhet ngn ryss nedskjuten av ptr Ohly". Det största och mest omtalade patrullföretaget var 2. gruppens jägarkompanis spaningsuppdrag, den Grafströmska raiden, som startade den 1 mars.

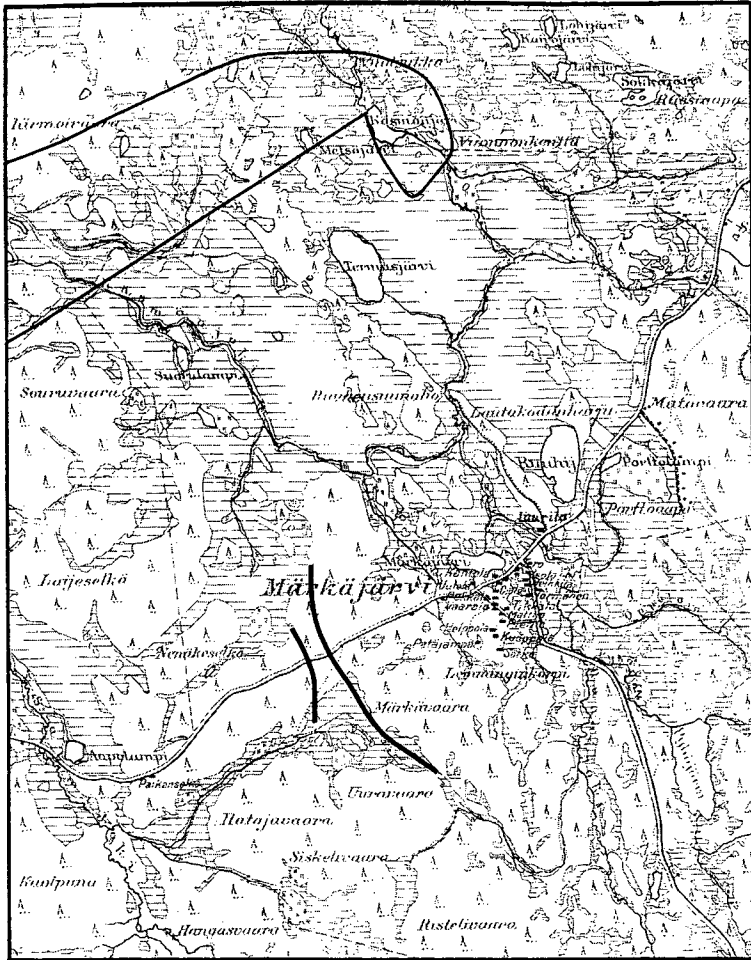
För frivilligkårens taktiska uppträdande fanns fyra alternativ. Den kunde anfalla ryssarnas ställning frontalt. Den kunde göra en kringgående rörelse och anfalla på vänstra eller högra flygeln. Slutligen kunde den uppträda passivt, nöja sig med att hålla ställningarna.

Av dessa alternativ var det sista uteslutet av psykologiska och moraliska skäl. Svenskarna hade kommit till Finland för att slåss. Det första var riskabelt, ryssarna var flera gånger starkare och deras ställningar var väl befästa. Enligt batterichefen Hugo Brusewitz var ett frontalanfall fullkomligt utsiktslöst. Återstod omfattning. Tidigare erfarenheter under vinterkriget, bland annat vid Suomussalmi, hade visat att sådana hade goda utsikter att lyckas mot de vägbundna ryssarna.

Frågan var om terrängen var mest framkomlig och gynnsam för en kringgående rörelse i norr eller i söder. Kårens ledning satte omedelbart igång med att försöka utröna detta genom rekognosceringar. Man tänkte sig att sedan anfalla med två av grupperna så snart 3. gruppen ankommit till fronten, dvs under andra hälften av mars.

Det alternativ som först prövades var en omfattning norr om de sovjetiska linjerna.

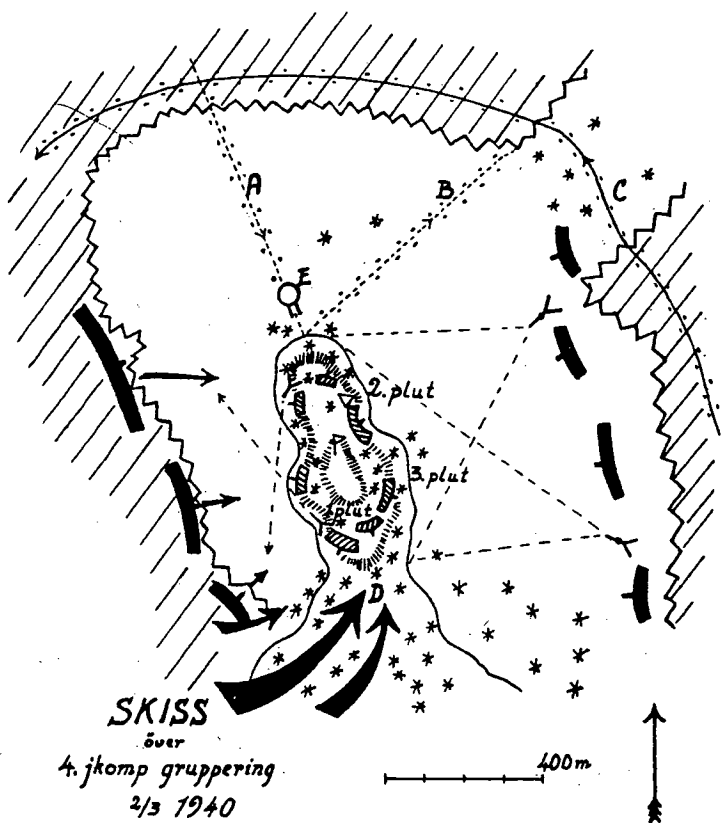
Enligt den operationsorder som utfärdades i Joutsijärvi den 23

0 1 2 3 4 5 km

Den Grafströmska raiden 1—3 mars 1940. Skala 1:100 000. Källa: Finlands ekonomiska karta 1:100 000.

The Grafström raid 1—3 Mars 1940. Scale 1:000 000. Source: Finland's economic map 1:000 000.

4. jägarkompaniets strid 2 mars 1940. Kartskiss av Anders Grafström. Streckat: Jägarkompaniet. Svart: Sovjetiska styrkor.

- A: Kompaniets ingångsspår
 - B: Kompaniets utgångsspår
 - C: Sovjetiska anmarschspår
 - D: Det sovjetiska anmarschspår
 - E: Platsen där den sovjetiska kulsprutegruppen nedgjordes.
- Källa: I Österled.

februari skulle 2. gruppen förbereda anfälla mot Märkäjärvi.

Enligt en följande order utfärdad i Salmijärvi den 28 februari skulle 2. gruppen undersöka terrängen norr om Salmijärvi — Termusjärvi — Matovaara med hänsyn till anfall av två bataljoner med tunga

vapen mot Sarviselkä — Matovaara samt under minst ett dygn räkna trafiken på landsvägen Märkäjärvi — Salla och störa den. På förmiddagen den 1 mars beordrades chefen för 2. gruppens 4. jägarkompani, löjtnant Anders Grafström, att genomföra detta uppdrag. Efteråt lämnade han följande rapport:

"Komp — bestående av 4 off, 1 fältväbel och 93 man — lämnade 1/3 kl 1700 förläggningen och framryckte väster Souruvaara över K i Käsmänjoki — Käsmänjärvis nordspets till skogspartiet norr kenttä i Vuonnonkenttä — komp avsedda upl — dit komp anlände 2/3 kl 0230.

Från komp utsändes följ patruller
0300 trafikräkningspatrull
0430 spaningspatrull mot Sarviselkä
0430 spaningspatrull mot Matovaara
0700 Officerspatrull Öjstad — 1 + 9 — mot Sarviselkä för trafikräkning
1015 terrängrekognosceringspatrull mot Lohijärvi (norra) — Sökkjärvi.

Kl 1330 framryckte en fi avd — c:a 60 man med 6 pulkor — längs bäcken öster Vuonnonkenttä norrut. Framryckningen skedde med förpatrull och med 10 m avstånd mellan varje man inom avd. Skidåkningsförmågan var god. Då avd nådde komp ingångspår gjorde den halt samt fortsatte därefter c:a 500 m norrut, varefter den svängde in i västlig och sedermera i sydvästlig riktning.

Från avd avdelades därefter 8 man jämte en pulka, vilka framryckte mot komp upl. Kl 1345 tillintetgjordes denna avd. Omkr kl 1350 framryckte en ny avd på samma styrka som den förstnämnda, följande dennas spår. Samtidigt inrapporterades en styrka på omkr 50 man framrycka i västlig riktning längs bäcken 800 m sydöst ä i Vuonnonkenttä. Stark kspeld öppnades omedelbart därpå såväl öster- som norrifrån mot komp upl. Fi automatvapen, vilka funnos i ett stort antal, fungerade väl men skotten gingo i regel för högt. Efter några minuters kspeld fi framryckning ansatsvis med stora luckor. Truppen gav intryck av att vara väl utbildad. Då komp eld utlöstes, visade fi stor respekt för densamma samt förblev liggande.

Eldstriden pågick till kl 1430. Varje försök till framryckning norr- och sydöstifrån avvisades. Omkring kl 1500 erhöll fi förstärkning på omkring 50 man. Samtidigt hördes kraftig eldgivning i sydlig riktning (Öjstad?). Fi anfallsförsök hejdat, en ksp tystad.

Kl 1630 erhöll fi förstärkning med ytterligare omkr 150 man samt påbörjade omgruppering för anfall från norr. Kl 1800 gavs

anfallssignal — en röd — varefter fi under höga hurrarop gick till anfall med stark kraftsamling höger. Anfallet vann till en början terräng men stoppades av ett motanfall av löjtnant Grape (ch 2. plogplut, med som ingteknisk rekognosör) med tre grp. Under motanfallet, som framfördes in i fi ställning, förintades samtliga i anfallet deltagande. I anfallet användes kspistol, kg och 9 st från ryssarna tagna snabbeldsgevär ävensom hgr. Under motanfallet vidtogos förberedelser för utrymning av ställningen.

Motanfallet berövade fi initiativet och utrymningen kunde försiggå utan att störas. 5 stupade samt viss förläggningsmtrl måste dock kvarlämnas. De fi förlusterna beräknas till minst 200 man. Identifiering I 420.

Hemmarsch över Lohijärvi (södra) -Kaivojärvi — Vuotsukka — Kirmoivaara — K i Käsmänjoki — förläggningen, dit komp huvuddel anlände 0900 den 3.3.

Egna förluster: 6 stupade, 5 sårade. Fänrik Öjstad med 7 man av sin ptr har ännu ej återkommit.

Erfarenheter: De ryska trp synes ha varit väl utbildade såväl i fråga om skidadkning som i fråga om strid . . . Under anfallet var såväl truppen som chefen för anfallsstyrkan påverkad på vodka. Fångar berättade, att kommissariernas hantlangare tvingade i dem vodka före anfallets ingångsättande. Under anfallet låtsades ett flertal vara döda. Under anfallet sökte fi handgemäng . . .”

Denna 4. jägarkompaniets forcerade spaningsraid är den mest omskrivna episoden under Frivilligkårens korta tid vid fronten. I en populär redogörelse som utkom 1940 gav Anders Grafström ytterligare detaljer. Bland annat berättas att kompanichefen beslöt att hemmarschen först skulle ske rakt österut — den riktning, som ryssarna sannolikt icke skulle bevaka — ock därför i nordlig riktning. ”Efter sju timmars marsch — varunder intet annat hände än att en rysk patrull tillintetgjordes — gjordes halt och tillagades varm dryck.”

Ett anmärkningsvärt faktum är att av den kartskick — ritad av kompanichefen själv — som illustrerar berättelsen framgår att uppehållsplatsen inte var trakten vid Vuonnonkettä utan en buskholme på en myr tre kilometer närmare förläggningen. Följaktligen stämmer inte heller den utritade hemvägen, den går inte över Lohijärvi och Kaivojärvi utan flera kilometer längre västerut. I en långt senare redogörelse som trycktes efter hans död har Grafström omtalat att spaningsbasen inte blev den som var utsedd i förväg. Risken för att stöta på fientliga bevakningsavdelningar och truppens trötthet föranledde kompanichefen att göra halt och planerna att under dagen gå

vidare till den från början utsedda uppehållsplatsen måste senare skrinläggas.

En av deltagarna i raiden (G Höglund) har i skildringar från 1940 och 1941 berättat om striden: "På vår sida lågo sex fallna kamrater och framför oss hundratals ryssar, som vred sig i dödsqual. De kvedo och jämrade sig som djur, och många av dem försökte att krypande taga sig tillbaka till egna ställningar, men våra prickskyttar sågo till att så ej blev fallet . . . Bland de sårade ryssarna lågo 3 till synes livlösa, som i hast kittlades till liv av bajonetterna och återfördes som fångar." "En rysk patrull som kom i vår väg tillintetgjordes", berättade han om hemmarschen i en tidningsartikel året därpå.

Vad som hänt med Öjstads patrull blev klart först efter fredsslutet. Efter att ha skidat i en vid cirkel återkom patrullen till sitt gamla skidspår och fortsatte i det. Därigenom råkade den i ett bakhåll bestående av sextio ryssar. I en kort eldstrid stupade patrullchefen och två man, medan fyra man blev fångar. De återstående två återkom till kompaniet, där den ene av dem stupade i eldstriden en timme senare. Varför de återkom framgår av en otryckt berättelse av en av patrullmedlemmarna (Nils Uno Bengtson). Patrullens medlemmar ville gå kompassrakt mot kompaniet, eftersom de ansåg detta minst riskfyllt, men Öjstad kommenderade dem att följa det uppgånga spåret. Två av karlarna lämnade då trots ledarens order patrullen och skidade direkt på målet.

Det finns två dunkla punkter i redogörelserna för den Grafströmska raiden. Den ena är de fångar som nämns i kompanichefens rapport. Vad som hände med dem omtalas inte och varken de eller de intressanta uppgifter de lämnade nämns överhuvudtaget i senare redogörelser.

Eldstriden på hemvägen är också en oklar episod. Den nämns inte alls i den officiella rapporten och endast i förbigående i senare berättelser.

Förklaringen finns i ett dokument i 2. gruppens arkiv. Den rapport av kompanichefen som tidigare citerats finns i stridsgruppens arkiv. Avsändare var chefen för 2. gruppen, överstelöjtnant Viking Tamm och mottagare kårchefen, general Linder. Dokumentet är handskrivet och finns också i en maskinskriven renskrift. Denna rapport har således insänts till högre chefer.

Men det finns också en version av rapporten som aldrig sändes iväg. Det är en maskinskriven genomslagskopia som finns kvar i arkivet från 2. gruppen. Texten är i stort sett identisk med den som finns i stridsgruppens arkiv. Men den innehåller ytterligare tre meningar. Om de anfallande som låtsades vara döda sägs: "Några medtogos som fångar, övriga likviderades" och dessförinnan, omedelbart efter det att de fientliga förlusterna redovisats, heter det: "Sex fångar, varav en kommissarie, togos, men måste under marschen hemåt likvideras, sedan de visat sig icke kunna följa med. Fångarna tillhörde I 420."

Exakt vilka händelser som dessa korta meningar beskriver är inte närmare bekant och kommer kanske aldrig att bli det. De två närmast berörda är döda.

Som bekant hade Sovjetunionen icke anslutit sig till Haagkonventionen av 1907, vilket kunde tolkas så att Finland frikallades från skyldigheten att tillämpa denna på sovjetiska krigsfångar. I en (sekret) skrivelse, som finns i Frivilligkårens arkiv och vars innehåll rimligen bör ha delgivits chefer för självständigt agerande förband, utreds denna fråga. Där förordnas bland annat: "1) Krigsfångarna befinna sig i Finlands regerings, men icke i de enskilda personers eller truppförbands värjo, vilka hava tagit dem till fånga. 2) Krigsfånge bör behandlas mänskligt."

Att "likvidering" av fångar som var oförmögna att följa med inte skulle ha betraktats som stridande mot dessa förordnanden torde vara uteslutet. Ledningen för 2. gruppen fann det bäst att förtiga det som hänt för högre chefer och förstöra spåren. Den först författade rapporten sändes inte iväg och en ny, där tre meningar strukits, skrevs ut. Troligen är berättelsen om en eldstrid med en patrull på hemvägen ett försök att för icke invigda förklara de skott som lossats och de döda kroppar man lämnade efter sig.

Men ett par papper blev kvar. Och förklaringen till dess innehåll kan inte gärna vara någon annan än den här antydda.

Vilket blev slutligen det militära värdet av jägarkompaniets späningsföretag?

Först skall konstateras att förbandet till följd av händelseutvecklingen återvände ett dygn tidigare än planerat. Uppgiften att under ett dygn observera landsvägstrafiken blev därför inte utförd och ännu mindre stördes trafiken. I gengäld sattes med måttliga förluster ett

stort antal fiender ur spel. Detta höjde moralen på den svenska sidan och kan ha skapat respekt för de svenska trupperna på fiendesidan. Uppdraget att rekognoscera en framryckningsväg runt fiendens norra flygel genomfördes som planerat. Från de utsända patrullerna — även Öjstads — förelåg också vissa spaningsresultat angående fiendens grupperingar och förehavanden nordväst om linjen Sarviselkä — Matovaara. Att spaningsresultaten sedan aldrig kom att utnyttjas är en annan sak.

Genom den Grafströmska raiden hade en väg för en nordlig omfattning rekognoscerats. Kunde det finnas en lämpligare väg söder om ryssarnas flank?

Den 3 mars kl 1600, dvs samma dag som Grafströms kompani återkommit, besökte chefen för 2. gruppen och tillika tjänsteförrättande chefen för SFK, överstelöjtnant Viking Tamm, chefen för 1. kompaniet, greve Carl Bonde, äldste kompanichef och efter Dyrssens död tillförordnad chef för 1. gruppen. Tamm orienterade om läget vid SFK samt om avsikten att rekognoscera för ett anfall söder om 1. gruppens ställning mot Matovaara.

Till spaningspatrullen Jervant ur 1. gruppens jägarkompani utfärdade chefen för 1. gruppen därefter följande order: "Jag vill veta: 1. Finns rysk förläggning i Porttoaapa? 2. På västra delen av Matovaara? 3. Finns på västra delen av Matovaara lämplig plats för nedgörande av fientliga transportkolonner? Ptr en plut 4. komp utgår kl 2100 6/3 och är åter 7.3. kl 2400. Om det under uppdragets lösande kan utrönas, var fi jaktflyg har sin framskjutna bas, är det av vikt, att detta rapporteras."

Detta var ingen lätt uppgift. Bergsmassivet Matovaara låg söder om vägen Märkjärvi — Salla en knapp mil fågelvägen bakom den ryska fronten och Porttoaapa på vägen dit.

Spaningspatrullen som bestod av 30 man utgick enligt order den 6 mars kl 2100 och beräknades vara tillbaka följande kväll vid midnatt. I den ingick också 2. gruppstabsadjutanden löjtnant Melcher Wernstedt.

Emellertid återkom patrullen redan påföljande förmiddag och fänrik Arne Jervant lämnade på kvällen följande rapport till gruppstaben:

”Plut startade 6.3. kl 2100 för spaning mot Porttoaapa och Mato-vaara. Den 7.3. kl 0600 sammanstötning med fientlig bevakningsavdelning vid nordöstra hörnet av Pyhjärvi varvid Frivilige nr 2210 Winlöf skadades i vänstra benet. Den fi avd bestod av minst 5 man. På grund av min spanande uppgift och avståndet till komp drog jag snarast plut ur striden. Den sårade fördes även utom skotthåll. Under lönlösa försök att medföra den sårade bakåt stupade löjtnant Wernstedt och den sårade. Plut återfördes till förläggningen. De döda kvarlägo.”

Rapporten åtföljdes av ett yttrande till kårchefen av gruppchefen Bonde, Wernstedts chef, och även hans regementskamrat och släkting:

”Fänrik Jerwandt beordrades av mig i kompanich närvaro att medföra en pulka. Kompch anvisade Fänriken sedan vilken pulka, som skulle medföras. Enligt av kompch verkställd utredning avgick Fänrik Jerwandt på spaningsuppdraget utan anmälan och utan att medföra pulkan. Genom denna uraktlåtenhet att fullgöra kompch order uppkom omöjligheten — enligt fänrik Jerwandts mening — att undanföra den sårade och ledde till förlusten av en menig och en officer, vilkas stoft ej heller kunnat föras till egna trp.”

Anmärkningsvärt är att en högre chef så klart desavouerar en underlydande. Bonde lägger utan att tveka skulden för de båda stupades död på patrullchefen och insinuerar också att det, även utan pulka, inte hade varit omöjligt att rädda Winlöf. Något skäl för Jervants svårförklarliga orderbrott ges inte. Det kan för övrigt tilläggas att Jerwandt aldrig bestraffades för orderbrottet.

I stridsgruppens krigsdagbok antecknades samma morgon att löjtnant Wernstedt stupat och att sannolikt stationssignaler med mera fallit i fiendens hand och i stridsgruppsordern två dagar senare påpekades ”på förekommen anledning” att personal som riskerade att sammanträffa med fientliga marktrupper inte fick medföra handlingar som kunde ge fienden upplysningar — ett tämligen självklart påpekande.

I en roman från 1940 (R Naess) beskrivs bland annat de fruktlösa försöken att föra den sårade bakåt.

I sina memoarer som utgavs 1973 berättade en medlem av stridsgruppsstaben om dessa händelser att en patrull gett sig in bakom de

Den svenska artisten Einar Palme var med i den svenska frivilligkåren och ritade en samling av cirka hundra värdefulla ritningar som finns i Krigsmuseet. I bilden svensk skarp-skytt. Bild: Krigsmuseum.

The Swedish artist Einar Palme accompanied the Volunteer Corps and drew a valuable collection of about hundred drawings which are in the War Museum. The drawing shows a Swedish sharp-shooter. War Museum.

sovjetiska linjerna. "Med patrullen följde, oombedd, en löjtnant. Patrullen upptäcktes; ryssarna gav eld, och en av manskapet sårades svårt. Pulka saknades — hur få hem honom? Löjtnanten som lagt sig i befälsföringen, tog konsekvenserna härav. Patrullen fick order att dra sig tillbara; själv stannade han hos den sårade. Efter en stund hördes två skott. Han hade skjutit denne och sen sig själv. "Det är sånt som händer i krig", sa en finne lugnt, då jag chockad berättade det. Löjtnanten fick omsider en "hjärtebegravning" i Engelbrektskyrkan hemma i Stockholm. Men tyvärr hade löjtnanten mot order haft på sig en skiss över våra ställningar, och kårstabsförläggningen."

Stabchefen Ehrensvärd säger i sina otryckta anteckningar att ryssarna visste var den svenska staben låg "emedan en svensk officer . . . trots förbud haft med en lägeskarta på en patrull. Han stupade."

Jervant, som försökt glömma det som hände, och inte gärna vill tala om det, har bekräftat denna berättelse om Wernstedts död. Vid återkomsten till förläggningen beordrades Jervant att hålla tyst och det har han sedan också gjort med ett undantag: när han utfrågades av Wernstedts far.

Någon order om en pulka gavs enligt Jervant aldrig och Bondes kommentar till rapporten var okänd för honom. Däremot, berättar han, fick han vid återkomsten en utskällning av kompanichefen för att han inte tagit med en pulka och för att han inte anmält sig innan han gick ut på patrull; om han hade gjort det skulle han ha beordrats att ta med en pulka. "Jag tänkte aldrig på det, jag var så ung och oerfaren, hade inte ens gått färdigt Karlberg", kommenterade Jervant.

Wernstedts död måste ha vällat stor uppståndelse inom ledningen. Det kunde anses tveksamt om det var lämpligt att en stabsofficer med kunskaper om dispositioner och planer följde med på patrullföretag bakom fiendens linjer. Vem hade tillåtit honom att följa med? Ännu värre var att han visat sig medföra papper som inte borde få komma i fiendens händer. Vem bar ansvaret för att Winlöf inte kunde räddas och att därmed även Wernstedt dog samt att de bådas kroppar inte kunde återföras? I detta sammanhang skall Bondes tilläg till rapporten ses. Man försökte placera ansvaret så lågt och så långt bort som möjligt.

Ännu känsligare var omständigheterna runt de bådas död. Det är ganska förståeligt att man ville förskona de anhöriga från närmare detaljer. Begripligt är också att man befarade att andan i truppen kunde påverkas om händelsen blev allmänt känd. Men till sist gällde det Wernstedts, hans regements, Frivilligkårens eller rentav Sveriges ära; det var tveksamt om han uppträtt som en officer och gentleman. När så lögnen var formulerad kunde den inte tas tillbaka.

Har man på det sättet verkligen gjort rättvisa åt en medkännande och fötvivlad människas sista och på sitt sätt heroiska handling?

Södra flanken behärskades av en sovjetisk observationsavdelning på toppen av berget Ristelivaara. En förutsättning för att en sydlig omfattning skulle kunna inledas obemärkt var att denna observationsavdelning eliminerades. Morgonen den 8 mars utsattes den för ett spaningsanfall av en pluton ur 2. gruppens 3. kompani. I den eld-

strid som uppstod stupade en man och en annan sårades svårt.

På kvällen samma dag beordrades chefen för 2. gruppen att planera för ett anfall på "Kalotten", en nordlig topp på Ristelivaara. Efter rekognosceringar presenterades en plan för anfallet på morgonen den 10 mars och senare samma dag beordrades att anfallet skulle utföras följande dag enligt planen.

Men anfallet kom aldrig att utföras. På eftermiddagen den 10 mars anföll ryssarna Frivilligkårens vänstra flygel och på kvällen meddelades från stridsgruppschefen att anfallet skulle uppskjutas till en annan dag.

Rekognosceringar för en sydlig omfattning motsvarande den nordliga omfattning Grafströms kompani rekognoscerat hade påbörjats. På kvällen den 12 mars meddelades att de skulle fullföljas först på vidare order.

Söndagen den 10 mars kl 1415 rapporterade ksptroppen vid 2. gruppens 2. skyttekompani om ett anfall mot kompaniets högra flygel. 3. plutonen och viss personal ur trossen beordrades till stridsställningen. Fienden uppskattades till omkring tjugo man. När fienden efter en kvart nått mellan 75 och 150 m från hinderlinjen öppnade ksptroppen eld och anfallet avstannade.

Kl 1500 intensifierades det fientliga anfallet. Fiendens styrka uppskattades nu till omkring ett kompani. Anfallet möttes och var avvisat efter en kvart. Störande fientlig infanterield följde, stundvis även granatkastar — och artillerield. Omkring hundra granater beräknas ha skjutits. Kl 1630 anbefalldes gruppering för försvar vid gruppens jägarkompani och kl 1720 var denna gruppering intagen. 1. kompaniet hade redan tidigare beordrats i marschberedskap. Även 1. gruppens jägarkompani försattes nu i marschberedskap och förblev så till midnatt.

Kl 1700 förnyades fiendens anfall med starkt eldunderstöd. En pluton ur 1. kompaniet insattes, medan återstoden av kompaniet var marschberett i förläggningen. Efter en halvtimme utlöste egna granatkastare förberett eldläge "med till synes utomordentlig verkan". En timme senare insattes återstoden av 1. kompaniet.

Kl 2015 insattes en jägarpluton i fiendens högra flank och kl 2200 gjorde den ett eldöverfall. En kvart senare utsändes en officerspatrull för att fastställa om fienden dragit sig tillbaka. Patrullen återkom vid

midnatt och meddelade att så var fallet. I själva verket tycks det ha skett redan vid mörkrets inbrott — solen gick ned kl 1830. Stupade — minst 46 — och några svårt sårade hade kvarlämnats och spår tydde på att ett relativt stort antal sårade förts bakåt.

Dessförinnan hade 1. kompaniet återgått till förläggningen och var återsamlat där vid midnatt.

Under striden stupade en norsk kapten som gått ut som menig och två frivilliga sårades. Den ene av de sårade blev liggande kvar då hans patrull trodde sig ha konstaterat att han stupat och han kröp sårad och medtagen omkring bland ryssarnas ställningar i tolv timmar till dess att han tordes ge sig tillkänna. Han transporterades med hundspann till gruppförbandsplatsen och därifrån vidare till fältsjukhus.

Striden har skildrats i dikter (C-E af Geijerstam) och i en roman (K Friang):

”Ute på myren har fienden lämnat kvar några av sina sårade och deras ångestfyllda jämmerrop sliter sänder nattluften. Tavaritsch! Tavaritsch! Tavaritsch! Åter och återigen stiger de döds-skjutnas rop efter sina kamrater mot natthimlen. Det är fruktanssvårt, fruktansvärt. Men vi kunna ingenting göra . . . Timmarna skrida långsamt fram. Alltjämt skrika de sårade ur sin ångest och sin smärta, men ropen bli allt svagare och komma med allt längre mellanrum. Slutligen tystna de alldeles.”

Vid flera tillfällen rapporterades om tecken på att de sovjetiska trupperna avlösts, vilket i sin tur kunde uppfattas som inledning till ett anfall. Den 9 mars meddelades från 1. gruppen till stridsgruppsstaben att fiendens verksamhet under det senaste dygnet syntes tyda på att avlösning ägt rum: oförsiktiga rörelser i ställningen, delvis ändrad eldverksamhet. Den 11 mars anbefalldes stridsgruppsstaben skärpt uppmärksamhet. Den 12 mars rapporterade 1. gruppen att fienden nu bar bruna uniformer mot tidigare svarta eller mörkgrå.

Ryssarna på andra sidan tycks inte ha upptäckt eller reagerat på att de finländska trupperna avlöstes. Till krigets sista dag var deras högtalarpropaganda på finska.

På kvällen den 11 mars rapporterade 2. gruppens 3. kompani att stark fientlig trupp ryckte fram från Ristelivaara sydväst ut. Eld öppnades och 1. gruppens jägarkompani gjordes marschberett och ryckte ut till Paikanselkä i månlyus och 30 graders kyla. Men inget hände.

Tidigt på morgonen den 13 mars rapporterades att sovjetiskt skidinfanteri avancerade från Märkävaara sydsydväst ut mot Frivilligkårens linjer. Från 2. gruppens 3. kompani kom täta telefonrapporter till gruppstaben om artillerield och fientliga anfallsförberedelser.

Men i gruppstaben var man inte orolig. Redan vid midnatt kvällen innan hade chefen för 1. batteriet meddelat att batteriets personal från tyska radiostationer erfarit att fred skulle ha slutits mellan Finland och Sovjetunionen. Rykten om fredsunderhandlingar hade cirkulerat sedan några dagar.

Kl 0535 ingick telefonmeddelande från stridsgruppschefen att fred torde ha slutits mellan Finland och Sovjetunionen och att fientligheterna skulle inställas kl 1100. Meddelandet var icke bekräftat och fick tills vidare icke meddelas underlydande förband.

Kl 1030 lämnades meddelande om fredsslutet till förbanden. Nyheten nådde truppen på olika vägar och inte alltid innan fredsslutet trädde i kraft. Vid 2. pansarvärnsplutonen, där tre man stupat strax innan, passerade stabschefen Ehrensvärd strax efter kl 11 och beordrade förbandschefen att ställa upp förbandet på vägen. Sedan den förbluffade chefen fått ordern förklarad avtackades förbandet. 1. gruppens 3. kompani fick nyheten genom rapportkarl kl 1125, 1. plogplutonen genom ordonnans kl 1300, bevakningskompaniet — som var på marsch i terrängen — genom rapportkarl kl 1355. 2. plogplutonen nåddes av ett rykte kl 1415, men fick det inte bekräftat förrän kl 1715.

Vid sextiden på morgonen den 13 mars, ungefär samtidigt som meddelande att fred slutits nådde gruppstaberna, startade en våldsam eldgivning från den sovjetiska sidan. Artilleri av alla slag, tunga och lätta granatkastare och även automatvapen sattes in. Elden leddes delvis från luften. Både jakt- och bombflygplan deltog med bombfällning och kulspruteeld. Elden låg både över ställningarna och över förläggningarna och eldgivningen var den utan jämförelse kraftigaste som förekom under Frivilligkårens tid vid fronten. Elden var avsevärt mer träffsäker än tidigare och anses ha visat en detaljerad kännedom om den svenska grupperingen. Bland annat besköt bivacken för ett förband som anlät endast två dagar tidigare.

Några minuter efter kl 11, då stilleståndet trädde i kraft, avbröts elden. Trots den kraftiga insatsen blev skadorna förhållandevis små.

Snön dämpade nedslagen och krevaderna och ett stort antal projektiler briserade inte.

Vid 1. gruppen stupade två man och sårades omkring femton. En kulspjutgevärsskytt träffades i eldställningen av en gevärskula över vänstra ögat, då han höjde huvudet ovanför värnet för att observera och en frivillig träffades av en granatskärva då en granat briserade utanför tältet och avled under transport till förbandsplatsen.

Över 2. gruppen fälldes mellan femtio och hundra flygbomber och tidvis var artillerielden mycket intensiv. Vid en fullträff i ett tält vid 4. kompaniet dödades tre man och vid 2. pansarvärnsplutonen stupade tre man för granateld och samtidig eld från flygplan.

Den sovjetiska eldgivningen under krigets sista timmar, "detta hänsynslösa mordförsök", som en kompanichef inför truppen be-tecknade den, har förklarats på olika sätt. Det har sagts att ryssarna förberedde ett stolt anfall när fredsslutet kom, att de ville ge de frivilliga svenskarna en minnesbeta, eller att de som vid en vanlig manöver inte ville fakta hem ammunitionen. Den sista förklaringen är den troligaste. Från Saija rapporteras att många granater avsköts säkrade. Detsamma kan ha varit fallet vid Märkäjärvi, antalet blindgångare rapporteras ha varit stort.

Reaktionerna inför freden var olika. Jag kände "inget annat än en oerhörd lättnad över att det hela var slut", berättar en frivillig (G Tydn), och en annan (C-F Palmstierna) skriver: "Själv besjälades jag av en enda jublande glädje över att alltjämt leva." Han tillägger att han fann det bäst att dölja sin inställning. Vid 16. jägarkompaniet hissades befälet av jublande soldater (L Wockatz). Kanske kände många detsamma. Men andra var besvikna eller upprörda över att efter den långa uppladdningen inte ha fått göra en mer betydelsefull insats. "Stämningen är dyster och sammanbiten", heter det i krigsdagboken för 1. gruppen. När de hårda fredsvillkoren blev bekanta förstärktes besvikelsen till bitterhet.

Frivilligkårens tidning, Den frivillige, försågs med en sorgram på första sidan och med rubriken "FINLANDS SAK VAR INTE VÅR. Bottenlös förtvivlan i Svenska Frivilligkårens led. Vårt Sverige som vi älskade svek sitt broderland."

Bitterheten över attityden i Sverige, som "svek sig självt, svek allt vad tro och heder heter i världen" och över regeringens, "en vanärans

och neslighetens regering", deklaration några veckor tidigare uttrycktes så: "Slöhet, inkompetens, bristande historisk bildning, rädsla och förlamad handlingskraft äro de egenskaper hos regeringen, som bragt Sverige i det skammens läge i vilket det nu befinner sig. Osäkrare och orosfylldare har aldrig landets framtid varit. Vems skulden därtill är, ligger i öppen dag." På första sidan fanns också en dikt av tidningens redaktör, skalden Olof Lagercrantz.

Om dessa ord verkligen motsvarade opinionen inom Frivilligkåren kan kanske i frågasättas och har diskuterats. Men intressant är Lagercrantz deklaration: "Jag har aldrig i mitt liv varken före eller senare fått ett sådant återsvar på något jag skrivit som den gången."

Tidskriftsnumret stoppades vid gränsen och fick inte distribueras i Sverige till följd av den hårda kritiken av regeringen. Någon månad tidigare hade det så kallade transportförbudet införts.

Den 14 mars upplöstes SFr stab och befälet över SFr:s område och de finländska trupperna där (men inte över Frivilligkåren) överlämnades till överste Willamo.

Samma dag flög general Linder till Stockholm. Några dagar senare lades han in på sjukhus och återkom aldrig till Finland. (Han besökte Mannerheims högkvarter i S:t Michel under fortsättningskriget, redaktionen).

Det 16. självständiga jägarkompaniet hade anlant till fronten den 11 mars. Följande dag beordrades kompaniet att spana söder om de sovjetiska linjerna och avmarscherade vid midnatt på ett företag avsett att vara ett par dygn. Tidigt nästa morgon, den 13 mars, befann sig kompaniet söder om den sovjetiska flanken och två plutoner beordrades på spaningsuppdrag under dagen för att återvända på kvällen.

Orderna blev snabbt inaktuella. Kl 1000 beordrades kompaniet per radio att ingripa mot de sovjetiska trupper som troddes avancera mot Frivilligkårens södra flank.

En kvart senare kom ett nytt radiomeddelande om fredsslutet. Spänningen hade då ett slag varit stor i staben. Om kompaniet inte kunde nås per radio kunde allvarliga diplomatiska förvecklingar uppstå.

Den sista anteckningen i kompaniets krigsdagbok lyder: "1200

Fredsslutet bekräftat. Komp återvänder. Bestörtning. Oförglömlig stämning. Leve Finland!"

I Frivilligkårens ledning väntade man otåligt på att 3. gruppen skulle bli klar. Enligt stabschefen Ehrensvärd var tanken att "när 3. grp var klar, göra ett omfattande anfall". Men general Linder var mer tveksam. Med hänsyn till risken för ett anfall söderifrån från Kuusamo ville han inte låta 3. gruppen lämna Kemijärvi. Först sedan löften om avsevärda förstärkningar från Sverige givits såg han nya möjligheter. Enligt Malcolm Murray, som var chef för operationsavdelningen, förlåg vid fredsslutet inga bestämda offensiva planer. I stridsgruppsorder den 9 mars hade dock föreskrivits att Frivilligkåren skulle "förhindra fi framryckning från Märkjäarvi västerut och fördröja framryckning därifrån söderut, samt förbereda anfall mot vid Märkjäarvi stående fi".

3. gruppen organiserades i Kemi i februari under överste Martin Ekströms ledning. Uppbyggnaden gick långsamt därför att utbildad personal uttogs för att fylla luckor i de två först organiserade grupperna. Den 11 mars biltransporterades 1. kompaniet från Kemi till Kemijärvi, där det urlastade den 12 mars. 3. batteriet förberedde samtidigt avmarsch. Den 13 mars antecknades i dess krigsdagbok:

"1200 Order om avmarch till fronten. Order om lastning kl 1530
1400 Skriftlig marschorder 1405 Kontraorder på grund av fredsavtal. Tryckt stämning råder å batteriet. Bivackslagning å samma ställe som förut. Batteriet kvarligger över natten."

Vid sidan av trupperna vid fronten i Märkjäarvi omfattade Frivilligkåren åtskilliga förband som utförde betydelsefullt arbete på annat håll.

Ingenjörkompaniet plogade för olika förband, tillverkade taggtrådsvalsar och reparerade järnvägen och broarna efter bombskador. Efter fredsslutet röjdes minor och byggdes nya broar. Vägkompaniet plogade och höll förbindelser om femtio mil framkomliga. De båda bilkompanierna utförde trupptransporter och transporterade efter krigsslutet civila från de områden som skulle avträdas och till områden som varit evakuerade. Viktiga uppgifter hade även bland annat signaltrupperna, sjukvårdsförbanden och veterinärväsendet.

Men den mest betydande insatsen vid sidan av fronttrupperna

gjorde luftvärnet och Frivilligkårens flygstyrka, F 19.

Frivilligkårens luftvärn utgjordes vid krigets slut av ett luftvärnskompani bestående av sex automatkanontroppar med vardera två 40 mm pjäser och ett rörligt luftvärnsbatteri med sex 7,5 cm pjäser.

Kårens första luftvärnsförband var en lvakantropp, två pjäser, som redan från den 28 december försvarade järnvägsbron mellan Haparanda och Torneå. Ytterligare en tropp stod eldberedd i Kemi i början av januari och den 9 januari var fyra troppar uppställda i Kemi för att skydda 1. gruppen, järnvägsstationen, flygplatserna samt bron över Kemi älv. Luftvärnet behövde dock aldrig träda i funktion i Kemi, som aldrig bombades. Anledningen till detta var säkert det starka luftvärnet i kombination med Frivilligkårens flygstyrka. Inte heller den livsviktiga järnvägen längs kusten, den enda järnvägsförbindelsen mellan Sverige och Finland, angreps. En viktig omständighet är dessutom att när anfall gjordes tvingade luftvärnet upp bombplanen på så hög höjd, 4000 till 5000 m, att bomberna i många fall inte träffade sina mål.

I fortsättningen försvarade luftvärnsautomatkanontropparna förutom Kemi och flygbasen i Veitsiluoto flygstyrkans främre baser och luftvärn var även grupperat i Savukoski och Salmijärvi. En tropp förflyttades i slutet av februari till Nautsi vid Petsamofronten, en marsch på 52 mil, för att understödja den finländska gruppen Pennanen. Två troppar marscherade tillsammans med 1. gruppen från Kemi i början av februari, skyddade urlastningen i Kemijärvi och fortsatte sedan till fronten. Luftvärnsbatteriet försvarade från mitten av februari de strategiskt viktiga broarna i Rovaniemi, men kom av olika orsaker inte att göra en mer betydande insats.

Sammanlagt beräknas luftvärnsautomatkanontropparna ha skjutit ner åtta plan, varav hälften jaktplan. Till detta kommer ett tiotal osäkra. Sammanlagt lossades 2400 skott. Enligt general Linders minnen fick luftvärnsautomatkanonerna sju säkra och fem osäkra träffar och luftvärnsbatteriet tre osäkra. Dessutom sköts ett mindre antal plan ner av Frivilligkårens luftvärnskuspruteförband.

Den svenska regeringen vill till en början inte gå med på att avstå flygplan till Frivilligkåren. Däremot hade redan den 8 december överlåtelse av åtta äldre krigsflygplan till Finland tillåtits, tre J 6 Jaktfalken, två J 7 Bulldog II och tre S 6 B Fokker CVE. I Finland

användes de som övnings- och spaningsplan, men tillhörde aldrig Frivilligkårens flygstyrka.

Men torsdagen den 14 december medgav den nytilträdde samlingsregeringen att ett frivilligt flygförband fick bildas. Dagen därpå beslöts att det skulle bestå av tolv jaktplan av typen J 8A Gloster Gladiator — en tredjedel av Sveriges jaktstyrka vid den tiden och det modernaste jaktplanet Sverige hade — samt tolv lätta bombplan av typen B 4 Hawker Hart. Det blev emellertid så småningom endast fyra bombplan.

Huvudbas blev Veitsiluoto söder om Kemi och främre baser upprättades på sjön Olkkajärvi vid byn Apukka nordöst om Rovaniemi, på sjön Hirvasjärvi söder om Märkäjärvi, senare vid Halosenranta söder om Kemijärvi, vid Posio, i Uleåborg och i Nimisjärvi vid Vaala.

Den 12 januari insattes flygstyrkan i ett anfall mot Märkäjärvi. Barracker, truppkolonner och fordonssamlingar angreps och tre jaktplan förstördes på marken. Men två bombplan kolliderade och ett blev nedskjutet. Av besättningarna dödades en man, medan två blev fångar och tre lyckades ta sig tillbaka till de finska linjerna.

I fortsättningen koncentrerades insatserna till spaning, nattliga bombattacker och avvärjande av fientliga bombanfall. I sex nattattacker fälldes tillsammans 96 minbomber, 74 sprängbomber och 22 brandbomber med en sammanlagt vikt på omkring 2500 kg. Sannolikt var den materiella verkan av denna ganska blygsamma bombmängd mindre än den moraliska. Bivackeldar måste släckas, bilkolonner föras fram utan ljus och med avstånd mellan fordonen, allmän mörkläggning blev nödvändig.

I jaktstrider sköts tre sovjetiska jaktplan, fyra tvåmotoriga bombplan och ett fyrmotorigt bombplan ned och ytterligare ett jaktplan förstördes på marken. Sammanlagt avvärjdes 35 fientliga bombföretag vid Rovaniemi, Posio, Uleåborg, Vaala, Kemi och Torneå, då de fientliga bombplanen vände och fällde sin last i skogen för att hinna undan. En svensk flygare sköts ned och stupade och ytterligare en omkom vid en provflygning. Vid krigsslutet återstod sex av de ursprungligen tolv jaktplanen.

Flygförbandets historia finns utförligt beskriven på finska (G Falk).

Tidigt på morgonen den 16 mars visade sig ryska parlamentärer med vit flagga framför 1. gruppens 2. kompaniets ställning. De önskade överlämna en karta över mineringar. Gruppstaben underrättades och gruppchefen kom tillstådes för förhandlingar med ryssarna.

Senare har såväl gruppchefen som kompanichefen berättat om detta möte. Ryssarna ville inte överlämna minkartan till svenskar och man måste således vänta på en finländsk officer. Dagen var kall och ryssarna föreslog att man skulle fara till Märkjärvi by, där ett hus stod kvar. Efter någon tvekan accepterade svenskarna. På gårdsplanen vimlade det av soldater. "Jag märkte genast, att dessa var elitsoldater; god hållning, prydliga och rena uniformer, glänsande remtyg, kortklippta, renrakade, disciplinerade." (C-O Agell). Samtidigt ställde en avdelning upp för att hämta hem stupade kamrater, rättningen var perfekt liksom de enskilda karlarnas uppträdande. I väntan på finländarna samtalade man på knapplig tyska eller via tolk med de sovjetiska officerarna som var nyfikna på förhållandena i Sverige men ibland visade mistro mot de fullt sanningsenliga uppgifter de fick. Yngre officerare som gjorde ett mycket gott och sympatiskt intryck sällade sig till sällskapet och även den sovjetiske armfördelningschefen, en småvuxen man med mongoliska drag åtföljd av en politruköverste i elegant pälskappa. Det var påfallande vilken respekt officerarna visade sin chef, "som trots sin litenhet imponerade genom sitt intelligenta och behärskade ansiktsuttryck". Sedan den finländske bataljonchefen anlant överlämnades kartan och ryssarna bad att få bjuda lunch. Svenskarna tvekade, men finländarna ansåg det i sin ordning, "nu är vi vänner igen". Ryssarna uppträdde nu som utomordentligt trevliga och artiga värdar. Lunchen bestod av svart limpa, smör, kokt kött, inkokt lax och vodka i bleckmugg om 30 cl.

Också 2. gruppen hade kontakter med ryssarna samma dag. Chefen för 2. kompaniet (B Broberg) rapporterade att en deputation om sju man med vit flagga och vita armabindlar anhöll att få avhämta sina stupade. Detta beviljades och ytterligare 52 man, delvis på skidor och försedda med pulkor, anlände och igångsatte borttransporten, som utfördes snabbt och med god ordning.

Av samtalet med befälhavaren framgick bland annat att den sovjetiska truppen var sammansatt av folk från hela Sovjetunionen (även

Vladivostok) samt att det regemente truppen tillhörde tidigare deltagit i fälttåget mot Polen och att fredsslutet för dem kom fullkomligt oförberett. Förberedelser för en stor offensiv mot Kemijärvi hade vidatagits och denna offensiv skulle ha igångsatts just vid tidpunkten för fredsslutet; förberedelserna skulle bland annat ha inneburit framförandet av art av grövre kaliber, ("haubitser i vilka en karl rymts i mynningen") vidare framförandet av lätta tanketter; dessutom skulle en ombeväpning ha skett så att varje man var försedd med minst halvautomatiska gevär. Även tillbakaryckningen från Joutsjärvi till Märkjäarvi ingick i förberedelserna, som härigenom kunde genomföras under tryggare förhållanden. En järnvägsförbindelse mellan Kantalahti och Kemijärvi var planerad och påbörjad samt i det närmaste färdig till Märkjäarvi.

Dagen efter fredsslutet ägnade Frivilligkåren åt inre tjänst. De flesta bivackerna flyttades från det bombhärjade området och de gamla tältplatserna städades av. De följande dagarna gjordes studiebesök i de egna ställningarna och fiendens. Minerade områden rekognoscerades och spärrades av. De fientliga tramp- och skidspåren, vägsystemen, grupperingarna och befästningarna rekognoscerades och så långt det därav kunde utläsas uppskattades styrkorna och förbanden norr om Märkjäarvi och rapporter med skisser insändes till staben. Chefen för 1. batteriet rekognoscerade fiendens batteriplatser och konkluderade i en rapport att det fientliga artilleriet troligen bestått av tolv batterier, två med sannolikt 7 cm pjäser, sex med 12 cm nya och fyra med 12 cm gamla pjäser.

Förbandscheferna beordrades att redogöra för sina erfarenheter. De kritiserade de frivilligas bristfälliga utbildning, i synnerhet skjututbildningen samt utrustningen. Kulsprutepistoler behövdes i betydligt större antal. Slädarna var för tunga, tältkaminerna var illa svetsade och sommartälten m/39 var av dålig kvalitet. Den svenska pälsmössan var mindre lämplig, om den drogs ned över öronen täckte den också ögonen. Maten var alltför enformig. Chefen för 2. gruppen anförde att tillförseln av marketenterivaror hade varit ojämn och tidvis helt avstannat och att tvättbyte hade inte kunnat äga rum vid gruppen mellan den 11 februari och den 1 april.

Den 19 mars hämtades Wernstedts och Winlöfs kroppar av 1. gruppens jägarkompani. De var berövade sina kläder. Dagen därpå av-

marscherade 2. gruppens jägarkompani för att hämta sina stupade. De döda låg kvar där de fallit och hade fått behålla sina kläder utom skorna. På skogsholmen bildades denna dag Fjärde jägarkompaniets kamratförening.

Den 22 mars avtäcktes på den plats där Magnus Dyrssen stupat en minnessten tillverkad av plogplutonen. En minnesgudstjänst med kransnedläggning hölls vid avtäckningen. Senare reste plogplutonen också en minnessten över de stupade i 1. gruppen.

Innan Frivilligkåren lämnade Finland skulle ytterligare några avlida. En frivillig vådasköts till döds den 14 mars i vaktlokalen på depåsjukhuset i Karihaara, en annan dog som nämnts i sviterna efter en handgranatsolycka den 31 mars och en tredje avled i lunginflammation i Karihaara den 1 april.

Man övergick till mer civil verksamhet vid förbanden, såsom bastubad, persedelvård och skidåkning. Söndagen den 17 mars anordnades på förmiddagen en skidtävling, på eftermiddagen avmarscherade förbanden till Paikanselkä för fältgudstjänst där de stupade kamraternas minne hyllades.

Den 26 mars kl 1100 avtackades Svenska Frivilligkåren vid Paikanselkä av fältmarskalk Mannerheim och dekorationer utdelades. På förmiddagen hade ingenjörkompaniet avtackats vid Joutsijärvi och senare på dagen avtackades i Kemi personalen i 3. gruppen och depån som stod uppställd på isen. Ceremonin var planerad till kl 1400, men fick uppskjutas tre timmar, då fältmarskalkens tåg var försenat.

På eftermiddagen följande dag bildades vid Paikanselkä av representanter från varje förband Kamratförbundet Svenska Frivilligkåren. Enhälligt valdes Carl August Ehrensverd, dagen innan befordrad till överste, till förbundets förste ordförande.

Samma dag på morgonen bröts bivackerna, bivacksplatserna avstädades, slädarna packades och förbanden avmarscherade mot Kemijärvi som nåddes på tre dagar i ganska korta dagsmarscher. Bivack slogs varje dag tidigt på eftermiddagen. I Kemijärvi vidtog bad, avlusning för vissa, häst-, persedel- och vapenvård samt inlämning av tyg- och intendenturmateriel. Cheferna avtackade förbanden.

Den 31 mars hade de första frivilliga avrest från Torneå till Sverige.

De följande två veckorna avreste dagligen över 400 man med extratåg. Den 26 april lämnade den sista kontingenten ur Frivilligkåren finsk jord och reste vidare med ordinarie tåg från Haparanda kl 1407.

Många av de svenska frivilliga kände stor och bitter besvikelse när fredsslutet kom. De hårda fredsvillkoren var naturligtvis en anledning. Men en annan kunde vara att de uppfattade sin egen och Frivilligkårens insats som för sen och därigenom förfelad, kanske som ett totalt misslyckande. I synnerhet de förband som efter långa och krävande förberedelser aldrig hann sättas in i strid eller som nådde fronten dagen före fredsslutet kan ha uppfattat saken så. Men också bland dem som var med vid fronten ett par veckor bör besvikelsen ha varit stor över att det aktiva ingripande mot ryssarna som många väntade på aldrig blev av.

Vilken var då betydelsen av Frivilligkårens insats? Tillsammans med finländska trupper svarade den för att järnvägen mellan Sverige och Finland via Torneå och Uleåborg och därmed den för Finland livsviktiga importen av krigsmateriel från Sverige hölls öppen. Tack vare det svenska flyget och luftvärnet angreps den inte heller från luften. Frivilligkårens flygstyrka förstörde minst sju jaktplan och fem bombplan; luftvärnstropparna noterade sju säkra och fem osäkra träffar, luftvärnsbatteriet tre osäkra. Minst lika viktigt var att flygstyrkans och luftvärnets blotta existens avvägrade fiendliga luftanfall och att risken för flygangrepp hämmade fiendens rörelser på marken.

De två svenska grupperna — förstärkta bataljoner — band tillsammans med tre finländska bataljoner, två sovjetiska divisioner, dvs mångfaldigt starkare trupper som i annat fall hade kunnat insättas på annat håll. Av stor betydelse var att Frivilligkårens insats möjliggjorde att fem stridsvana finländska bataljoner och två batterier, dvs mer än dess egen styrka, kunde sättas in i striderna vid Viborg vid en tidpunkt då läget där var mycket allvarligt och då varje dags respit hade betydelse för fredsunderhandlingarna.

Men viktigare än den militära prestationen, om än svår att uppskatta, måste den moraliska innebörden av Frivilligkårens insats ha varit. Ett betydande antal svenskar hade visat sig beredda att offra inte endast arbete och pengar utan även liv och blod för Finlands frihet. Till Svenska Frivilligkåren anmälde sig 12705 man och 8260 enrolle-

rades. Det gör den till det största i egentlig mening frivilliga förband som något land någonsin ställt upp för ett annat. På den republikanska sidan i spanska inbördeskriget kämpade 12854 män, men de kom från 54 olika stater; frivilligkontingenterna i andra krig har varit betydligt mindre.

Slutligen skall betydelsen för Sverige och svenskarna nämnas. Den svenska armen fick tillfälle att pröva sin materiel, sin organisation och sitt soldatmateriel under synnerligen hårda förhållanden. Det gav värdefulla lärdomar och erfarenheter. Den moraliska effekten — viktig inför kommande påfrestningar — bör ha blivit att svenskarna prövats och bestått provet.

REFERENSER

Riksarkivet, Stockholm
Tosterupssamlingen: C A Ehrensvärds samling.

Kungliga Biblioteket, Stockholm
Otto Järtes samling: Brev från Frank Martin.

Krigsarkivet, Stockholm
Svenska Frivilligkårens arkiv
Uno Engströms arkiv
Nils Löfgrens arkiv.

Krigsarkivet, Helsingfors
Svenska Frivilligkårens arkiv
SFK-samlingen (krigsdagböcker).

Agell, C-O Ryskt möte i Märkäjärvi, Svenska Finlandsfrivilligas Tid-
skrift 25 (1965) 3 s 3, 10.

Carlquist, E, Solidaritet på prov, Finlandshjälp under vinterkriget,
Stockholm 1971.

Den Frivillige. Tidning för Svenska Frivilligkåren i Finland, Hapa-
randa 1940 1—10.

Ehrenkrona, E, Finska vinterkrigets slut 1940 — ett 10-årsminne,
Östgötagrenadjären 1950 1 s. 4—5.

Ehrensvärd, C A, I rikets tjänst. Händelser från min bana, Stockholm
1965.

Falk, G, En krönika om F 19: Den svenska frivilliga flygflottiljen i

- Finland under vinterkriget 1939—1940/F 19:n Kronikka. Ruotsalainen vapaaehtoinen lentorykmentti Suomen talvisodassa 1939—1940, Stockholm 1988.
- Finlandskommitténs verksamhet och de frivilliga svenska förbanden i Finland 1939—40. Redogörelse utg av Styrelsen för Föreningen Finlandskommittén, Stockholm 1941.
- Friang, K, Dogo de förgäves? Malmö 1944.
- Föredrag hållna vid Samfundet Nordens frihets informationskonferens i Finlandsfrågan av den 17 och 18 februari 1940, Stockholm 1940.
- af Geijerstam, C-E, Bortom ordens skyar, Stockholm 1941.
- af Geijerstam, C-E, Bindemedel, Stockholm 1950.
- af Geijerstam, C-E, Varseblivet. Essäer och småprosa, Uddevalla 1975.
- Grafström, A, Som kompanichef i österled, Svenska Finlandsvilligas Tidskrift 45 (1985 1 s. 4—6, 2 s. 6, 8, 3 s. 6—7, 4 s. 6—7.
- Holm, N F, Finlands sak var vår. Perspektiv på den svenska Finlandsrörelsen 1939, Strängnäs 1968.
- Höglund, G, Det stora uppdraget, Vecko-Revyn nr 16, 21 april 1940 s. 20—21, 23—24.
- Höglund, G, "Grafströms-raiden", Aftonbladet 14/4 1941.
- I Österled. En bokfilm om Svenska Frivilligkåren. Red Ö Tigerstedt, C Sjöstedt, A Winge, Stockholm 1940.
- Johansson, A, Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939—1940, Stockholm 1973.
- Linder, E, Kring Finlands andra frihetskrig. Strödda minnen från min verksamhet, Stockholm 1942.
- Martinson H, Verklighet till döds, Stockholm 1940.
- Naess, R E, Marschen till Märkäjärvi. En berättelse om svenska frivilliga i Finland, Stockholm 1940.
- Palmstierna, C-F, Bränn dessa brev. Människor — miljöer 1921—1945, Stockholm 1973.
- Santesson, G, Kort orientering beträffande de inom svenska frivilligkåren inträffade kylskadorna under rysk-finska kriget, Medicinska Föreningens Tidskrift 1940 s. 135—39.
- Wahlbäck, K, Finlandsfrågan i svensk politik 1937—1940, Stockholm 1964.
- Wockatz, L, I österled, Officer 1938. En Karlbergskurs under fem årtionden, Kristianstad 1983 s. 228—232.
- Samtal och brevväxling med Sigmund Ahnfelt, Carl-Ragnar Béve, Gösta Borg, Stig Facht, Anders Falk, Greger Falk, Arne Jervant, Alexander Juhlin, Arne Jung, Ebbe Lindblom, Lennart Lundholm, Stig Löwgren, Malcolm Murray, Tage Olihn, Carl-Fredrik Palm-

stierna, Fritz Pettersson, Gösta Sahlén, Mascoll Silfverstolpe, Arne Stade, Lars Widding.

Tiivistelmä

Jo ennen talvisodan syttymistä Ruotsissa oli suoritettu valmisteluja vapaaehtoisjoukon organisoimiseksi. Sodan puhjettua nämä toimenpiteet tiivistyivät. Tukholmaan kutsuttiin koolle julkinen kokous, joka sai suurenmoisen vastakaiun. Siihen osallistui kaksituhatta henkilöä kolme kertaa niin suuren määrän jäädessä ilman paikkaa ja kuunnellessa puheita ulkosalla. Mutta Ruotsin hallituksen asenne vapaaehtoisliikkeeseen oli dualistinen. Pelättiin Neuvostoliiton ja ehkä vielä enemmän sen sopimuskumppanin Saksan reaktioita, mikäli vapaaehtoisliikkeestä tulisi liian voimakas, lisäksi Ruotsin oma puolustus voisi joutua vaaraan. Aluksi ei sallittu virallista propagandaa, sittemmin vain peitetysti ja täysin avoimesti vasta vuoden vaihteen ja suomalaisten saavuttamien suurten voittojen jälkeen. Aluksi sallittiin 4 000 miehen värväytyä, sitten lupa laajennettiin 8 000 ja lopulta 12 000 mieheen, päällystö poisluettuna. Niin vähitellen 12 705 miestä ilmoittautui. Niistä otettiin 8 260 ja lisäksi 727 norjalaista. Tämä teki joukosta varsinaisessa mielessä suurimman vapaaehtoisjoukon, jonka jokin valtio on koonnut toisen hyväksi. Espanjan sisällissodan tasavaltalaisen puolen vapaaehtoisten määrä oli jonkun verran suurempi, mutta he tulivat 54 maasta.

Ruotsalainen joukko oli tarkoitettu koostumaan kolmesta vahvenetusta hyvin tulivoimaisesta pataljoonasta (mm. patteri pataljoonaa kohti ja 600 moottoriajoneuvoa). Lisäksi oli ilmatorjuntaa (kuusi 40 mm jaosta ja yksi 75 mm patteri) ja ilmavoimien yksikkö (12 hävitäjää ja 4 kevyttä pommikonetta).

Pataljoonat koottiin Kemissä ja 1. pataljoona (ryhmä) marssi harjoituksia pitäen Kemistä Rovaniemelle helmikuun alussa ja kuljetettiin edelleen rautateitse Kemijärvelle kuun puolivälissä. 2. pataljoona seurasi rautateitse muutamia päiviä myöhemmin. Pakkanen oli kova, ajoittain -30°C ja yli 130 ruotsalaista jouduttiin poistamaan riveistä paleltumisvammojen vuoksi ennen rintamalle saapumista. Helmikuun 27. päivästä alkaen nämä pataljoonat vapauttivat suomalaiset yksiköt rintamavastuusta mahdollistaen sen, että viisi sotaan tottunut suomalaispataljoonaa ja kaksi patteria voitiin siirtää Karjalan kannakselle, jossa tilanne oli kriittinen. 1. pataljoona oli linjassa, 2. pataljoonan ollessa reservissä edellisen vasemman sivustan takana. 3. pataljoona oli valmiiksi koulutettu rauhantulon aikana, mutta se ei ehtinyt kokonaan lähteä Kemistä. Maaliskuun 1. päivänä, eräänä

ensimmäisistä rintamallaolopäivistä kaatui 1. pataljoonan komentaja, everstiluutnantti Magnus Dyrssen ensimmäisenä pataljoonastaan.

Rintamaohjauksen neuvostoliittolaisten linjoja vastaan ei tullut kyseeseen. Vapaaehtoisjoukon toimintasuunnittelu kohdistettiin saarostavaan liikkeeseen. Erään komppanian ollessa tiedusteluretkellä venäläisten linjojen pohjoispuolella maaliskuun 1.—2. päivinä se joutui ylivoimaisten venäläisten voimien saartamaksi, mutta sen onnistui murtautua saarroksista. Kuusi vapaaehtoista ja n. 200 venäläistä kaatui. Lisäksi kaatui eräästä partiosta kolme miestä neljän joutuessa vangiksi, yksi heistä kuoli myöhemmin. Kuusi neuvostoliittolaista vankia "likvidoitiin" kotimatalla, kun he eivät kyenneet seuraamaan mukana.

Samanlaisella 5.—7. maaliskuuta neuvostoliittolaisten linjojen eteläpuolelle suuntautuneella tiedustelumatkalla haavoittui yksi mies vaikeasti, eikä häntä voitu ottaa mukaan. Eräs upseeri ampui sekä haavoittuneen että itsensä. Venäläisten eteläisellä siivellä toiminutta valvontaosastoa vastaan suunniteltiin hyökkäystä, mutta se lykättiin venäläisten 10. maaliskuuta suorittaman hyökkäyksen vuoksi. Hyökkäys torjuttiin vaivatta venäläisille suurin tappiopin, noin viisikymmentä venäläistä yhtä ruotsalaista kaatunutta kohti. Rauhan tullessa oli suunnitteilla vielä suurempi tiedusteluyritys, mutta sitä ei ehditty toteuttaa.

Maaliskuun 13. päivän aamupäivällä neuvostoliittolaisten suorittama tulitus oli kiivaampaa ja osumatarkempaa kuin aikaisemmin. Kun rauha tuli klo 11.00 ja tulitus lakkasi heti sen jälkeen oli kahdeksan ruotsalaista kaatunut ja kolmekymmentä haavoittunut. Yhteensä kaatui vapaaehtoisjoukosta virallisten tietojen mukaan sotatoimissa 33 miestä. Lisäksi muutamia kuoli muista syistä. Noin viisikymmentä haavoittui.

Ruotsalaiset eivät siis ehtineet toteuttaa suunniteltua suurempaa sotapanosta. Mutta yhdessä kolmen suomalaispataljoonan kanssa ruotsalaiset joukot sitoivat kaksi venäläistä divisioonaa, s.o. moninkertaisesti suuremmat voimat ja vapauttivat suomalaisia voimia Viipurinlahdelle. Vapaaehtoisjoukon ilmatorjunta- ja lentoyksiköiden panos oli merkittävä. Niiden ansiosta Ruotsin ja Suomen välistä elintärkeää rautatielinjaa ei koskaan pommitettu. Lentoyksikkö menetti taisteluissa kolme miestä ja neljä lentokonetta sekä lisäksi muista syistä muutamia koneita, mutta tuhosi ainakin kaksitoista neuvostoliittolaista lentokonetta. Ilmatorjunta sai seitsemän varmaa ja kahdeksan epävarmaa osumaa.

Suuriarvoinen oli vapaaehtoisjoukon fyysisen panoksen ohella sen moraalinen ja kokemuksellinen merkitys.

Ruotsalaisten yksiköiden kotiuttaminen alkoi 31. maaliskuuta päättyen 26. huhtikuuta.

Summary

THE SWEDISH VOLUNTEERS IN THE WINTER WAR 1939—1940

Already before the Winter War broke out preparations were under the way in Sweden to organize a volunteer corps. After the hostilities had started these preparations were intensified. An official meeting was called in Stockholm and it was wonderfully received. Two thousand people attended the meeting while three times as many were left without a place and listened to the speech outside. But the position of the Swedish government towards the volunteer movement was ambivalent. A Soviet reaction was feared and perhaps even more so one from the part of its treaty partner, Germany. If the volunteer movement became too strong Sweden's own military capabilities would in addition be threatened.

At the beginning no official propaganda was permitted and later it appeared in disguised form. Only after the important Finnish victories did it become wholly open. Initially 4 000 men were allowed to be drafted. Later the number was increased to 8 000 and finally up to 12 000 not including the officers. Gradually altogether 12 705 volunteered out of whom 8 260 were enlisted as well as 727 Norwegians. This makes the Volunteer Corps in the true meaning of the word the biggest volunteer unit which has ever been set up for another country. There were slightly more volunteers on the republican side in the Spanish Civil War but they came from 54 different countries.

The Swedish Corps was to consist of three reinforced battalions with considerable fire power (f.ex. one battery per battalion) and maneuverability (600 vehicles) as well as anti-aircraft capabilities (six units with 40 mm and a battery with 70 mm guns) and aircraft (twelve fighter aircraft and four light bombers).

The battalions were landed in Kemi. The 1. Battalion marched in an exercise from Kemi to Rovaniemi in the beginning of February and in mid-February it was taken by railroad to Kemijärvi. A few days later the 2. Battalion followed also by train. The cold was severe, at times -30°C or more and 130 Swedes were released from service before they had reached the frontline. On the 27th February these battalions relieved the Finnish troops thus facilitating the transfer of five combat proven battalions and two batteries to the Karelian Isthmus where the situation had become critical. The 1. Battalion took frontline responsibility while the 2. Battalion made up the reserve force behind the left flank. The 3. Battalion was ready to be deployed but peace intervened and it left Kemi only partly. On the 1st of

March, one of the first days on the front the commander of the 1. Battalion, Lieutenant-Colonel Magnus Dyrssen, became the first of that battalion to get killed in action.

As frontal attack against the Soviet position was out of question the Volunteer Corps planned a pincher operation. A company engaged in reconnaissance on the 2nd and 3rd of March was encircled but managed to fight its way out. Six men were killed and besides three men run into a scouting patrol. Four men were taken as prisoners. One of them died later. Six Soviet prisoners were "liquidated" on the way home because they were unable to stay along. The company caused the Soviets a loss of about 200 men.

On a similiar reconnaissance patrol south of the Soviet lines on the 6th and 7th of March one man was seriously wounded and could not be brought back. An officer stayed with him and shot the wounded and himself.

An attack against an observation post on the Soviet southern flank was prepared but later postponed due to a Soviet attack on the 10th of March. The attackers were thrown back with heavy Soviet casualties: about 50 Soviet dead against one Swede. Towards the end of the war a more comprehensive reconnaissance operation was planned but time did not allow to realize it.

In the afternoon, the 13th of March, the Soviet fire was by far heavier and more accurate than before. When the ceasefire came into force 1100 a.m. eight Swedes had been killed and 30 wounded. According to official figures Sweden lost in action altogether 33 men in the Winter War. A few died due to other reasons. About 50 men were wounded.

The Swedes hence did not make a planned greater input on the war. But together with three Finnish battalions the Swedish troops tied down two Soviet divisions, a much stronger force. The Volunteer Corps' airplanes and anti-aircraft units made a significant contribution. Thanks to their presence the vitally important railroad from Sweden to Finland was never bombed. The airforce lost three men and four planes in battle and a few additional planes due to other causes. They destroyed at least twelve Soviet planes. The anti-aircraft gunners got seven confirmed and eight unconfirmed hits.

In addition to the concrete physical aid the Swedish help gave a boost to the Finnish morale and experience to Swedish Army.

The evacuation of the Swedish troops started the 31st of March and was completed the 26th of April.

Nikolaj Ivanovits Baryshnikov
Sotilasrakennusopiston professori, historiatieteen tohtori,
Leningrad

NEUVOSTOLIITTOLAIS-SUOMALAINEN SOTA

Toisen maailmansodan alkuvaiheessa Neuvostoliitossa aiheutti erityisen suurta huolestuneisuutta pohjoisten ja luoteisten rajojen tilanne. Muodollisesti katsoen saattoi näyttää siltä, että sotilaspoliittinen tilanne oli täällä täysin normaali. SNTL:n ja Suomen välillä oli olemassa vuonna 1932 solmittu hyökkäämättömyyssopimus. Sen voimassaoloaika oli Neuvostoliiton aloitteesta vuonna 1934 tehdyn pidennyksen jälkeen päättymässä vuoden 1945 lopussa. Sen lisäksi Suomen eduskunta oli joulukuussa 1935 antanut julkilausuman, jonka mukaisesti maa tulee pitäytymään puolueettomuudessa ja orientoitumaan ulkopoliitikassaan Skandinaviaan. Toisen maailmansodan alkaessa pitäytyminen puolueettomuuspolitiikassa vahvistettiin. Kaikki tämä olisi voitu nähdä Suomen pyrkimyksenä jäädä sodan ulkopuolelle.

Mutta Neuvostoliiton valtakunnallis-poliittisen ja sotilaallisen johdon tekemä tilannearvio aiheutti sellaisen johtopäätöksen, että suuret imperialistiset vallat saattoivat käyttää hyväksi Suomen aluetta, ja tietyissä olosuhteissa myös sen asevoimia, aggressiivisten neuvostovastaisten päämäärien saavuttamiseksi. Sellaisessa tapauksessa erityinen uhka kohdistuisi erääseen maan suurimmista keskuksista, Leningradiin, joka sijaitsi aivan rajan tuntumassa — vain 32 km:n päässä siitä — minkä lisäksi meritiet kaupunkiin eivät olleet asianmukaisesti suojatut.

Tehdessään johtopäätöstä siitä, että kyseinen alue on heikko renkas SNTL:n sotilaallis-strategisessä asemassa, neuvostojohto tukeutui kokemukseen menneestä, jolloin saksalaisen sotilasretkikunnan joukot käyttivät hyväksi Suomen aluetta ekspansiivisissa pyrkimyksissään (v. 1918), ja otti erityisesti huomioon sen, että Suomi oli parhaillaan lähentymässä Kolmanteen valtakuntaan. Vahvistuksena sille olivat SNTL:n Suomen täysivaltaisesta edustustosta ja muista lähteistä tulleet tiedot.¹ Kuten v. 1937 ilmeni eräästä Neuvostoliiton Helsingin sotilasasiamiehen raportista Puolustuksen Kansankomissa-

riaatin johdolle, "Suomi harjoitti täysin avoimesti lähentymispolitiikkaa Saksaan" jo vuodesta 1935 lähtien.²

Tällaisissa 30-luvun olosuhteissa, jolloin — U.K. Kekkonen ilmaisen mukaan — "Hitlerin varjo" levittäytyi Suomen yllä,³ lähellä valtakunnallis-poliittista johtoa olleissa nationalistisissa piireissä kysyttiin edelleen ajatusta riistää Neuvostoliitolta Karjalan alue ja osia Leningradin alueesta (ns. Inkerinmaa), sekä rakennettiin illuusioita "Suur-Suomen"⁴ muodostamisesta. Erityisesti tuntui tässä yhteydessä vihamielinen suhtautuminen SNTL:ön fasistimielisen puolueen (Isänmaallinen Kansanliike) taholta ja merkittävän osan Akateemisesta Karjalaseurasta muodostaneen porvarillisen nuorison taholta sekä myös upseeriston keskuudessa. Sotilasjohdossa — on tunnettu suomalainen historioitsija ja diplomaatti J. Suomi todennut — "äärimmäisyyttä edusti selvä neuvostovihamielisyys ja pyrkimys kaikkinaisten idänsuhteiden parantamisyritysten torpedoimiseen", mikä sitä paitsi sopi yhteen sen kanssa, että "tunnettiin voimakasta sympatiaa Saksaa kohtaan".⁵

Tämän vuoksi ulkomailla ei ilmaistu erityistä luottamusta Suomen hallituksen julkilausumiin puolueettomuuspolitiikasta. Ruotsissa mm. katsottiin, että "Suomi valmistautui sotaan Neuvostoliittoa vastaan".⁶

Tämä tajuttiin hyvin SNTL:n hallitus- ja sotilaspiireissä. Hyvin asioista perillä oleva USA:n Moskovan sotilasasiamies eversti Ph. Faymonville ilmoitti 23. syyskuuta 1937 Washingtoniin: "Neuvostoliiton keskeisin sotilaallinen pulmakysymys on valmistautuminen torjumaan samanaikaisesti Japanin hyökkäys idässä ja Saksan yhdessä Suomen kanssa lännessä".⁷

Neuvostohallitus ei katsonut voivansa odottaa, että uhka luoteisrajoilla saa hyvin vakavan luonteen. Oli sovittava Suomen kanssa ennen kaikkea SNTL:lle tärkeimmästä kysymyksestä, joka koski Leningradin turvallisuuden takaamista, ja samalla saatava Helsingiltä luotettavat takuut, että hyökkääjän tie pohjoisen naapurimme alueen kautta tulee olemaan suljettu. Moskovaan v. 1937 saapuneen Suomen ulkoministerin R. Holstin sanojen mukaan neuvostohallitus halusi lähitulevaisuudessa saada ainakin jonkinlaisen vakuutuksen "poliittisesta käyttäytymisestä selvästi määritetyssä kriisitapauksessa".⁸

Mutta ottaen huomioon sen, että Suomen puolelta ei sellaisia takuita annettu ja että ilmeni kielteinen reaktio mahdollisuuteen solmia SNTL:n kanssa sopimus keskinäisestä avunannosta, neuvostohallitus pyrki v. 1938—39 diplomaattikanavia myöten saamaan Suomen kanssa aikaan sopimuksen merirajojen suojaamisesta mahdollisessa hyökkäystapauksessa Suomea tai Neuvostoliittoa vastaan. Elokuussa 1938 Suomelle ehdotettiin, että se kirjallisesti vahvistaisi valmiutensa taistella Saksan hyökkäystä vastaan ja ottaa pakottavassa tapauksessa apua SNTL:n taholta aseiden tai Punalippuisen Itämeren laivaston suojavoimien muodossa. Mutta Suomen hallitus ei ryhtynyt harkitsemaan tätä ehdotusta.⁹

Muutaman kuukauden kuluttua, maaliskuussa 1939, neuvostotalta ehdotettiin Suomelle harkittavaksi mahdollisuutta antaa SNTL:lle vuokralle muutamia Suomenlahden saaria — Suursaaren (Gogland), Lavansaaren (Moshtshnyj), Seiskarin (Lesnoj), Suuren ja Pienen Tytärsaaren (Tjuters) — niiden käyttämiseksi Leningradiin johtavien meriyhteyksien suojaamiseen. Helsingissä ja Moskovassa käytyjen neuvotteluiden kuluessa neuvostohallitus ilmaisi valmiutensa antaa Suomelle saarista vastineeksi osa Neuvosto-Karjalan aluetta. Tässä yhteydessä todettiin erityisesti, että ”ehdottamamme alueellinen kompensatio Karjalan rajalla tekee hankkeen Suomen hallitukselle erityisen edulliseksi, koska Suomi saa autioiden saarten tilalle metsärikasta aluetta”¹⁰, mihin suomalainen osapuoli on ilmaissut taloudellista mielenkiintoa.

Kuitenkin — näin ilmoitti SNTL:n ulkoasiainministeriöön neuvostodiplomaatti B. Stein — näistä asioista Helsingissä neuvoteltaessa muodostui käsitys, että Suomi haluaa itse varustaa Neuvostoliittoa kiinnostavat saaret. ”... Ei epäilystäkään, että suomalaisilla on tällä suunnalla suunnitelmia”, hän ilmoitti.¹¹ Tämä epäilemättä oli omiaan saattamaan neuvostosotilasjohdon varuilleen.

Sen lisäksi kiinnitti huomiota Helsingin 20. heinäkuuta 1939 antama virallinen lausuma. Suomen hallitus ilmoitti, että se kieltäytyy yhteistyöstä SNTL:n kanssa Saksan mahdollisten aseellisten toimien suhteen ja tulee pitämään kaikkea Suomelle osoitettua apua aggressiona.¹²

Tällainen Suomen hallituksen linja vaikutti loppujen lopuksi Neuvostoliiton korkeimman valtakunnallis-poliittisen ja sotilasjohdon

asenteeseen määritettäessä mahdollisia toimia kriisitilanteen syntyessä maan luoteisilla rajoilla.

Tähän saakka Yleisesikunnassa ja Merivoimien Pääesikunnassa laaditut operatiiviset suunnitelmat lähtivät puolustusasiain kansankomissaarin K.E. Voroshilovin 27. helmikuuta 1939 antaman direktiivin mukaisesti siitä, että Saksan hyökätessä (Puolan kanssa) Neuvostoliittoa vastaan Suomen puolueettomuuden ”jatkuvuus ja pitävyys” tulee riippumaan ”poliittisesta tilanteesta sekä puna-armeijan ja punalaivaston ensimmäisten operaatioiden menestyksellisyydestä”.¹³ Tämä tarkoitti sitä, että Suomen ei katsottu osallistuvan alun alkaen neuvostovastaiseen aggressioon. Kuitenkin jo kesäkuussa 1939 Suomen todennäköisiä toimia arvioitaessa lähestymistapa oli toinen. Kuten todettiin eräässä Merivoimien Pääesikunnan 20. kesäkuuta päivätyssä asiakirjassa, oli välttämätöntä ”laadittaessa operatiivista suunnitelmaa lähteä oletuksesta, että SNTL:oa vastassa tulevat olemaan pohjoisessa ja läntisessä suunnassa samanaikaisesti Saksan, Suomen ja Puolan yhtyneet voimat”.¹⁴

Samaan aikaan tarkasti puna-armeijan Pääsotaneuvosto Neuvostoliiton marsalkka B.M. Shaposhnikovin johdolla Yleisesikunnassa laaditun suunnitelman, joka koski mahdollisia sotatoimia Suomea vastaan¹⁵. Kuten Pääsotaneuvostossa läsnä ollut Leningradin sotilaspiirin komentaja, 2. luokan armeijankomentaja K.A. Meretskov totesi, Shaposhnikov ”oli arvioinut, että vastaisku Suomeen ei ollut suinkaan yksinkertainen asia, ja oletti, että se vaatii vähintään muutamia kuukausia ponnekasta ja vaikeaa sotaa . . .”.¹⁶ Kuitenkin J.V. Stalin arvosteltuaan jyrkästi tällaista näkökantaa Suomen armeijan mahdollisuuksien ”yliarviointina” hylkäsi tämän suunnitelman. Uuden suunnitelman laatiminen annettiin Leningradin sotilaspiirin johdon tehtäväksi.

Samanaikaisesti myös Suomen yleisesikunnassa oli laadittu kaksi vaihtoehtoista suunnitelmaa sotatoimien käymiseksi neuvostojoukkoja vastaan. Toinen niistä oli harkittu toteutettavaksi Suomen puolustuksen kannalta edullisissa olosuhteissa ja toinen epäedullisissa. Karjalan kannas oli niissä katsottu pääsotatoimialueeksi.¹⁷

Tällä perusteella nimenomaan siellä olivat käynnissä intensiiviset varustelutyöt alueen tekemiseksi soveltuvaksi sotatoimiin. Pääosiltaan syksyyn 1939 mennessä oli saatu päätökseen kolmivyöhykkei-

sen linnoitusjärjestelmän rakentaminen. Tämä sai jatkossa nimen Mannerheim-linja. Melkein 90 km:n syvyisenä se ulottui poikki Karjalan kannaksen Suomenlahdesta Laatokkaan. Linnoitusjärjestelmään kuului 67 teräsbetonibunkkeria ja 606 -korsua, joita yhdistivät yhteyshaudat 800 maanalaisesta suojasta ja kasematista, sekä myös muita betonisia varustuksia. Lähestymistiet kantalinnoitteisiin oli suojattu panssariesteillä ja piikkilankaesteillä, joiden pituus oli 330 km.¹⁸ Laskelmat perustuivat siihen, että näiden linnoitusten avulla neuvostojoukot sidotaan pitkäaikaiseen taisteluun — aina ulkomaisien voimien tuloon saakka lännestä. Suomen sotilasjohdon toiminta-ajatus lähti siitä, että Suomi ei tule taistelemaan ”yksin ilman tukea” ulkoa.¹⁹

Karjalan kannaksen sotilaalliseen varustamiseen kiinnittivät huomiota Saksan Wehrmachtin ja Englannin asevoimien korkea-arvoiset edustajat. Kesällä 1939 tähän alueeseen perehtyi Saksan Maavoimien Yleisesikunnan päällikkö kenraalileversti F. Halder. Ja melkein samaan aikaan sinne teki matkan Englannin armeijan ylipäällikkö W. Kirke. Suomen sotilaallisille valmisteluille annettiin korkea arvosana.²⁰

Sotilaallisten valmisteluiden suuntautuminen Suomessa kävi sitten ilmi 7.—13. elokuuta 1939 järjestetyissä maan historian suurimmissa sotaharjoituksissa. Ne pidettiin Karjalan kannaksella ja niihin osallistui 20.000 miestä. Nimenomaan silloin sotaharjoituksissa läsnä ollut Ruotsin puolustusministeri P.E. Sköld pohdiskeli kysymystä Ruotsin asemasta ”mahdollisessa Suomen ja SNTL:n välisessä sodassa”.²¹

Arvioidessaan tähän aikaan tilannetta maan luoteisilla rajoilla neuvostohallitus oli vakavasti huolissaan niiden puolustustuksen tilasta. Siitä huolimatta, että Leningradin pohjoispuolelle oli 20—30-luvuilla muodostettu puolustusvyöhyke — Karjalan linnoitusalue — puolustusvalmius oli kokonaisuutena heikko imperialististen suurvaltojen aggressiota ajatellen. Puuttui myös välttämättömiä tietoja niiden sotilaallisten valmistelujen luonteesta, joita Suomi oli toteuttanut Karjalan kannaksella, ja mm. Mannerheim-linjan rakentamisesta. K.A. Meretskov, joka oli tullut helmikuussa 1939 Leningradin sotilaspiirin komentajaksi, oli Neuvostoliiton ja Suomen rajalla vallitsevaa tilannetta arvioidessaan tullut siihen johtopäätökseen, että raja on melko

heikosti suojattu ja että tosiasiaassa "takeet SNTL:n turvallisuudesta luoteisosassamme puuttuvat".²² Kesällä 1939 laadittiin Leningradin sotilaspiirin esikunnassa operatiivinen suunnitelma Suomea vastaan käytävien sotatoimien varalta. Samanaikaisesti sotilaspiirin alueella pidettiin myös sotaharjoitukset.²³

Lieventääkseen kärjistynyttä tilannetta kyseisellä alueella neuvostohallitus päätti uudelleen palata neuvotteluihin Suomen kanssa ja pyrkiä yhdessä toteutettavien välttämättömin toimenpitein keskinäisen turvallisuuden takaamiseen. Tässä yhteydessä, nähtävästi, perustettiin laskelmat siihen, että neuvostolais-saksalaisen sopimuksen solmimiseen (sitä suuremmalla syyllä siihen mahdollisesti kuuluvan salaisen lisäpöytäkirjan olemassaoloon) liittyen SNTL:lle epäedullinen Berliinin vaikutus Suomeen oli heikentynyt. Sen lisäksi Suomen Baltian naapurit olivat jo päässeet Neuvostoliiton kanssa sopimukseen keskinäisen turvallisuuskysymyksen ratkaisusta: syyskuun lopussa solmittiin sopimus keskinäisestä avunannosta Viron kanssa ja lokakuun alussa Latvian kanssa.

SNTL:n hallitus lähetti 5. lokakuuta Suomen hallitukselle ehdotuksen ryhtyä neuvotteluihin, jotka olivat keskeytyneet keväällä. Ehdotus kohtasi kuitenkin Helsingissä jyrkän kielteisen reaktion ja oli aiheena epäystävällisten ja sotakiikkoisten mielialojen syntymiselle SNTL:oa kohtaan. Samana päivänä J. Niukkanen esitti hallituksen istunnossa, että viivytetään mahdollisimman pitkään vastausta Neuvostoliitolle. Edellytettiin käytettäväksi hyväksi "jokainen tunti" joukkojen kuljettamiseksi SNTL:n rajalle.²⁴

Neuvostojohdolle saapuneen informaation mukaan läntisten maiden taholta annettiin Suomelle yksi neuvo — olla hyväksymättä neuvostohallituksen ehdotuksia ja viivyttää delegaation lähettämistä Moskovaan.²⁵ Nämä tiedot, jotka heijastelivat ennen kaikkea USA:n, Englannin ja Skandinavian maiden asenteita, vastasivat todellisuutta. Vieläkin enemmän Suomea yllytettiin "tekemään vastarintaa".²⁶

Neuvostohallituksen tilanteenarviointiin vaikutti kielteisesti myös informaatio Suomen ulkoasiainministerin E. Erkon eduskunnan ulkoasiain valiokunnan kokouksessa 10. lokakuuta käyttämästä puheenvuorosta. Puolustusasiain kansankomissariaatin saamassa raportissa kiinnitettiin huomiota Erkon seuraavaan lausumaan: "Me emme lähde mihinkään myönnytyksiin SNTL:lle ja me tulemme

taistelemaan, tulkoon mitä tulee, koska Englanti, Amerikka ja Ruotsi ovat luvanneet tukea meitä".²⁷

Neuvostojohdosta tuli vakuuttuneeksi siitä, ettei kysymys ollut pelkistä sanoista. Jo 6. lokakuuta SNTL:n taholta syntyneen "uhkan" teko-syyllä alkoi suomalaisten joukkojen taisteluun ryhmittäminen raja-alueilla sekä päävoimien keskittäminen Karjalan kannakselle.²⁸ Ja 7.—11. lokakuuta kutsuttiin 20 vuosiluokkaa reserviläisiä Suomen armeijaan. He ottivat sitten osaa suuriin kaksipäiväisiin sotaharjoituksiin.²⁹

Näitä kiireisiä toimenpiteitä seurasivat 18. lokakuuta asevoimien ylipäällikön johtoesikunnan perustaminen sekä lukuisten poikkeuslakien ja osittaisten sensuurimääräysten voimaan saattaminen. SNTL:ön ystävällismielisesti suhtautuvien vasemmistovoimien toimintaa ryhdyttiin rajoittamaan. Lokakuussa pidettiin 272 Suomen kommunistisen puolueen toimihenkilöä.³⁰ Myös tästä alkoi saapua informaatiota neuvostojohdolle.³¹

Levottomuuden ja jännittyneen vaaran odotuksen ilmapiirin muodostumista väestön keskuudessa sekä huhujen leviämistä "neuvostouhkasta" edesauttoi ilmoitettu, 11. lokakuuta alkaen vapaaehtoisuuden pohjalla tapahtunut Helsingin, Tampereen, Viipurin ja myös Suomenlahden rantamaan asukkaiden evakuointi. Kymmenet tuhannet ihmiset lähtivät näiltä alueilta. Karjalan kannaksen evakuointia alettiin toteuttaa pakollisena.³²

Näinkään epäedulliseksi muotoutuneessa tilanteessa neuvostohallitus ei menettänyt toivoa siitä, että keskinäisen turvallisuuden takaamisen pulmakysymys Suomen kanssa tullaan ratkaisemaan neuvotteluin. Se katsoi, että päähuoli niiden kuluessa Suomen hallituksen kanssa tulisi kiinnittää kahteen seikkaan: "a) Leningradin turvallisuuden takaamiseen, b) varmuuteen siitä, että Suomi tulee vakaasti säilyttämään ystävälliset suhteet Neuvostoliittoon".³³

Kaikista vaikeuksista huolimatta neuvottelut alkoivat Moskovassa 12. lokakuuta. Kuitenkaan, kuten heti kävi selväksi, Suomen delegaation johtaja Tukholman-lähettiläs J.K. Paasikivi — tehtävän torjuneen E. Erkon sijasta — ei saanut valtuutusta minkäänlaisen sopimuksen allekirjoittamiseen Neuvostoliiton kanssa. Hallituksen delegaatiolle antamissa ohjeissa korostettiin erityisesti, että huomioon ottaen Suomen julistaman puolueettomuuspolitiikan Neuvostoliiton

kanssa ei voida solmia sopimusta keskinäisestä avunannosta.³⁴

Neuvotteluiden aikana neuvostodelegaatio, johon kuuluivat J.V. Stalin ja V.M. Molotov, otti ennen kaikkea käsittelyyn kysymyksen mahdollisuudesta solmia maiden välinen puolustusliitto. Kun kuitenkin Suomen delegaatio, noudattaen sille annettua määräystä, kieltäytyi tehdystä ehdotuksesta, neuvosto-osapuoli ehdotti Neuvostoliiton ja Suomen välillä olemassa olevan hyökkäämättömyyssopimuksen ”voimistamista sisällyttämällä siihen kohdan keskinäisistä velvoitteista olla liittymättä valtioiden ryhmittymiin tai liittoihin, jotka ovat suoraan tai välillisesti vihamielisiä jommalle kummalle sopimusosapuolelle”.³⁵ Muutamin varauksin tämä ehdotus hyväksyttiin. Tämän jälkeen neuvotteluissa siirryttiin kokonaan pohtimaan SNTL:n luoteisrajojen turvallisuuden takaamisen pulmakysymyksiä.

Neuvostohallitus ehdotti sopimista linnoitettujen alueiden molemminpuolisesta aseistariisunnasta Karjalan kannaksella ja tavanomaisen rajavartioston jättämistä rajalle. Myös esitettiin neuvostoliittolais-suomalaisen rajan siirtämistä muutamia kymmeniä kilometrejä pohjoisemmaksi linjalle Lipola — Koivisto. Ehdotettiin myös palattavaksi pohtimaan Neuvostoliiton ehdotusta muutamien Suomenlahden saarien sekä Kalastajasaarenon läntisen osan luovuttamisesta sille. Näiden kysymysten ratketessa myönteisesti SNTL olisi suostunut luovuttamaan Suomelle kaksi kertaa niin suuren alueen Neuvosto-Karjalasta Repolan ja Porajärven alueilta.³⁶ Itse asiassa, lujittaakseen Leningradin turvallisuutta SNTL:n hallitus lähti jopa huonontamaan omaa strategista asemaansa Karjalassa, missä Suomen raja olisi lähestynyt sellaisia tärkeitä liikenneyhteyksiä kuin Kirovin rautatietä ja Vienanmeren — Itämeren kanavaa.

Leningradin puolustuksen vahvistamista mereltä ajateltiin toteuttavaksi varustamalla Hankoniemelle Suomenlahden suulle laivasotukikohta. Sitä varten oli sovittava pienen alueen vuokraamisesta Suomen kanssa. Tämä tukikohta näyttelisi tärkeää osaa suojaattaessa sekä merellisiä lähestymisreittejä Leningradiin että Suomen koko eteläistä rantamaata.³⁷ Omasta puolestaan SNTL ei vastustanut sitä, että Suomi varustaisi Ahvenanmaan saaret.³⁸

Suomi ei kuitenkaan hyväksynyt tehtyjä ehdotuksia perustellen, että ne muodostavat ”uhkan Suomen omalle asemalle ja turvallisuus-

delle”.³⁹ Alueiden vaihtoa koskien neuvostoedustajille ilmoitettiin 31. lokakuuta, että jos Suomi ryhtyisi siihen, se saisi ”alueita, joilla ei olisi vastaavaa arvoa enempää strategisesti kuin taloudellisesta-kaan”.⁴⁰ Se oli kuitenkin kaukana totuudesta. Sekä taloudellisessa että ennen kaikkea sotilaallisessa suhteessa Suomi olisi merkittävästi parantanut asemaansa saatuaan ehdotetut alueet Neuvosto-Karjalasta. Riittää kun sanotaan, että siirtämällä itärajaa Suomi olisi saanut mahdollisuuden muodostaa itselleen paremman strategisen aseman Pohjanlahdelle johtavan lyhimmän suunnan, niin kutsutun ”vyötärön”, suojaamiseksi. Jatkossa sodan kulku osoitti tämän seikan koko tärkeyden.⁴¹

Neuvottelut, jotka kestivät pitkin keskeytyksin 9:een marraskuuta saakka, tyrehtyivät, ja kolmen päivän kuluttua Suomen delegaatio kutsuttiin pois Moskovasta. Neuvotteluiden katkeamisessa näytteli tärkeätä osaa niihin myöhemmin mukaan tullut Sosialidemokraattisen puolueen johtaja, valtiovarainministeri V. Tanner, joka oli saanut suoraan E. Erkolta määräyksen tiukentaa vastustusta neuvotteluista.⁴² Mitä tulee delegaation johtajaan J.K. Paasikiveen, hän sekä tuolloin että myös myöhemmin ilmoitti, että hän oli sopimuksen solmimisen kannalla Neuvostoliiton kanssa.⁴³ Paasikivi katsoi, että kieltäytyessään neuvostoehdotuksista Suomi ”teki suuren poliittisen virheen”.⁴⁴

Jo silloin, kun oli ilmennyt, että neuvottelut ovat joutumassa umpikujaan, neuvostojohto alkoi välittömästi tarkastella mahdollisuutta käydä sotatoimia Suomea vastaan. Leningradin sotilaspiirin sotaneuvosto esitteli 29. lokakuuta 1939 Puolustusasiain kansankomissaarille K.E. Voroshiloville ”operaatiosuunnitelman Suomen armeijan maa- ja merivoimien nujertamisesta”⁴⁵ pannen täydellä vauhdilla käyntiin Leningradin sotilaspiirin vahventamisen lisäjoukoilla ja niiden uudelleen ryhmittämisen.

Samaan aikaan kehittyneiden tapahtumien kulku mutkisti yhä lisää neuvostolais-suomalaisia suhteita. SNTL:n Korkeimman Neuvoston istunnossa 31. lokakuuta V.M. Molotov ulkopoliittisessa selonteossaan korosti olevan erittäin tärkeätä, ettei Suomessa alistettaisi ”ketään neuvostovastaiseen painostukseen tai kiihotukseen kenenkään taholta — olipa hän kuka tahansa”.⁴⁶ Suomen hallituspiireissä se aiheutti ärtyneen reaktion. Seuraavana päivänä Helsingissä puhu-

nut E. Erkko ilmoitti: ”Suomi tietää, mikä tie sen on valittava . . .”⁴⁷ Sellainen lausahdus tuskin avasi näkymiä rakentavien päätösten tekemiselle SNTL:n kanssa.

Tosiasiasa kumpikin osapuoli Neuvostoliiton ja Suomen neuvotelijujen katketessa marraskuun alkupuoliskolla liikkui niillä rajoilla, jolloin pieninkin syy saattoi panna sotatoimet käyntiin. Tuona vaikeana hetkenä olisi naapurimaiden valtiomiehiltä vaadittu välttämätöntä mielenmalttia ja poliittista viisautta. Mutta sitä ei ollut.

Suomessa Cajanderin hallitus omaksui entiseen tapaan tiukan asenteen suhteissa Neuvostoliittoon. Puolustusministeri J. Niukkanen ilmoitti, että jopa ilman ulkopuolista apua ”Suomi voi täysin kestää kuusi kuukautta”.⁴⁸ Sotilaalliset valmistelut saivat entistäkin aktiivisemmän luonteen. Suomen sotilaallisia ja taloudellisia piirejä edustanut P. Talvela (jatkossa kenraali) kirjoitti 31. lokakuuta Washingtonin lähettiläälle H. Procopéille, millainen voimakas ”taistelunhaluinen mieliala” vallitsi tuohon aikaan joukoissa.⁴⁹ Suomen armeijan huomattavat joukkokeskitykset jatkuivat Karjalan kannaksella Neuvostoliiton rajan välittömässä läheisyydessä. ”Meidän kaaderiarmeijamme oli jo valmiudessa rajalla, ja sitä paitsi sinne alettiin keskittää myös perustettuja reservidivisioonia”, totesi Suojeluskuntien esikuntapäällikkö eversti A.E. Martola.⁵⁰

Neuvostosotilasjohto ryhmitti myös kiireisesti joukkoja Suomen rajalle. Leningradin Sotilaspiirin johtoon annettu 7. Armeija, johon kuuluivat 19. ja 50. Jalkaväkiarmeijakunta, miehitti asemat Leningradin pohjoispuolella. Baltiasta siirretty 8. Armeija ja uusi 9. Armeija sijoittuivat Karjalan länsiosiin. Muurmannin Ryhmä muodostettiin 14. Armeijaksi, kun sitä oli vahvennettu muutamilla yhtymillä ja joukko-osastoilla, ja se siirtyi rajalle napapiirin pohjoispuolella. Laatokalle muodostettiin laivasto-osasto.⁵¹

Puolustusasiain kansankomissaarin K.E. Voroshilovin direktiivissä Leningradin sotilaspiirin sotaneuvostolle annettiin tehtäväksi suorittaa joukkojen keskittäminen sekä 20. marraskuuta mennessä esittää ”toimintasuunnitelma”.⁵² Omasta puolestaan sotilaspiirin johto antoi 21. marraskuuta 7., 8., 9. ja 14. Armeijalle määräyksen erilliskäskyn saatuaan siirtyä hyökkäykseen.⁵³ 7. Armeijan tuli olla yhteistoiminnassa Itämeren laivaston kanssa ja 14. Armeijan Pohjoisen laivaston kanssa. Molemmat laivastot saivat tästä vastaavan määräyksen 23.

marraskuuta.⁵⁴

Tähän aikaan eri alueilla Suomessa järjestettiin lukuisia kokouksia, missä hallituksen ja eduskunnan jäsenet pitivät sotaisia puheita. Pääministeri A.K. Cajander vahvisti eräässä tällaisessa tilaisuudessa 23. marraskuuta hallituksen haluttomuuden mennä Neuvostoliiton ehdotuksia vastaan. Tätä seuranneessa vastareaktiossa neuvostolehdistö ja -radio kohdistivat poikkeuksellisen ankaran arvostelun Suomen hallituksen päämieheen. Kummankin maan joukkotiedotusvälineet kehittivät keskenään omalaatuisen kaksintaistelun, joka synnytti äärimmäisen jännittyneen tilanteen sekä epäystävällisten ilmausten ilmapiirin väestön keskuudessa.

26. marraskuuta Neuvostoliitossa ilmoitettiin virallisesti, että samana päivänä Suomen tykistö oli tulittanut SNTL:n aluetta Mainilan kylän alueella, mikä oli johtanut ihmishenkien menetykseen.⁵⁵ SNTL:n hallituksen silloin Suomelle lähettämässä nootissa osoitettiin, että ”suomalaisten joukkojen keskittäminen Leningradin lähistölle ei ainoastaan muodosta uhkaa Leningradille vaan on myös samalla vihamielinen toimenpide SNTL:oa kohtaan”⁵⁶, ja sen vuoksi esitti, että ne vedettäisiin 25—30 kilometrin päähän rajasta.

Suomen hallitus ei hyväksynyt näitä ehdotuksia. Vastauksessaan se esitti vastavaatimuksen neuvostojoukkojen vetämisestä samalle etäisyydelle, mikä tosiasiallisesti olisi merkinnyt niiden sijoittamista Leningradin esikaupunkeihin. Neuvostotaholla Suomen nootti luonnehdittiin Suomen hallituksen haluttomuudeksi ”ottaa huomioon hyökkäämättömyyssopimuksen vaatimuksia” ja pyrkimykseksi ”pitää vastaisuudessa Leningrad uhattuna”.⁵⁷

28. marraskuuta neuvostohallitus antoi julkilausuman hyökkäämättömyyssopimuksen irtisanomisesta. V.M. Molotov luonnehti seuraavana päivänä radiossa jyrkin äänenpainoin Suomen hallituksen asennetta suhteessa Neuvostoliittoon ja muotoutunutta konfliktitilannetta valtakunnan rajalla. Hän ilmoitti siitä, että puna-armeijan ja laivaston ylimmälle johdolle oli annettu määräys ”olla valmiina kaikkien yllätysten varalta ja välittömästi keskeyttää suomalaisten sotakiihkoilijoiden uudet hyökkäilyt”.⁵⁸

Tosiasiallisesti ulkoasiain kansankomissaarin sanamuotoilussa oli omalaatuinen ilmoitus siitä, että Neuvostoliitto aloittaa sotatoimet Suomea vastaan, vaikka konkreettisesti ei sanottu, että niin tapahtuu

seuraavana päivänä. SNTL:n Suomen diplomaattiset edustajat oli jo kutsuttu pois.

Saamansa käskyn mukaisesti Leningradin sotilaspiirin joukot yhteistoiminnassa Punalippuisen Itämeren laivaston ja Pohjoisen laivaston kanssa aloittivat 30. marraskuuta kello kahdeksan aamulla sotatoimet Suomen armeijaa vastaan ylittäen valtakunnan rajan. Joukoille ja merisotavoimille hallitus antoi tehtäväksi ”lyödä ja tuhota Suomen armeija ja laivasto”. Tässä yhteydessä korostettiin erityisesti seuraavaa: ”Me emme kajoa Suomen kansan kansalliseen ja poliittiseen riippumattomuuteen. Meidän päämäärämme on taata täysi turvallisuus sosialistiselle synnyinmaallemme ja proletarisen vallankumouksen kehdoille, Leninin kaupungille”.⁵⁹

Ennen sotatoimien alkamista Moskovaan tullut Suomen vastausnootti jäi jo ilman vastausta. Siinä toki ehdotettiin kutsuttavaksi kokoon neuvottelukomitea konfliktitilanteen ratkaisemiseksi tai käännyttäväksi kolmannen valtion puoleen välityksen saamiseksi, sekä myös laadittavaksi sopimus Suomen armeijan joukko-osastojen loitontamiseksi rajalta Karjalan kannaksella määrätäisyydelle.⁶⁰

Tällöin neuvostotaholla tehtiin suuri poliittinen virhe. Avautunutta mahdollisuutta istuutua uudelleen neuvottelupöytään Suomen edustajien kanssa olisi ehdottomasti pitänyt käyttää hyväksi. Se olisi ollut jatkoa sille linjalle, joka tähtäsi kompromissiin, mihin neuvostojohto pyrki aikaisempien neuvotteluiden aikana Moskovassa. J.V. Stalin, joka teki lopulliset päätökset tärkeimmissä valtakunnallisissa kysymyksissä, ei asennoitunut tässä tapauksessa harkitsevasti ja joustavasti. Tämä johti sangen surullisiin seurauksiin.

Tämä ei kuitenkaan mitenkään poistanut Suomen hallitukselta vastuuta alkaneesta sodasta. J.K. Paasikivi, joka oli päättäväisesti tuominut sen ulkopoliittisen linjan, mitä noudatettiin suhteissa Neuvostoliittoon, nimitti käytyä sotaa ”Erkon sodaksi”,⁶¹ koska se suoranaisesti ilmaisi hallituksen kurssin ytimen, joka vei konfrontaatioon ja sitten myös konfliktiin SNTL:n kanssa.

30. marraskuuta Suomen presidentti K. Kallio ilmoitti virallisesti, että maa on sotatilassa. Samanaikaisesti ylipäälliköksi tullut marsalkka C.G. Mannerheim antoi käskyn N:o 1 suomalaisten joukkojen taistelutoimien aloittamisesta puna-armeijaa vastaan. Hän luonnehti niitä v. 1918 käydyin ”vapaussodan” jatkoksi.⁶² Silloin oli kukistettu työ-

läisvallankumous Suomessa ja lakkautettu maan hallitus — Kansanvaltuuskunta — jota johtivat K. Manner, Y. Sirola, O.V. Kuusinen ja muut, ja joka oli solminut Neuvostovaltakunnan kanssa sopimuksen ystävyyden ja veljeyden lujittamisesta.

Siis, kuten asian ilmaisi tunnettu suomalainen poliitikko V. Voionmaa, Suomessa ”lähdettiin jokseenkin kevyesti sotaan”,⁶³ vaikka terve järki vaati täysin toisenlaista lähestymistapaa tapahtumien arvioinnissa ja vastuullisten päätösten teossa. Todellisuudessa yksikään lännen imperialistisista ryhmittymistä ei antanut virallisia takuita avunannosta Neuvostoliittoa vastaan käytävässä sodassa. Tosiasiallisesti, paitsi suullisia lausuntoja, jotka supistuivat moraaliseen tukeen, Helsinkiin ei saatu yhtään mitään sodan alkuun mennessä. Suomen johdon karkea poliittinen virhelaskelma oli ilmeinen.

Cajanderin hallituksen kykenemättömyys tunnustettiin ja tehtiin päätös muodostaa sen tilalle 1. joulukuuta 1939 uusi hallitus, jonka pääministeriksi tuli tähän saakka Suomen Pankkia johtanut R. Ryti. Ulkoministerin paikalle tuli V. Tanner.

Alkaneiden sotatoimien kuluessa vahvimmat voimat melkein kolmesataatuhantisesta Suomen armeijasta oli keskitetty Karjalan kannakselle. Kenraaliluutnantti H. Östermanin johtaman Kannaksen armeijan II ja III armeijakunta käsittivät yhteensä 133.000 miestä (42 % koko joukkojen määrästä).⁶⁴ Laatokan pohjoispuolella toimi kenraalimajuri J. Heiskasen IV Armeijakunta, jonka johtoon tuli myöhemmin kenraalimajuri J.W. Hägglund. Uhtuan suunnalla toimi Pohjois-Suomen ryhmä, jota johti kenraalimajuri V. Tuompo sekä napapiirin pohjoispuolella Lapin ryhmä, jota johti kenraalimajuri K. M. Wallenius. Maavoimia tuki ilmavoimien 114 lentokonetta ja merivoimien 29 sota-alusta.⁶⁵

Rintama oli erittäin pitkä — Barentsin mereltä Suomenlahteen. Pääsuunnassa, Karjalan kannaksella, neuvostojoukot hyökkäsivät 2. luokan armeijankomentajan V.F. Jakovlevin johtamaan 7. Armeijaan kuuluvien 19. Armeijakunnan ja 50. Armeijakunnan voimin, joita tuki 2. luokan laivaston lippumiehen V.F. Tributs'in johtama Punalippuinen Itämeren laivasto. Hyökkäysjoukoille oli annettu tehtäväksi tuhota edessä olevat Suomen armeijan joukot, vallata niiden linnoitetut alueet Karjalan kannaksella ja edetä tasalle Käkisalmi (Priozersk), Antrea (Kamennogorsk), Viipuri (Vyborg). Napapiirin poh-

Venäläisiä upseereita tutkimassa talvisodan jälkeen Mannerheim-linjaa. Kuva: Sotamuseo.

Soviet officers inspecting the Mannerheim line after the Winter War. Photo: War Museum.

joispuolella divisioonankomentajan V.A. Frolovin johtaman 14. Armeijan (kaksi jalkaväkidivisioonaa) tuli yhteistoiminnassa 2. luokan laivaston lippupäällikön V.P. Drozd'in johtaman Pohjoisen laivaston kanssa vallata Kalastajasaarento sekä myös Petsamon (Petshenga) alue. Pohjois-Karjalassa armeijakunnankomentajan M.L. Duhanovin johtamalla 9. Armeijalla (kolme jalkaväkidivisioonaa) oli tehtävänä edetä mahdollisimman lyhyessä ajassa Pohjanlahden rannikolle Oulun alueella. Laatokan pohjoispuolella divisioonankomentaja I.N. Habarovin johtaman 8. Armeijan (viisi jalkaväkidivisioonaa) oli hyökättävä Sortavalan suunnassa edetäkseen Karjalan kannakselle ryhmittyneiden suomalaisten joukkojen selustaan ja auttaa 7. Armeijaa niiden tuhoamisessa.⁶⁶

Hyökkäyksen alussa ei neuvostojoukoilla juuri ollut lukumääräistä ylivoimaa Suomen armeijan joukkoihin nähden. Suhde oli 19 neu-

vostodivisioonaa 15 suomalaista vastaan.⁶⁷ Mutta ylivoima tykistön, panssarivaunujen ja lentojoukkojen osalta oli varsin merkittävä. Neuvostojohdon arvion mukaan Karjalan kannaksella 7. Armeijan ylivoima Karjalan Armeijaan nähden oli kevyen tykistön osalta 3,5-kertainen, lentojoukkojen osalta 4-kertainen ja panssarivaunujen osalta ehdoton.⁶⁸

Sodan ensimmäisen vaiheen aikana, joka kesti 10. päivään helmikuuta 1940, neuvostojohdolle kävi selväksi, kuinka virheellistä oli ollut luopua mahdollisen Suomen sodan luonnetta realistisesti arvioineen yleisesikunnan laatimasta alkuperäisestä suunnitelmasta. Karjalan kannaksella 7. Armeija ei onnistunut täyttämään asetettua tehtävää. Sen joukot kykenivät taistellen läpäisemään vain 65 kilometrin syvyisen Laatokasta Suomenlahteen ulottuvan estevyöhykkeen ja etenemään Mannerheim-linjan päälinnoituksille. Merellä onnistuttiin sodan alkupäivinä (3. päivään joulukuuta mennessä) Punalippuisen Itämeren laivaston maihinnousuosastoin valtaamaan Seiskari, Lavansaari, Suuri Tytärsaari ja Suursaari (Gogland).⁶⁹

Joulukuun alussa armeijakunnankomentajan V.D. Grendal'in ryhmän tekemä ensimmäinen yritys murtaa Mannerheim-linja Laatokan rantakaistalla päättyi epäonnistumiseen. Taipaleenjoella (Burnaja) tapahtuneen ylimenohyökkäyksen ja sillanpääaseman valtauksen jälkeen hyökkäys pysähtyi. Eivät tuottaneet tulosta myöskään ne sitkeät taistelut, joita käytiin 17—20. joulukuuta 19. ja 50. Armeijakuntien voimin suomalaisten kantalinnoitteiden murtamiseksi pääsuunnassa — Viipurin suunnassa Muolaanjärven (Glubokoje) länsipuolella.⁷⁰

Parhaan menestyksen saavuttivat neuvostojoukot napapiirin pohjoispuolella, missä 14. Armeijan onnistui Pohjoisen laivaston tulen tukemana vallata Kalastajasaarenon niemimaat ja myös Petsamo. Mutta 8. ja 9. Armeijoiden joukot, jotka hyökkäsivät Karjalassa, eivät — kiilauduttuaan 35—80 kilometrin syvyyteen suomalaisten puolustukseen — kyenneet etenemään enää pitemmälle. Ja mikä pahinta, 163. ja 44. Jalkaväkidivisioona Suomussalmen alueella sekä 139. ja 75. Jalkaväkidivisioona Laatokan pohjoispuolella jäivät saarroksiin ja menettivät merkittävän osan henkilöstöstään ja kalustostaan.

Hyökkäyksen ensimmäinen vaihe oli vakuuttava todistus siitä, että puna-armeijan joukkoja ei ollut riittävän aikaisin määrätietoisesti val-

mennettu käymään hyökkäyssotatoimia Suomea vastaan. Tämän ohella neuvostojohdolla ei ollut selvää käsitystä Leningradin sotilaspiirin joukkojen taistelukyvyn tasosta ja edessä olevien operaatioiden koko monimutkaisuudesta. Tuloksena oli valmistautumattomuus sodan käyntiin. Marraskuun toisella puoliskolla 1939 Leningradin sotilaspiirin käyttöön muodostetut tai siirretyt muiden sotilaspiirien yhtymät⁷¹ eivät olleet koulutetut, mukautuneet ja asianmukaisella tavalla varustetut käymään taisteluita ankarissa sääoloissa Pohjolassa, missä oli vallitsevana soinen metsämaasto, tietttömyys ja paksu lumi-
peite. Armeijassa (v. 1937—1938) tapahtuneiden rankaisutoimenpiteiden jälkeen uusittu yhtymien ja joukko-osastojen johto ei hallinnut joukkojen johtamista taistelussa. Ei osattu järjestää eri aselajien yhteistoimintaa, puuttui vihollisen taktiikan tuntemus ja taito käyttää teknisiä viestivälineitä taistelussa sekä kyky toteuttaa monimutkaista pioneeri- ja huoltotoimintaa. Kaikki tämä teki suomalaisille joukoille, jotka olivat hyvin koulutettuja taistelemaan pohjoisen olosuhteissa, mahdolliseksi vähäisellä maavoimien joukkojen miesluvulla sekä pienellä määrällä panssarivaunuja ja lentokoneita pitää hallussaan rintamalinja sodan ensimmäisten kuukausien kuluessa.

Kielteisiä seurauksia Neuvostoliitolle oli myös sillä tosiasialla, että 1. joulukuuta Terijoen kaupungissa muodostettiin virallisen Suomen hallituksen vastapainoksi uusi — Kansanhallitus — johtajanaan tunnettu politikko, entinen kansanedustaja ja yksi Suomen kommunistisen puolueen johtajista O.V. Kuusinen. Hallitukseen tuli Neuvostoliitossa maanpaossa olevia Suomen vasemmistovoimien edustajia.

Kuusisen hallituksen muodostaminen ei luonnollisestikaan voinut tapahtua yht'äkkiä. Valmistelut sen muodostamiseen, kuten epäsuorat lähdeasiakirjat todistavat, aloitettiin jo ennen sotatoimien käynnistymistä. Mm. yhtymien muodostaminen divisioonakomentaja A. Anttilan, josta sitten tuli Kansanhallituksen puolustusministeri ja Suomen Kansanarmeijan komentaja, johdolla alkoi jo 19. marraskuuta 1939.⁷²

Kun SNTL:n hallitus tunnusti ainoaksi Suomen edustajaksi Kansanhallituksen ja allekirjoitti 2. joulukuuta sen kanssa sopimuksen keskinäisestä avunannosta ja ystävyyydestä, aiheutui toimenpiteestä Neuvostoliitolle vakavia vaikeuksia ulkopoliittisia pulmakysymyksiä ratkaistaessa. Neuvostohallitus torjui Ruotsin ehdotuksen rauhanvä-

lityksestä Moskovan ja Helsingin välillä.

Kuusisen hallituksen antamasta julkilausumasta kävi ilmi, että se asetti päämääräkseen Suomen irrottamisen sodasta sekä maan turvallisuuden ja itsenäisen, demokraattisen edelleenkehittämisen takaamisen hyvien naapuruussuhteiden pohjalla SNTL:n kanssa.⁷³ Kuitenkin virallinen propaganda Suomessa ja lännessä käytti hyväkseen tosiasiaa tämän hallituksen muodostamisesta levittääkseen väitettä, että tässä olisi muka ollut päämääränä lopettaa Suomen itsenäisyys ja liittää maa Neuvostoliittoon.

Kuten tapahtumien myöhempi kehitys osoitti, otettu askel Kuusisen hallituksen muodostamiseksi oli vakava virhe. Se oli seurausta riittämättömistä tiedoista Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta sekä niin Suomen kommunistisen puolueen keskuskomiteassa kuin neuvostojohdonkin piirissä vallinneesta käsityksestä, että Suomen proletariaatti, joka oli kärsinyt tappion kaksi vuosikymmentä sitten käydystä luokkasodasta, antaisi aktiivista tukea tälle hallitukselle. Näin ei kuitenkaan käynyt. Siitä huolimatta, että kymmenettuhannet ihmiset tukivat laittomasti toiminutta kommunistipuoluetta ja muita hallitusvallan kieltämiä demokraattisia organisaatioita, maan enemmistön yleinen mielipide sai aivan määrätyn muodon: sota katsottiin neuvostopuolelta epäoikeutetuksi ja Terijoen hallituksen muodostaminen nähtiin uhkana Suomen kansalliselle itsenäisyydelle.

Koska Kuusisen hallitus ei ollut voinut syntyä neuvostohallituksen ja ennen kaikkea Stalinin tietämättä ja myötävaikutuksesta, länsimaiden taholta käynnistettäisiin laaja kampanja SNTL:n ja sen ulkopoliittikan saattamiseksi huonoon valoon. Neuvostovastaisen hysterian vallassa kutsuttiin kokoon Kansainliiton yleiskokous, jossa 29 äänellä 52:sta Neuvostoliitto erotettiin jäsenyydestä 14. joulukuuta. V.M. Molotov oli kutsuttu osallistumaan yleiskokouksen täysistuntoon, mutta hän kieltäytyi saapumasta Geneveen.

Kansainliiton päätös itse asiassa vain edesauttoi neuvostolais-suomalaisen sodan eskaloitumista, koska se samalla sulki pois liiton mahdollisuuden toimia välittäjänä rauhan saavuttamiseksi. Läntisillä suurvalloilla ei sellaisia aikomuksia ollutkaan. Muotoutuneessa tilanteessa niiden päämääränä näyttää olleen muuttaa kahden maan väliset sotatoimet lähtökohdaksi organisoidakseen "ristiretken" SNTL:ä vastaan.

Eriytyistä aktiivisuutta tähän suuntaan ryhtyivät osoittamaan Englanti ja Ranska. Ne alkoivat vähitellen voimistaa apuaan Suomelle tämän sodankäynnissä. Ennen kaikkea käynnistyivät taistelulaskuston, aseistuksen ja ampumatarvikkeiden toimitukset Suomen armeijalle. Suomen puolustusministeriön johdon tietojen mukaan maahan tuli sodan kuluessa Englannista, Ranskasta, USA:sta, Ruotsista ja lukuisista muista länsimaista 376 lentokonetta, 1132 tykkiä, n 2 miljoonaa ammusta, lähes 185.000 pikakivääriä, 510.000 kranaattia, 216 miljoonaa patruunaa ja muutamia muita aseistuksen lajeja.⁷⁴ Rinnan edellä esitetyn kanssa pääasiassa näistä samoista valtioista, mutta myös Baltian maista,⁷⁵ alkoi Suomeen tulla vapaaehtoisia. Heidän yhteinen lukumääränsä nousi melkein 11.000 mieheen. Ulkolaisten legioonalaisten joukossa oli myös Englannin tuleva pääministeri H. Macmillan.⁷⁶

Saksa, joka oli Neuvostoliiton kanssa solmimansa hyökkäämättömyyssopimuksen sitoma eikä siten rojhennut avoimesti antaa apua Suomelle, pyrki tekemään sen muiden maiden kautta. Kuitenkin Suomen johdolle oli hyvin tunnettua, että Saksa oli ”koko ajan Suomen puolella”.⁷⁷ Sen ohella Berliinissä ilmeni suurta mielenkiintoa siihen, että englantilais-ranskalainen blokki liittyisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan Suomen sotanäyttämöllä.⁷⁸

Tuohon aikaan koko tapahtumien kulku osoitti, että Englannin ja Ranskan hallitukset ”kadottivat järkensä”, englantilaisen historioitsijan A. Taylorin sanojen mukaan,⁷⁹ kääntäessään päähuomionsa Saksa vastaan käymästään sodasta Suomen rintamalle. Jo 19. joulukuuta Liittoutuneiden ylin sotaneuvosto teki istunnossaan Pariisissa päätöksen lähettää Suomeen joukkojaan ja pyrkiä sopimukseen Ruotsin ja Norjan kanssa joukkojen kuljettamiseksi näiden maiden alueiden kautta. Ilmoitus tästä tuli seuraavana päivänä Helsinkiin Suomen Pariisiin lähettiläältä H. Holmalta.⁸⁰ Sen ohella Englannin ja Ranskan yleisesikunnat laativat ns. ”eteläisen suunnitelman”, missä ennakoitiin hyökkäystä SNTL:n Taka-Kaukaasian alueella sekä pommi-isku ja etelän öljyteollisuuden kohteisiin. Asiakirjassa ”Sodan päästrategia”, jonka Englannin yleisesikunta oli 24. tammikuuta esitellyt sotakabinetille, todettiin, että sellainen isku oli välttämätön, jotta ”aiheutettaisiin vakava valtiollinen kriisi Venäjällä”.⁸¹

Neuvostosotilasjohto suoritti samaan aikaan viimeisiä valmistelui-

ta sotatoimien ratkaisevan vaiheen aloittamiseksi. Puolustusasiain kansankomissaarin käskystä 7. tammikuuta Karjalan kannakselle muodostettiin Luoteinen Rintama⁸² komentajanaan 1. luokan armeijankomentaja S.K. Timoshenko. Siihen tulivat 7. Armeija (19., 50., 10., 34. ja myöhemmin vielä 28. Jalkaväkiarmeijakunta), jota oli johdantanut jo joulukuun alusta alkaen 2. luokan armeijankomentaja K.A. Meretskov, sekä Käkisalmen suunnan toimia varten muodostettu 13. Armeija (3., 15. ja 23. Jalkaväkiarmeijakunta), jonka komentajana toimi armeijakunnankomentaja V.D. Grendal. Rintaman käyttöön annettiin lisää lentojoukkoja, tykistöä, panssarivaunuja ja pioneerijoukkoja. Kaikki muut armeijat, jotka olivat toimineet napapiirin pohjoispuolella ja Karjalassa, alistettiin suoraan Ylipäällikön päämajalle. Kuitenkin niissäkin tapahtui uudelleenorganisointia ja vaihdoksia johdossa. Muutamien 2. luokan armeijankomentajan G.M. Sternin johtaman 8. Armeijan yhtymien perustalle muodostettiin 15. Armeija, jonka komentajaksi tuli 2. luokan armeijankomentaja M.P. Kovaliev. Naapurina olevan 9. Armeijan komentajaksi tuli joulukuun lopussa armeijakunnankomentaja V.I. Tshuikov.

Muodostettujen Suomen Kansanarmeijan yhtymien, joita johti divisioonankomentaja A. Anttila, oli määrä suorittaa taistelutoimia Karjalan kannaksella ja Karjalassa: 1. ja 2. Divisioonana olivat Viipurin suunnalla sekä 3. Divisioonana Laatokan pohjoispuolella, Suojärven alueella.⁸³

Valmistelukaudella Leningradin sotilaspiirin joukko-osastoissa kiinnitettiin erityistä huomiota koulutukseen, joka tähtäsi puolustuksen solmualueiden ja tukikohtien tehokkaaseen tuhoamiseen, suoritettiin intensiivistä työtä hyökkäyksen lähtöalueiden varustamiseksi sekä harjoiteltiin eri aselajien välistä yhteistoimintaa.

Sen ohella Neuvostoliiton hallitus tässä vaiheessa — taustalla SNTL:n kannalta epäsuotuisasti muotoutunut kansainvälinen tilanne sekä epäonnistunut tapahtumakehitys rintamalla — alkoi ottaa huomioon mahdollisuuden keskeyttää enempi sodankäynti. Tammi-kuussa 1940 annettiin diplomaattikanavia myöten Tukholmaan tieto, että Neuvostoliitto jätti ovet auki Suomen kanssa käytäviä rauhanneuvotteluita varten.

Tunnettu suomalainen kirjailijatar ja yhteiskunnallinen toimihenkilö Hella Wuolijoki teki aloitteen yhteyksien aikaansaamiseksi Neu-

vostoliiton diplomaattisten edustajien kanssa ja matkusti 10. tammikuuta Rytin ja Tannerin suostumuksella⁸⁴ Tukholmaan tapaamaan Neuvostoliiton täysivaltaista edustajaa A.M. Kollontayta. Siellä käyty keskustelu antoi H. Wuolijoelle perusteen päätellä, että Neuvostoliiton puolella ilmeni pyrkimystä rauhaan.⁸⁵

Tässä tilanteessa Kuusisen hallitus puolestaan suhtautui myönteisesti sodan keskeyttämisen näkymään. Jälkeenpäin Molotov ilmoitti: ”... Me käännyimme Suomen Kansanhallituksen puoleen saadaksemme tietää sen mielipiteen tässä kysymyksessä. Kansanhallitus esitti mielipiteenään, että jos päämääränä oli lopettaa verenvuodatus ja helpottaa Suomen kansan asemaa olisi mentävä vastaan ehdotusta sodan lopettamisesta”.⁸⁶ Tämä Kuusisen hallituksen asenne tuli tunnetuksi Helsingissä 22. tammikuuta.⁸⁷ Jonkin ajan kuluttua hallitus omatoimisesti hajaantui.

Päättäväisenä kuului Suomessa Neuvostoliiton kanssa saavutettavan rauhan aatteen tueksi erään tunnetun vasemmistovoimien edustajan, Mauri Ryömän, ääni. Kirjeessä, joka oli lähetetty V. Tannerille 19. joulukuuta hän ilmoitti: ”Suomen työväenluokka lähtee rintamalle vasten tahtoaan. Se lähtee siihen pakotettuna, mutta se haluaa rauhallisia ja ystävällisiä suhteita Neuvostoliiton kanssa”.⁸⁸ Tämän vuoksi Ryömä teljettiin vankilaan.

Ajatus rauhan saavuttamisesta alkoi siihen aikaan yhä enemmän vakiintua neuvostojohdon piirissä. Moskovasta tuli 30. tammikuuta Helsinkiin Ruotsin kautta vahvistus valmiudesta rauhankysymyksen ratkaisemiseen. Tähän tuli 2. helmikuuta Suomesta Tukholmaan vastaus valmiudesta ryhtyä neuvotteluihin Neuvostoliiton kanssa. Mutta neuvotteluiden lähtökohta-asetelmat oli määritetty ottamatta huomioon sodan kuluessa tapahtuneita muutoksia ja rintamalinjaa.

Suomen johdon asenteeseen alkoi selvästi vaikuttaa se, että tammikuun lopussa — helmikuun alussa Englannin ja Ranskan hallitusta sotilaspiireissä tarkasteltiin kysymystä joukkojen lähettämisestä Suomen avuksi. Ranskan pääministeri E. Daladier ilmoitti 5. helmikuuta Liittoutuneiden sotaneuvoston istunnossa, että ”marsalkka Mannerheim oli informoinut englantilaisia ja ranskalaisia instansseja, että hän voi kestää kevääseen saakka”, mutta vain saadessaan ”noin 20.000 miehen suuruiset” vahvennuukset.⁸⁹

Neuvostoliitossa tultiin johtopäätökseen, että rauhanomaiset yh-

teydet Helsingin kanssa eivät siinä vaiheessa tuottaneet tuloksia. Todistuksena siitä oli myös presidentti K. Kallion sotaisa puhe eduskunnan istuntokauden avajaisissa 1. helmikuuta. Hän kehoitti Suomen väestöä vastarintaan "viimeiseen mieheen".⁹⁰

Tässä tilanteessa rauhan saavuttamisen mahdollisuuksien etsiminen pysähtyi ja diplomatia vaihtui uudelleen aseisiin. Neuvostoliiton Ylijohdon Päämajan päätöksenä oli hyökkäyksen uusiminen.

Pääisku oli suunniteltu annettavaksi Viipurin suunnassa. Operaatio suunnitelman mukaisesti oli vaatimuksena, että 7. Armeijan joukot murtaisivat Mannerheim-linjan Muolaanjärven (Glubokoje) ja Karhulan (Djatlovo) välisellä lohkolla ja yhteistoiminnassa Käkisalmen suunnassa hyökkäävän 13. Armeijan kanssa tuhoaisivat vastassa olevan vihollisen ryhmittymän.⁹¹ Pääiskun kaistalle keskitettiin merkittävät voimat: 9 jalkaväkidivisioonaa sekä 70 %:in saakka 7. Armeijan panssarivaunuista ja kaikki sen tärkeimmät tykistöosastot.⁹²

Hyökkäys alkoi 11. helmikuuta. Se oli sodan ratkaisuvaihe. Voimakkaan tykistötulen ja lentotoiminnan ansiosta onnistuttiin tuhoamaan joukko Mannerheim-linjan puolustuslaitteista. Mutta kaikkein raskaimpia taisteluita joutuivat käymään ne maavoimien joukot, jotka saartoivat, valtasivat rynnäköllä ja tuhosivat kiinteitä teräsbetoni-laitteita ja korsuja.

Eversti F.F. Aljabushevin johtaman 123. Jalkaväkidivisioonan Viipurin suunnalla suorittaman menestyksellisen toiminnan tuloksena tapahtui pian Mannerheim-linjan läpimurto. Kun divisioonan joukko-osastojen onnistui kolmipäiväisten taistelujen kuluessa Summan alueella tuhota etenemistien tukkivat tulipesäkkeet ja korsut, avautui mahdollisuus jatkoetenemiselle seuraavalle puolustuslinjalle.

Suomen armeijan johto, joka alkoi 17. helmikuuta vetää joukko-osastojaan tälle tasalle, piti tilannetta Viipurin suunnalla katastroofin alkuna. Kannaksen armeijan johdosta syrjäytettiin kenraaliluutnantti H. Österman. Hänen tilalleen tuli kenraalimajuri A.E. Heinrichs. Myös muita vaihdoksia suoritettiin suomalaisten joukkojen johdossa. Mannerheimin päämajassa ryhdyttiin kiireisiin toimenpiteisiin hyökkääjän etenemisen pysäyttämiseksi. Suomen armeijaa täydennettiin lisäreservein. Sen vahvuus kohosi nyt 342.000:een, josta noin puolet oli Karjalan kannaksella.⁹³ Kuitenkaan Suomen armeijan ei onnistunut jarruttaa neuvostojoukkojen etenemistä. 18. helmikuuta sen puo-

lustuksen päävyöhyke Muolaanjärveltä Suomenlahteen oli täysin murrettu.⁹⁴ Ja nyt punaisen armeijan toiminnalle annettiin jo täysin toinen arvosana kuin aikaisemmin. ”Venäläiset muistuttivat ikään kuin orkesteria, jossa jokainen esitti hyvin osansa ja melodiansa”, — kirjoitti näistä taisteluista suomalainen sotahistorioitsija W. Halsti, joka otti osaa taisteluihin Viipurin suunnalla.⁹⁵

Neuvostojoukkojen menestys Mannerheim-linjan valtauksessa aiheutti Englannin ja Ranskan hallitusten entistäkin suuremman aktivoitumisen joukkojensa Suomeen lähettämiskysymyksessä. 20. helmikuuta englantilainen kenraali Ling ja ranskalainen eversti Ganeval kävivät Mannerheimin kanssa päämajassa neuvotteluita, jotka koskivat sotilasretkikunnan Suomen alueelle tapahtuvan kuljetuksen järjestelytekniikkaa. He saivat tehtäväkseen järjestää, että Suomen hallitus kääntyisi virallisesti länsimaiden puoleen pyytäen apua.

Informaatio, joka läntisten suurvaltojen valmisteluiden aktivoitumisesta joukkojensa lähettämiseen Suomeen tuli neuvostojohdolle, vaati sängen vakavaa reaktiota. Neuvostoliittolais-suomalainen sota saattaisi sellaisessa tapauksessa laajeta paikallisen konfliktin puitteista. Englannin hallitukselle luovutettiin SNTL:n vetoamus, joka sisälsi tälle pyynnön toimia välittäjänä Neuvostoliiton ja Suomen välisissä neuvotteluissa.⁹⁶ Kuitenkin 24. helmikuuta Neuvostoliiton Lontoon suurlähettiläälle I.M. Maiskij’lle antamassaan vastauksessa Englannin hallitus kieltäytyi ryhtymästä tehtävään.⁹⁷

Tällainen reaktio oli aavistettavissa, koska läntiset suurvallat eivät kerta kaikkiaan halunneet, että sota SNTL:n ja Suomen välillä päättyisi. Sen vuoksi Molotov, vaikka ei ollut vielä saanut vastausta Lontoosta, esitti 23. helmikuuta ruotsalaisten diplomaattikanavien kautta rauhanehdot Suomelle. Ne edellyttivät rajan määrittämistä Karjalan kannaksella linjalle Viipuri — Sortavala sekä Hankoniemen vuokraamista Neuvostoliitolle.

Suomen hallituspiireissä viivyteltiin vastauksen antamisessa Moskovaan ja yritettiin löytää keinoja vaikuttaa SNTL:n hallitukseen muiden maiden kautta (Ruotsin, Saksan),⁹⁸ että tämä muuttaisi esitettyjä ehtoja. Mutta samanaikaisesti edellä esitetyn kanssa tiedusteltiin läntisiltä liittoutuneilta mahdollisuutta nopeuttaa sotilasretkikunnan joukkojen lähettämistä Suomeen.⁹⁹ Kuten Suomen ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö A. Pakaslahti sanoi, Rytillä oli

taktiikkana kahdella tuolilla istuminen. ”Toisaalta oli pidettävä neuvottelulinja Moskovaan avoimena. Toisaalta oli käytettävä hyväksi se pelivara, jonka länsivaltojen avunantotarjous soi.”¹⁰⁰

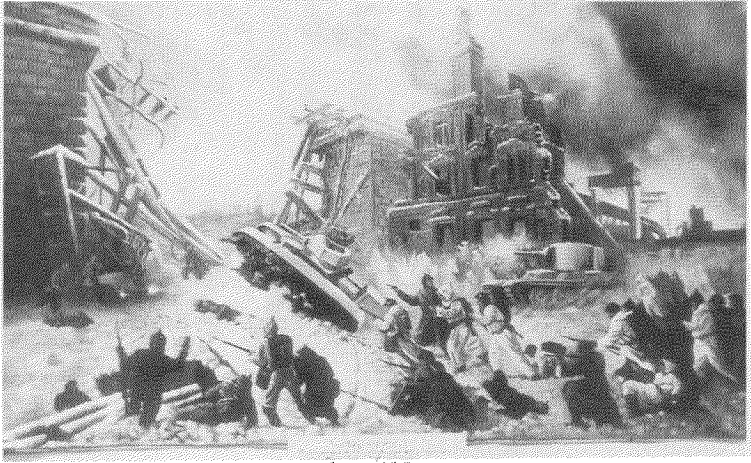
Sillä aikaa neuvostojoukot jatkoivat 28. helmikuuta hyökkäystä. 7. Armeijalle annettiin tehtäväksi murtaa Mannerheim-linjan toinen puolustusvyöhyke ja vallata Viipuri.¹⁰¹ Hyökkääjien iskujen alla suomalaiset joukot alkoivat vetäytyä laajalla alueella — Vuoksesta Viipurin lahteen. 2. maaliskuuta neuvostojoukko-osastot etenivät Viipurin koillispuolella suomalaisten joukkojen selusta-asemaan katkaisten rautatien Antreaan, missä sijaitsi Kannaksen armeijan esikunta. Tämän jälkeen, 4. maaliskuuta, suoritettiin läpimurto pitkin Viipurin lahden jäätä tämän pohjoisrannalle. 7. maaliskuuta divisioonankomentaja M.P. Kirponosin johtama 70. Jalkaväkidivisioona valtasi Vilaniemen alueelta sillanpääaseman ja eristi lännestä Viipurin linnoitetun alueen.¹⁰² Taistelut Viipurista alkoivat.

Tilanne Suomen armeijassa muodostui katastrofaaliseksi: sotilaiden moraali laski voimakkaasti, tappiot joukoissa kasvoivat, reservejä ei enää ollut ja ampumatarvikkeita oli enää vähän jäljellä.¹⁰³

Tässä tilanteessa Suomen hallitus päätti ryhtyä neuvotteluihin SNTL:n kanssa. 29. helmikuuta laadittiin vastaus, missä ilmoitettiin valmius ryhtyä neuvotteluihin Moskovassa hyväksyen periaatteessa Neuvostoliiton ehdot.¹⁰⁴ 1. maaliskuuta tämä vastaus lähetettiin Tukholmaan välitettäväksi SNTL:n hallitukselle.

Mutta tällaisen päätöksen tekeminen ei ollenkaan merkinnyt sitä, että ”kahdella tuolilla istumisen” taktiikan noudattaminen olisi päätynyt. 7. maaliskuuta sai Suomen Lontoon lähettiläs Gripenberg Helsingistä sähkeen, jossa sanottiin, että liittolaisten suunnitteleman joukkojen lähettämisen Suomeen on tapahduttava viimeistään 12. maaliskuuta.¹⁰⁵ Kyseisessä tapauksessa vaikutti Mannerheimin asenne hänen alettuaan taipua avun vastaanottamiseen Englannilta ja Ranskalta, kun hän oli saanut informaatiota läntisten suurvaltojen suunnitelmasta aloittaa sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan Kaukasiassa.¹⁰⁶

Lontoossa ja Pariisissa tehtiin kaikki sen estämiseksi, että Suomi solmisi rauhan Neuvostoliiton kanssa. Tähän liittyen, Tannerin sanojen mukaan, jo sanottiin suoraan, että ”Suomen oli päätetty esittävän tärkeän shakkinappulan osaa läntisten suurvaltojen strategisissa

Venäläisen taiteilijan näkemys ryntäyksestä Viipuriin. Todellisuudessa he eivät vallanneet Viipuria. Kuva: Sotamuseo.

A Soviet artistic impression of the assault on Vyborg. In fact the Soviets never conquered the city of Vyborg. Photo: War Museum.

suunnitelmissa” ja suomalaisten tulisi ymmärtää, ettei ”apua ole tarjottu” heille ”sinisten silmien vuoksi”.¹⁰⁷

Halifax suostutteli 9. maaliskuuta Suomea olemaan neuvottelematta SNTL:n kanssa rauhasta. Hän ilmoitti päätöksestä antaa sille 50 pommikonetta sekä valmiudesta lähettää sotilasretkikunta, ja Chamberlain ilmoitti seuraavana päivänä Englannin ja Ranskan aikomuksesta painostaa Norjaa ja Ruotsia poikkeuksellisen voimakkaasti pakottaakseen ne sallimaan liittolaisjoukkojen pääsyn Suomen alueelle.¹⁰⁸ Tästä huolimatta Helsingissä päädyttiin viime kädessä ratkaisuun, että sotaa ei voitu enää jatkaa. 11. maaliskuuta Suomen Moskovassa olevalle valtuuskunnalle annettiin määräys allekirjoittaa rauhansopimus. Mannerheim ilmoitti sähköissään Lontooseen Gripenbergille, että ”sotilaallinen tilanne on tullut hyvin vaikeaksi” ja ”ilmeisesti Viipurista luovutaan tänä tai seuraavana päivänä”. Sähköissä tehtiin johtopäätös, että Suomen armeijan ”ei ole mahdollista kestää enää puoltakaan kuukautta”.¹⁰⁹

Tuolloin neuvostojoukot jo hyökkäsivät Viipuriin. 12. maaliskuuta taisteluita käytiin esikaupungeissa ja seuraavana päivänä kaupungin kaduilla. Maaliskuun 12. päivän lopulla Moskovassa käydyissä neuvotteluissa rauhansopimuksen teksti allekirjoitettiin. 13. maaliskuuta päivällä kello 12 sotatoimet päättyivät rintamalla.

Solmittu sopimus edellytti uuden rajan määrittämistä linjalle, joka kulki Viipurin — Sortavalan pohjoispuolella, mikä oli suunnilleen siellä, missä aikaisemmin (v. 1808 saakka) oli ollut valtakuntien välinen historiallinen raja. Pieniä muutoksia rajan kulussa tapahtui myös Kuolajärven alueella. Neuvostoliitolle luovutettiin osa Kalastajasaa-
rennon niemimaista ja sitä paitsi vuokralle 30 vuodeksi Hangon niemimaa SNTL:n laivastotukikohdan rakentamista varten. Kumpikin valtakunta veloitettiin pidättäytymään hyökkäyksestä toista vastaan ja ”solmimasta mitään liittoja tai osallistumasta koalitiioihin, jotka on suunnattu toista Sopimusosapuolta vastaan”.¹¹⁰

Vaarallisen paikallisen sotapesäkkeen eliminoimisella Pohjois-Euroopassa oli suuri merkitys maailman sotilaspoliittisten tapahtumien jatkokehitykselle. Yhtäältä oli estetty mahdollisuus keskenään sotineiden kummankin imperialististen suurvaltojen ryhmittymien yhtyminen neuvostovastaisuuden pohjalla päämääränä toteuttaa ”ristiretki” SNTL:a vastaan. Tällainen blokkiutumisen tilapäinen onnistuminen olisi ollut mahdollista. Ja toisaalta Neuvostoliitto vältti vaaran tulla vedetyksi jo silloin mukaan toiseen maailmansotaan.

Itse neuvostoliittolais-suomalaisen sodan päättyminen ei aivan ilmeisestikään ollut Saksan etujen mukaista, koska tämä laski, että Neuvostoliitto, sitouduttuaan siihen, tulee kuluttamaan voimiaan ja sen armeija huomattavasti heikkenee. Tässä suhteessa on selvää, että Berliini pakoili rauhan välittämistä Suomen ja SNTL:n välillä.¹¹¹

SNTL:n ja Suomen välillä 105 päivää kestänyt sota aiheutti kuitenkin vakavaa vahinkoa Neuvostoliiton arvovallalle kansainvälisellä näyttämöllä. Vaikka Suomen johtajien syyllisyys sotaan vieneen jyrkän konfrontaation syntymiseen oli ilmeistä, itse sodan laatu SNTL:n puolelta ei vastannut sosialistisen valtakunnan luonnetta. Muotoutu-
neessa tilanteessa Neuvostoliiton olisi pitänyt pidättäytyä voiman käytöstä. Myöskin Kansanhallituksen muodostaminen lisäsi epäluot-
tamusta SNTL:a kohtaan. Ja sitä Neuvostovaltakunnan viholliset käyttivät hyväkseen perusteluna todellisuuden vastaiselle väitteelle,

että SNTL olisi muka yrittänyt lopettaa Suomen itsenäisyyden.

Sodasta aiheutui suuria uhreja kummallekin valtakunnalle. Neuvostoliiton tappiot pelkästään kaatuneina olivat 53.500 miestä ja Suomen 23.000.¹¹²

SNTL ei selvästikään ollut valmis sotaan, ja sen kuluessa paljastuivat kaikki kielteiset puolet Neuvostoliiton asevoimien tilassa. Ne ilmenivät ennen kaikkea eri aselajien yhteistoiminnassa, niiden organisaatiossa ja taktiikassa, johtajiston ja miehistön koulutustasossa, yksittäisten aseistuksen lajien puuttumisena sekä myös huollossa.

Harvan tiestön, paksun lumipeitteen, metsäesteiden ja miinoitettujen olosuhteissa eivät melkoisella määrällä taistelupalustusta varustetut panssarijoukot voineet näytellä ratkaisevaa osaa hyökkäyksessä. Ne osoittautuivat nopeaan etenemiseen sopimattomiksi ja olivat sangen haavoittuvat vihollisen panssarintorjunta-aseiden vaikutukselle.¹¹³

Lisäksi, kun ennen sotaa ei saatu perusteellisia ja tarkkoja tiedustelutietoja Karjalan kannaksen kantalinnoitteiden järjestelmästä ja luonteesta,¹¹⁴ vaadittiin melkoisesti aikaa niiden selvittämiseen, yksittäisten teräsbetonilainnoitteiden tuhoamiskeinojen määrittämiseen sekä muutamien puolustuslinjojen läpimurtoon.

Vaikka ilmavoimille oli annettu käsky "välttää sellaisten asutuskeskusten pommittamista, joissa ei ollut suuria vihollisvoimia",¹¹⁵ ja kohdistaa iskuja vain sotilaskohteisiin, lentohenkilöstön puutteellisesta koulutuksesta johtuen tätä vaatimusta ei kuitenkaan aina noudatettu. Ilmavoimat kärsivät melkoisia lentokonehävityksiä.

Oleellisia puutteita ilmeni myös merivoimien käymissä operaatioissa. Paljastui asianmukaisen kokemuksen puutetta toiminnassa Suomenlahden pohjoisten rantavesien erityisolosuhteissa. Sitä paitsi tapahtui voimien hajottamista useissa operaatioissa, heikko tykistö ja torpedovalmistelu häytti ja puuttui asianmukainen yhteys maa-voimiin Karjalan kannaksella. Meri-ilmavoimien lentokoneet kärsivät tarpeettomia tappioita lentohenkilöstön puutteellisen koulutuksen vuoksi.¹¹⁶

Sen ohella sodan kokemukset osoittivat neuvostosotilaiden korkeat moraalisen-poliittiset ominaisuudet sekä heidän kestävyytensä ja urheutensa. Tämä ja se, että punaisen armeijan taistelupalusto ja aseistus monelta osin vastasivat nykyaikaisen sodan vaatimuksia,

pantiin ulkomailla merkille.¹¹⁷ Sankaruudesta ja rohkeudesta taiste-
luissa noin 50.000 sotamiehelle, johtajalle ja poliittiselle työntekijälle
myönnettiin hallituksen palkinto, ja yli 400 henkilöä sai Neuvostoliit-
ton sankarin arvon.¹¹⁸ Neuvostoihmiset suhtautuivat suurella rak-
kaudella sekä vastakaikua tuntien rintamamiehiin ja osoittivat yleistä
huolenpitoa heistä. Koko maan alueelta lähetettiin sotilaille tuhansia
paketteja ja erilaisia lahjoja. Muutamia miljoonia ruplia tuli Valtion-
pankin osastoille organisaatioilta, laitoksilta ja yksityisiltä kansalaisil-
ta rahastoa varten, jolla hankittiin sotilaille rintamalla välttämättö-
miä tarvikkeita sekä avustuksia lähetettäväksi heidän perheilleen.

Sodan päätyttyä oli monille maassa selvää, että siitä oli tehtävä
vakavia johtopäätöksiä Neuvostoliiton asevoimien edelleen lujittami-
seksi. On luonnollista, että asia vaati erityistä huomiota ennen kaik-
kea valtakunnallis-poliittiselta sekä sotilasjohdolta. Suomen kanssa
käydyn sodan lopputuloksia tarkasteltiin Kommunistisen Puolueen
Keskuskomitean maaliskuun (1940) täysistunnossa ja edelleen
14.—17. huhtikuuta Pääsotaneuvoston laajennetussa istunnossa, mi-
hin ottivat osaa puolustusasiain kansankomissariaatin ja yleisesikun-
nan edustajat sekä sotilaspiirien komentajat ja muut korkeat sotilas-
johtajat.

Sodassa paljastuneiden puutteiden arvostelu istunnossa ei kuiten-
kaan koskenut ylintä sotilas- ja poliittista johtoa, vaikka sodan paljas-
tamasta alennustilasta armeijan taisteluvälmiudessa vastasivat ensi-
sijaisesti Voroshilov, Stalin ja joukko Pääsotaneuvoston jäseniä. Pu-
heenvuoron käyttäneet sotilasjohtajat koskettelivat ensisijaisesti ky-
symyksiä, jotka liittyivät joukkojen organisaation, asevarustuksen
sekä taistelu- ja poliittisen koulutuksen parantamiseen. Todettiin
välttämättömäksi muokata puna-armeijan ohjesäännöt vastaamaan
nykyaikaisen sodan kokemuksia. Stalin antoi kuitenkin päätösistun-
nossa epäsuorasti arvosanan puolustusasiain kansankomissaarin Vo-
rosilovin toiminnasta huomautettuaan, että ”kansalaissodan traditioi-
den ja kokemusten palvonta häiritsi . . . virittäytymistä uuteen sävel-
lajiin, siirtymistä nykyaikaisen sodan raiteille”.¹¹⁹ Tämä sanoi paljon
strategisen johdon ja joukkojen johtamisen tasosta.

Neuvostoliitossa ja Suomessa sodan päättymisen jälkeen tehdyt
ulkopoliittiset johtopäätökset olivat täysin vastakkaiset. SNTL:n hal-
litus katsoi, että rauhansopimuksen solmimisella luotiin otolliset olo-

suhteet maan luoteisten rajojen turvallisuuden takaamiselle ja että jatkossa sen perustalle voitiin rakentaa hyvän naapurisuuden suhteet Suomen kanssa. Suomen hallituspiireissä taas lähdettiin siitä, että ei ollut saavutettu rauhaa, vaan että oli tullut vain välirauha ja välttämättömyys etsiä liittolaisia revanssin saamiseksi hävitystä sodasta ja menetetyt alueen palauttamiseksi. Jo 23. maaliskuuta Suomen pääministeri R. Ryti luonnehti hallituksen kurssia ”tunnetuksi lähentymiseksi Saksaan”.¹²⁰

Mitä tulee fasistisen Saksan johtoon, se suoritti neuvostoasevoimien tilan ja mahdollisuuksien uudelleen arvioinnin. Kuten suomalainen diplomaatti M. Jakobson on kirjoittanut, puna-armeijan ”lattea toiminta sai Hitlerin muuttamaan näkemystään SNTL:n sotilaallisesta voimasta” ja ”antoi saksalaisille sysäyksen ryhtyä suunnittelemaan tunkeutumistaan Venäjälle”.¹²¹ Samanlaisia mielipiteitä ilmaisivat myös muut Suomen poliitikot. ”Itse asiassa, kirjoitti C.O. Frietsch, ”on vaikeata kieltää, että Saksa uudelleenarvioi Venäjän voimat ja Venäjän armeijan taistelukyvyt”. Ja päätteli edelleen: ”On mahdollista, että talvisodan lopputuloksessa piilee arvoitus, miksi Hitler vuoden kuluttua hyökkäsi Neuvostoliittoon . . .”¹²²

Todellakin, neuvostoliittolais-suomalaisen sodan lopputulos ei voinut olla vaikuttamatta hitleriläisen johdon SNTL:a vastaan suunnattujen hyökkäysvalmisteluiden nopeutumiseen.

LÄHDEVIITTEET

1. Sotalaivaston keskusvaltionarkisto (TsGA VMF), F. R-7, op. 1, d. 1269, 1. 1; Neuvostoarmeijan keskusvaltionarkisto (TsGASA), F. 33987, op. 3, d. 1035, 1. 3—4.
2. TsGASA, F. 33987, op. 3, d. 1035, 1. 3.
3. U. Kekkonen, Puheita ja kirjoituksia. II. Helsinki, 1967, s. 337.
4. O. Manninen, Suur-Suomen ääriviivat. Helsinki, 1980, s. 47.
5. J. Suomi, Talvisodan tausta. Helsinki, 1973, s. 367.
6. T.M. Kivimäki, Suomalaisen poliitikon muistelmat. Porvoo — Helsinki, 1965, s. 92.
7. Novaja i novejšaja istorija 1982 N:o 4 s. 110.
8. Vrt. K. Korhonen, Turvallisuuden pettäessä. II., Helsinki, 1971, s. 155—156.
9. Kts. J. Kallenautio, Suomi katsoi eteensä. Helsinki 1985, s. 177; B. Laurila, Tie Talvisotaan. Tampere 1978, s. 200; J. Suomi, mt. s. 209—210.
10. Zimnaja vojna. Dokumenti o sovjetsko-finljandskih otnoshenijah 1939—1940 godov. Mezhdunarodnaja zhizn', 1989, N:o 8, s. 58.
11. Sama, s. 61.

12. Documents on British Foreign Policy 1919—1939. Third series vol.VI. London, 1953, s. 415.
13. TsGA VMF, F. R-1877, op. 1, d. 101, 1. 14.
14. Sama, 1. 16.
15. Kts. A.M. Vasiljevskij, Delo vsej zhizni. Moskova 1976, s. 95—96; Velikaja Otetshestvjennaja vojna Sovetskovo Sojuza 1941—1945 gg. Kratkaja istorija. Moskova 1965, s. 46—47.
16. K.A. Meretskov, Na sluzbe narodu, Moskova 1968, s. 179.
17. H. Seppälä, Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia. Porvoo — Helsinki 1974, s. 135—137.
18. Uusi tietosanakirja. 13. Helsinki, 1963, s. 508; H. Seppälä, mt. s. 142.
19. G. Mannerheim, Muistelmat.II. Helsinki, 1952, s. 131; J. Niukkanen, Talvisodan puolustusministeri kertoo. Porvoo — Helsinki, 1951, s. 240.
20. A.S. Martola, Sodassa ja rauhassa. Keuruu, 1973, s. 99; W.von Blücher, Suomen kohtalonaikojia. Porvoo — Helsinki 1951, s. 148—149.
21. Niukkanen, mt. s. 49—50.
22. Meretskov, mt. s. 174.
23. Leningradin puoluearkisto, F. 24, op. 2, d. 3087, 1.3.
24. A. Pakaslahti, Talvisodan poliittinen näytelmä. Porvoo — Helsinki, 1970, s. 129.
25. TsGASA, F. 33987, op. 3, d. 1240, 1. 106.
26. G.A. Gripenberg, G.A., Lontoo — Vatikaani — Tukholma. Porvoo — Helsinki 1960, s. 79—80.
27. TsGASA, F. 33987, op. 3, d. 1240, 1. 78.
28. Seppälä, mt. s. 140; Martola, mt. s. 109.
29. S. Myllyniemi, Suomi sodassa 1939—1945. Keuruu, 1982, s. 59—60; O. Antila, Suomi suursodassa. Jyväskylä, 1984, s. 11.
30. M. Salomaa, Terjojen hallituksen mysteeri. Historiallinen aikakauskirja 1985 s. 35.
31. TsGASA, F. 33987, op. 3, d. 1240, 1. 89.
32. Sama, 1. 88; Myllyniemi, mt. s. 60.
33. Zimnaja vojna, s. 62.
34. Myllyniemi, mt. s. 59.
35. Zimnaja vojna, s. 63.
36. Sama.
37. TsGA VMF, F. R-1877, op. 1, d. 132, 1. 4.
38. Zimnaja vojna, s. 63.
39. Zimnaja vojna, s. 63.
40. Sama s. 66.
41. A. Vuorenmaa, Defensive strategy and basic operational decisions in the Finland-Soviet Winter War 1939—1940. Revue Internationale d'Histoire Militaire N:o 62 1985, s. 81.
42. V. Tanner, Kahden maailmansodan välissä. Helsinki, 1966, s. 248.
43. J. Paasikivi, Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939—1941. I. Porvoo 1958, s. 94.
44. J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944—1956. I. Porvoo — Helsinki — Juva 1985, s. 319.
45. TsGASA, F. 25888, op. 14, d. 2, 1. I.
46. Vneotsherednaja pjataja sessija Verhovnovo Sovjeta SSSR. Stenografitsheskij otshet. Moskova, 1939, s. 20.
47. H. Brotherus, Eljas Erkko. Legenda jo eläessään. Porvoo — Helsinki, 1973, s. 117.
48. Vrt. Myllyniemi, mt. s. 66.
49. P. Talvela, Sotilaan elämä. I. Jyväskylä, 1976, s. 153.
50. Martola, mt. s. 110—111.
51. TsGA VMF, F. R-1549, op. 1, d. 91, 1. 273, 280.
52. TsGASA, F. 37977, op. 1, d. 233, 1. 4.
53. Sama, d. 243, 1. 1—19.
54. TsGA VMF, F. R-1877, op. 1, d. 91, 1. 225, 254; TsGASA, F. 25888, op. 14, d. 1, 1. 8, 14.

55. Neuvostolaisissa arkiostoasiakirjoissa on pvm:ltä 26. marraskuuta 2. luokan armeijan-komentajan K.A. Meretskovin ja armeijakuntakomissaari A.N. Meljnikovin tätä koskeva ilmoitus J.V. Stalinille, V.M. Molotoville ja K.J. Voroshiloville (TsGASA, F. 33987, op. 3, d. 1240, l. 115). Suomalaisessa historian kirjoituksessa Mainilan armunnan tosiasia kielletään.
56. Vnjesnjaja politika SSSR. Sbornik dokumentov. T. E. Moskova 1946, s. 462—463.
57. Sama, s. 465.
58. Pravda 30. marraskuuta 1939.
59. TsGA VMF, F. R-1549, op. 1, d. 223, l. 34.
60. J. Tarkka — A. Tiitta, Itsenäinen Suomi. Helsinki, 1987, s. 127; Pakaslahti, mt. s. 183; Mannerheim, mt. s. 135.
61. Brotherus, mt. s. 131; P. Kleemola, Helsingin Sanomat, sananvapauden monopoli. Helsinki, 1981, s. 26; Pakaslahti, mt. s. 203.
62. Kts. TsGA VMF, F. R-2045, op. 1. d. 64, l. 5; Pakaslahti, mt. s. 288.
63. Vrt. Pakaslahti, mt. s. 288.
64. Myllyniemi, mt. s. 93; Seppälä, mt. s. 141.
65. Uusi tietosanakirja 19. Helsinki 1965, s. 591.
66. TsGASA, F. 37977, op. 1, d. 233, l. 1—4; d. 243, l. 1—16; F. 25888, op. 14, d. 2, l. 1—14; TsGA VMF, F. R-92, op. 2, d. 246, l. 2—4.
67. TsGASA, F. 37977, op. I, d. 233, l. 1—3; Seppälä, mt. 140—143; Mannerheim, mt. s. 152.
68. Leningradin sotilassiirin esikunnan arkisto (ASH LVO). F. 7043, op. 3, d. 3, l. 3—4; F. 352, op. 3, d. I3, l. 3.
69. TsGA VMF, F. R-92, op. 2, d. 521, l. 7; R-1877, op. 1, d. 94, l. 2, 20, 26.
70. ASH LVO, F. 352, op. 3, d. 13, l. 14; TsGA VMF, F. R-1877, op. 1, d. 670, l. 173.
71. TsGASA, F. 34980, op. I, d. 118, l. 96; op. 4, d. 91, l. 1; op. 5, d. 1, l. 1; op. 10, d. 595, l. 107.
72. TsGASA, F. 37977, op. I, d. 232, l. 21; F. 33987, op. 3, d. 1380, l. 3.
73. Kts. Deklaratsija Narodnovo pravitelstva Finljandii. Teoksessa M. Markov, Finljandija. Leningrad 1940, s. 47—50.
74. Niukkanen, mt. s. 168—172, 194—195.
75. TsGA VMF, F. R-1877, op. 1, d. 672, l. 334.
76. Martola, mt. s. 122—123.
77. Niukkanen, mt. s. 247.
78. Kts. Mezhdunarodnaja zhizn 1978, N:o 3, s. 110.
79. A. Taylor, English History 1914—1945. Oxford 1965, s. 469.
80. Pakaslahti, mt. s. 234.
81. Public Record Office, Cab. 80/104, p. 80. Kts. A.M. Hoskov, Skandinavskij plats-darm vo vtoroj mirovoj vojne. Moskova 1977, s. 48—49.
82. TsGASA, F. 37977, op. 1, d. 233, l. 105.
83. TsGASA, F. 34980, op. 1, d. 171; op. 4, d. 197, l. 4; F. 33988, op. 4, d. 20, l. 15.
84. V. Tanner, Olin ulkoministerinä talvisodan aikana. Helsinki, 1951, s. 201—202; Pakaslahti, mt. s. 246—247.
85. H. Wuolijoki, Luottamukselliset neuvottelut Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Helsinki, 1945, s. 9.
86. Shestaja sessija Verhovnovo Sovjeta SSSR. Stenografitsheskij ottshet. Moskova 1940, s. 36.
87. M. Salomaa, ma. s. 37.
88. Kansan Arkisto, I b, 4/III.
89. Public Record Office, Cab. 99/3, p. 3.
90. Helsingin Sanomat 2.2.1940.
91. ASH LVO, F. 7043, op. 1, d. 2, l. 24.
92. Sama l. 29—30.
93. Seppälä, mt. s. 156.
94. ASH LVO, F. 7043, op. 1, d. 2, l. 48.

95. W.H. Halsti, Suomen sota 1939—1945 I. Talvisota 1939—1940. Helsinki, 1957, s. 163.
96. Istorija diplomatii. IV. Moskova 1974, s. 30.
97. I.M. Majskij, Anglija i sovjetsko-finskaja vojna. Voprosy istorii 1965 N:o 4 s. 55.
98. Kivimäki, mt. s. 127—128; V. Tanner, Olin ulkoministerinä talvisodan aikana, s. 294.
99. Gripenberg, mt. s. 127, 135.
100. Pakaslahti, mt. s. 267.
101. ASH LVO, F. 7043, op. 1, d. 2, prilozhenie 5; TsGASA, F. 34980, op. 3, d. 230, l. 25.
102. Istorija ordena Lenina leningradskovo voennovo okruga. Moskova 1974, s. 164; Mannerheim, mt. s. 213.
103. W.H. Halsti, Aika vaatii veronsa. 2. Helsinki, 1974, s. 88; Martola, mt. s. 138.
104. Tanner, mt. s. 310.
105. Gripenberg, mt. s. 136.
106. A. Paasonen, Marsalkan tiedustelupäällikkönä ja hallituksen asiamiehenä. Helsinki 1974, s. 102—103; J. Nevakivi, Apu, jota ei pyydetty. Helsinki, 1972, s. 251.
107. Tanner, mt. s. 311.
108. Gripenberg, mt. s. 137.
109. Sama s. 140.
110. Vneshnjaja politika SSSR. Sbornik dokumentov. T. 4, s. 495.
111. W. von Blücher, mt. s. 127; Tanner, mt. s. 192.
112. TsGASA. F. 40442. Op. 1. d. 1875. l. 118; Seppälä, mt. s. 177.
113. ASHLVO, F. 352, op. 2, d. 4, l. 50.
114. Ts GA VMF, F. R-1678, op. 4, d. 22, l. 241—243.
115. Sama, F. R-92, op. 2, d. 496, l. 4.
116. TsGA VMF, F. R-92, op. 2, d. 500, l. 7; d. 502, l. 20—27.
117. Niukkanen, mt. s. 278; Pakaslahti, mt. s. 224; Deutsche Wehr 15.3.1939.
118. Istorija ordena Lenina Leningradskovo voennovo okruga. Moskova 1988, s. 145.
119. Istorija Velikoj Otshestvjennoj vojny Sovjetskovo Sojuza 1941—1945. I. Moskova 1963, s. 277.
120. Nevakivi, mt. s. 281.
121. M. Jakobson, The Diplomacy of the Winter War. Cambridge, Mass. 1961, s. 214.
122. C.O. Frietsch, Suomen kohtalonvuodet. Helsinki 1945, s. 252.

Summary

SOVIET-FINNISH WAR

Formally speaking the situation in the Soviet northwestern border area was completely normal at the outbreak of the Second World War. However, the Soviet leadership held the opinion that the big imperialistic powers could exploit Finnish territory and under certain circumstances also its armed forces in aggression against the Soviet Union. In its estimation the Soviets specifically noted that Finland at that time approached the Third Reich.

In 1938—1939 the Soviet Union endeavoured to conclude an agreement with Finland to collectively protect the sea borders. The Finnish government refused to consider the proposition. In summer

1939 the Finnish government announced officially that it refused to cooperate with the Soviet Union in view of possible armed action by Germany. At this juncture the Soviet operational planning was based on the assumption that "the Soviet Union will be simultaneously opposed in the north and west by the combined forces of Germany, Finland and Poland."

When Finland increased its armed forces in the Karelian Isthmus in summer and fall 1939 the Soviet government decided to return to negotiations with Finland in order to alleviate the aggravated situation and to together strive to guarantee common security. It was estimated that the Soviet-German Pact had weakened the negative influence of Berlin on Finland.

The proposition made by the Soviet Union 5.10.1939 was however received in Helsinki with a resolutely negative reaction. It produced an atmosphere of unfriendliness and instigation of war. Even in such a disadvantageous situation the Soviet government did not lose its hope in a negotiated solution towards the assurance of mutual security. Its main objectives were: "a) assurance of the security of Leningrad, b) surety that Finland would firmly preserve its friendly relations with the Soviet Union".

When it became evident that the negotiations were leading nowhere the Soviet leadership began without delay to chart options for war. On 29 October the Leningrad Military District presented to the People's Defence Commissariat its "operational plan to defeat the ground and naval forces of the Finnish army". The reinforcement of the troops in the district was started with full vigour. The People's Commissariat ordered the military commission of the Military District to concentrate troops and to present "a plan of action" by the 20th of November. The 7., 8., 9. and 14. Armies received instructions on the 21 November "to go on attack after having received a separate order".

In reality both sides were at the beginning of November at the brink of war and even the slightest reason could have ignited hostilities. On the 26th of November it was officially announced in the Soviet Union that Finnish artillery had bombarded Soviet territory in the region of Mainila.

At this point the Soviet government committed a grave political error. The newly opened possibility to start negotiations should have absolutely been harnessed. Stalin who made the final decision in the most important national questions took a rash and inflexible position. This had very regrettable consequences.

On the other hand Finland "parted fairly light-heartedly to war", even though common sense would have dictated a completely different assessment of the situation and subsequent decisions. In reality

none of the imperialistic groupings had given Finland official guarantees of help. A profound political miscalculation by the Finnish government was evident.

The formation of the Kuusinen government as a counterweight to the official government of Finland was a serious mistake. It was a consequence of insufficient knowledge of the domestic political situation in Finland. Even though tens of thousands of Finns supported the illegal communist party, the majority of the general opinion in the country considered the Soviet initiated war as unjust. The government of Terijoki was seen as a threat to the independence of Finland.

The first phase of the war (30.11.—10.2.) was a resounding proof that the troops of the Red Army were not sufficiently early deliberately trained to conduct offensive war against Finland. The conditions were unfamiliar to the troops and the new leadership that emerged after the punitive actions in the army in 1937—38 was unable to command the warfare.

As the Soviet Union was preparing itself with fresh troops for the great offensive it also began to consider ways to discontinue hostilities. This was motivated by the unfavourable development of the international situation as well as unsatisfactory unfolding of the war events. In January 1940 diplomatic channels were used to communicate to Stockholm that the Soviet Union leaves its doors open for peace negotiations.

The governmental circles in Finland discussed their reply and tried to influence the Soviet government to modify the peace conditions. At the same time western allies were contacted to inquire about the possibility of quickly sending an expeditionary force to Finland. Finland's military situation was becoming catastrophic and on 11 March the Finnish government seized "to ride on two horses". The peace treaty was signed on 12 March and hostilities ended on 13 March.

The elimination of a dangerous local military hotbed in Northern Europe had a significant bearing on further development of global military policy. On one hand the possibility of a concerted anti-Soviet "crusade" by the great imperialistic powers fighting against each other was prevented. On the other hand the Soviet Union escaped the possibility of already at that point been drawn into the Second World War.

Käännös venäjältä suomeksi Kalevi Markkula.

Translation from the Russian language into Finnish by Kalevi Markkula.

Lauri Saario

KAATUNEIDEN EVAKUOINTIKESKUSTEN TOIMINTA TALVI- JA JATKOSODASSA

Sodassa kaatuneiden käsittelyä koskevat määräykset ja ohjeet olivat vielä Ylimääräisten harjoitusten (YH) alkaessa lokakuussa 1939 perin vajavaisia. Jalkaväen ohjesääntö vuodelta 1932 määräsi joukon johtajan, lääkintähenkilöstön ja sotilaspapiston huolehtimaan kaatuneista. Sotilaspapiston ohjesääntö ei kuitenkaan tuntenut muita kaatuneisiin liittyviä tehtäviä kuin hautausmaan valinnassa auttamisen, ruumiin siunaamisen ja tarvittavien tietojen rekisteröinnin. Jalkaväen ohjesääntö 2 mahdollisti sekä kenttähautauksen että kotiseudulle lähettämisen.

Talvisodan alettua kaatuneet lähetettiin taaksepäin kenttäsaaraloiden läheisyyteen. Tämän jälkeen tuli toimintaan katkos, koska toiminnasta vastaavaa johtajaa eikä myöskään työntekijöitä ollut määrätty. Arkkuja ei ollut varattu eikä hankintasopimuksia tehty. Sairaalapastorit, joita velvoitti sotarovasti Björklundin 3.12.1939 antama määräys ilmoittaa kaikista tietoonsa tulleista kaatumistapauksista, pyrkivät selvittämään kaatuneiden henkilöllisyyden ja samalla järjestämään myös hautaamiseen liittyviä asioita. Ruumiiden pesijä ja pukija saatiin yleensä sairaalasta, arkkuja hankittiin paikallishankintana tai tehtiin itse, haudankaivajiksi saatiin työvelvollisia, ilmasuojeluyksiköiden ja lääkintäkomppanioiden miehiä. Kun suojajoukkovaiheessa tappiot olivat vielä pienet, riittivät nämä improvisoidut toimenpiteet, mutta vastarinnan lujittuessa käsittelemättömien ruumiiden määrä kasvoi.

Suurin vaikeus oli kuitenkin henkisellä puolella. Kaatuneiden aseveljet tahtoivat saada heidät kotiseudun hautausmaahan, ruumiita jopa piilotettiin odoteltaessa kotiseudulta tulevia hakijoita. Vaikuttava oli myös kaatuneelta löytynyt kirje: "Rakkaat upseerit ja kaverit. Jos kaadun, koettakaa saada minut kotiseudun hautaan". Myös kaatumistiedon saaneet omaiset vaativat ruumiin lähettämistä heille. Päämajan (PM) määräys 8.12.1939 vahvisti kuitenkin kenttähautauksen olevan voimassa olevan menettelytavan.

Länsi-Kannaksella toiminut II Armeijakunnan esikunta oli kuitenkin

kin jo 6.12.1939 antanut omat, pastori Johannes Sillanpään valmistamat ohjeet lähettää vainajat ensisijaisesti kotiin. Samalla annettiin ohjeet tunnistamattomien käsittelystä, ilmoitusmenettelystä, tuntelevyistä ja -korteista sekä ilmoitettiin Viipurin lähelle Tammisuolle perustetusta kaatuneiden evakuointikeskuksesta (KEK), jonne kaatuneet oli tuotava. Samalla II Armeijakunta teki Päämajalle aloitteen saman menettelyn laajentamiseksi koko armeijaan.

Sekava ja suorituksellisesti riittämätön kaatuneiden huolto sai kokonaisratkaisun 16.12.1939 Päämajan ilmoittaessa kahdesta tärkeästä periaatepäätöksestä: kaatuneet kuljetetaan kotiseudulleen milloin se oli mahdollista ilman vaikeuksia, ja sotilaspapisto vastaa kaatuneiden huollosta.

Tämän jälkeen divisioonissa ja vastaavissa määrättiin yksi sotilaspastoreista kaatuneista vastaavaksi henkilöksi. Hänet sijoitettiin yleensä kenttäsairaalan läheisyyteen ja hänelle annettiin työvoimaa joko pysyvästi tai tarpeen mukaan. Näitä tilapäisiä apuelimiä alettiin kutsua II Armeijakunnan mallin mukaan kaatuneiden evakuointikeskuksiksi.

Kaatuneiden evakuoimiskeskustoiminta oli kuitenkin edelleen sotatoimiyhtymittäin improvisoitua toimintaa. Sotarovastin käytyä tammikuun alkupuolella tutustumassa tilanteeseen Kannaksella Päämaja antoi hänen esityksestään 24.1.1940 ohjeet evakuointijärjestelmän vakinaistamisesta ja yhdenmukaistamisesta. Jokaiseen armeijakuntaan oli perustettava 1—2 evakuointikeskusta, joiden päällikkönä oli oltava pastori. Kaatuneiden evakuointikeskuksiin kuului toimisto (kirjuri ja kaksi toimistolotjaa); tunnistus- ja huoltoryhmä (lääk. au, kirjuri ja viisi miestä), joka otti vastaan, huolsi ja arkutti kaatuneet sekä kuljetusryhmä (neljä miestä) siirtämään arkut junaan tai autoon.

Perustettuja kaatuneiden evakuointikeskuksia (KEK) alettiin kutsua niiden palveleman yhtymän mukaan, esim. KEK/II AK, KEK/7.D tai KEK/Ryhmä Talvela. Talvisodan aikana evakuointikeskukset olivat tilapäselimiä eikä niillä ollut sotapäiväkirjavelvollisuutta. Tiedot niiden toiminnasta on saatavissa n. kolme kuukautta sodan jälkeen tehdyistä toimintakertomuksista sekä eri yhteyksistä löytyneistä kirjelmistä.

Evakuointikeskusten perustamisohje ei juuri muuttanut jo vakiin-

tuneita toimintamuotoja, mutta se helpotti työvoiman saantia. II Armeijakunnalla (Länsi-Kannas) ja IV Armeijakunnalla (Laatokan pohjoispuoli) olivat evakuointikeskukset jo ennestään armeijakuntatasolla, mutta III Armeijakunta (Itä-Kannas) ja Pohjois-Suomen Ryhmä pitivät ne sodan loppuun asti divisioonan tasolla.

Huoltotapahtuma talvisodan kaatuneiden evakuointikeskuksissa

Talvisodan kaatuneiden huollon periaatteena oli perusyksikössä tapahtuva tunnistaminen, varustaminen henkilöllisyyden ilmoittavalla kuljetuskortilla ja siirtäminen lääkintämiesten toimesta joukkosidontapaikan läheisyyteen. Siellä pataljoonan pastorin oli vielä tarkistettava henkilöllisyys, tai nimettöminä tuoduista koetettava se selvittää tai ainakin hankkia tunnistamisessa auttavat tapahtumatiedot.

Joukkosidontapaikalta ruumiit siirrettiin rykmentin määräämälle kaatuneiden kokoamispaikalle, josta ne lähetettiin huoltokuljetusten paluukuormina kaatuneiden evakuointikeskukseen. Vihollisen ilmailuvoiman takia kuljetukset tapahtuivat useimmiten öisin. Vaikka ohje määräsi kaatuneet luovutettaviksi evakuoimiskeskuksen henkilöstölle, niin sodan alkupuolella usein kuorma vain tyhjennettiin lumeen keskuksen läheisyyteen. Tämä vaikeutti tunnistamista, mikäli kuljetuskortti oli irronnut tai tuntelevy puuttui.

Koska tuodut kaatuneet olivat jäätyneitä, huolto alkoikin ruumiin sulatuksella. Sitä varten oli varattu lämmitettävä ulkorakennus — yleensä sauna tai riihi. Sulatus kesti 1—4 vuorokautta, jonka jälkeen raajat voitiin oikaista ja vaatteet riisua. Sitten kaatunut pestiin, päässä olevat haavat sidottiin ja tarvittaessa pyrittiin pään muoto palauttamaan puuvanutäytettä käyttäen. Kuolinpaidalla verhottu vainaja asetettiin arkkuun tuntelevyn puolikas kaulassaan. Arkun sulkemisen jälkeen sen ulkopuolelle kiinnitettiin henkilötiedot ja arkun määrääsema. Mikäli kaatunut oli pahasti silpoutunut, voitiin arkkuun kiinnittää ilmoitus ”Avaaminen kielletty” omaisten säästämiseksi järkytykseltä.

Evakuointikeskuksen toimiston työnä olivat moninaiset tilastoinnit ja ilmoitukset. Alkuviikkoina, kun käytössä ei ollut valmiita kaavakkeita, erilaiset tapaukset kirjoitettiin yhteen vihkoon, mutta so-

dan jatkuessa alettiin pitää eri luetteloja tunnistetuista, tuntemattomista, kentälle jääneistä ja kadonneista. Kaikki huolletut koottiin pääkirjaan, johon merkittiin myös ruumiin myöhempi kohtalo sekä jäämistöt.

Näiden monien tilastojen hyöty tuli esille sodan jatkuessa ja vielä sodan jälkeenkin. Omaisten saatua epävirallisia tietoja läheisensä kaatumisesta he lähettivät selvityspyyntöjä aina valtion korkeinta johtoa myöten. Kyselyt ohjattiin Päämajan selvittelyelimeen, joka taas pyysi evakuointikeskuksia etsimään nimeä luetteloistaan. Toisaalta selvittelyelin pyysi hakemaan tuntemattomien luettelosta määrättyjä tuntomerkkejä tai esineitä omaavia kaatuneita.

Kotiseudulle lähetettyjen kaatuneiden henkilöllisyyden varmentaminen vaati enemmän toimenpiteitä kuin kenttähautauksessa oli tapana suorittaa. Tunnistustehtävästä tulikin evakuointikeskusten suuritöisin ja vaativin työ. Tunnistamisessa käytettyjä menetelmiä on selostettu Sotahistoriallisessa Aikakauskirjassa 1986, joten tässä yhteydessä todettakoon vain, että perusyksikössä tapahtunut tunnistus oli tärkein. Sen sijaan tuntolevytunnistus, niin paljon hyötyä kuin siitä olikin, petti kuitenkin noin 1500—2000 kaatuneen kohdalla joh-tuen puutteista, vaihtuneista tai rikkoutuneista levyistä sekä levy-luetteloiden puutteista tai virheistä. Talvisodalle ominainen ja ainutkertaiseksi jäänyt tunnistustapa oli lähettää kaatuneet, joiden koti-seudusta oli joitakin viitteitä, kyseiseen suojeluskuntapiiriin omais-aan kaipaavien nähtäväksi. Jatkosodassa tätä menettelyä ei enää käytetty. Talvisodan aikana valokuvattiin evakuointikeskuksissa noin 150—160 tunnistamattoman kasvot. Näistä saatiin syksyyn 1940 mennessä tunnistettua noin puolet.

Kaatumisen ilmoittaminen omaisille

Kaatumisilmoituksen teosta omaisille ei ollut mitään ohjeita Ylimääräisten harjoitusten alkaessa. Taistelutoiminnan alettua sotarovasti antoi 3.12.1939 kaikkia sotilaspastoreita koskevan määräyksen, että heidän oli ilmoitettava tietoonsa tulleista kaatumis- ja katoamista-pauksista kenttäpostitse Kotijoukkojen esikunnalle, jonka sitten tuli välittää tieto suojeluskuntapiiriin kautta a.o. kirkkoherralle edelleen

henkilökohtaisesti omaisille vietäväksi. Määräys koski myös kaatuneiden evakuoitikeskusten esiasteita, sillä ne joutuivat hoitamaan myös tapauksia, joista joukko-osastojen pastorit eivät olleet tietoisia, kuten kentältä myöhemmin löytyviä, toisten yksikköjen kaatuneita ja kenttäsaaraloissa tai kuljetuksen aikana kuolleita. Tämä ilmoitusvelvollisuus kangerteli alussa, sillä tarvittavia lomakkeita ei ollut. Pastorit lähettivät vapaa-muotoisia ilmoituksia, osittain myös suoraan omaisille tai kirkkoherralle. Virallisia ilmoituskaavakkeita saatiin joulukuun puolen välin paikkeilla.

Talvisodan parina ensimmäisenä viikkona, kun kenttähaudaus oli yleistä, ei hitaalla ilmoituksen kululla ollut paljoa merkitystä. Mutta kun kotiinlähettäminen alkoi, sattui tapauksia, joissa arkku oli perillä ennen kaatumisilmoitusta. Jottei omaisille aiheutuisi tällaisia järkytyksiä otettiin käyttöön ennako-ilmoitus, joka virkapostina kulki nopeammin kuin kenttäposti. Kun tämäkään ei ollut riittävä parannus, annettiin 31.12.1939 oikeus käyttää ennako-ilmoitusten teossa puhelinta tai sähköä; kirjallinen varmistus oli kuitenkin aina lähetettävä.

Talvisodan kaatuneiden evakuoitikeskusten päätapahtumat

KEK/II Armeijakunta

Länsi-Kannaksella toimineen II Armeijakunnan lohkona suojajoukkovaihe päättyi 6.12.1939. Tämän taisteluviikon suhteellisen harvat kaatuneet haudattiin selustan seurakuntien hautausmaihin. Sen jälkeen alkoikin jo vaikuttaa armeijakunnan määräys lähettää kaatuneet kotiseudulle ja perustaa kaatuneiden evakuoitikeskus Tammissuolle. Erinomaiset rautatie- ja maantieyhteydet rintamalta Viipuriin ja edelleen kotiseuduille, suuren kaupungin tarjoamat arkku- ym. tarvikkeiden hankintamahdollisuudet, ja ennen kaikkea armeijakunnan pastorin J. Sillanpään aloitteellisuus ja järjestelykyky vaikuttivat siihen, että evakuoitikeskustoiminta alkoi juuri II Armeijakunnan alueella. KEK/II Armeijakunnan ensimmäisenä päällikkönä toimi 10.12. alkaen pastori Martti Elo ja hänen jälkeensä pastori Olli Martinen 1.2.—1.5.1940.

Tämän keskuksen huoltamat kaatuneet tuotiin autoilla tai junilla rykmenttien tai divisioonien kaatuneiden kokoamispaikoista. Sodan loppuvaiheessa se huolsi myös Viipurinlahden länsirannalla toimintanutta Rannikkoryhmää. Toisaalta taas helmikuun lopulla, kun Keski-Kannakselle muodostettiin I Armeijakunta, sen huollettavaksi jäi "useita satoja" II Armeijakunnan kirjoissa olleita. Tammisuolla toimiessaan keskus hautasi myös muilta rintamilta tulleita viipurilaisia kaatuneita.

Helmikuun loppupuolen rajujen pommitusten takia ratayhteydet katkesivat niin, että pariin viikkoon ei arkutettujakaan kaatuneita voitu lähettää edelleen. Tämän jälkeen oli rintamakin jo lähestynyt niin, että evakuointikeskus joutui lähtemään Tammisuolta 28.2.1940. Parin lyhyen pysähdyksen jälkeen se alkoi taas toimia Kaipiaisissa (Kouvolan ja Luumäen välillä) ja Somerharjulla. Kuljetusvaikeudet olivat 8.3.1940 jo niin suuret, että Kannaksen Armeijan pastori teki esityksen kaikkien kaatuneiden hautaamisesta kentälle. Rauhan tulo 13.3. lopetti esityksen käsittelyn.

Kaatuneiden arkuttaminen, tunnistaminen, jäämistöjen selvittäminen ja kyselyihin vastaaminen jatkui Kaipiaisissa toukokuun lopulle saakka.

Toimintansa aikana KEK/II Armeijakunta huolsi 4224 kaatunutta. Tunnistamatta jäi 51 ruumista; näistä 22 haudattiin Tammisuolle ja 29 Lappeenrantaan. Evakuointikeskuksen toimintaan liittyvä tapaus oli Viipurin varuskuntakirkkoon koottujen 114 kaatuneen tuhoutuminen pommituksen sytyttämässä tulipalossa 18.2.1940.

KEK/I Armeijakunta

Kaatuneiden evakuointikeskus/I Armeijakunta perustettiin ylipäällikön annettua 19.2.1940 määräyksen tämän armeijakunnan muodostamisesta aikaisemmin II Armeijakuntaan kuuluneista 1. ja 2. Divisioonasta. Evakuoimiskeskus perustettiin Jääskeen ja sen päälliköksi tuli pastori Lauri Palva. Jääskeen oli jo koottu satoja kaatuneita, mutta mitään huoltotarvikkeita ei ollut. Toiminta alkoikin arkkujen tekemisellä. Henkilökunta saatiin Jääsken ikä-suojeluskuntalaisista ja lottista. Keskus perusti Mäntyharjulle kenttähautausmaan evakuoiduis-

ta kunnista kotoisin olevia kaatuneitaan varten. Evakuointikeskus huolsi 1229 kaatunutta; näistä 17 haudattiin tuntemattomina Lappeenrantaan, 9 heistä täysin ruhjoutuneina. Myöhäistunnistusten jälkeen tunnistamattomia jäi 6. Huomioiden I AK:n lyhyen taistelujan (rintamavastuuta 18 vuorokautta vihollishyökkäyksen painopisteen ollessa muualla) on huollettujen luku suuri. Tämä johtuu osaksi II Armeijakunnalta jääneistä sadoista kaatuneista, osaksi taas siitä, että molempien naapuriarmeijakuntien kaatuneita tuotiin myöhemminkin sinne parempien yhteyksien takia.

Rauhan tultua keskus hoiti jälkiselvittelyjä Lappeenrannassa ja voidaan katsoa hajotetuiksi 25.5.1940, jolloin päällikkö lomautettiin.

KEK/III Armeijakunta

Itä-Kannaksella toimineeseen III Armeijakuntaan kuului sodan alkaessa Taipaleenjoella ollut 10.Divisioona, jonka numeroksi muutettiin tammikuun alussa 7.Divisioona sekä Suvannolla ollut 8.Divisioona. Sodan parina ensi viikkona kaatuneet tuotiin kentäsairaaloiden luo (10.Divisioona Pyhäjärvelle, 8.Divisioona Räisälään), ja muutamia kymmeniä haudattiin seurakuntien hautausmaihin Pyhäjärvelle, Räisälään ja Käkisalmeen. Suojajoukkovaiheen jälkeen määrättiin 10.Divisioonan pastorin apulaiseksi pastori Olavi Tukiainen nimenomaisena tehtävänään kaatuneiden huolto. Hänet sijoitettiin kenttä-sairaalan läheisyyteen. — 8.Divisioonassa, jonka lohko oli hiljaisempi, divisioonan pastori hoiti kaatuneiden huoltotyön oman toimensa ohella. Sen sijaan Taipaleenjoella, joka oli ”armeijamme jatkuvasti verta vuotava haava”, kuten Kannaksen Armeijan ylilääkäri asiaa kuvasi, 7.Divisioonan pastori ilmoitti 5.1.1940 esimiehelleen, että hänen ja hänen apulaisensa koko aika on mennyt kaatuneiden ja heidän jäämistöjensä hoitamiseen ja sielunhoitotyö on jäänyt tekemättä.

Pyhäjärven kaatuneiden evakuointikeskuksen vahvuus oli yksi lääkintäaliupseeri ja 10 sotamiestä, toimistossa kaksi lottaa ja yksi kirjuriisotamies, kuljetusryhmässä yksi aliupseeri ja neljä hevost miestä. Vuorokaudessa ehdittiin hoitaa noin 30 kaatunutta.

Päämajan sallittua kaatuneiden kotiinkuljetuksen, evakuoitiin

kaatuneet Pyhäjärveltä Raudun rataa pitkin Hiitolaan, Räisälästä taas autoilla Viipuri-Hiitola -radan varrella olleelle Sairalan asemalle.

III Armeijakunta sai sodan kestäessä vahvennukseksi 21. Divisioonan. Tälle divisioonalle muodostettiin oma kaatuneiden evakuoimiskeskus, ja sen päälliköksi määrättiin pastori K. Kumpulainen. Evakuointikeskus ei kuitenkaan ehtinyt osallistua huoltotyöhön, vaan myös 21. Divisioonan kaatuneet hoidettiin Pyhäjärven keskuksessa. Maaliskuun alussa, taistelujen siirryttyä Vuosalmelle, liitettiin siellä taistellut 2. Divisioonan III Armeijakuntaan, jolloin Räisälän evakuointikeskus hoiti sen kaatuneet.

Päämajan annettua ohjeet kaatuneiden evakuointikeskusten perustamisesta ei III Armeijakunta perustanut keskusta armeijakuntatasolle, vaan antoi jo toimiville keskuksille nimet 7. Kaatuneiden evakuointikeskus ja 8. Kaatuneiden evakuointikeskus/III Armeijakunta. Rauhan tultua 8. Kaatuneiden evakuointikeskus lakkautettiin ja 7.:sta tuli Kaatuneiden evakuointikeskus/III Armeijakunta, joka siirrettiin Pieksämäelle. Se vei huoltamattomat kaatuneensa mukanaan. Selvitystyön jälkeen jäi sinne hautaan kuusi tuntematonta; aikaisemmin oli Lappeenrantaan haudattu 11 tuntematonta.

III Armeijakunnan evakuointikeskukset huolsivat 2505 kaatunutta päästen tunnistamisen suhteen parhaaseen tulokseen (99,4 %). Erinomaiseen tulokseen ovat vaikuttaneet myös olosuhteet: Taisteluasemat olivat lähes paikoillaan, kaatuneet saatiin jo varhaisvaiheessa evakuointikeskukseen ja paikoillaan olleista yksiköistä saatiin hyviä tunnistetietoja.

IV Armeijakunta ja Laatokan meripuolustus

IV Armeijakunnan lohko ulottui sodan alkaessa Laatokalta Pielisjärven eteläpään tasalle. Kuitenkin jo 5.12.1939 ylipäällikkö erotti sen pohjoisosan, Tolvajärven ja Ilomantsin suunnat, Päämajan alaiseksi lohkoksi, josta vastaamaan muodostettiin Ryhmä Talvela. Sen kaatuneiden huolto käsitellään erikseen.

Taistelujen alkaessa oli IV Armeijakunnan kaatuneiden huolto samassa sekavassa tilassa kuin muuallakin: Ei ollut arkkuja, ei selvyyttä hautausperiaatteesta eikä asioita hoitavista henkilöistä. Raja-

kuntien kaatuneita lähetettiin omaisille ja paikallinen suoje-luskunta hoiti hautaamisen. Muualta kotoisin olevia kertyi kenttäsairaaloiden luo tai lähetettiin Sortavalaan, jossa armeijakunnan pastorin apulainen J. Sinnemäki ja suoje-luskuntapiirin pastori J. Sipilä kokosivat työryhmän huoltamaan ja lähettämään kaatuneet kotiseudulleen.

Tilannetta selvitti armeijakunnan määräys 9.12.1939 muodostaa omien kaatuneiden kokoamiseksi ja hautaamiseksi työryhmiä, joihin kuuluisi tarvittava määrä kuljetusvälineitä sekä lääkintä- ja muuta huoltohenkilöstöä lääkintäkomppaniasta. Kaatuneet piti haudata selustaseurakuntien hautausmaihin; käytännössä se merkitsi kenttäsairaaloiden sijaintipaikkakuntaa.

Päämajan hyväksyttyä kaatuneiden kotiseudulle lähettämisen IV Armeijakunnan Esikunta antoi 22.12. uudet ohjeet. Kaatuneet koko armeijakunnan alueelta piti lähettää Sortavalaan, jossa pastori Sinnemäen johtama komennuskunta arkutti ja lähetti vainajat kotiin. Tuoduilla kaatuneilla oli oltava joko tuntolevy tai henkilöllisyyden selvittävä pahvilevy.

Tämän jälkeen sekä IV Armeijakunnan että Laatokan Meripuolustus-kaatuneet, lukuunottamatta lähipitäjistä olevia, kulkivat Sortavalan kautta. Ruumiit tuotiin junalla joko Uuksun tai Loimolan rataa pitkin, osa kuljetuslaatikoissa, osa ilman sitäkin. Kaatuneet huollettiin siunauskappelissa, mutta kiivaan taistelutoiminnan aiheuttamien raskaiden tappioiden vuoksi käytettiin kaatuneiden sulattamiseen kamiinoilla lämmitettäviä rautatievaunuja. 2—4 naista huolsi ja arkutti; sulatus-, siirto- ja lähettämistyössä oli 8—25 miestä. Komennuskunnan päälliköksi tuli 13.1.1940 pastori V. Lampola, ja kun PM määräsi 24.1.1940 kaatuneiden evakuoimiskeskukset perustettaviksi, tuli hänestä Kaatuneiden evakuoimiskeskuksen/IV Armeijakunnan ensimmäinen päällikkö.

Sortavalan evakuoimiskeskus esi-asteineen huolsi 3660 kaatunutta, joista oli sodan päättyessä 108 tunnistamatta. Korkea luku johtui puuttuvista tuntolevyistä ja irronneista kuljetuskorteista, vajavaisista levyluetteloista ja erään pataljoonan levyluettelojen tuhoutumisesta pommituksissa. Omaisille järjestettiin mahdollisuus käydä etsimässä omaansa tunnistamattomien joukosta.

Taistelutoiminnan päättyessä oli kaatuneiden huolto luonnollisesti kesken. Sortavala oli määrä luovuttaa 19.3., mutta jo 16.3. ilmestyi

jätse vihollisjoukkoja kaupungin edustan saariin. Kaupungin evakuointi oli pahasti kesken, joten osittain sieltä poistuttiin jopa panii-kissa. Evakuointikeskus otti mukaansa kaikki kaatuneet ja siirtyi niiden kanssa Kontiolahdelle. Toimisto sijoittui Joensuuhun. Evakuointikiireessä keskuksen asiapapereita joko tuhoutui tai katosi, sillä hautauskarttaa ei Sortavalasta löydy, ei myöskään tietoja sinne haudattujen tunnistamattomien luvusta. Kun Sortavala 1941 vallattiin, oli sen hautausmailla vielä umpeenluomattomia talvisodan hautoja.

Arkuttaminen, kotiinlähettäminen ja tunnistaminen jatkuivat Joensuussa ja Kontiolahdella toukokuulle asti. Joensuussa oli 19.5.1940 tunnistamattomaksi jääneiden (56) ja siirtoväen sankarivainajien yhteinen siunaustilaisuus.

Joensuussa huollettiin talvisodan aikana kaikkiaan 734 kaatunutta. Nämä eivät kuitenkaan ole yksistään Sortavalasta tuotuja, sillä Ryhmä Talvela lähetti Ilomantsin suunnalta kaatuneensa oman evakuointikeskuksensa ohi Joensuuhun.

Ryhmä Talvela

Ryhmä Talvela perustettiin 5.12.1939 tehtävänään lyödä Tolvajärven ja Ilomantsin suunnasta etenevä vihollinen. Ryhmän kaatuneiden huollon alkua kuvaa seuraava ryhmän pasturin tiivistetty toimintakertomus: "Vastaperustetun ryhmän esikunnan saapuessa 8.12.1939 Värtsilään, siellä oli liitereissä jo kymmeniä ruumiita eikä kenelläkään ollut tietoa, miten niiden kanssa menetellä. Kun ryhmän päiväkäskyssä ilmoitettiin, että kaikissa kaatuneita koskevissa asioissa oli käännäyttävä pastori Toivo Winterin puoleen, niin tämä alkoi oma-aloitteisesti järjestää kaatuneiden huoltoa. Ohje oli haudata kentälle. Osoittautui, että tätä ei joko muistettu tai noudatettu, vaan aseveljet tai omaiset halusivat kaatuneet kotiin. — Tiilitehtaan välikatolle tehtiin kulkuyhteys ja ruumiit tuotiin sinne sulamaan. Seurakunnan haudankaivaja kaivoi haudat Värtsilään haudattaville, hänen sukulaisnaisensa toimi ruumiinpesijänä. Tehtaan lämmittäjät hoitivat jatkuvan lämmityksen ylityönä. 21.12. saatiin lisätyövoimaa työvelvollisista."

Värtsilän kaatuneiden huoltopaikka oli nimeltään Kaatuneiden

järjestelypaikka, kunnes se Päämajan määräyksen mukaisesti muutettiin Kaatuneiden evakuoitikeskukseksi. Tolvajärvellä oli ryhmän esikunnan lähettämä kaatuneiden kokoamispaikka (yksi aliupseeri, yksi sotamies ja neljä lottaa). Se kokosi, asetti kuljetuslaatikkoon ja lähetti kaatuneet Värtsilään. Kun tieyhteydet Ilomantsin osastosta Värtsilään olivat hankalat, Ilomantsiin perustettiin toinen kokoamispaikka, joka lähetti kaatuneet suoraan Joensuuun, missä suojeluskuntapiirin perustama kaatuneiden järjestelykeskus huolsi ja lähetti kotiin 170 kaatunutta jäämistöineen.

Värtsilässä huollettiin 1090 kaatunutta. Näistä jäi 21 tunnistamatta ja heidät haudattiin rauhan tultua Joensuuun. Evakuoitujen kuntien 42 kaatunutta siirrettiin Tohmajärvelle ja haudattiin siellä 31.3.1940.

Pastori Winterin jälkeen, 20.1.1940 alkaen, oli evakuoitikeskuksen päällikkönä pastori Jouko Leino. — IV Armeijakunnan vetäydyttyä luovutetulta alueelta Ryhmä Talvela palautettiin sen alaiseksi ja ryhmän kaatuneiden huoltoluvut liitettiin armeijakunnan vastaaviin lukuihin.

Pohjois-Suomen ja Lapin ryhmät

Koko pitkä raja Pielisjärven eteläpään tasalta Jäämerelle kuului alkuun Pohjois-Suomen Ryhmälle. Ryhmän alueesta eroitettiin 12.12. Päämajan alaiseksi Lapin Ryhmä, jonka eteläraja oli Kuusamon ja Suomussalmen välillä ja keskuspaikka Rovaniemi.

Taistelujen alettua lähetettiin Lapista kotoisin olevat kaatuneet suoraan kotipitäjiensä suojeluskunnille, jotka hoitivat hautaamisen. Muualta olevat lähetettiin sekä Petsamon että Sallan suunnalta Rovaniemelle. Tällöin Rovaniemen suojeluskuntapiirin pastori E. Arola huolsi ne piirin antaman työvoiman kanssa. Kaikkiaan Rovaniemellä huollettiin 502 kaatunutta, vain kolme heistä jäi tunnistamatta ja haudattiin Rovaniemelle. Lisäksi tämä suojeluskunnan huolto-yksikkö otti vastaan 220 eteläisten rintamien evakuoitikeskusten huoltamaa kaatunutta ja lähetti heidät autokuljetuksilla kotikuntaansa. — Sallan suunnalla helmikuun lopulla rintamavastuun ottanut ruotsalainen vapaaehtoisjoukko huolsi omat kaatuneensa (33) Ruotsin alueelle.

Kirjoittajalle on jäänyt epäselväksi, ehdittiinkö Rovaniemelle pe-

rustaa "virallista" kaatuneiden evakuointikeskusta. Sotarovastin toimiston 15.4.1940 tekemässä tilannekatsauksessa ei sitä ainakaan mainita. Puolustusvoimien siirtyessä kohta rauhanteon jälkeen uuteen organisaatioon muodostettiin Lapin Ryhmän joukoista 11.Divisioona, jolla oli kaatuneiden evakuointikeskus, joka selvitti Lapin kaatuneita ja raportoi sodanaikaiset toimintaluvut.

Suomussalmen taisteluissa kaatuneiden huolto keskittyi Hyrynsalmelle, joka oli vastavalmistuneen radan päätepiste ja jossa sijaitsi myös 48. Sotasairaala. Tämä sairaala olikin kaatuneiden huollon tukikohta alkuvaiheessa, sillä kenttähautauksia ei tapahtunut. Lähipitäjien kaatuneet kuljetettiin autoilla kotiseuduilleen, kauempaa Suomesta olevat vietiin junalla. Suomalaisjoukkojen voimistuttua 9. Divisioonaksi ja suurtaistelun alettua, oli kaatuneiden huoltoa varten kirkonkylässä varattuna riihi sulatusta varten. Itse ruumiin huolto ja arkutus tapahtuivat kirkossa, josta arkut sitten siirrettiin junavauvuun. Suomussalmella toimiessaan ei 9. Divisioona perustanut evakuointikeskusta: sen se perusti vasta siirryttyään tammikuun lopulla Kuhmon rintamalle. Suomussalmelle jääneet joukot perustivat oman kaatuneiden evakuointikeskuksen 14.2.1940 ohjeiden mukaisesti. Sen ensimmäiseksi päälliköksi määrättiin pastori A. Takala. Tämä Hyrynsalmen keskus ja sen esiasteet huolsivat kaikkiaan 752 kaatunutta. Tunnistamatta jääneet 11 kaatunutta lähetettiin todennäköisille kotiseuduilleen omaisten nähtäviksi, ja näin saatiinkin suurin osa tunnistettua. Lumien sulettua keväällä löytyi vielä 31 kentälle jäänyttä; näistä viisi jäi tunnistamatta ja heidät on haudattu Suomussalmelle.

9. Divisioonan siirryttyä Kuhmoon, Sotkamoon perustettiin rintamanosaa varten kaatuneiden evakuointikeskus, jonka päälliköksi tuli pastori O. Hulkko. Keskus huolsi 1230 kaatunutta, joista 69 jäi tunnistamatta. Muutama näistä haudattiin Sotkamoon tai Kuhmoon, mutta valtaosa siunattiin kaatuneiden päivänä 19.5.1940 Kajaanissa.

Kuhmon suunnalla toimi aluksi myös erillinen pataljoona, joka pian vahvennettiin Prikaati Wuokoksi. Sen kaatuneiden huolto tapahtui Nurmeksessa sijainneen 23. Sotasairaalan kautta. Prikaati antoi työvoimaksi lääkintä-alipuseerin ja kaksi sotamiestä sekä tarvittaessa siirtotöihin lisätyövoimaa. Ryhmän pastori T. Rämäsalo valvoi toimintaa. Kaatuneiden evakuointikeskus perustettiin vasta helmi-

kuussa, mutta toiminta ei siitä muuttunut. Kuhmossa huollettiin 120 kaatunutta, näistä 3 lähetettiin tunnistamattomina Kajaaniin haudattavaksi.

Pohjois-Suomen Ryhmän oikealla sivustalla, Lieksan suunnalla, toimi myös erillinen pataljoona. Sodan alkuvaiheessa sen kaatuneet haudattiin määräyksen mukaisesti Pielisjärvelle, mutta nämä kaatuneet siirrettiin kesällä 1940 kotiseuduilleen. Kun Lieksan suunnan joukoista muodostettiin joulukuussa Pohjois-Karjalan Ryhmä, perustettiin sinne myöhemmin myös Pohjois-Karjalan Ryhmän Kaatuneiden evakuoitikeskus. Sen toimintaa (77 kaatunutta, kaikki tunnistettu) johti ryhmän pastori J. Ripatti oman työnsä ohella. Sen vahvuus oli vain lääkintäaliupseeri ja sairaanhoitaja sotasairaalasta. Ajoittain vahvennuksena oli pari lääkintäsotamiestä ja siirtotöissä tarvittaessa muuta työvoimaa.

Talvisodan kaatuneiden huollon tulokset

Kaatuneiden evakuoitikeskukset hajoitettiin toukokuun lopulla. Huoltotilastojen mukaan niissä huollettiin 16 527 kaatunutta, joista 15 918 lähetettiin kotiseudulle ja muualle haudattiin 533 (sodan alkuvaiheessa kenttähaudatut ja osa evakuoitujen seurakuntien kaatuneista). Tunnistamattomina haudattiin 356, mutta myöhäistunnistukset muuttivat luvuksi noin 210. Evakuoitikeskukset tunnistivat huoltamistaan 97,8 % ja lähettivät kotiseuduilleen 96 %.

Talvisodassa kentälle jääneet kaatuneet

Rauhan tultua aloitettiin suomalaisten puolella olevien kaatuneiden siirto luovutettavalta alueelta. III Armeijakunta raportoi kuljetusten alkaneen jo rauhantekopäivänä ja ne oli suoritettu seuraavana päivänä. Sensijaan välimaastoon tai vihollisen puolelle jääneitä kaatuneita vihollinen ei antanut hakea. Näitä oli III Armeijakunnan loholla arviolta 300. Samoin oli myös muiden armeijakuntien alueilla. Lupaa koetettiin saada myöhemmin myös diplomaattiteitse, mutta vastapuolen komentavan kenraalin vastauksessa ilmoitettiin kaikkien jo tulleen haudatuiksi.

Joukkojemme edetessä kesällä 1941 talvisodan taistelualueille, sieltä kuitenkin löytyi kaatuneiden jäännöksiä ja myös vihollisen tekemiä joukkohautoja, usein vain kranaattikuoppaan tehtyjä ja ohuelti multaa päällä. Aluksi ei ollut tietoa, miten jäännöksiin (usein jo lähes luurankoja) piti suhtautua ja kenelle niiden hoito kuului. Tämän johdosta Päämaja antoi 15.9.1941 määräyksen, että näistä löydöistä oli ilmoitettava divisioonan pastorille. Armeijakunnan kaatuneiden evakuointikeskus vastasi tunnistamisesta ja lähetti jäännökset kotiseudulle.

Löytöjen jatkuvasti lisääntyessä Päämaja perusti 11.9. liikkuvan 26. Kaatuneiden evakuointikeskuksen etsimään ja huoltamaan sekä talvi- että jatkosodassa kentälle jääneet kaatuneet. Etsintä olikin varsin aktiivista. Taisteluhaudat käytiin läpi järjestelmällisesti, luhistuneet korsut tarkistettiin ja betonibunkkerit räjäytettiin auki, omaisilta tulleet vihjeet ja karttaluonnokset tarkistettiin, aseveljiä kutsuttiin autamaan paikallistamisessa, sotavankeja kuulusteltiin ym. Kun 26. Kaatuneiden evakuointikeskus lakkautettiin 1.8.1942, jatkoi 25. Kaatuneiden evakuointikeskus sen tehtäviä.

Järjestelmälliset etsinnät tapahtuivat kesällä 1942, mutta kentälle jääneitä löytyi sodan viime päiviin asti. Kesä 1944 oli jälkihuippu, sillä joukkojen lisääntynyt liikkuminen ja asemien kaivaminen talvisodan taisteluasemissa paljasti uusia kentälle jääneitä. Kaikkiaan heitä löytyi 2 137. Tuntolevy puuttui lähes puolelta ja 950 jäikin tunnistamatta. Tunnistetut lähetettiin kotiseuduilleen, mutta muut haudattiin aluksi läheisten seurakuntien hautausmaille. Lukumäärän kasvaessa oli kuitenkin perustettava viisi erillistä sotilashautausmaata, joihin siunattiin yhteensä 726 tunnistamatonta.

Kentältä löytyneistä oli 64:llä tuntolevy, mutta heidän henkilöllisyytensä ei kuitenkaan selvinnyt valtakunnallisen väestörekisterin puuttuessa. Heidän luurankonsa varastoitiin Viipurin kaupunginsairaalan raunioiden kellaritiloihin odottamaan mahdollista tunnistusta ("Viipurin varasto"). Nämä jäännökset jäivät viholliselle 20.6.1944.

Talvisodassa katosi 4101 henkeä, sotavankeudesta palasi 847. Kun kentälle jääneitä löytyi 2137, niin 1117 "jäi sotaan". Suurimman osan heistä lienee vihollinen haudannut johonkin, osa on kuollut sotavankeudessa, osa tuhoutunut täysin tai hukkunut, mutta loput ovat kai hautautuneet ja maastuneet maastoon tai taisteluasemiin.

Jatkosota

Talvisodan jälkeen toteutetussa puolustuslaitoksen laajassa uudelleenorganisoinnissa annettiin myös kaatuneiden huolto-ohjeet. Kaatuneiden evakuointikeskukset määrättiin itsenäisiksi, armeijakunnan pastorin valvomiksi yksiköiksi, joita kuului 1—2 kuhunkin armeijakuntaan. Evakuointikeskuksen päälliköllä tuli olla papillinen koultus ja keskuksen määrävahvuuteen kuuluivat: toimisto (yksikön vääpeli, kirjuri aliupseeri, viisi kirjuri lottaa, muonituslotta ja keittiölotta), vastaanottoryhmä (aliupseeri ja kaksi apumiestä), huoltoryhmä (aliupseeri, lääkintälotta, kaksi pesijälottaa ja kahdeksan apumiestä), kuljetusryhmä (aliupseeri, kolme autonkuljettajaa, kolme vara-autonkuljettajaa ja kolme apumiestä).

Evakuointikeskuksen toimistossa oli pidettävä seuraavat luettelot ja kortistot:

- 1) Vastaanottokirja eli luettelo jokaisesta evakuointikeskukseen tuodusta.
- 2) Pääkirja, joka oli luettelo kaikista käsitellyistä (henkilötiedot, yksikkö, tuntelevyn numero, kotiseutu ja lähin omainen osoitteineen, minne ruumis oli lähetetty tai haudattu, jäämistötiedot).
- 3) Ennakkoilmoituskirja.
- 4) Aakkosellinen kortisto evakuointikeskukseen tuoduista.
- 5) Kentälle haudattujen kirja.
- 6) Kentälle jääneiden kirja, jos oli varma tieto kaatumisesta. Ruumiin myöhemmin löytyessä tiedot siirrettiin pääkirjaan.
- 7) Kadonneiden kirja. Se oli tehty yksikköjen ilmoituksen perusteella. Ruumiin löytyessä tiedot vietiin pääkirjaan.
- 8) Kadonneiden kortisto.
- 9) Tunnistamattomien kortisto. Kortissa oli tiedot löytöajasta ja paikasta, erikoistuntomerkeistä ym. Kortissa oli sama juokseva numero, jolla tuntemattoman ruumiskin oli merkitty. Tunnistuksen sattuessa korttiin lisättiin nimi, kortti siirrettiin aakkoskortistoon ja tiedot pääkirjaan.
- 10) Erikoistapausten kirja, joka otettiin käyttöön jatkosodan aikana. Siihen merkittiin huolletut siviilihenkilöt, ulkolaiset vapaaehtoiset ja Saksan sotavoimien kaatuneet.

Nämä lukuisat kirjat voivat tuntua byrokratialta. Ne osoittautuivat kuitenkin tarpeelliseksi selvitellessä sodassa kadonneiden tai heidän ruumiidensa kohtaloita.

Uudessa organisaatiossa muutettiin kaatuneiden kuljetusohjeet. Talvisodassa kaatuneet tuotiin evakuoitikeskukseen, mutta nyt keskus velvoitettiin hakemaan kaatuneet kaatuneiden kokoamispaikasta (Kaat.kp), jonka divisioona perusti ja jonne kaatuneet tuotiin joukkosidontapaikalta. Tätä varten keskuksella oli kolme kuorma-autoa; ymmärrettävistä syistä ne olivat kuitenkin heikointa autokalustoa ja yleensä niistä oli 1—2 epäkunnossa.

Tuntokortti, joka oli ollut käytössä eräissä yhtymissä jo talvisodassa ja osoittautunut erinomaiseksi tunnistusavuksi tuntelevyn puuttuessa tai rikkouduttua, määrättiin nyt kaikille pakolliseksi ja pidettäväksi oikeassa rintataskussa.

Laivastolle ja rannikkopuolustukselle ei suunniteltu omia evakuoitikeskuksia, vaan kaatuneiden evakuointi-elimä (KE-elin), joiden tehtävinä olivat tunnistus, ruumiinhuolto, arktus ja kotiinlähettäminen. Evakuointielimien vahvuus oli aliupseeri ja kaksi miestä ja niiden toimintaa valvoi osaston pastori, joka raportoi määräajoin toimintaluvut Merivoimien Esikunnan pastorille ja välitti sieltä tulevat määräykset ja ohjeet elimille.

Ilmavoimien kaatuneiden huolto oli suunniteltu tapahtuvaksi sota- toimialueella kaatuneiden evakuoitikeskusten kautta ja kotiseudulla yksikön pastorin ja suojeluskuntapiirin avulla.

Tieto kaatumisesta välitettiin omaisille jatkosodassa samoin kuin talvisodan loppupuolella: perusyksiköstä puhelimella pastorille evakuoitikeskukseen, sieltä suojeluskuntapiiriin ja edelleen kotiseudun kirkkoherran kautta henkilökohtaisesti omaisille. Puhelinkuuluvuus oli usein huono ja ikäviä väärinkäsityksiä ja sekaannuksia tapahtui.

Evakuoitikeskuksissa tehtävä huoltotilanneilmoitus (kaatuneet, kotiinlähetyt, kentälle haudatut, kadonneet) oli jatkosodan alussa vielä vapaamuotoinen ilmoitus. Yhtenäinen kaavake otettiin käyttöön vuoden 1942 alussa, mutta kun siinäkin oli puutteellisuuksia ja tulkinnanvaraisuuksia, niin 1.5.1944 tuli jälleen käyttöön uusi kaavake. Tarkoitus oli, että 1.6.1944 alkaen evakuoitikeskukset ilmoittaisivat kuukausittain vain päättyneen kuukauden huoltoluvut, jotka Päämajan kirkollisasiainosasto sitten yhdistäisi aikaisempaan lukuun. Jostakin syystä tämä uudistus ei mennyt läpi, vaan useimmat keskukset ilmoittivat huoltonsa edelleen sodan alusta lukien.

Kenttäpiispan toimisto laajeni 1942 Päämajan kirkollisasiainos-

toksi, jossa oli kaatuneiden huollon keskus eli Kirk. 3. — Samana vuonna määrättiin tunnistamattomien hautaamisesta, että Karjalan Kannakselta tulevat haudataan Lappeenrantaan, Aunuksen ja Maa-selän ryhmistä tulevat Joensuuhun, ja muualta itärintamalta Kajaaniin. Kun Pohjois-Suomessa ei 1944 ollut juuri ollut suomalaisia joukkoja, jätettiin Kajaani pois.

Tuntolevyluettelot, jotka paljon käytön, poistojen ja siirtojen takia olivat muuttuneet jo lähes hyödyttömiksi irtolehtinipuiksi, muutettiin 1943 kortistoiksi.

Siirtoväkeen kuuluvien kaatuneiden hautapaikka oli jatkosodan aikana hankala kysymys. Karjalaan takaisin pääsyä odottavat omaiset eivät tahtoneet heitä haudattavaksi tilapäisinä pitämiinsä sijoitus-kuntiin. Näissä oloissa päätettiin epäselvissä tapauksissa haudata siirtoväen kaatuneet tilapäisesti Moskovan rauhan rajan läheisiin seurakuntien hautausmaihin, etupäässä Lappeenrantaan ja Joensuuhun. Kesällä 1944 siirtoväen kaatuneet haudattiin Lappeenrantaan, Luumäelle, Rauhaan ja Joensuuhun. — Lapin sodan 1944 siirtoväen kaatuneet haudattiin tilapäisesti Ala-Torniolle, Turtolaan ja Rovaniemelle.

Materiaalipula häytti jatkosodan aikana myös kaatuneiden huoltoa. Kaatuneiden verhoamiseen ei riittänyt kangasta, vaan oli käytettävä puuvanua, joka kuljetuksen aikana painui, rypistyi ja siirtyi aiheuttaen omaisten paheksuntaa. Arkkuliiman puutteessa liitokset usein aukesivat.

Kaatuneen käsittelyperiaatteet olivat jatkosodassa samat kuin talvisodassa, mutta kesäaika toi siihen omat vaikeutensa. Jos kaatunut saatiin evakuointikeskukseen 2—3 vuorokauden kuluessa, ei vielä ollut vaikeuksia, mutta sitten tilanne huononi nopeasti. Pitkään viipyneissä tapauksissa kudokset olivat jo laajalti hajonneet eikä kaatunutta voitu edes riisua, vaan hänet vain asetettiin arkkuun, peitettiin kloorikalkilla ja ruumisliinalla. Kloorikalkkia jouduttiin muutenkin käyttämään kesäisin kotiinkuljetusten aikana. Pieni määrä sinkkiarkkuja oli varattu pahimmin hajonneitten kotiinkuljetusta varten. Ne piti palauttaa takaisin evakuointikeskukseen, mutta liiankin usein ne jäivät lopulliseksi hautausarkkuksi.

Vaikeinta kotiinlähetyks oli kesällä 1944, kun kokonaistilanne oli vielä ratkeamatta ja tilapäishautauksia ei haluttu tehdä. Risteysase-

milla kuljetusvuoroaan odottavat kaatuneiden kuljetusvaunut levittivät kalmanhajua laajalle huolimatta kloorikalkista ja vaunujen jäädytykseen käytetystä jäästä. Tilanne aiheutti siviiliväestön puolelta niin paljon huomautuksia, että Rautatiehallitus teki heinäkuun alku-puolella esityksen kotiinkuljetusten lopettamisesta. Vastaus oli kielteinen.

Tilapäishautaukset 1941

Kesäsodan kaatuneiden huollon vaikeudet aavistaen kenttäpiispa antoi 5.7.1941 luvan suorittaa kenttähautauksia, jos kotiinkuljetus oli hankala tai aikaavievä. Hautaukset olisivat tilapäisiä ja omaisille jäi oikeus saada kaatunut myöhemmin kotiseudulle, jossa myös varsinainen hautaansiunaus tapahtuisi. Näistä kenttäpiispan ajatuksista tietämättä Laatokan pohjois- ja koillispuolelle ryhmitetty Karjalan

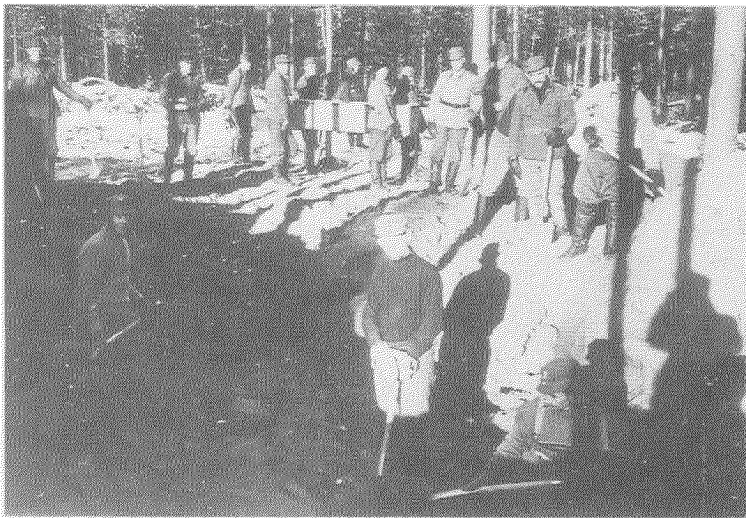

Tilapäishautausmaa Laatokan Karjalassa. Kuva: Aune Peltolan kokoelma.

A temporary graveyard in Ladoga-Karelia. Photo: The Collection of Aune Peltola.

Armeija (VI ja VII Armeijakunta sekä Ryhmä Oinonen) oli antanut 29.6. määräyksen järjestää kaatuneille tilapäinen kenttähaudaus. Karjalan Armeija antoi 5.8. lisämääräyksen, että tilapäishaudausten oli tapahduttava vanhan (Tarton) rajan länsipuolelle. Pohjoisempänä itärajalla kenttähautaukset tapahtuivat etupäässä vallatulle alueelle.

Tilapäishaudauksesta annetun ohjeen mukaan hauta sai olla tavanmukaista matalampi, kuitenkin arkun yläpinnan ja maanpinnan välin oli oltava vähintään 50 senttimetriä. Yleensä hauta kuitenkin kaivettiin huomattavasti syvemmäksi, mistä myöhemmin kotiinlähtöä tehtäessä aiheutui paljon turhaa työtä. Määräys oli aina haudata arkussa tai vastaavassa, mutta joskus oli haudattava huopaan käärittynä vainaja havukerrosten väliin. — Tilapäishaudauksessakin vainaja huollettiin tavalliseen tapaan, haudalla pidettiin lyhyt hartaus- ja kunnianosoitushetki, mutta siunausta ei toimitettu. Evakuointikes-

Tilapäishaudattujen siirtoa. Hautariviä on kaivettu auki järjestelmällisesti. Taustalla kannetaan esiinnostettua tilapäisarkkua (teollisuuden kuljetuslaatikko). Kuva: Aune Peltolan kokoelma.

Transfer of temporarily buried soldiers. In the background temporary coffins (industrial transport boxes) are being carried. Photo: The Collection of Aune Peltola.

kukset perustivat kaikkiaan 49 tilapäishautausmaata ja niihin haudattiin noin 8 500 kaatunutta. Tilapäishautaukset lopetettiin Päämajan käskyllä syyskuun puolivälissä 1941, kun säät olivat viilentyneet ja kuljetusyhteydet parantuneet. Suurimmat hautausmaat olivat Salmisissa (1 640 kaatunutta), Käsnäselässä (735), Ruskealassa (653), Tohmajärvellä (555) ja Kiteellä (515). Tilapäishautojen purku aloitettiin lokakuussa 1941 ja se päättyi maaliskuussa 1942. Haudat kaivettiin auki järjestelmällisesti, henkilöllisyys tarkastettiin hautauskartasta ja tuntelevyistä, ruumiit siirrettiin uuteen arkkuun ja lähetettiin kotiseudulle. Ruumiiden käsittely kylmällä säällä oli helpompaa kuin kesällä ja lisäksi oli koottu tunnistuksessa auttavia tietoja, joten suurin osa tunnistamattomina haudatuista sai nyt henkilöllisyyden.

Myös tuntemattomiksi jääneet siirrettiin sankarihautoihin, suurin osa Lappeenrannan, Joensuun, Kajaanin ja Sortavalan hautausmaille, mutta myös muuallekin rajaseudun kuntiin. Vihollisen alueelle jäi jo kesällä 1941 kaksi Pohjois-Suomen tilapäishautausmaata, Nuorttijärvi (11 kaatunutta) ja Luttojoki (13). Kiestingissä pitkään motissa ollut suomalaisosasto hautasi kentälle 66 kaatunuttaan ja nämä jäivät myös pysyvästi vihollisen alueelle.

Jäämistöjen hoito jatkosodassa

Evakuointikeskuksiin kertyi jäämistöjä kaatuneiden päällä olleista vaatteista sekä tunnistamattomina tuotujen varusteista, sillä mitään näille kuuluvaa ei saanut ottaa talteen ennen evakuointikeskusta. Yksikön vääpeli lähetti kaatuneelta yksikköön jääneet siviilitavarat suoraan suojeluskuntapiirille. Armeijalta saadut aseet ja varustukset palautettiin sotilaskäyttöön, yksityisomaisuus (aseet mukaan lukien) lähetettiin lähimmälle omaiselle. Yksityisomaisuuden suhteen tehtiin sellainen poikkeus, että korjauskelvottomiksi turmeltuneet vaatteet tuhottiin. Samoin poistettiin kotiin lähetettävien tavaroiden joukosta esineet tai paperit, jotka olisivat voineet loukata omaisten tunteita.

Evakuointikeskus lähetti jäämistöt suojeluskuntapiirille, joka lähetti ne edelleen vasta kun tiesi kaatumisilmoituksen olevan varmasti perillä. Jäämistöjä ei saanut lähettää arkun yhteydessä. Jäämistöjen

käsittely oli toissijaista toimintaa, jota tehtiin usein jälkikäteen hiljaisina päivinä.

Kadonneet jäämistöt tai niihin kuuluneet esineet olivat kiusallinen asia evakuointikeskusten päälliköille, jotka joutuivat näitä selvittämään. Talvisodan aikana näitä tapauksia oli jokseenkin vähän, mutta jatkosodassa katoamiset saavuttivat huolestuttavat mitat. Ne lisääntyivät jo syksyllä 1941 ja saivat Päämajan päiväkäskyssä 24/1941 ilmaisen ”Kaatuneiden jäämistöjen hoidossa on vastuuttomuus muuttunut sotarosvoudeksi”. Tilannetta ei kuitenkaan saatu hallintaan sodan aikana.

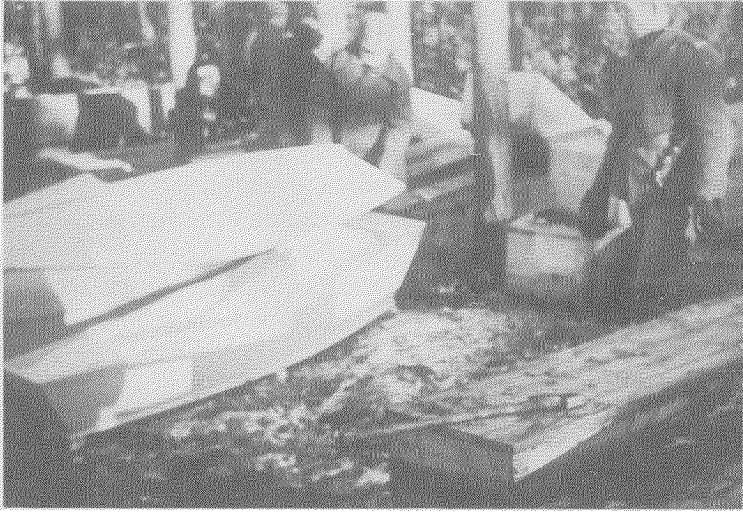
Varsin usein katoamisiin löytyi hyväksyttävä syy: esine oli jo aikaisemmin kadonnut, myyty tai vaihdettu, ruumis oli ollut vihollisen vallassa ja tullut ryöstetyksi, turmeltuneita vaatekappaleita oli tuhotu ohjeen mukaisesti, siviili-esineitä oli jäänyt luhistuneisiin korsuihin jne. Osaan tapauksista ovat kuitenkin syyllisiä suomalaiset ja tuomioitakin asiassa annettiin.

Omaisten yleisimmin kaipaamia esineitä olivat luonnollisesti raha, arvoesineet, hyväkuntoiset saappaat ja turkit, mutta puuteluettelo saattoi mennä tulitikkuihin asti. Eräs kiusaantunut pastori kirjoittikin, että joskus tuntuu omaisilla olevan tärkeämpää selvittää jäämistöasioita kuin itse vainajaa koskevia tietoja.

Kaatuneiden evakuointikeskusten henkilöstö

Jatkosodan alussa evakuointikeskuksia perustettaessa oli vaikeaa saada kokenutta henkilöstöä, sillä keskuksia oli useampia kuin talvisodassa ja niissä enemmän väkeä. Talvisodan päälliköistä osa oli määrätty muihin johtotehtäviin ja osa oli jäänyt seurakuntaansa hoitamaan. Osa keskuksista sai tällöin kokemattoman päällikön. Yksi sai päällikkönsä vasta sotatoimien jo alettua. Sama kokemuksen puute koski myös muuta henkilöstöä. Perustamisen jälkeiset päivät käytettiin koulutukseen, jolloin myös talvisodan evakuointikeskuksissa työskennelleet kävivät opettamassa.

Miehistöksi annettiin luonnollisesti vanhinta ja ruumiillisesti heikkokuntoisinta reserviläisainesta. Yleensä vain autonkuljettajat olivat nuorempia A-miehiä. Lotat sen sijaan olivat yleensä 20—25 vuotiaita.

Kaatunut on siirretty kotiinlähetyks- ja hauta-arkkuun. Lotat ovat tehneet huoltotyön. Kuva: Aune Peltolan kokoelma.

The dead replaced in a home delivery and burial coffin. Lottas completed their preparatory work. Photo: The Collection of Aune Peltola.

Evakuointikeskus ei haudannut kaatuneita, se vain huolsi ruumiit hautauskuntoon ja luovutti ne sitten muiden haudattaviksi. Kenttähautausten yhteydessä annettiin keskuksen käyttöön hautaustyöryhmä, usein pitkäksi ajaksi. Evakuointikeskuksen pastorilla ei ollut myöskään velvollisuutta järjestää ja johtaa hautausmenoja; ne olivat joukko-osaston pastorin työtä.

Työskentely evakuointikeskuksissa kuormitti henkilöitä eri lailla, mutta yhteisenä henkisenä taakkana oli kaikilla tunne olla hoitamassa korvaamattomia menetyksiä. Iloa työn tuloksista ei voinut tuntea; ainoa tyydytyksen aihe oli tietoisuus tehtävänsä suorittamisesta.

Ruumiillisesti ja myös psyykkisesti raskain työvaihe oli kaatuneiden vastaanotto, riisuminen, pesu ja arkutus. Juuri pesuvaiheeseen oli vaikeinta saada tekijöitä. Tämä ilmeni jo talvisodassa, mutta vielä pahemmin jatkosodassa, kun ruumiissa oli kesäkuukausina jo vaikeatkin mätänemismuutoksia. Toisaalta oli paljon toimistotyötä, joka ei,

lukuunottamatta henkistä painetta ja masentavaa työaihetta, paljoakaan poikennut varastokirjanpidosta.

Merkintöjä henkilöstön henkisestä luhistumisesta ei sotapäiväkirjoissa juuri esiinny; eri asia on, onko kaikki tapaukset merkitty. Eräs lottajoutui vastaanottamaan miehensä ruumiin joutuen lopettamaan palveluksensa keskuksessa. Talvisodan kentälle jääneitä kaatuneita etsittäessä eräs evakuointikeskus tilasi psyhykeä rauhoittavia ja unta antavia lääkkeitä. Kesällä 1944 lähetettiin henkilötäydennyskeskuksesta miesryhmä Luumäelle auttamaan 13. Kaatuneiden evakuointikeskusta ruuhkan selvittämisessä. Näistä osa kieltäytyi muutaman päivän kuluttua jatkamasta ja lähti mieluummin taistelujoukkoihin.

Jatkosodan aikana pyrittiin päälliköiden raskasta ja epäkiitollista tehtävää tasaamaan vaihtamalla heitä joukko-osasto- tai sairaalapaatorien kanssa. Vaihdon tullessa seuraaja sai aluksi olla muutaman viikon evakuointikeskuksessa tutustumassa tehtäviin ja oloihin.

Myös lotilla evakuointikeskuspalvelu oli jaksottaista. Sen sijaan alipäällystöllä ja miehistöllä ei tiettävästi ollut vaihto-ohjelmaa, mutta heitä vapautui tehtävistään vanhoja ikäluokkia kotiutettaessa tai tarpeettomia keskuksia lakkautettaessa.

Evakuointikeskuspalvelun tekivät raskaaksi erilaiset moitteet ja syytökset. Edellä mainittujen jäämistö-asioiden lisäksi tuli moitteita huonosta ruumiinhuollosta (vaikka syynä oli ehkä arkkua kuormattaessa tapahtuneet asennonmuutokset), vieläpä syytettiin ruumiin kentälle jäämisestä. Masentunut päällikköpastori kirjoittikin vuoden 1941 lopulla armeijakuntansa pastorille: "Kekin pastorin tittelistä ei kilpailla sotilaspastorien keskuudessa. Sen kantajan "gloria" näyttää olevan monenlaisten syytösten sarja". Toisessa tapauksessa armeijakunnan komentaja oli moittinut keskustaan todella tapahtuneesta valitettavasta sekaannuksesta, jolloin kenttäpiispa oli kirjallisesti vastannut: "Olosuhteet, joissa KEK on toiminut, ovat olleet niin poikkeukselliset ja omalaatuiset, että asioita tarkemmin tuntemattoman arvostelut ja moitteet helposti iskevät harhaan".

Eri kaatuneiden evakuointikeskusten päätapahtumat jatkosodassa

11. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 3222) perustettiin 18.6.1941 Tampereella. Se muodostettiin jo alussa ylivahvaiseksi (1 + 4 + 55 + 22 lottaa), mutta kenelläkään ei ollut evakuointikeskuskokemusta talvisodasta. Se oli alistettu II Armeijakunnalle ja keskitetty Savonlinnan lähistölle. Kun Saimaa jäi hankalasti rintamajoukkojen ja evakuointikeskuksen väliin, se perusti rajan lähelle useita kaatuneiden kokoamispaikkoja (1 + 8 + 4 lottaa), joita niiden laajennettujen oikeuksien takia kutsuttiin "apukekeiksi". Niillä oli oikeus arkuttaa tunnistamansa kaatuneet ja myös haudata nämä tilapäishautaan tai myöhemmässä vaiheessa lähettää kaatunut suoraan kotiseudulle. Normaali kirjanpito kuului myös niille. "Pää-KEK" johti kokonaistoimintaa ja hoiti vaikeimmat tapaukset, lähetti kaatumisilmoitukset sekä vastasi kokonaistilastoinneista ja jäämistöistä. Taistelujen alettua evakuointikeskus aluksi kenttähautasi kaatuneet rajanpinnan seurakuntien hautausmaille, mutta 23.7. alkaen tunnistetut lähetettiin kotiseuduilleen.

Rajanpinnan ankarien läpimurtotaistelujen aikana "apukekit" sijaitsivat Saaressa, Parikkalassa, Rautjärvellä, Simpeleellä, Ruokolahdella ja Punkasalmella. Läpimurron jälkeen II Armeijakunta suunnattiin Itä-Kannakselle ja evakuointikeskus muutti Rautjärven kautta Antreaan (2.9.), liittäen samalla "apukekit" itseensä. Päämajan määräyksellä se luovutti liian henkilöstönsä perustettavalle uudelle 26. Kaatuneiden evakuointikeskukselle. Syyskuun lopulla, taistelu toiminnan jo hiljennettyä ja säiden viilennettyä, 11. Kaatuneiden evakuointikeskus määrättiin etsimään talvisodassa kentälle jääneitä Summasta ja Äyräpäästä.

Etenemisvaiheen aikana, 1.10. mennessä, 11. Kaatuneiden evakuointikeskus oli huoltanut 4 768 kaatunutta, joista 861 oli joutunut tilapäishautaan. Ankarimpina päivinä sen kautta oli kulkenut paristaakin kaatunutta. Tällaisessa työpaineessa ei tunnistamiseen ollut riittävästi aikaa, mutta ruumiita ei voinut myöskään pitää maan pinnalla. Niinpä 62 jouduttiin hautaamaan tunnistamattomina, näistä saatiin kuitenkin myöhemmin tunnistettua 41.

Lokakuussa II Armeijakunnan esikunta siirrettiin Itä-Karjalaan

perustetun uuden II Armeijakunnan esikunnaksi. Karjalan Kannakselle IV Armeijakunnan alaiseksi jäi 11. Kaatuneiden evakuointikeskus saaden kaatuneiden huoltovastuun koko Kannaksella ja Viipurinlahden länsirannalla. Se sijoitettiin Tienhaaraan (noin kahdeksan kilometriä Viipurista länteen), ja se järjesti kaatuneiden kokoamispaikat Raivolaan ja Valkjärvelle. Molempien vahvuus oli päällikkö, kolme ruumiinkäsittelijää, autonkuljettaja, muonituslotta ja kirjurilotta. Aluksi kokoamispaikat lähettivät arkutetut kaatuneet Tienhaaraan, mutta marraskuusta alkaen jo suoraan kotiseudulle. Evakuointikeskuksen toimisto huolehti ennakoilmoituksista, jäämistöistä, tilastoinnista ja tunnistamattomista sekä huolsi rannikopuolustuksen kaatuneet.

11. Kaatuneiden evakuointikeskus alistettiin 10.2.1942 takaisin II Armeijakunnalle, joka oli Maaselän Ryhmän runkona. Luovutettuaan tehtävänsä 13. Kaatuneiden evakuointikeskukselle, se siirtyi Karhumäkeen. Siellä se viipyikin kesäkuulle 1944. Tänä aikana sattui vain muutama kerrottava tapaus: — Kerran tuotiin kaatunut, jonka vaatteista löytyi vihollisen asettama viritetty miina. Heinä-elokuussa 1942, takaa-ajettaessa Puutoisten sissiprikaatia Pieningän saloilla, oli kaatuneita suomalaisia joskus haudattava kentälle. Evakuointikeskus haki kaatuneet myöhemmin, muutaman lentokoneella. Pienen työmäärän takia henkilökuntaa asteittain vähennettiin niin, että sitä 26.5.1944 oli vain päällikkö, seitsemän miestä ja viisi lottaa. Vetäydyttäessä Suomen puolelle 1944 KEK asetui ensin Suojärvelle, sitten Joensuun läheisyyteen. Vetäytymisvaiheen aikana 19.6.—31.7. se huolsi 714 kaatunutta, joista 5 jäi tunnistamatta. Ilomantsin suuren taistelun aikana keskus siirtyi lähemmäksi joukkoja Enoon huoltaen 322 kaatuhutta. Sodan lopun se selvitteli huoltoja ja tiedusteluja Joensuun luona ja hajoitettiin marraskuussa.

12. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 5243) oli perustettu 16.6.1941 Oulussa ja keskitettiin Kuusamoon alistettuna Kiestingin ja Louhen suunnalla toimineelle Ryhmä J:lle (14.8. lähtien Div.J.). Keskus siirtyi Kiestinkiin 13.8., sieltä arkutetut kaatuneet lähetettiin autoilla Suomeen, sillä evakuointikeskus ei järjestänyt tilapäishautauksia.

Kiestingistä edettäessä joutui vahvennettu Jalkaväkirykmentti 53

pariksi viikoksi saarroksiin, joskin huonokuntoinen huolto-ura saatiin pidettyä auki. Sitä pitkin tuotiin myös kaatuneet purilailta taakse, mutta 66 täytyi haudata kentälle. Samoin viimeisten taistelupäivien uhrit (51) oli jätettävä.

Heinäkuussa 1942 rintamavastuu Kiestingin lohkolla siirtyi saksalaisille, jolloin Jalkaväkirykmentti 53 lähetettiin Uhtuan suunnalle. Myös 12. Kaatuneiden evakuointikeskus muutti Uhtuan Vaaralaaan (asumattomalle alueelle rakennettu huoltokeskus). Vaaralassa ollut 17. Kaatuneiden evakuointikeskus jaettiin neljäksi työryhmäksi, joista yksi lähetettiin Kiestinkiin huoltamaan sinne jääneitä pienehköjä suomalaisjoukkoja.

Marraskuussa 1942 12. Kaatuneiden evakuointikeskuksesta tuli koko III Armeijakunnan Kaatuneiden evakuointikeskus. Vähäisten tappioiden takia voitiin työ keskittää Suomussalmelle, jossa työryhmä (1 + 3 + 1 lotta) huolsi ja arkutti autoilla tuodut kaatuneet ja lähetti ne sitten radan varteen Hyrynsalmelle. Siellä sotasairaalan yhteydessä toimiva ryhmä (1 + 2 + 1) vielä tarkisti ja korjasi pitkän automatkan ehkä aiheuttamat viat ja siirtymät ennen junaan kuormamista.

Asemasodan pitkä hiljaiselo päättyi maaliskuussa 1944, kun suurin osa III Armeijakuntaa siirrettiin Itä-Kannakselle. 12. Kaatuneiden evakuointikeskus sijoitettiin Valkjärvelle. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen paineessa se vedettiin 17.6.1944 Vuoksen pohjoispuolelle Pyhäjärven Myllypeltoon. Tällöin kahdelle kaatuneiden kokoamispaikalle jäi muutamia kymmeniä kaatuneita, mikä johtui osin kuljetuskaluston huonokuntoisuudesta, osin virheellisistä ohjeista. Vaikka kaatuneita kuormattiin vielä vihollisen ollessa parin sadan metrin päässä, joutui armeijakunnan esikunta antamaan asiasta selvityksen yleisilanteen rauhoituttua.

Sotapäiväkirjan mukaan 12. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi kesällä 1944 kaatuneita: 10.—16.6. 337, 17.—21.6. 146 ja 23.6.—5.7. 736, suurimman päivittäisen huoltomäärän ollessa 102 (28.6.). Arkkujen puute haittasi ajoittain kotiinlähetyksiä.

Äyräpään taistelujen kaatuneet huollettiin Viipurin-Elisenvaaran radan varrella olevan Sairalan sahalla. Koko evakuointikeskus siirtyi sinne elokuussa. Syyskuun viimeisellä viikolla se siirrettiin Ouluun. Kaatuneiden huolto Lapin sodassa alkoi 3.10. Vainajia tuotiin kahta

tietä, maakuljetuksina Iin kautta Kemiin eteneviltä joukoilta ja laivoilla Torniossa. Alussa kaatuneet tuotiin laivalla huoltamattomina, mutta 9.10. alkaen toimi Torniossa 17. Kaatuneiden evakuointikeskus, joka lähetti kaatuneet arkuissa. 12. Kaatuneiden evakuointikeskus lähetti arkut edelleen sekä varastoi ja koetti selvittää tunnistamattomat. Lokakuun aikana se huolsi 818 kaatunutta ja marraskuussa 281. Luvuissa on mukana myös Petsamon tien suunnasta tuotuja sekä Ruotsin puolella sairaaloissa kuolleita. Viimeiset huoltotyönsä 12. Kaatuneiden evakuointikeskus teki 27.11.1944, ja se hajoitettiin sodan viimeisenä kaatuneiden evakuointiyksikkönä Oulussa 30.11.1944.

13. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 8387) perustettiin Helsingissä 21.6.1941, mutta se sai pastoripäällikön vasta 8.7. IV Armeijakunnalle alistettuna se jakautui heinäkuun alkupuolella työpisteiksi Haminaan, Miehikkälään, Ylämaalle ja Luumäelle. Näissä paikoissa tapahtui myös tilapäishautauksia. Heinäkuun lopulla, Länsi-Kannaksen hyökkäystä edeltäen, keskus siirrettiin Lappeenrantaan, jonne IV Armeijakunnan joukoilla oli parhaat tieyhteydet.

Kannaksen etenemisvaiheen päätyttyä keskus otettiin 10.9. Päämajan alaisuuteen etsimään ja huoltamaan kentälle jääneet kaatuneet Viipurinlahden länsipuolelta, Viipurin ympäristöstä, Vahvialasta, Nuijamaalta ja Jääskestä. Etsintätyö lopetettiin 12.10., jolloin aloitettiin evakuointikeskuksen itsensä hautaamien siirtotyö kotiseuduilleen. Se siirrettiin 25.11. Ilomantsiin hoitamaan sinne ja Tuupovaaraan haudattujen kotiinlähetyks. Vuoden 1941 aikana 13. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi 695 kaatunutta, joka on pienin määrä Hangon Ryhmän Kaatuneiden evakuointikeskuksen jälkeen. Haudoista siirrettyjä oli 310.

Kannaksen joukkojen järjestelyjen yhteydessä 13. Kaatuneiden evakuointikeskus palautettiin 5.2.1942 takaisin IV Armeijakunnalle ja sijoitettiin Tienhaaraan. Se otti Itä-Karjalaan siirrettävän 11. Kaatuneiden evakuointikeskuksen tehtävät eli koko Kannaksen kaatuneiden huollon. Edeltäjänsä tavoin se piti kaatuneiden kokoamispaikat Raivolassa ja Valkjärvellä, mutta lähetti lisäksi komennuskunnan Lappeenrantaan siirtämään sinne haudattuja kotiseuduilleen.

Kenttäpiispan käydessä tarkastusmatkalla Karjalan Kannaksella,

hän siunasi 13.9.1942 114 talvisodassa kaatunutta ja Viipurin vanhan tuomiokirkon palossa 18.2.1940 tuhoutunutta ja hautaamatta jäänyttä.

Kun III Armeijakunta otti rintamavastuun Itä-Kannaksella maaliskuun lopulla 1944, niin 13. Kaatuneiden evakuoitikeskuksen huoltoalue rajoittui Länsi-Kannakseen ja Viipurinlahden rannikkoon. Kaatuneiden kokoamispaikka oli edelleen Raivolassa, mistä se lähetettiin huolletut kaatuneet suoraan kotiin. Tämä ”apu-kek” -toiminta loppui suurhyökkäyksen alettua, kun evakuoitikeskus joutui pahempaan kurimukseen kuin mikään muu evakuoitikeskus sotiemme aikana. Tappiot olivat suuret, kuljetukset kärsivät, evakuoitujen kuntien kaatuneiden omaisten sijainnista ei ollut tietoa, kesäsää aiheutti vaikeita muutoksia ruumiissa, arkkumateriaali loppui ajoittain. Evakuoitikeskuksen suorituskyky ei enää riittänyt. Se siirrettiin 18.6.1944 Luumäelle. Sinne keskitettiin Kannaksen siirtoväen kaatuneet ja lopetettiin toistaiseksi kaatuneiden kotiinlähetykset eli aloitettiin tilapäishautaukset. Keskus perusti kaatuneiden kokoamispaikan Jääskeeseen huoltamaan 3. ja 4. Divisioonan kaatuneet. Myös Rapattilaan, Viipuri-Lappeenranta tien varteen Saimaan kanavan alapäässä, perustettiin kokoamispaikka kanavan yli tuotavia kaatuneita varten, sillä Aunuksesta siirretyllä V Armeijakunnalla ei ollut omaa kaatuneiden huoltokeskusta.

Toiminnan alkaessa Luumäellä olivat arkut jo loppuneet, joten noin 300 ensimmäistä kaatunutta haudattiin ilman arkkua. Esimerkiksi 23.6. tuotiin junalla 215 ja autoilla 107 kaatunutta. 20 ilmasuojelumiestä ja 20 henkilötäydennyskeskuksesta saatua miestä kaivoi kenttähautoja. Ruumiit olivat pitkittyneiden kuljetusten takia huonossa kunnossa ja niiden käsittely oli vaikeaa. Henkilötäydennyskeskuksesta saatiin lisätyövoimaksi 15 miestä, mutta nämä lopettivat työnsä parin päivän jälkeen ja lähtivät mieluummin taistelujoukkoihin. Tilanne vaikeutui vielä 28.6., sillä Päämaja määräsi lähetettäväksi kotiseudulleen muut kuin tunnistamattomat, selvittelyn alaiset ja evakuoituilta alueilta kotoisin olevat. Arkkuja ei ollut ja pahimpana päivänä evakuoitikeskuksessa oli 520 arkuttamatonta vainajaa.

V Armeijakunta sai 29.6. kaatuneittensa huoltajaksi uudelleenperustetun 15. Kaatuneiden evakuoitikeskuksen ja tämä otti 3.7. mennessä haltuunsa Luumäellä 13. Kaatuneiden evakuoitikeskuksen

tilat. 13. Kaatuneiden evakuointikeskus siirtyi Imatran lähelle Rauhaan huoltamaan edelleen IV Armeijakuntaa, mutta jätti Luumäelle komennuskunnan hoitamaan tilapäishaudattujen kotiinlähettämistä. 13. Kaatuneiden evakuointikeskus lähetti Luumäeltä kotiin kaikkiaan 1 319 kaatunutta.

Rapattilan kokoamispaikka, joka oli lähettänyt Luumäelle 781 kaatunutta, lopetettiin 2.7. ja yhdistettiin Rauhaan pääjoukkoon. Samoin tapahtui Jääsken kokoamispaikalle. Rauhaan muuton aikoina murtui vihollisen hyökkäys Länsi-Kannaksella ja huoltotyö väheni olennaisesti. Rauhan tilapäishautausmaa voitiinkin purkaa vielä syksyn aikana. 13. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi 10.6.—13.7.1944 2 716 kaatunutta, joista tunnistamatta jäi 160. Tässä luvussa ovat mukana ne 61 kaatunutta, jotka Tienhaarassa tunnistettuina ja huollettuina oli lähetetty junassa kotiin. Simolassa 19.6. juna joutui pommitukseen, puiset vaunut ja arkut syttyivät tuleen ja lähes tuhoutuneita ruumiita ei voitu enää uudelleen tunnistaa. Koko vaikean toimintajakson oli evakuointikeskuksen päällikkönä pastori Veikko Lehtinen. Keskus hajotettiin marraskuussa 1944.

14. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 2579) perustettiin Viialassa 18.6.1941, määrättiin IV Armeijakunnalle (Vuokselta Suomenlahdelle) ja keskitettiin Lappeenrantaan palvelemaan armeijakunnan vasemman sivustan joukkoja. Se perusti määräyksen mukaisesti sinne kenttähautausmaan, jonka käyttö kuitenkin rajoittui lähinnä tunnistamattomien ja osoitteeltaan epäselvien evakuoitujen kuntien kaatuneisiin, joita tuli Lappeenrantaan myös II Armeijakunnan alueelta. Lappeenrantaan haudattiin 14. Kaatuneiden evakuointikeskuksen toimesta 1941 kaikkiaan 520 kaatunutta.

Tunnistetut vainajat lähetettiin 5.7. alkaen kotiseudulleen kloorikalkkisuojauksessa. Rintaman läheisyyden, hyvien tieyhteyksien ja heinäkuun suhteellisen vähäisten tappioiden takia tämä onnistuikin omaisia tyydyttävällä tavalla. Hyökkäyksen kohti Viipuria alettua 21.8.1941 huoltotyön määrä kasvoi lyhyen ajan jyrkästi. Evakuointikeskus huolsi ajalla 21.8.—5.9. kotiseudulle 812 kaatunutta. Tämän lisäksi oli tunnistamattomia ja evakko-kaatuneita. Pahimpina päivinä voitiin yhden kaatuneen huoltoon käyttää keskimäärin vain 6 minuuttia.

14. Kaatuneiden evakuointikeskus siirrettiin lokakuun puolivälissä Itä-Karjalaan Suojärvelle huoltamaan II Armeijakunnan kaatuneita. Aluksi kaatuneita jouduttiin säilyttämään taivasalla, sillä arkkuja ei ollut. Niitä saatiin 9.11., ja heti lähetettiin ensimmäiset sata kohti koti-seutua. Evakuointikeskus siirtyi Karhumäelle 23.12.1941.

Karhumäki-vaihe päättyi 15.2.1942, jolloin muodostettiin Maaselän ja Aunuksen Ryhmät. 14. Kaatuneiden evakuointikeskus siirrettiin VI Armeijakunnan alaiseksi Uuksuun. Se lähetti samalla huoltoryhmän (1 + 6 + 2 lottaa) Vaaseeniin lähemmäs taistelujoukkoja. Uuksussa toimiessaan se lähetti maaliskuussa työryhmät Lappeenrantaan ja Soanlahdelle tilapäishaudattujen siirtotöihin.

14. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi ajalla 18.6.—12.10.1941 1405 kaatunutta, 13.10.1941—15.2.1942 (II AK) 2092 kaatunutta. Talvi 1943 oli hiljainen. Vuoden ensimmäisen puoliskon aikana huollettiin noin 240 vainajaa. Keskus siirrettiin 30.8.1943 Syvärin alajuoksulle Mäkriälle, sitten kun Salmin Sotasairaala oli opetellut evakuointitehtäviä, jotka sille jäivät.

Kesällä 1944 14. Kaatuneiden evakuointikeskus vetäytyi Laatokan rantatietä vaiheittain päätyen 30.6. Läskelään, missä se sitten olikin sodan loppuun asti. Se ehti välttää 25.6. tehdyn Vitele-Tuuloksen mihinnousun aiheuttaman kuljetuskatkoksen, jolloin vetäytyvien joukkojen oli luovuttava kuljettamasta kaatuneita mukanaan ja 57 haudattiin kentälle. Myös muualla Aunuksessa joukot hautasivat joi-takin kentälle jääneitä.

Aselevon tultua evakuointikeskus muutti 1.10.1944 mennessä Savonlinnan lähelle Pääskylahteen, missä viimeinen huoltotyö oli 9.11. Kotiuttaminen tapahtui perustamispaikkakunnalla Viialassa 17.11.1944. 14. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi 7 104 kaatunutta, joista 28 jäi tunnistamatta.

15. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 4652) perustettiin 18.6.1941 Suolahdessa. Se alistettiin VII Armeijakunnalle ja sijoitettiin 4.7.—3.8. Tohmajärvelle. Se lähetti Kiteelle työryhmän (1 + 4) oikealla sivustalla olevaa 19. Divisioonaa varten ja perusti taisteluvaiheen aikana tilapäishautausmaat Tohmajärvelle (556 kaatunutta), Kiteelle (510), Ruskealaan (377) ja Pälkjärvelle (332).

Sortavalan valtauksen jälkeen VII Armeijakunta suunnattiin Au-

nukseen ja 15. Kaatuneiden evakuointikeskus alistettiin perustetulle I Armeijakunnalle, joka jo eteni Itä-Kannakselle. Lokakuun lopulla evakuointikeskus otettiin Päämajan alaisuuteen ja lähetettiin Ruskealaan purkamaan tilapäishautoja. Samalla lähetettiin Tohmajärvelle työryhmä. Sitten keskus alistettiin VII Armeijakunnalle Tommitaan. Evakuointikeskus siirrettiin 28.1.1943 Maaselän ryhmään kuuluvan 6. Divisioonan alaisuuteen ja sijoitettiin Käppäselän asemalle. Se "kotiutettiin materiaalin puolesta" 15.9.1943 ja sen henkilökunta jaettiin muihin evakuointikeskuksiin. Kun V Armeijakunta siirrettiin kesällä 1944 Kannakselle Viipurin alueelle, ei sillä ollut omaa evakuointikeskusta. Aluksi 13. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi sen kaatuneet, mutta 23.6. 15. Kaatuneiden evakuointikeskus perustettiin uudelleen Suolahdessa ja lähetettiin Luumäelle armeijakunnan käyttöön. (Siellä ollut 13. KEK siirtyi Rauhaan). Arkkupula, josta 13. Kaatuneiden evakuointikeskus oli pahasti kärsinyt, loppui jo viikon kuluttua. Elokuun alussa loppuivat kuitenkin tarvittavat lomakkeet, mikä keskeytti toiminnan pariaksi viikoksi.

Taistelutoiminnan vaimentuessa keskus jatkoi Luumäelle haudattujen siirtotöitä. Viimeksi huollettiin aselevon tultua kentältä löydettyjä kaatuneita. Kesän 1944 aikana 15. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi 591 kaatunutta, joista 5 jäi tunnistamatta. Keskus kotiutettiin Suolahdessa 14.11.1944.

16. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 5567) perustettiin 19.6.1941 Rovaniemellä Sallan suunnalla saksalaisten oikealla sivustalla toiminutta 6. Divisioonaa varten. Evakuointikeskus sijaitsi Kuusamon Käylässä ja perusti vaikean maaston taakse kaatuneiden koakoamispaikan Paanajärvelle ja Tuutijärvelle. Ne hautasivat vainajat tilapäishautoihin. Erämaataistelut pakottivat taisteluyksiköitä hautaamaan kaatuneitaan myös suoraan kentälle. Elokuulla alettiin haudattuja siirtää kotiseuduilleen. Pian evakuointikeskus siirrettiin Tuutijärvelle ja sieltä Sallan puolelle Ala-Kurttiin. Keskus etsi joukoilta saadun etsintäavun tuella kesällä kentälle jääneitä.

Helmikuussa 1942 6. Divisioonaa siirrettiin Maaselän ryhmään ja 16. Kaatuneiden evakuointikeskus hajotettiin tarpeettomana 16.3.1942. 17. Kaatuneiden evakuointikeskuksen lähettämä työryhmä huolsi Sallan suunnan vähäisten suomalaisyksiköiden kaatuneet. Etenemis-

vaiheessa 10.1.1942 mennessä 16. Kaatuneiden evakuointikeskus oli huoltanut 1 072 kaatunutta.

Jo kohta kesäkuun 1941 lopulla 16. Kaatuneiden evakuointikeskus lähetti työryhmän (1 + 4) Ivaloon Petsamon ja Luttojoen joukkoja varten. Tästä työryhmästä on käytetty epävirallista nimitystä ”Ivalon kekki”. Sen toiminnasta ei ole muuten löytynyt tietoja, paitsi että sen hautaamat 5 kaatunutta siirrettiin kotiseudulle 8.12.1941. Erikoista asiassa on, että evakuointikeskuksen kirjelmässä 1.8.1941 kerrotaan Jalkaväkirykmentti 14:n ensimmäisen ja toisen pataljoonan, (jotka toimivat Petsamossa) perustaneen oma-aloitteisesti kaatuneiden evakuointikeskuksen Parkkinaan. Tämän ”Petsamon kekin” valvojana toimi osaston kreikkalaiskatolinen pastori Y. Råme, mutta olivatko sen muut jäsenet osaston miehiä vai Ivalosta siirtynyt työryhmä, sitä ei pastori Råme enää haastattelussa voinut muistaa. ”Petsamon kekki” hautasi kreikkalaiskatoliset kaatuneensa Parkkinassa olleeseen seurakunnan hautausmaahan ja toisuskoisia varten perustettiin sen viereen tilapäinen sotilashautausmaa. Näihin haudattiin kaikkiaan 107 kaatunutta. Lisäksi lähetettiin omaisille suoraan kymmenen vainajaa. Tilapäishaudat tyhjennettiin loppuvuoden aikana.

Tiettömän maaston aiheuttamien kuljetusvaikeuksien takia hautasivat joukot taistelukentälle 11 kaatunutta Nuorttijärvellä ja 13 Luttojoella. Nämä molemmat hautausmaat joutuivat kuitenkin pian pysyvästi viholliselle.

Kun 16. Kaatuneiden evakuointikeskus hajoitettiin, Luton kaatuneita huoltamaan tuli työryhmä 17. Kaatuneiden evakuointikeskuksesta.

16. Kaatuneiden evakuointikeskus perustettiin uudelleen 6.7.1944. Sen toiminnasta sodan loppuvaiheessa ei ole löytynyt sotapäiväkirjaa eikä toimintakertomusta, vain muutama muu asiapaperi. Päällikkönä toiminut nykyinen rovasti Esko Arola on kertonut sen olleen sijoitettuna Haminaan, ilmeisesti mahdollisten uusien Viipurinlahden ylitysritysten varalta. Näitä ei kuitenkaan enää tullut, joten se huolsi taistelualueelta vielä löytyviä kaatuneita ja mereltä rantaan ajautuneita, mm. Teikarin taistelussa hukkuneita. Samoin se hautasi Säkkijärvelle 30.8.1944 asemia kaivettaessa löytyneen talvisodan kaatuneen, ilmeisesti viimeisen talvisodan uhrin. Keskus huolsi heinä-elo-kuussa 1944 71 kaatunutta, näistä kolme tuntematonta.

5.9. tulleen aselevon jälkeen 16. evakuointikeskus siirrettiin Kajain seudulle. Taistelujen saksalaisia vastaan alettua se siirtyi Ristijärvelle huoltamaan Ranuan kautta Rovaniemeä kohti etenevän osasto Laguksen kaatuneita. Rovaniemen valtauksen jälkeen keskus asettui Kemiin menevän tien varteen Hirvaalle huoltaen edelleen Petsamon tien suunnasta tulevia kaatuneita. 16. Kaatuneiden evakuointikeskus kotiutettiin 25.11.1944.

17. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 5214) perustettiin 19.6.1941 Oulussa ja alistettiin Uhtuan suuntaa varten tarkoitettulle 3. Divisioonalle. Tie Raatteesta Vuokkiniemen kautta Vuonnisiin ei kestänyt kuormitusta ja kuljetuksia oli rajoitettava. Tämän johdosta evakuointikeskus vaihtoi tiheästi sijaintiaan ja perusti jokaiselle paikalle pienen tilapäishautausmaan (Suomussalmi kolme kaatunutta, Latvajärvi 13, Vuokkiniemi viisi, Ponkalahti 72, Hevoslampi 87). Suurimmaksi paikaksi muodostui Pistojoeksi (336). Pääjoukon sivustoilla joukot perustivat hautausmaita ilman evakuointikeskusta Juntusrantaan, Kursmajoelle, Mustajärvelle ja Kostamukseen. Tilapäisesti haudattujen siirrot aloitettiin lokakuun lopulla ja saatiin tehtyä helmikuun alkuun mennessä.

Evakuointikeskus asettui etenemisvaiheen päättyessä ”Vaaraan”, joka oli divisioonalle rakennettu huoltokeskus Uhtuan päätien varressa. Maaliskuussa 1942 keskus asetti työryhmät Petsamoon, Sallaan ja Kiestinkiin. Lokakuussa 1942 se siirrettiin Rovaniemelle Yhteysesikunta ROI:n alaiseksi vastaamaan kaikkien saksalaisalueella olevien suomalaisyksikköjen kaatuneiden huollosta. Tämän ohella se vastaanotti muilta rintamilta lähetetyt arkut, tarkisti niiden kunnan ja huolehti autokuljetuksen järjestämisestä kotiseudulle.

Suomalais-saksalaisten suhteiden kiristyttyä evakuointikeskus siirtyi 8.9.1944 Ylivieskaan. Taistelujen alettua se siirtyi Ristijärvelle, mutta lähetettiin sieltä Tornion maihinnousun tapahduttua Ouluun ja edelleen laivalla Tornioon 9.10. Kahden seuraavan päivän aikana keskus lähetti Ouluun 185 kaatunutta. Arkuttaminen tapahtui vasta Oulussa 12. Kaatuneiden evakuointikeskuksen toimesta. Torniossa keskus oli pitkään laivakuljetusten varassa, sillä Kemijoen suurten siltojen räjäyttäminen esti raskaat maakuljetukset.

17. Kaatuneiden evakuointikeskus kotiutettiin Oulussa 25.11.1944.

Lapin sodassa kaatuneita löytyi vielä seuraavanakin kesänä, mutta heistä huolehdittiin jo rauhanajan työvoimalla.

18. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 7763) perustettiin 24.6.1941 Hangon Ryhmää (HR käsittäen 17. Divisioonan, 4. Rannikkoprikaatin ja linnoituspatteriston) varten Hankoniemen tyvässä olevaan Pohjaan, missä se olikin koko toimintansa ajan. Hangon Ryhmän voimaa heikennettiin jo heinäkuulla 1941 siirtämällä 17. Divisioonaa itärintamalle ja korvaamalla se rannikkoprikaatin joukoilla.

Ryhmän joukkojen toiminta oli puolustuksellista, mutta olennaisista olivat myös vesitse tehdyt tiedustelut ja saaritaistelut, joissa molemmissa jäi ruumiita mereen ajelehtimaan, vedessäolon pahastikin muuttamina, pitkänkin matkan päähän kuolinpaikaltaan. Myös tykistötulien sytyttämät metsäpalot tuhosivat kaatuneiden ruumiita. KEK perusti Pohjaan sankarihauta-alueen tunnistamattomia kaatuneita varten.

Evakuointikeskus lakkautettiin 11.1.1942. Kun keväällä lumien ja jään sulaessa rannikoilta ja maastosta alkoi löytyä kentälle jääneitä kaatuneita, kutsuttiin keskuksen päällikkö johtamaan etsintöjä. Evakuointikeskusta ei kuitenkaan perustettu uudelleen, vaan henkilöstö saatiin prikaatilta. Touko-kesäkuussa löytyi 13 tunnettua ja 24 tunnistamatonta vainajaa, syksyllä löydettiin vielä viisi kaatunutta, joista yhtä ei tunnistettu. Tämän takia etsintä uudistettiin vielä vuonna 1943, jolloin löytyi kolme tunnettua ja yksi tuntematon. Viimeiset ruumislöydöt tehtiin vasta kesällä 1945, jolloin taistelun alueen ojista löytyi kolme luurankoa.

Hangon rintaman 438 löydetystä kaatuneesta jäi tunnistamatta 34 eli 7,7 %. Tämä on jatkosodan korkein %-luku.

Muita kuin 18. Kaatuneiden evakuointikeskus Merivoimilla ei ollut. Maavoimien evakuointikeskukset tai omat kaatuneiden evakuointielimet hoitivat vastaavat tehtävät. Laivastovoimien kaatuneet tuotiin Helsingin tai Turun Laivasto-asemalle tai jonkin rannikkoprikaatin sairaalaan.

Evakuointielimet joutuivat huoltamaan myös maavoimien kaatuneita varsinkin kesällä 1941. Samoin Suursaaren valtauksessa maaliskuussa 1942, jolloin kaatuneet tuotiin Kotkaan.

Kesältä 1944 ei löydy kaikkia huoltoilmoituksia, joten kokonaislu-

kuja ei voi antaa. Esimerkiksi Rannikkotykistörykmentti 22:n (mm. Teikarissa) kaatuneista voitiin lähettää kotiseudulle 98, mutta Teikariin ja mereen jäi 75 vainajaa ja muuten katosi 175.

19. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 4576) perustettiin 23.6.1941 Sotkamossa Rukajärven suuntaan toimivalle, Päämajan alaiselle 14. Divisioonalle. Se oli 14.7. asti Vuokatilla, 15.7.—3.8. Nurmeksen Porokylässä ja 4.8.1941 alkaen sodan loppuun Lieksassa. Se perusti kenttähautausmaan Repolaan, jonne haudattiin kesällä 1941 17 kaatunutta. Joukot tekivät myös hautaamisia kentälle. Haudoista siirrettiin 1942—1943 83 kaatunutta kotiseuduilleen. Vuoden 1943 hiljaisena aikana evakuointikeskuksen väkeä käytettiin lastaustöissä, jäiden nostossa, puomivärtiossa ja ratapihan huoltotoissa. Pieningän saloilta etsittiin edellisen kesän kaatuneita Puutoisten sissiprikaatin takaa-ajotaisteluista ja pari löytyikin. Kesällä 1944 se huolsi kahdessa erässä 16 partisaanien murhaaman siviilin ruumiit.

19. Kaatuneiden evakuointikeskuksen merkintä oli aluksi 2/19. KEK. Keskuksen pitkäaikainen päällikkö, nykyinen rovasti Eino Hakuli ei tiedä tämän merkinnän perusteita. Usein vielä käytettiin lyhyempää muotoa — 2. Kaatuneiden evakuointikeskus, joka esiintyy myös virallisissa asiakirjoissa. Rovasti Hakuli muistaa, että merkintää yritettiin oikaista asem sodan aikana, mutta tavaksi tullut merkintä pysyi. 19. Kaatuneiden evakuointikeskus hajoitettiin marraskuussa 1944 huollettuaan 2 090 kaatunutta.

20. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 2544) perustettiin 3.7.1941 Aunukseen suuntautuvaa VI Armeijakuntaa varten. Sen sijaintipaikat olivat 5.7.—14.7. Tuupovaara, 14.—19.7. Korpiselkä, 19.7.—18.8. Pitkäranta, josta lähetettiin hautauskomennuskunta Loimolaan, 18.8.—3.9. Manssila aivan vanhan rajan lähellä, 3.—9.9. Vitele ja 9.—16.9. Aunuksenkaupunki, josta keskus palautettiin Suomen puolelle Salmin Uukuun.

Karjalan Armeija antoi ennen hyökkäystä käskyn haudata kaikki kaatuneet tilapäisiin kenttähautoihin. 5.8. määrättiin kaikki Tarton rajan itäpuolella kaatuneet haudattavaksi Suomen puolelle. Tämän johdosta Aunuksessa tapahtui kenttähautauksia vain yksittäistä-

pauksissa ennen kesää 1944. Tilapäishautoihin haudattiin Tuupovaa-
raan 147, Korpiselkään 289, Suistamon Alatun Ulmalahteen 114, Pit-
kärantaan 62, Loimolaan 323 ja Salmin kirkolle 1640. Viimeksi mai-
nittu suuri luku johtuu siitä, että sinne koottiin rajan takana kaatu-
neet, kunnes kotiinlähetykset voitiin aloittaa 18.9.1941 Uuksun radan
avauduttua ja säiden viilennyttyä.

Evakuointikeskus siirrettiin Uuksuun, jotta voitiin aloittaa sinne ja
Pitkärantaan haudattujen lähettäminen kotiseuduilleen muun huol-
totyön ohella. Siirtotyöt saatiin tehdyiksi 14.2.1942 mennessä. Tämän
jälkeen 20. Kaatuneiden evakuointikeskus luovutti tehtävänsä Karja-
lan Kannakselta siirretylle 14. Kaatuneiden evakuointikeskukselle ja
se hajoitettiin 19.2.1942.

Keskus huolsi 10.1.1942 mennessä 3775 kaatunutta. Myöhempää
huoltoilmoitusta ei ole löytynyt, mutta hiljaisen vaiheen huomioiden
ei merkittävää lisäystä liene tapahtunut. Päällikkönä toimi koko ajan
pastori Olavi Tukiainen.

21. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 9298) perustettiin
8.7.1941 Karjalan Armeijan vasemmalla sivustalla Ilomantsin suun-
nassa toimivaa Ryhmä O:ta (Oinonen) varten. Ensimmäinen toimin-
tapaikka oli Ilomantsi, josta se siirtyi 28.7. Tolvajärvelle jättäen kui-
tenkin Ilomantsiin työryhmän jatkamaan kenttähautauksia 17.9. asti.
Tolvajärven jälkeen evakuointikeskus oli 26.8.—17.9. Suojärvellä, sit-
ten Suojoella, mistä kaatuneet voitiinkin jo lähettää suoraan kotiin.
Tilapäishautoihin haudattiin Ilomantsissa 227, Tolvajärvellä 117 ja
kaksi talvisodassa kaatunutta sekä Suojärvellä 195 ja 4 talvisodassa
kaatunutta. Hautausmaat purettiin etenemisvaiheen päätyttyä.

Evakuointikeskus siirrettiin 2.11.1941 Keski-Aunukseen Vaaseniin
huoltamaan VI Armeijakuntaan kuuluneiden 7. ja 17. Divisioonan
kaatuneita. 6.3.1942 alkaen se siirrettiin V Armeijakunnan alaiseksi
Tommitsaan (= Suolusmäki) huoltamaan 7. ja 11. Divisioonan sekä
Äänisjärven Rannikkoprikaatin kaatuneita.

21. Kaatuneiden evakuointikeskus lähti 21.6.1944 vetäytymään
Jessoilan ja Käsänelän kautta Suistamon Alattuun. Siellä se olikin
22.9. asti, jolloin se muutti Pyhäselän Hammaslahdelle. Ilomantsin
taistelujen aikana elokuun alussa se sai määräyksen perustaa huol-
topaikan II Armeijakunnan avuksi Värtsilään, jonne tuotiin kaatu-

neet Loimolan ja Tolvajärven suunnilta. Evakuointikeskus hajotettiin 3.11.1944 huollettuaan 31.8.1944 mennessä 3 000 kaatunutta.

Karjalan Armeija pyysi Päämajalta lisätyövoimaa kaatuneiden huoltoon heinäkuun lopulla 1941, kun taistelut olivat siirtymässä Aunukseen laajalla rintamalla. **25. Kaatuneiden evakuointikeskuksen** (peiteluku 9615) perustamismääräys annettiin 2.8. ja se keskitettiin 5.8. Käsnaelkään huoltamaan rajan itäpuolella taistelevien 1., 11. ja 17. Divisioonan kaatuneita. Käsnaelästä muodostui samanlainen keskushautausmaa VII Armeijakunnalle kuin Salmi oli VI Armeijakunnalle. Sinne kertyi 18.9. mennessä, kun suorat kotiinlähetykset alkoivat, 735 kaatunutta.

VII Armeijakunnan alaisena 25. Kaatuneiden evakuointikeskus saapui Petroskoihin 21.10. huoltaen myös etelästä edenneen VI Armeijakunnan joukkoja. Evakuointikeskus sijoitettiin Tommitsaan. Se huolsi 31.12.1941 mennessä 3146 kaatunutta. Tommitsasta lähetettiin työryhmä siirtämään Käsnaelkään haudattuja kotiseuduilleen.

25. Kaatuneiden evakuointikeskus otettiin Päämajan alaiseksi 20.3.1942 ja määrättiin ensiksi siirtotöihin Pälkjärvelle, sitten Kiteelle ja Sortavalaan. Päämaja lakkautti 1.8.1942 26. Kaatuneiden evakuointikeskuksen, joka oli perustettu nimenomaan siirtotöitä ja kentälle jääneiden etsintää varten, ja määräsi 25. Kaatuneiden evakuointikeskuksen hoitamaan näitä tehtäviä. Pääetsintäalueiksi tulivat Kannas ja Viipurinlahden saaret sekä Laatokan koillispuoli. 28.9.1943 mennessä oli löytynyt 1626 talvisodassa kentälle jäänyttä. Näistä tunnistettiin ja lähetettiin kotiseuduilleen 911. Lukuisten selvityksiä vaativien tapausten vuoksi keskus perusti 13.1.1943 Helsinkiin työryhmän etsimään Sota-arkistosta tunnistamisessa tarvittavia lisätietoja.

Täysin ilman tunnistusmahdollisuuksia oli jo alusta alkaen 651 vainajaa, ja näitä haudattiin aluksi läheisten seurakuntien hautausmaihin (Sortavala, Salmi, Viipuri, Johannes, Impilahti). Lukujen kasvaessa perustettiin pahimmille taistelualueille näitä tuntemattomia varten omat sotilashautausmaat (Kollaa, Taipale, Äyräpää, Summa, Säkkijärvi).

Talvisodan alussa kentälle haudattuja kaatuneita lähetettiin kotiseuduilleen 280 (mm. Tammisuolta 60, Heinjoelta viisi, Äyräpäästä 11, Pyhäjärveltä 38, Käkisalimesta viisi, Sortavalasta 52, Värtsilästä

99, Räisälästä neljä, Antreasta kaksi, Kirvusta neljä).

Evakuointikeskus siirrettiin Viipurista 25.2.1944 Tuusulan Järvenpäähän, jonne tuli myös Helsingissä ollut alatoimisto. Henkilöstöstä muodostettiin kenttäpiispan toimistoon kuulunut Kirkollisasiain osasto 4 (= kaatuneiden huoltotoimisto).

25. Kaatuneiden evakuointikeskuksen työryhmä lähetti vielä 14.2.—9.3.1944 Joensuusta evakkoseurakuntien kaatuneet kotiseuduilleen. Tämän jälkeen keskus hajoitettiin 10.3 Sen päällikkönä lähes koko pitkän etsintä- ja siirtovaiheen oli pastori Olavi Tukiainen.

Päämaja perusti 11.9.1941 alaiseeseen liikkuvan **26. Kaatuneiden evakuointikeskuksen** (peiteluku 6253), jonka tehtävänä oli etsiä talvisodassa ja etenemisvaiheessa kentälle jääneet kaatuneet ja siirtää tilapäishaudatut kotiseuduilleen. Tarvittava henkilöstö saatiin ylimiehitetystä 11. Kaatuneiden evakuointikeskuksesta.

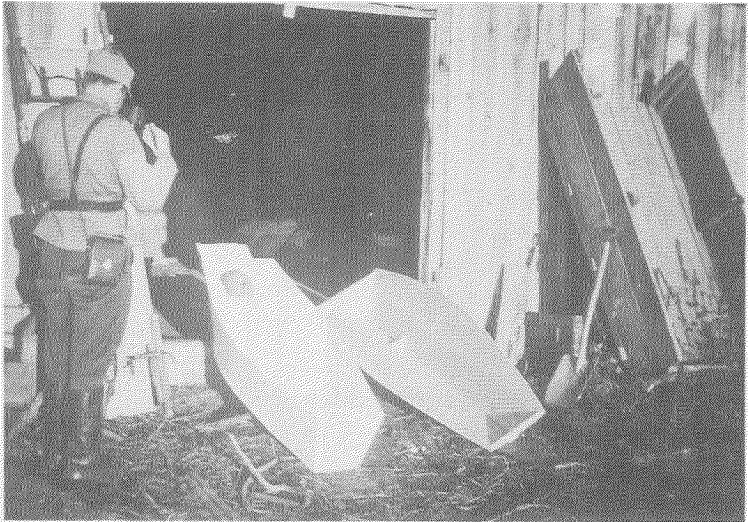
Toiminta alkoi 18.9. Rautjärvellä. Koska lämmin sää esti siirtotyöt, aloitettiin maastoetsinnät. Työryhmä kävi myös Taipaleenjoella, josta löytyi 36 talvisodan uhria. Näistä 16 haudattiin tuntemattomina kentälle. Lokakuussa alkoivat siirtotyöt: Punkasalmelta 83, Saarelta 315, Ruokolahdelta 132, Simpeleeltä 103, Rautjärveltä 179. Tämän jälkeen keskus siirtyi Kiteelle 15.1.1942. Sieltä lähetettiin 511, Joensuusta 94, Tolvajärveltä taas 113 vainajaa. Tämän jälkeen jatkuivat työt Heinjoella, jonne talvisodan I Armeijakunnan joukot olivat helmikuun lopulla 1940 vetäytyessään haudanneet kentälle 52 kaatunutta; näistä 19 jäi tunnistamatta.

Toukokuussa 1942 evakuointikeskus siirtyi Sortavalaan, jonne jäi keskustoimisto. Työryhmät lähetettiin Ilomantsiin, Soanlahdelle ja Kollaalle. Sortavalasta käsin haravoitiin Salmin-Pitkärannan saaret. Kaikkiaan löytyi 215 talvisodan ja 82 jatkosodan kentälle jäänyttä. Tuntemattomina haudattiin Sortavalaan 22 ja Kollaalle 70 kaatunutta. 26. Kaatuneiden evakuointikeskus hajoitettiin 1.8.1942 ja tehtävät siirtyivät 25. Kaatuneiden evakuointikeskukselle.

Jatkosodan kaatuneiden evakuointikeskusten suoritelukuja

Evakuointikeskusten suoriteluista puhuttaessa on muistettava, että kaatuneiden luvut ilmoittavat kaatuneiden huoltotyön määrän vain suuntaa-antavasti. Huoltotyöstä jäävät pois ne, joiden ruumista ei saada lainkaan omien joukkojen haltuun (jäänyt vihollisen alueelle, hukkunut, tuhoutunut täysosumasta, räjähdyksestä, tulipalossa ym). Näitä tapauksia oli jatkosodassa noin 4 500. Vielä suurempi ryhmä ovat sotasairaaloissa haavoihinsa kuolleet (13 166), joiden ruumiinhuolto tapahtui määräysten mukaisesti sairaalassa. Pieni määrä (noin 150) jäi lisäksi omien joukkojen hautamina vihollisalueelle (Nuortjärvi, Luttajoki, Kiestinki, Aunus).

Teoksessa "Suomen Sota 1941—1945" ilmoitetaan kaatuneiden kokonaisluvuksi 40 327. Jatkosodan evakuointikeskukset lähettivät omaisille 35 434 kaatuneen ruumiit ja hautasivat tunnistamattomina noin 410 kaatunutta.

Tunnistamattoman kasvojen kuvaaminen. Kuva: Aune Peltolan kokoelma.

Photographing the face of an unidentified soldier. Photo: The Collection of Aune Peltola.

Tämän päätyön lisäksi lähetettiin kotiseudun sankarihautoihin kaikki tilapäishautauksessa olleet (etenemisvaiheesta noin 8 500 ja kesältä 1944 Luumäellä ja Rauhassa olleet noin 400). Tätä työtä pidettiin lähes yhtä raskaana kuin ensihautausta. Samoin siirrettiin kotiin talvisodan alussa joukkojen selustaan tai kentälle haudatut kaatuneet. Kentälle jääneitä talvisodan kaatuneita lähetettiin tunnistettuna kotiseudulle 1 187 ja haudattiin tunnistamattomina 950. Suuri työmäärä oli myös sekä talvi- että jatkosodan evakuoitujen seurakuntien kaatuneiden lähettäminen omaisten toivomaan hautausmaahan. Tästä työmäärästä ei kuitenkaan ole numerotietoja, sillä sitä tekivät myös muut elimet (sotilashallinto, suojeluskuntapiirit, seurakunnat).

Jatkosodan kaatuneiden evakuointikeskusten vakinaiset päälliköt

11. KEK	A. Haikarinen	1941
	E. Rissanen	1941
	V. Nieminen	1942, 1943
	Halme	1943
	V. Hirvilähti	1944
12. KEK	V. Kumpulainen	1941, 1944
	H. Hyvärinen	1942, 1943
	L. Johanson (Jyvä)	1942, 1943
	M. Elo	1944
13. KEK	J. Leino	1941, 1942
	V. Ylijoki	1942, 1943
	K. Teppo	1943
	O. Heilimo	1943, 1944
	V. Lehtinen	1944
14. KEK	L. Palva	1941, 1942
	V. Lehtinen	1942, 1943, 1944
	M. Parvio	1944

15. KEK	P. Törmänen	1941
	K.S. Aaltonen	1942 15.9.1943 haj.
	K.S. Aaltonen	26.6.1944
16. KEK	E. Arola	1941 16.3.1942 haj.
	E. Arola	6.7.1944
17. KEK	Ä. Anttila	1941
	H. Hyvärinen	1941, 1942
	E. Arola	1942, 1943, 1944
	Leinonen (?)	1944
18. KEK	L. Solin	1941 11.1.1942 haj.
19. KEK	E. Hakuli	1941, 1942, 1943
	E. Kytömäki	1943, 1944
20. KEK	O. Tukiainen	1941 19.2.1942 haj.
21. KEK	A. Takala	1941, 1942
	V. Hirvilahti	1942
	E. Tuomisto	1943
	K.S. Aaltonen	1943, 1944
	P. Törmänen	1944
	K. Teppo	1944
25. KEK	M. Elo	1941, 1942
	K. Teppo	1942
	O. Tukiainen	1943
	O. Heilimo	1943
	K. Korhonen	1944
		lakk. 10.3.1944
26. KEK	K. Teppo	1941 1.8.1942 haj.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Sota-arkisto

- Kenttäpiispantoimisto
 - Huoltokertomus 21.6.1941—5.2.1942. T 21731/25.
 - Huoltokertomus 10.1.1942. T 21730.
 - Toimintakertomus 16.6.1941—31.12.1943. T 21731/25.
 - Toimintakertomus 23.6.1941—1.6.1943. T 21731/25.
 - Toimintakertomus 1941—1944. T 21731/25.
 - Eri KEK:en toimintakertomuksia 1941—1943. T 21731.
- Haminan Rannikkolinnakkeiston pastori. T 20062/23.
- PM:n kirj. 1745/Sotarov. 4/4.6.1940. T 4875/12.
- Ryhmä O:n pastorin kirjeet 1941. T 4022/11.
- Ryhmä Talvelan pastorin toimintakertomus. P 3137/1.
- Sotarovastintoimisto.
 - KEK/I AK:n toimintakertomus. T 21148/XVIII.
 - KEK/Hyrnsalmi. Toimintakertomus. T 21148/XVVII.
- Sotapäiväkirjat (Spk).
 11. KEK.SpK 18.6.1941—26.4.1944. Spk 14170—14172.
 12. KEK.SpK 1941—1944. Spk 14173.
 13. KEK.SpK 16.8.—31.12.1942. Spk 14174.
 13. KEK:n kertomus kaatuneiden huollosta 10.6.1944—. Spk 4383. Liite 600.
 14. KEK.SpK 18.6.1941—17.11.1944 Spk 14175.
 15. KEK.SpK 23.6.—14.11.1944. Spk 14176.
 16. KEK.SpK 19.6.—31.12.1941. Spk 14177.
 18. KEK.SpK 19.6.1941—28.2.1942. 1.1.—25.11.1944. Spk 14178.
 19. KEK.SpK 1.1.1943—6.10.1944. Spk 14179—14181.

Kirjallisuus ym.

- Hyvönen, Osmo, Kiestingin motti. Oulu 1986.
- Lehtonen, M.J., Kaatuneiden huollon järjestely Suomen sodissa 1939—1945. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1106/1973. Liite.
- Saario, Lauri, Sotiemme 1939—1945 tunnistamattomat suomalaiset kaatuneet. Sotahistoriallinen Aikakauskirja 5/1986. s. 126—153. Helsinki 1986.
- Suomen sota 1941—1945. Toim. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen Sotahistoriallinen toimisto. Kuopio 1965.
- Suomi sodassa. Keuruu 1983.

Haastattelut

- Rovasti E. Arolan puhelinhaastattelu 1988.

Summary

THE ROLE OF EVACUATION CENTERS (FOR THOSE FALLEN IN BATTLE) IN THE WINTER AND CONTINUATION WAR

The unique Finnish policy during World War II to send all those fallen in battle to their native locality to be buried in tombs of heroes was developed after the war had already begun. Neither comrades-in-arms nor relatives accepted the original plan of burying the dead in the battlefield. In two weeks the highest military leadership ordered the transfer of the dead to their native localities to be the normal procedure looked after by the military clergy.

The dead were either taken (in the Winter War) or fetched (in the Continuation War) to the evacuation centers (KEK) established at army corps or divisional levels. Having certified the identity, the washed, bandaged and clothed dead was sent in a coffin to his family. The news of his death was personally delivered by the parson to his family before the coffin arrived.

The evacuation center also took care of sending to the families all the personal belongings of the dead. Its duties consisted as well of maintaining a list of the cared after dead, the unidentified, those left in the battlefield or missed-in-action.

The process of identification was the most laborious one. The largest part of the dead had been identified by their own units, but in the Winter War the ID-tag was missing or had been exchanged in about 2000 cases. However about 98 % of the dead were identified in the Winter War and about 99 % in the Continuation War. Most of the unidentified were found as skeletons.

In the summer of 1941 those who died in far away battlefields could not be sent home due to the warm weather. About 8 500 had to be temporarily buried at the location of death. Later, with colder weather they were transferred home.

During the Continuation War the KEK consisted of a chief-parson, 6 non-commissioned officers, 19 privates and 9 lottas. During the peak of action in 1941 there were altogether 13 evacuation centers.

Those who died in evacuation hospitals were sent to KEKs whereas those who died in central military hospitals were sent directly to their respective families.

The Air Force and Navy dead were looked after by the unit's parson or evacuation centers.

Martti Turtola

SOTAA JA POLITTIKKAA

Katsaus vuosina 1987—1988 ilmestyneeseen poliittista ja sotahistoriaa koskevaan kirjallisuuteen

Mitä kauemmas sodasta edetään, sitä enemmän aiheesta ilmestyy kirjoja. Näin voitaisiin ehkä hieman liioitellen todeta. Yhtä kaikki, toista maailmansotaa käsitteleviä tutkimuksia, muistelmia ja populaariteoksia tulvii vuosittain markkinoille kunnioitettava määrä.

Yleisenä havaintona on todettava sodan saavan muistelmissa ja populaariteoksissa yhä enemmän sädekehää. Miehet olivat urheita, lotat uhrautuvaisia ja kotirintama vankkumaton. On valitettavaa, jos Tuntemattoman sotilaan -mallinen realismi joutuu antamaan tietä sodan romantisoimiselle.

Toisaalta näyttää siltä, että tutkimuksen alueella on päästy sodittamme ja niihin johtaneista kehityslinjoista yhä tarkempaan, arvovaampaan ja luotettavampaan kuvaan. Merkittävänä tekijänä tässä on ollut uuden materiaalin vapautuminen salassapitomääräysten alta. Osansa on myös ilmapiirin yleisellä vapautumisella ja Suomen sekä Neuvostoliiton suhteen vapautumisella kaikenlaisesta liturgian painolastista.

"Vanhalta ajalta"

Otsikko ei toki tarkoita historiallista "vanhaa aikaa", vaan lähinnä itsenäisyyden aikaa edeltänyttä historiaa. Kovin vähän tältä ajalta julkaistaan poliittista tai sotahistoriaa koskevaa kirjallisuutta. Vaikka tässä yhteydessä ei tapana ole ollut käsitellä historiallisia romaaneja, en malta olla mainitsematta Artturi Leinosen klassikon asemaan nousseen "Hakkapeliitat" teossarjan julkaisemista yhtenä niteenä kirjailijan 100-vuotismuiston merkeissä.

Antero Heikkisen tutkimus "Kirveskansan elämää. Ihmiskohtalointa Kuhmon erämaissa" (WS 1988) ei ole varsinaista sotahistoriaa, mutta kirjoittaja selvittelee ansiokkaasti, lähinnä "annalistista menettelmää" hyväksikäyttäen tuon syrjäisen kansanosan elämää ja taiste-

lujakin 1800-luvun alkupuolella.

Osmo Jussilan teos "Maakunnasta valtioksi" (WS 1987) on mitä selkeintä poliittista historiaa. Kirjoittaja tuo poleemisestikin esiin jo aikaisemminkin esittämiään teemoja Suomen kehittymisestä valtioksi. Sitä Suomi ei ollut — Jussilan mukaan — vielä Porvoon valtiopäivien aikaan.

Heikkisen tutkimuksen tavoin on sosiaalishistoriaa historiantutkimuksemme "grand old manin", akateemikko Eino Jutikkalan teos "Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriviivoja" (WS 1987). Jutikkala selvittelee luettavalla tyyllillä kuolemansyitä, joista tautien lisäksi sodat ovat merkittävänä aiheuttajana.

Poliittiseen historiaan on luettava toisen emeritusprofessorin Juhani Paasivirran mielenkiintoinen yleisteos "Pienet valtiot Euroopassa" (KY 1988), jossa käsitellään pienten valtioiden asemaa eurooppalaisessa järjestelmässä aina 1800-luvun "Pyhästä allianssista" meidän aikoihimme.

Kirjallaan "Suomen sodan unohdetut sankarit" (O 1988) on ruotsalainen ilmatieteilijä ja historioitsija Anders Persson muuttanut kuvaa sotilaallisesti väheksytyistä Suomen sodasta 1808—09. Perssonin tutkimusten mukaan suomalaisten talonpoikaisjoukkojen aktiivisuus oli merkittävä tekijä sodankäynnille. Perssonin kirja on mielenkiintoista ja iskevää kerrontaa ja se osoittaa, että vanhoistakin asioista voidaan kertoa nykyihmistä kiinnostavalla tavalla.

Sotien välinen aika

Vihdoinkin on saatu uusintapainos Tuomo Polvisen jo klassikoiksi muodostuneista tutkimuksista "Venäjän vallankumous ja Suomi 1 & 2" (WS 1988). Teokset ovat nyt saatavissa yksissä kansissa. Polvinen on luonut luotettavan kuvan kansalaissodan aikaisista ja sitä välittömästi seuranneista suhteista Suomen ja Venäjän välillä. Teos on suomalaista historian "peruskirjallisuutta". Samoihin aikoihin liittyy Anders Huldénin kirja "Kuningasseikkailu" (KY 1988). Kirja muodostaa varsin luotettavan ja myös luettavan selvityksen erikoisesta episodista Suomen historiassa, ajalta jolloin Suomi oli hetken kunin-gaskunta.

Merkittävä perusteos on myös Jarl Kronlundin ja Sotahistorian toimiston laatima "Suomen puolustuslaitos 1918—1939" (WS 1988). Vastaavanlaatuinen kokonaisteos on puuttunut rauhanajan armeijasta. Kronlundin teoksen tekee arvokkaaksi sen tutkimuksellinen ja joissakin kohdin poleeminenkin ote, joka ei ole aivan tavanomaista "virallisissa" historiateoksissa. Kirja sisältää runsaasti perustietoa ja uutta ennen julkaisematonta informaatiota maanpuolustuksestamme rauhan vuosina.

Suomalaisen yhteiskunnan "nurjaa puolta" kuvaa kiintoisalla tavalla Auvo Kostiainen tutkimuksessaan "Loikkaarit" (O 1988), jossa kerrotaan suuren lamakauden aikaisesta laittomasta siirtolaisuudesta Neuvostoliittoon.

"Naisnäkökulmaa"

Parin viime vuoden aikana on — yllättävää kyllä — ilmestynyt tukku lottien historiaa koskevia erilaisia kirjoja. Onko kyseessä jonkinmoinen nostalginen aalto — mene tiedä. Näitä ovat Hilma Aitovieren ja Salama Hirvosen "Lotta Kuosmasen sota" (KY 1988), Reino Lehväläin "Lottien sota" (WS 1988), Pentti Pirhosen "Suojeluskunnat ja Lotta-Svärd" (K 1988) sekä Terttu Vartiainen "Kentäsairaala jatkosodassa" (T 1988).

Naisnäkökulmaa on nähtävissä myös neuvostoliittolaisessa Svetlana Aleksejevitchin kirjassa "Sodalla ei ole naisen kasvoja" (SN-K 1988), jossa kuvataan naisten kokemuksia saksalaisten miehittämässä Ukrainassa. Kahta naiskohtaloa kuvaavat Pekka Lounela ja Matti Kassila kirjassaan "Kahden naisen sota" (WS 1987). Kyseessä ovat merkittävä kulttuurihenkilö ja kirjailija Hella Wuolijoki ja hänen suojattinaan sodan aikana lyhyen aikaa ollut vakoilija Kerttu Nuorteva. Kirja on mukaansatempaava kuin salapoliisiromaani konsanaan.

Karjalaisten ja inkeriläisten kohtalontie

Valtioneuvos Johannes Virolainen on jatkanut muistelmiensa kirjoittamista. Teos "Karjalaiset Suomen kohtaloissa" (O 1988) perustuu sekä kirjoittajan omakohtaisiin kokemuksiin siirtolaiskysymysten or-

ganisoijana että historian tutkimukseen. Virolaisen kirja on samalla mielenkiintoinen kannanotto talvisodan syistä käytyyn ajankohtaiseen keskusteluun.

Erkki Tuuli on kirjallaan puuttunut näihin aikoihin asti vaiettuun inkeriläisten pakolaisten kohtaloon kirjassaan "Inkeriläisten vaellus. Inkeriläisen väestön siirto 1941—1945" (WS 1988). Tuuli on Virolaisen tapaan tehnyt tutkimusta, mutta hän on ollut myös asianosainen vaikuttaja tänä aikana. Neuvostoliiton glasnost Inkerissä on omalta osaltaan luonut ajankohtaisuutta Tuulen kirjalle.

Toinen maailmansota

Toinen maailmansota on synnyttänyt runsaasti teoksia. Niilo Lappalainen on julkaissut teokset "Hanko toisessa maailmansodassa" sekä "Viipurinlahti kesällä 1944" (WS 1987 ja 1988). Hurja kuriositeetti on entisen verohallituksen pääjohtajan Mikko Laaksosen "Punanatsi" (T 1988). Työväenliikkeen veteraani muistelee sotaansa nuorukaisena Hitlerin armeijan riveissä. Vallilan rykmentistä kirjoittaa kiintoisesti Lauri Kotiniemi kirjassaan "Muistikuvia Vallilan pataljoonasta" (WS 1987).

Viime vuoden lopulla alkoi ilmestyä jo takavuosilta tuttu monumentaaliteos "Jatkosodan historia" uutena ja täysin uudistettuna laitoksena. Uudessa painoksessa osia on kuusi kappaletta ja teosta voidaan hyvällä syyllä pitää jatkosodan "virallisena" historianteoksena. Teoksen luettavuus tavallisen lukijan kannalta on toimitustyön myötä huomattavasti parantunut.

Bror Laurila on jatkanut kirjasarjaansa Suomen historiasta julkaisemalla teoksen "Talvisodasta jatkosotaan" (Fennia 1986). Kirja on osin kantaaottava, mutta myös luotettava yhteenvedo aikaisemmasta tutkimuksesta.

Kovasti huomiota herätti ilmestyessään poleeminen Eino Pietolan "Sotavangit Suomessa" (G 1987). Kirjoittaja puuttui arkaan kysymykseen, joka ansaitsisi tieteellisen tutkimuksen. Samantapaista kohua herätti Helge Seppälän teos "Suomi miehittäjänä" (SN-K 1989), joka nousi sensaatiomaisesti lehtienkin palstoille. Tästä aiheesta on toki olemassa aikaisempi Antti Laineen tieteellinen tutkimus "Suur-Suomen kahdet kasvot" (O 1982).

Mannerheimin uudelleenarviointia

Marsalkka Mannerheimin toimintaa ylipäällikkönä ja myös ihmisenä käsittelee uudesta virkistävän epäsovinnaisesta näkökulmasta Veijo Meri teoksessaan C.G. Mannerheimista (WS 1988). Teos on samalla kunnianosoitus Mannerheimille ja merkittävän kaunokirjailijan tulkinta eräästä Suomen historian keskeisestä elämänurasta.

Martti Turtolan elämäkertateos "Erik Heinrichs — Mannerheimin ja Paasikiven kenraali" (P 1988) herätti huomiota ennen muuta Heinrichsin salaisten Mannerheimia kritisovien muistiinpanojen paljastuksella. Kirjassa korostuu myös tämän sotilaan ja diplomaatin keskeinen osuus yya-sopimusneuvotteluprosessissa.

"Vaaran vuodet" ja sodanjälkeinen aika

Pikku hiljaa on alkanut historiateoksia tulla lisää myös toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta. Juhani Suomi on jatkanut Kekkos-elämäkertasarjaansa kirjalla "Vonkamies. Urho Kekkonen 1944—1950" (O 1988). Teos on kiistatta sodanjälkeisen historian perusteoksia. Suomi on onnistunut kehittämään tyyliänsä luettavammaksi kirja kirjalta. Kohua on herättänyt myös Lauri Haatajan "Demokratian opissa" (T 1988), jossa kirjoittaja hieman poleemisestikin ottaa kantaa huhuihin kommunistien vallankaappausaikaista vuonna 1948. Haataja katsoo huhut todistetuiksi.

J.O. Söderhjelmin pitkään loppuunmyydyistä muistelmista "Kolme matkaa Moskovaan" (KY 1988) on saatu uusi painos. Muistelmat muodostaa merkittävän lähteen yya-sopimuksen syntyhistorian tutkimukselle. Sekä sotaa että sitä edeltänyttä rauhan ja rakennuksen kautta kuvaa Taru Stenvall muistelmissaan "Herrojen ja narrien näyttämöllä" (WG 1988). Teoksen alku käsittelee samoja aiheita Mannerheimin Mikkelin Päämajakaudelta kuin kirjoittajan 1950-luvulla ilmestynyt best-seller "Marski ja hänen hovinsa". Loppuosa sisältää mielenkiintoisia henkilökuvia sodan jälkeisistä poliitikoista.

Oxfordin yliopistossa väitelleen Risto E.J. Penttilän tutkimus "Puolustuslinjat. Puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944—1967" (O 1988) on sodanjälkeisen ajan puolustuspolitiikan perusteoksia. Kirja on osin epäsovinnainen kannanotoiltaan, mutta toisaalta vankkaa tieteellistä työtä.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.

Vuoden 1988 toiminnasta

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran hallitukseen ovat kuuluneet varsinaisina jäseninä everstiluutnantti Antti Juutilainen (puheenjohtaja), valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo (varapuheenjohtaja), varatuomari Heikki Pohjolainen, majuri Heikki Pohjanpää, everstiluutnantti Sampo Ahto, apulaisprofessori Ohto Manninen, kommodori Erik Wihtol, toiminnanjohtaja Pentti Parvio ja filosofian maisteri Markku Melkko. Hallituksen varajäseninä ovat olleet valtiotieteen tohtori Martti Turtola, majuri Ilmari Hakala ja ekonomi Hannu Taunula, joka on toiminut myös rahastonhoitajana. Seuran sihteerin tehtäviä on hoitanut toimistosihtööri Pirjo Pesonen. Hallitus on kokoontunut viisi kertaa. Kokouksissa on valmisteltu esitelmätilaisuuksia ja retkiin liittyviä järjestelyjä sekä käsitelty julkaisu- ja jäsenasioita.

Seura on ollut edustettuna Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan ja Maanpuolustuslehden Kustannus Oy:n hallituksissa.

Kuluneen vuoden aikana Maanpuolustuksen Kannatussäätiö ja Suomen Akatemia ovat tukeneet seuran taloutta.

Jäsentilaisuudet

Toimintavuoden aikana järjestettiin neljä esitelmätilaisuutta. Vuosikokouksessa everstiluutnantti, FK Jarl Kronlund selvitti "Puolustuslaitos 1918—1939" -teoksen rakennetta ja eräitä sen yksityiskohtia ja kevätkokouksessa majuri, VTK Eino Kekäläinen esitelmöi aiheesta "Suomen ongelmat Porkkalan vuokra-alueen rajan vartiointissa ja valvonnassa vuosina 1944—1945". Esitelmään liittyi seuraavana päivänä tehty kevätretki.

Syyskauden ensimmäisessä kokouksessa ruotsalainen talvisodan veteraani kenraalimajuri Greger Falk esitelmöi aiheesta "Ett litet flygförband till försvar till ett mycket stort område." Syksyn toisessa kokouksessa majuri Ilmari Hakala piti esitelmän "Y. M. Sprengtportenin taktillinen ajattelu hänen kuninkaalleen lähettämänsä kirjeen valossa."

Katajanokan Kasino, Tieteellisten Seurain talo ja Sotakorkeakoulu tarjosivat tilansa kokousten käyttöön.

Retket

Kevätretki suuntautui toukokuun 14. päivänä Kirkkonummelle ja Siuntioon tutustumaan Porkkalan vuokra-alueen ja vapaussodan muistoihin. Retkelle, jonka aikana vierailtiin Upinniemen varuskunnassa ja Rannikkojääkäripataljoonassa, osallistui 37 jäsentä.

Seuran ensimmäinen laaja ulkomaanretki suuntautui syyskuun 9. ja 16. päivän välisenä aikana Ranskaan, Saksaan, Belgiaan ja vähän Luxemburgiinkin. Everstiluutnantti Sampo Ahto toimi retkellä asiantuntevana ja innostavana opastajana, joka yhdessä matkatoimiston oppaan kera luotsasi 38 matkaajaa sekä sotahistoriallisiin että kulttuurikohteisiin.

Verdunin voimakkaasti kumpuileva taistelukenttä monine muistomerkkeineen oli matkan ensimmäisenä tutustumiskohteena. Kaupungissa vietetyn yön jälkeen matka suuntautui vuoden 1870 Ranskan-Saksan sodan taistelukentälle Gravelotteen ja Metz'in alueelle, Thionvillen lounastauon jälkeen matkalaiset tutustuttiin Maginotlinjan laitteisiin Hackenbergissä. Linnoitettu vuori museoituine laitteineen ja maanalaisine rautateineen olisi toisenkin tutustumisen arvoinen. Tälle kuten niin monille muillekin linnoituslaitteille oli tyypillistä maanpäällisten taisteluasemien vähyys.

Seuraavana päivänä, Trierissä nukutun yön jälkeen, saatettiin ver-
tailla edellisenä päivänä nähtyä yhteen restauroituun saksalaisten Länsivallin laitteeseen Irrelin kaupungissa. Sunnuntaiaamun rauhas-
sa kenttäpiispa Viljo Remes piti hartaushetken Irrelin alueella perus-
tetun jalkaväkidivisioonan muistokivellä. Puolenpäivän jälkeen mat-
ka jatkui Ardennien kapeaa hyökkäystietä seurailleen Luxemburgin
metsäisen ja vuorisen pohjoisosan halki Bastogneen, missä saatiin
ensikosketus amerikkalaisten mahtaviin sotamuistomerkkeihin. Jou-
lun 1944 taistelujen elävöittämiseksi sikäläisessä museorakennukses-
sa on tehty kaikki voitava.

Maanantaiaamuna matkattiin Brysselistä Waterlooohon, missä nähtiin ensimmäistä kertaa tällä matkalla aukea taistelukenttä, jolle Sampo Ahto kuitenkin loihti Napoleonin ja Wellingtonin sotajoukot sekä avuksi kiirehtivien preussilaisten pölypilvet. V-1 ja V-2 -aseiden tuliasemat tulivat tutuiksi ennen iltaa, jolloin tavoitettiin Calais'n alueella Kanaalin ranta.

Tiistaina siirryttiin kohde kohteelta lähemmäs Normandian maihinnousurantoja ja saatettiin todeta, miten harva puolustus Saksalla oli ollut ja miten vähäisin reservein tilanteet oli hallittu. Keskiviikkopäivä käytettiin Normandian maihinnousurantoihin sekä niiden lukuisiin muistomerkkeihin ja sotilashautausmaihin tutustumiseen. Ilalla nautittiin yhteinen ateria.

Normandian maihinnousuun tutustumiseen pari vuorokautta tuskin riittää, mutta jo seuraavana päivänä siirryttiin Pariisiin, johon tutustumiseen oli varattu yksi vuorokausi ennen kotimatkan alkua.

Viikon kestäneeltä matkalta jäivät mieleen museoiden monitasoisuus, taistelukentistä ja entisten vihollistenkin muistomerkeistä huolehtiminen sekä taistelukenttien ympärillä kaikkialla kukoistava rihkamakauppa. Matkalaiset saattoivat todeta miten tehokkaasti sotaisia muistoja Keski-Euroopassa markkinoidaan. Toisaalta saatettiin aavistaa miten paljon meilläkin vielä voitaisiin tehdä historian elävöittämiseksi, jotta se tulisi riittävän lähelle tavallista kansalaista.

Seuran puheenjohtaja toimi molempien retkien johtajana.

Jäsenistö

Vuonna 1988 Sotahistorialliseen Seuraan on liittynyt 33 uutta jäsentä. Jäsenmäärä oli vuoden päättyessä 411. Kuoleman kautta seuran jäsenistöstä ovat poistuneet johtaja Sven Grahn, majuri Lauri Hanén, herra Osmo Holopainen, merkonomi Antti Immonen, varatuomari Aimo Lohman, everstiluutnantti Eino O. A. Tirronen, päätoimittaja Leo Tujunen ja professori Kaarlo Wirilander. Vuosikokous kunnioitti poismenneiden muistoa hiljaisella hetkellä.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen Aikakauskirja 7 ilmestyi marraskuussa. Kirjan jakelu aloitettiin syksyn toisessa kokouksessa ja saatiin loppuun helmi-kuun alussa.

Hallituksen nimeämään julkaisutoimikuntaan ovat kuuluneet eversti Matti Lappalainen (puheenjohtaja), valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo, apulaisprofessori Ohto Manninen ja humanististen tieteiden kandidaatti Juhani Halvari (toimitussihteeri).

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. —
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmiä, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii everstiluutnantti Antti Juutilainen, varapuheenjohtajana valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo, sihteerinä toimistos sihteeri Pirjo Pesonen (puh. Helsinki 135 5544) ja rahastonhoitajana ekonomi Hannu Taunula (puh. Helsinki 6953 278). Seuran postiosoite on PL 223, 00171 Helsinki.

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 1 200 markkaa, ainaisjäsenmaksu 600 markkaa ja vuosijäsenmaksu 60 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816x

ISBN 951-95218-1-x